

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÖLGESEL GELİŞME DİNAMİKLERİ EKSENİNDE
SERBEST BÖLGELERİN DIŞ TİCARET ETKİLERİ:
EGE SERBEST BÖLGESİ (ESBAŞ) ÖRNEĞİ

Mustafa TOPRAK

Danışman

Prof. Dr. Utku UTKULU

İZMİR -2019

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Mustafa TOPRAK
Öğrenci No : 2014801915
Tez Başlığı : Bölgesel Gelişme Dinamikleri Ekseninde Serbest Bölgelerin Dış Ticaret Etkileri: Ege Serbest Bölgesi (ESBAŞ) Örneği
Savunma Tarihi : 29/07/2019
Danışmanı : Prof.Dr.Utku UTKULU

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>
Prof.Dr.Utku UTKULU	- Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç.Dr.Üzeyir AYDIN	- Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof.Dr.Fatih SAYGILI	- Ege Üniversitesi

İmza

Mustafa TOPRAK tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği () / oy çokluğu () ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Metin ARIKAN
Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Bölgesel Gelişme Dinamikleri Ekseninde Serbest Bölgelerin Dış Ticaret Etkileri: Ege Serbest Bölgesi (ESBAŞ) Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

....../....../2019

Mustafa TOPRAK

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Bölgesel Gelişme Dinamikleri Ekseninde Serbest Bölgelerin Dış Ticaret Etkileri:

Ege Serbest Bölgesi (ESBAŞ) Örneği

Mustafa TOPRAK

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

İktisat Yüksek Lisans Programı

20'nci yüzyılda dünya önemli iki ekonomik krize sahne olmuştur. Bunlardan ilki 1929 ekonomik bunalımı, ikincisi ise 1970'li yıllarda meydana gelen petrol krizi ve bunun ekonomilerde oluşturduğu daralmadır. Özellikle ekonomik alanda krizin derinleşmesi, dünya ekonomisi ve ticaretini dönüşüme uğratmış, ithal ikameci yaklaşımların tıkanması nedeniyle dışa açık büyüme ve dış ödemeler dengesinin sağlanması, bilhassa gelişmekte olan ülkelerin hedefi haline gelmiştir. Dünya ticaretinin daralan etkisini gidermek için her iki kriz sonrasında da serbest bölge kuruluş çalışmalarının hız kazandığını görmekteyiz.

Türkiye'de de 1980 yılında alınan ekonomik istikrar tedbirleri ile birlikte dışa açık büyüme modeline geçilmiş, bu çerçevede ihracata yönelik yatırım ve üretim artışı, yabancı sermaye ve teknoloji girişinin hızlanması, dış finansman ve ticaret imkanlarının geliştirilmesine uygun olarak serbest bölgelerin kuruluşu gündeme gelmiştir. 1985 yılında çıkarılan Serbest Bölgeler Kanunu ile getirilen önemli avantaj ve teşvik uygulamalarıyla birlikte de serbest bölge kurma çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

Bu çalışmada, Dünyada ve Türkiye'de serbest bölgelerin kavramsal çerçevesi ile ortaya çıkışları, çeşitleri, genel özellikleri vb. hususlar açıklanmak suretiyle ülke ekonomilerine ve dış ticarete olan etkileri ortaya konulmuştur. Ege Serbest Bölgesinde üretim ve dağılımı incelenerek olası bir kümelenme potansiyeli var mı? sorusuna cevap aranmıştır. Türkiye'de ki serbest bölgelerin,

özelinde ise Ege Serbest Bölgesinin kuruluşundan bugüne kadar olan süreçteki faaliyet ve ticaret hacmi ile doğurduğu dış ticaret etkileri veriler eşliğinde karşılaştırmalı analize tabi tutulmuş, ayrıca Ege Serbest Bölgesi'nin ticaretteki uluslararası rekabet gücünün bölgeden yurtdışına ve yurtdışından bölgeye “Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (Balassa AKÜ) Endeksi” çerçevesinde ölçümü yapılarak bulgular değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Serbest Bölge, Bölgesel Gelişme, Dış Ticaret Etkisi, Rekabet Gücü, Ege Serbest Bölgesi, Sektörel Kümelenme.

ABSTRACT

Master's Thesis

Trade Effects of Free Zones in the Context of Regional Development Dynamics:

The Case of Aegean Free Zone

Mustafa TOPRAK

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Economics

Economics Master's Programme

In the 20th century, the world witnessed two major economic crises. The first one is Great Depression of 1929, the second one is the oil crisis in 1970's followed by the economic contraction it created. Deepening of crisis especially in economic field has transformed the global economy and trade; and, resulting from the blockage of import substitution approach, ensuring the outward oriented growth and the balance of international payments became the target of developing countries more particularly. After both of these crises, we see that establishing free zones to counteract the effects of global trade's recession gained momentum.

In Turkey, outward oriented growth model was adopted along with the economic stability measures taken in 1980; within this scope, the topic of establishing free zones in compliance with export oriented investment and output growth, accelerated foreign capital and technology inflow, developed external financing and trade opportunities was added to the agenda. Along with the important advantages and incentive implementations provided with Free Zones Law introduced in 1985, free zone establishment efforts have been increased.

In this study, the effects of free zones' in the world and Turkey on national economies and foreign trade have been indicated while stating their existence, types and general features within conceptual framework. An answer for the

question of whether there is a clustering potential by examining the production and distribution in Aegean Free Zone has been sought. The activity and trade volume of the free zones in Turkey, specifically in Aegean Free Zone’s activities and the foreign trade effects it has produced since its establishment have been subjected to comparative analysis with the help of related data; additionally, the international competitiveness of the Aegean Free Zone in trade is measured from the region to abroad and from abroad to the region within the framework of the “Revealed Comparative Advantage (Balassa) Index” while its findings are evaluated.

Keywords: Free Zone, Regional Development, Foreign Trade Impact, Competitiveness, Aegean Free Zone and Sectoral Clustering.

BÖLGESEL GELİŞME DİNAMİKLERİ EKSENİNDE SERBEST BÖLGELERİN DIŞ TİCARET ETKİLERİ: EGE SERBEST BÖLGESİ (ESBAŞ) ÖRNEĞİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xiv
TABLolar LİSTESİ	xvi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xvii
EKLER LİSTESİ	xviii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SERBEST BÖLGELER VE DIŞ TİCARET ETKİLERİ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Serbest Bölge Kavramı ve Amaçları	4
1.1.1. Serbest Bölgelerin Tanımı	4
1.1.2. Serbest Bölgelerin Amaçları	7
1.2. Serbest Bölgelerin Ortaya Çıkış Nedenleri	9
1.3. Serbest Bölgelerin Çeşitleri	12
1.3.1. Serbest Ticaret Bölgeleri (Free Trade Zones)	13
1.3.2. Serbest Üretim Bölgesi veya İhracat İşlem Bölgesi (Free Production Zone or Export Processing Zone)	14
1.3.3. Serbest Bankacılık Bölgeleri veya Kıyı Bankacılığı (Free Banking Zones or Off-Shore Banking)	14
1.3.4. Antrepolar (Bonded Warehouse)	15
1.3.5. Serbest Yatırım Bölgeleri (Free Investment Zones-Enterprise Zones)	16

1.3.6. Serbest Şehirler (Free Cities)	16
1.3.7. Gümrüksüz Satış Mağazaları (Duty Free Shops)	16
1.3.8. Serbest Limanlar (Free Ports)	17
1.3.9. İkiz Fabrikalar (Maquiladora)	17
1.3.10. Serbest Sigortacılık Bölgesi (Free Insurance Zone)	18
1.3.11. Serbest Transit Bölgesi (Free Transit Zone)	18
1.3.12. Özel Ekonomik Bölgeler (Special Economic Zones)	19
1.4. Serbest Bölgelerin Genel Özellikleri	19
1.5. Serbest Bölgelerin Ülke Ekonomisine ve Dış Ticarete Etkileri	23
1.5.1. Serbest Bölgelerin Olumlu Etkileri	23
1.5.1.1. Serbest Bölgelerin İhracat Açısından Sağladığı Etkiler	23
1.5.1.2. Serbest Bölgelerin İthalat Açısından Sağladığı Etkiler	24
1.5.1.3. Yabancı Sermaye Girişi ve Teknoloji Transferi Etkisi	24
1.5.1.4. Döviz Kazandırıcı Faaliyetlere Etkisi	25
1.5.1.5. İstihdam Etkisi	26
1.5.1.6. Transit Ticaret, Liman ve Taşımacılık Faaliyetlerine Etkisi	26
1.5.1.7. Finans Merkezi Yaratması ve Kıyı Bankacılığı Açısından Etkileri	27
1.5.1.8. Yeni Ekonomi Politikalarının Denenmesi	27
1.5.1.9. Bölgesel Amaçlara Ulaşmada Olumlu Etki	27
1.5.1.10. Üretimin Karşılaştırmalı Avantajları	28
1.5.2. Serbest Bölgelerin Olumsuz Etkileri	29
1.5.2.1. İthalat Baskısı Yaratma	29
1.5.2.2. Serbest Bölge Firmalarının Yerli Firmalara Rakip Olması	30
1.5.2.3. Sosyal Yapının Bozulması, Ücret Eşitsizliğinin Artışı	30
1.5.2.4. Tekelleşme	31
1.5.2.5. Ekonomiye Yönlendirmedeki Etkinliğin Azalması	31
1.5.2.6. Yatırımların Dengesiz Dağılımı	31
1.5.2.7. Çevre Kirliliğine Yol Açması	32
1.5.2.8. Yabancı Yatırımların Katkısını Azaltması ve Transfer Fiyatları Sorunu	32
1.5.2.9. Dünya Konjonktürüne Duyarlılık	32

1.6. Serbest Bölge Anlayışında Yeni Yaklaşımlar	33
1.7. Değerlendirme	35

İKİNCİ BÖLÜM

SERBEST BÖLGELERİN ORTAYA ÇIKIŞI, GELİŞİMİ İLE DÜNYA VE TÜRKİYE UYGULAMALARI

2.1. Serbest Bölgelerin Ortaya Çıkış Nedenleri Ve Tarihsel Süreç İçerisinde Serbest Bölgelerin Gelişimi	39
2.1.1. İlk Çağda Serbest Şehir Uygulamaları	40
2.1.2. Orta Çağda Serbest Bölge Uygulamaları	41
2.1.3. Yeni Çağda Serbest Bölge Uygulamaları	41
2.1.4. Yakın Çağda Serbest Bölge Uygulamaları	42
2.2. Dünya’da Serbest Bölge Uygulamaları	46
2.2.1. Çin Halk Cumhuriyeti Serbest Bölgeleri ve Shenzhen Özel Ekonomik Bölgesi	47
2.2.2. Birleşik Arap Emirlikleri	48
2.2.2.1. Dubai Serbest Bölgesi	49
2.2.2.2. Dubai Sağlık Şehri Serbest Bölgesi	49
2.2.3. Singapur	50
2.2.4. Güney Kore	50
2.2.5. Hindistan	51
2.2.6. Hong Kong	51
2.2.7. Yunanistan	52
2.2.8. Malezya	52
2.2.9. Meksika	53
2.2.10. Rusya Federasyonu	53
2.2.10.1. Kaliningrad Serbest Bölgesi	53
2.2.10.2. Nahodka Serbest Bölgesi	53
2.2.11. İrlanda	54
2.2.12. İtalya	55
2.2.13. İngiltere	55

2.2.14. Fransa	56
2.2.15. Almanya	57
2.2.16. Amerika Birleşik Devletleri	58
2.2.17. Hollanda	59
2.3. Türkiye’de Serbest Bölgelerin Tarihsel Gelişimi	60
2.3.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi	60
2.3.2. Cumhuriyetin Kuruluşundan 1980 Yılına Kadar Olan Dönem	61
2.3.3. 1980 Yılından Günümüze Kadar Olan Dönem	62
2.4. Türkiye’de Serbest Bölge Kurulmasının Nedenleri	64
2.4.1. Dışa Kapalı İthal İkameci Modelden İhracata Dayalı Sanayi Stratejisine Geçiş	65
2.4.2. Orta Doğu Pazarının Önem Kazanması	66
2.4.3. Türkiye’nin Döviz İhtiyacının Artması	66
2.4.4. Yabancı Sermaye Girişini Teşvik Etme İhtiyacı	67
2.4.5. Dış Ticarete Rekabet İmkanlarına İhtiyaç Duyulması	67
2.4.6. Orta Doğu’daki Gelişmeler	68
2.5. Türkiye’de Serbest Bölgelere İlişkin Mevzuat Düzenlemeleri	68
2.5.1. Serbest Bölgeler Kanunu	69
2.5.2. Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği	71
2.5.3. Türkiye Serbest Bölgelerinde Geçerli Olmayan Kanunlar	72
2.5.4. Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü’nün Kuruluş ve Görevleri	72
2.5.5. Serbest Bölge Müdürlükleri	74
2.5.6. 4458 Sayılı Gümrük Kanunu Açısından Serbest Bölgeler	75
2.6. Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları	75
2.6.1. Mersin Serbest Bölgesi	76
2.6.2. Antalya Serbest Bölgesi	77
2.6.3. Ege Serbest Bölgesi	78
2.6.4. İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi	78
2.6.5. Trabzon Serbest Bölgesi	79
2.6.6. İstanbul Trakya Serbest Bölgesi	80
2.6.7. Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi	80
2.6.8. İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi	81

2.6.9. Samsun Serbest Bölgesi	82
2.6.10. Avrupa Serbest Bölgesi	83
2.6.11. Rize Serbest Bölgesi	84
2.6.12. Kayseri Serbest Bölgesi	84
2.6.13. İzmir Serbest Bölgesi	85
2.6.14. Gaziantep Serbest Bölgesi	86
2.6.15. TÜBİTAK-Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgesi	87
2.6.16. Denizli Serbest Bölgesi	88
2.6.17. Bursa Serbest Bölgesi	88
2.6.18. Kocaeli Serbest Bölgesi	89
2.7. Türkiye’de Serbest Bölgelerin Ticaret Hacminin Gelişimi	90
2.7.1. Serbest Bölgelerdeki Ticaret Hacmi: Toplam İçindeki Payı	90
2.7.2. Serbest Bölgelerdeki Ticaret Hacmi: Yönlere/Ülkelere Göre	94
2.7.2.1. Serbest Bölgelerde Yönlere Göre Ticaret Hacmi	95
2.7.2.2. Serbest Bölgelerde Ülkelere Göre Ticaret Hacmi	98
2.7.3. Serbest Bölgelerdeki Ticaret Hacmi: Sektörlere Göre	101
2.8. Değerlendirme	103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EGE SERBEST BÖLGESİ (ESBAŞ)’NİN DIŞ TİCARET VE BÖLGESEL BAZLI ETKİLERİ: MUKAYESELİ BİR ANALİZ

3.1. Ege Serbest Bölgesinin Kuruluşu, Konumu, Yapısı, İşletilmesi	107
3.1.1. Ege Serbest Bölgesinin Kuruluşu	107
3.1.2. Ege Serbest Bölgesinin Konumu	109
3.1.3. Ege Serbest Bölgesinin Faaliyet Konuları	109
3.1.4. Ege Serbest Bölgesinin İdari Yapısı	111
3.1.4.1. Ege Serbest Bölge Müdürlüğü	111
3.1.4.2. Ege Serbest Bölgesi Gümrük Müdürlüğü Muayene-Muhafaza	111
3.1.4.3. Ege Serbest Bölgesi Emniyet Birimi	112
3.1.5. Ege Serbest Bölgesi Kurucu-İşleticisi: ESBAŞ	112
3.1.5.1. ESBAŞ’ın Görevleri ve Sunduğu Hizmetler	113

3.1.5.2. ESBAŞ'ın Sunduğu Yan Hizmetler	113
3.2. Ege Serbest Bölgesinde Faaliyet Gösteren Firmalar, Bölgesel Gelişme Bazlı Etkiler ve Bir Mukayese	114
3.2.1. Ege Serbest Bölgesinde Faaliyet Gösteren İşletmelerin Büyükliklerine Göre Dağılımı	117
3.2.2. Ege Serbest Bölgesi Firmalarının Faaliyet Konularına Göre Dağılımı	120
3.2.3. Ege Serbest Bölgesi Firmalarının Sektörlere Göre Dağılımı	122
3.2.4. Ege Serbest Bölgesinde Üretim ve Dağılımı: Olası Bir Kümelenme Var mı?	123
3.2.5. Ege Serbest Bölgesindeki Yatırım ve Yabancı Sermaye Girişi (Teknoloji Transferi)	134
3.2.6. Ege Serbest Bölgesinin İstihdam Etkisi	135
3.2.7. Ege Serbest Bölgesinden Yurtiçine ve Yurtiçinden Ege Serbest Bölgesine Ticaret	137
3.2.8. Diğer Serbest Bölgeler ile Bir Mukayese	139
3.3. Ege Serbest Bölgesinin Dış Ticaret Etkileri ve Bir Mukayese	142
3.3.1. Ege Serbest Bölgesinin Ticaret Hacmi: Toplam İçindeki Payı	142
3.3.2. Ege Serbest Bölgesinin Ticaret Hacmi: Yönlere/Ülkelere Göre	144
3.3.3. Ege Serbest Bölgesinin Ticaret Hacmi: Sektörlere Göre	147
3.3.4. Ege Serbest Bölgesinin Ticaretteki Rekabet Gücünün (Bölgeden Yurtdışına ve Yurtdışından Bölgeye) Ölçülmesi: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (Balassa AKÜ) Endeksi Bulguları	149
3.3.5. Araştırmanın Ampirik Literatüre Muhtemel Katkısı Üzerine Bir Değerlendirme	154
3.3.6. Diğer Serbest Bölgeler ile Bir Mukayese	160
3.4. Değerlendirme	164
SONUÇ	168
KAYNAKÇA	181
EKLER	

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ASB	Avrupa Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.
ASBAŞ	Antalya Serbest Bölge İşleticisi A.Ş.
ASEZ	Akabe Özel Ekonomi Bölgesi
A.Ş.	Anonim Şirketi
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BKK	Bakanlar Kurulu Kararı
BUSEB	Bursa Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.
DB	Dünya Bankası
DENSER	Denizli Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.
DESBAŞ	İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DHCC	Dubai Sağlık Şehri
ECOSOC	United Nations Economic and Social Council Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi
EFTA	European Free Trade Assosiation (Avrupa Serbest Ticaret Birliği)
ESBAŞ	Ege Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.
ETDZ	Ekonomik ve Teknolojik Kalkınma Bölgesi
FIAS	Foreign Investment Advisory Service – The World Bank Dış Yatırım Danışmanlık Servisi – Dünya Bankası
GASBAŞ	Gaziantep Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HMI	Harvard Medical International- Danışmanlık Firması
HUKD	Havacılık ve Uzay Kümelenmesi Derneği
IMF	International Monetary Fund Uluslararası Para Fonu

İSBAŞ	İstanbul Trakya Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.
İSBİ	İstanbul AHL Serbest Bölge Kurucu İşleticisi A.Ş.
İ.T.O.	İstanbul Ticaret Odası
İZBAŞ	İzmir Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.
İZKA	İzmir Kalkınma Ajansı
KAYSER	Kayseri Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.
KOSBAŞ	Kocaeli Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.
LAFTA	Latin American Free Trade Association Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği
MESBAŞ	Mersin Serbest Bölge İşleticisi A.Ş.
NAFTA	North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Birliği)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
RİSBAŞ	Rize Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.
R.G.	Resmi Gazete
s.	Sayfa No
ss.	Sayfadan Sayfaya
SASBAŞ	Samsun Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.
S.B.	Serbest Bölgeler
SBBUP	Serbest Bölgeler Bilgisayar Uygulama Programı
SEB	Serbest Bölge
SBYDYHGMS	Serbest Bölgeler Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü
TAYSEB	Toros Adana Yumurtalık Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.
TRANSBAŞ	Trabzon Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi Anonim Şirketi
TB	Ticaret Bakanlığı
TÜBİTAK-MAM	Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgesi A.Ş.
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAC	United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Kalkınma ve Dış Ticaret Konferansı)
UÖŞ	Ulus Ötesi Şirketler
vb.	Ve Benzeri

WEPZA	World Export Processing Zones Association (Dünya Ekonomi İşleme Bölgeleri Birliği)
WCO	World Customs Organization (Dünya Gümrük Örgütü)
YASED	Uluslararası Yatırımcılar Derneği

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: S.B. İtibariyle Yıllık Ticaret Hacimleri 2013-2017 (1.000 ABD \$)	s. 91
Tablo 2: S.B. ve Türkiye Dış Ticaret Hacmi 2005-2017 (1.000 ABD \$)	s. 93
Tablo 3: S.B. İtibariyle Toplam Ticaretin Yönlere Göre Dağılımı (1.000 ABD \$)	s. 95
Tablo 4: S.B. Ticaret Hacimlerinin Yönlere Göre Dağılımı (ABD \$)	s. 97
Tablo 5: Ülkeler İtibariyle S.B. Ticaret hacmi 2016-2017 (1.000 ABD \$)	s. 99
Tablo 6: Sektörler İtibariyle Ticaret Hacmi 2016-2017 (1.000 ABD \$)	s.102
Tablo 7: Firma Bazında Yabancı/Yerli Yatırımcılar	s. 115
Tablo 8: Ruhsat Bazında Yabancı/Yerli Yatırımcılar	s. 116
Tablo 9: Ege S.B. Firma Bazında Ticaret Hacmi İlk 10-2017 (1.000 ABD \$)	s. 117
Tablo 10: İstihdamı En Çok Olan Firmalar 31.12.2017	s. 119
Tablo 11: Ege Serbest Bölgesi Firmalarının Faaliyet Konularına Göre Dağ.	s. 121
Tablo 12: Firmaların Sektörlere Göre Dağılımı 11.12.2018	s. 122
Tablo 13: Üretim Konusuna Göre Firma Sayıları 31.01.2019	s. 124
Tablo 14: Ege S.B. Yatırım Harcamalarının Dağılımı 31.12.2017 (\$)	s. 135
Tablo 15: Ege S.B. İstihdam Dağılımı	s. 136
Tablo 16: Bölgeden Yurtiçine Yurtdışından Bölgeye Tic.Hac.31.12.2017 (ABD \$)	s. 138
Tablo 17: S.B.Bölgeden Yurtiçine Yurtdışından Bölgeye Tic.Hac.(ABD \$)	s. 138
Tablo 18: Ege S.B. Ticaret Hacmi 2013-2017 (1.000 ABD \$)	s. 143
Tablo 19: Ege S.B'nin Yönlere Göre Ticaret Hacmi 31.12.2017 (ABD \$)	s. 144
Tablo 20: Ege S.B Ticaret Hacmi Ülkelere Göre 31.12.2017 (ABD \$)	s. 146
Tablo 21: Ege S.B. Sektörlere Göre Ticaret Hacmi 31.12.2016 (ABD \$)	s. 147
Tablo 22: Ege S.B. Sektörlere Göre Ticaret Hacmi 31.12.2017 (ABD \$)	s. 148
Tablo 23: Ege S.B'nin Ticaretindeki ilk 10 firmanın Uluslararası Rekabet Gücünün (Bölgeden Yurtdışına ve Yurtdışından Bölgeye) Ölçülmesi: 2017 yılı için AKÜ2Endeksi Bulguları	s. 151
Tablo 24: Ege S.B'nin Sektörel Ticaretinde Uluslararası Rekabet Gücünün (Bölgeden Yurtdışına ve Yurtdışından Bölgeye) Ölçülmesi: 2016 ve 2017 yılı için AKÜ2 Endeksi ve Brühlhart-B Endeksi Bulguları	s. 152

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: SEB Ticaret Hacimleri 2013-2017 Dağılımları (1.000 ABD \$)	s. 92
Şekil 2: Türkiye Dış Ticaret Hacmi 2013-2017 Dağılımı (Milyon ABD \$)	s. 94
Şekil 3: Yönlere Göre Grafiksel Dağılım 2013-2017 (1.000 ABD \$)	s. 96
Şekil 4: SEB’lerde Yönlere Göre 2012-2017 Dağılımı (1000 ABD \$)	s. 98
Şekil 5: Ülkelere Göre Ticaret Hacmi Dağılımı 2016-2017 (Milyon ABD \$)	s. 100
Şekil 6: Sektörler İtibariyle Ticaret Hacmi 2016-2017 (Milyon ABD \$)	s. 103
Şekil 7: Firma Bazında Yabancı/Yerli Yatırımcıların Dağılımı 31.10.2018	s. 115
Şekil 8: Ruhsat Bazında Yabancı/Yerli Yatırımcıların Dağılımı 31.10.2018	s. 116
Şekil 9: Tic. Hacmi Yüksek Olan 10 Firma Dağ. 31.12.2017 (1.000 ABD \$)	s. 118
Şekil 10: İstihdamı Yüksek 10 Firma Dağılımı 31.12.2017	s. 120
Şekil 11: Ruhsat Sayısı Bazında Faaliyet Konularının Dağılımı (%)	s. 121
Şekil 12: Ege Serbest Bölgesi Firmalarının Grafiksel Sektör Dağılımı (%)	s. 123
Şekil 13: Firmaların Üretim Konusuna Göre Grafiksel Dağılımı 31.01.2019	s. 126
Şekil 14: Michael Porter’in Rekabet Elmas Modeli	s. 128
Şekil 15: Ege S.B. 2000-2018 Yılları Arası İstihdam Dağılımı 31.10.2018	s. 137

EKLER LİSTESİ

EK 1: Ege Serbest Bölgesi Sektörlere Göre Ticaret Hacmi 2016 (ABD \$)	ek s.1
EK 2: Ege Serbest Bölgesi Sektörlere Göre Ticaret Hacmi 2017 (ABD \$)	ek s.2
EK 3: Ege S.B. Ülkelerine Göre Ticaret Hacmi-157 Ülke 2017 (ABD \$)	ek s.3
EK 4: Serbest Bölgeler Ticaret Hacmi 2000-2015 (1.000 ABD \$)	ek s.6
EK 5: Bölgeler İtibariyle İstihdam 1999-2015	ek s.7
EK 6: Bölgeler İtibariyle İstihdam 2016-2017	ek s.8
EK 7: Serbest Bölgelerde Yatırımlar 1986-2013 Kümülatif Toplam	ek s.9
EK 8: S.B'lerde Gerçekleşen Üretime Bağlı Satışlar 2013 (1.000 ABD \$)	ek s.10
EK 9: Bölgeler İtibariyle Yıllık Tic. Hac. 2000-2013 Toplamı (1.000 ABD \$)	ek s.11
EK 10: Yönlere Göre Bölgeler Ticaret Hacimleri 2013 (1.000 ABD \$)	ek s.12
EK 11: ESBAŞ Havacılık Sektörü Kümelenme Çalışmaları Kronolojisi	ek s.13

GİRİŞ

Günümüz dünyasında yaşamın her anında ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda yüzleştiğimiz küreselleşme olgusu ve küreselleşmenin gereği ortaya çıkan sonuçların dünya ekonomilerine olan etkileri herkes tarafından kabul edilmektedir. Teknolojinin sürekli gelişmesi ve doğu blokunun çöküşüne bağlı yeni siyasal sınırların ortaya çıkmasıyla beraber dünya iktisadı öngörülebilenin dışında yüksek seviyede bir değişime girmiş, az gelişmiş ülkelerin gelişen teknolojiye bağlı olarak dünyanın diğer bölgeleri ile entegrasyonunun önündeki engeller azalmıştır. Buna bağlı olarak gelişen küreselleşme yeni pazarların oluşmasını sağlarken aynı zamanda dış ticaret politikalarını her geçen gün biraz daha etkilemiştir. Küreselleşme ile birlikte mal ve hizmetler gibi sermaye de bol bulunduğu ülkelerden ucuz işgücü ve yatırım avantajlarının olduğu alanlara doğru kaymıştır.

Bu genel bakış içerisinde, ülkeler ve şirketler dünya ekonomilerine hakim olan ağır rekabet şartlarına bağlı olarak varlıklarını sürekli kılabilme adına yeni arayışlar içine girmişlerdir. Özellikle gelişmiş batı ülkelerindeki hızlı sermaye birikimi, önemli ölçüde büyümüş şirketleri bu sermaye birikiminden daha fazla getiri temin edecek ve rekabet avantajı sağlayacak ülke dışı yatırım alanlarını aramaya yöneltmiştir. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler tarafından bakıldığında ise, ekonominin üretimde kullanılan mal ihtiyacını devam eden bir şekilde karşılamak, yurtdışı sermayeyi ülkeye çekmek, teknoloji gelişini hızlandırma, üretimi ve ihracatı artırma amaçlarıyla gelişmiş ülkelerde oluşan sermaye birikimini uyguladıkları teşviklerle ülkelerine çekebilme arayışına girmişlerdir.

Yoğun rekabetin olduğu uluslararası ticarete hızlı karar alma ve uygulama gerekliliği ile birlikte bürokratik işlemler ve mevzuat yetersizlikleri ülke yönetimlerini yeni ticari metotlar geliştirmeye zorlamış ve bunların bir sonucu olarak serbest bölge ve benzeri (vb.) uygulamalar giderek önem kazanmıştır. İktisat ve dış ticaret politikalarının önemli bir enstrümanı olarak faydalanılan Bölgeler, mevzuatı ülkeden ülkeye bazı değişiklikler göstermekle birlikte, temeli itibarıyla gümrük düzenlemelerinin geçici olarak uygulanmadığı ve yatırımların değişken oranlarda teşvik gördüğü hususi alanlar şeklinde tanımlanabilmektedir.

Geldiğimiz noktada gelişmiş ülkelerde önemli ticari noktalar olarak kritik fonksiyonları yerine getiren serbest bölgeler, gelişmekte olan ülkeler bakımındansa; uluslararası ticaret ve yatırım imkanlarından daha fazla istifade etmek ve ek istihdam alanları gerçekleştirmek için yeni fırsatların oluşturulduğu bir araç olarak önümüze çıkmaktadır. Serbest bölgeler, özellikle dışa açık büyüme ve dış satıma dayalı kalkınma stratejisini tercih eden ülkeler tarafından dış satımı artırmanın en belirgin araçlarından biri olarak değerlendirilmiştir. Bu uygulama daha önce de ifade ettiğimiz üzere çok uluslu şirketlerin kazançlarını artırmak maksadıyla çalışmalarını serbest bölgelere kaydırmak suretiyle desteklenerek yaygınlaşmıştır.

Serbest bölgeler, üretilen malların kota, gümrük vergisi vb. uygulamalara tabi olmadan üretildiği, yapılan faaliyetler için daha geniş istisna ve teşviklerin tanınması gibi çok çeşitli fırsatlar sunması bakımından avantaj sağlayan; dış satım için yatırımı ve üretimi artıran, dış sermaye ve teknoloji gelişini hızlandıran, ekonominin üretim girdi ihtiyacını düşük fiyatla ve devamlı bir şekilde sağlayan, istihdamı artırmayı mümkün kılan ve yurt dışı mali finansman ve ticaret olanaklarından daha fazla istifade eden bölgelerdir. Uluslararası arenada başarılı uygulamalardan hareketle böylesi bölge yapılanmalarının yurtdışından yatırımcıları çekeceği ve ihracata ek fayda temin edeceği değerlendirilmiştir. Serbest bölge vb. nitelikli uygulamalar ile hedeflenen, kalkınmaya elverişli ortamı sağlamak, gelecek dünyanın ana faaliyet alanlarını seçip, avantaj kümelerini onlara odaklamak, böylece yatırımları yapacak dış sermaye ile teknolojiyi ülkeye getirip, ülkenin dünya ekonomi arenasında söz sahibi olmasını temin etmektir. Bu anlamda böylesi özel oluşumlu bölge uygulamaların ülkelerin dış ticaretini arttırdığı, yabancı sermaye ve teknoloji transferini hızlandırdığı kabul edilmektedir (Pekçetin, 2011: 2).

“Bölgesel Gelişme Dinamikleri ekseninde Serbest Bölgelerin Dış Ticaret Etkileri: Ege Serbest Bölgesi (ESBAŞ) Örneği” başlıklı bu çalışmada Dünya’da ve Türkiye’deki serbest bölge uygulamalarına yer verilerek Türkiye’deki serbest bölgelerin dış ticaret açısından yaptıkları katkılar ve oluşturdukları etkiler, veriler ışığında ortaya konulmuştur. Ayrıca, Ege Serbest Bölgesi örnek çalışması ile de başarılı bulduğumuz örnek serbest bölge uygulamasının diğer serbest bölgelerle mukayesesi yapılmak suretiyle ülkemize ve dış ticarete etkisi ile bölgesel gelişme ve

kalkınmanın dinamiği ekseninde doğurduğu etkiler ve yapmış olduğu katkılar incelenmiştir.

Üç bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde, genel manada serbest bölgelerin kavramsal çerçevesi ortaya konularak, amaçları, çeşitleri, genel özellikleri ve avantajları ele alınmış, devamında ise serbest bölgelerin ülke ekonomisine ve dış ticarete olumlu ve olumsuz etkileri ile serbest bölge anlayışındaki yeni yaklaşımlar açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, serbest bölgelerin ortaya çıkış nedenleri ve tarihsel süreç içerisinde serbest bölgelerin gelişimi incelenmiş, Dünya ve Türkiye uygulamaları ile Türkiye'deki serbest bölgelerin kurulma nedenleri, mevzuat düzenlemeleri ile serbest bölge uygulamaları verilerle ortaya konularak değerlendirilmiştir. Ayrıca, Ülkemizdeki serbest bölgelerin ticaret hacimlerinin gelişiminin incelenmesi, yönlere, ülkelere ve sektörlerle göre ticaret hacmi verileri temelinde analiz edilerek değerlendirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise Ege Serbest Bölgesi'nin kuruluşu, konumu, yapısı, işletilmesi ile ilgili bilgiler aktarılmış, Bölge'de faaliyet gösteren firmalar ve bölgesel gelişme bazlı etkiler ortaya konularak diğer serbest bölgelerle bir mukayese yapmak suretiyle değerlendirmede bulunulmuştur. Üçüncü bölümde son olarak, Ege Serbest Bölgesi'nin bölgeden yurtdışına ticaretteki rekabet gücünün "Açıklanmış Mukayeseli Üstünlük (Balassa) Endeksi" çerçevesinde ölçümü yapılarak bulgular değerlendirilmiş ve Ege Serbest Bölgesi'nin ticaret hacmi ile olası bir kümelenme olup olmadığı konusu irdelenerek diğer serbest bölgelerle bir mukayesesi yapılmıştır.

Son olarak sonuç bölümünde ise; bölgesel gelişme dinamikleri ekseninde serbest bölgelerin dış ticarete olan etkileri konusundaki genel bir değerlendirme eşliğinde politika önerileri sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

SERBEST BÖLGELER VE DIŞ TİCARET ETKİLERİ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde serbest bölgeler ve dış ticaret etkilerine esas olacak kavramsal çerçeve çizilmiş, tanımı, amaçları, ortaya çıkış nedenleri, çeşitleri, genel özellikleri, ülke ekonomisine ve dış ticarete etkileri incelenmiş ve serbest bölge anlayışında yeni yaklaşımlar değerlendirilmiştir.

1.1. SERBEST BÖLGE KAVRAMI VE AMAÇLARI

Ekonomik değer anlamında mal ve hizmetlerin belirlenen bir alana serbestçe giriş ve çıkış yapabilmesi ile bu alanın, bir ülkenin dış ticaret mevzuatının belirlenen şart ve şekillerinin dışında bırakılması serbest bölge kavramını gündeme getirmiştir. Bu söz konusu bölgelerde çeşitli amaçlar için avantaj ve ayrıcalıkların oluşturulması ve sınırlandırılan alanlarda çeşitli faaliyetlere yer verilmesi neticesinde “serbest” kavramı gümrük muafiyetinin yanı sıra bazı devlet müdahalelerinden istisna tutulma gibi yeni anlamlar yüklenmeye başlamıştır.

1.1.1. Serbest Bölgelerin Tanımı

Dünya tarihinde ortaya çıktığı zamanlardan bugüne kadar ekonomik, siyasi ve sosyal nedenlerle sürekli değişim geçirmiş olan serbest bölge kavramı, bu gelişim ve değişim süreci içerisinde yerine getirdiği fonksiyonlara göre farklı şekillerde tanımlanmıştır. Ortaya çıktığı ilk dönemlerde kapsamında sadece ticari faaliyetlerin olduğu serbest bölgeler, transit ticaret ya da bir başka tanımlama ile aktarma yeri olarak işlev görmüş ve 1960’lı yıllara kadar genellikle ticari nitelik taşımıştır. Zaman içinde ticaretin gelişme seyrine bağlı olarak reeksport faaliyetleri başlamış, ticarete konu malların üzerlerinde değişikliklerin yapıldığı serbest bölge alanlarına rastlanılmıştır. Herhangi bir ülkede belirlenen ticari faaliyetlerin gerçekleştirilebileceği belirli bir yeri gümrük faaliyet alanı dışında tutarak oluşturulan bu gibi bölgelere ilişkin olarak yapılan tanımlarda, çoğunlukla bölgenin fonksiyonları ve ayrıcalıkları vurgulanmaktadır.

Genel bir tanımlama ile serbest bölgeler, herhangi bir devletin hükümlerlik alanı içinde bulunmakla birlikte, dış ticaret, vergi ve gümrük rejiminin uygulanması açısından gümrük alanı dışında kabul edilen yerlerdir. Tanımlanan böylesi bölgeler ilgili ülkenin diğer bölümlerinden fiziki olarak ayrılmış olup, ilgili ülkeye ait kanuni mevzuat bu yerlerde uygulama dışında bırakılmakta, ayrıca gerçekleştirilen üretim ve ticari faaliyetler için teşvik edici bazı avantajlar sunulmaktadır (Erdoğan ve Ener, 2005: 1).

Serbest piyasa ekonomisinin uygulandığı ülkelerde dahi devletler, değişik iktisadi ve mali-finansal politika enstrümanlarıyla iç ve dış ticarete, yatırımlara ve kaynakların dağılımına müdahalede bulunmaktadırlar. Bu müdahaleler bazen ekonomiyi belli noktasal hedeflere yönleltmek için teşvik edici avantajlar şeklinde olmakta, bazen de özel kesimde yaratılan değerlerin vergilendirilmesinden oluşmaktadır. Açıkça görülmektedir ki gelişmekte olan ülkelerde bu müdahaleler daha büyük oranlarda gerçekleşmektedir. Bu ise, ekonomide sermaye birikiminin yetersizliği ve girişimci eksikliği nedeniyle devletin yatırımcı fonksiyonu ile piyasaya girmesine, bunun da koruma anlayışlı politikalarla sınırlandırılmış dış ticaretin, serbest piyasa sisteminin yürütülmesinde dar boğazlar oluşturmasıdır.

Halbuki, devlet müdahalesinin bulunmadığı ve/veya en az seviyede bulunduğu bir iktisadi ortamda ticaretin ve yatırımların daha rahat gelişeceği söylenebilir. Bu anlatımlardan hareketle serbest bölgeler, iktisadi alanlardaki devlet müdahalesinin en az seviye bulunduğu özel faaliyet alanları şeklinde tanımlanabilir. Bu açıklamalara göre serbest bölgeleri, “Bir ülkenin ulusal egemenlik sınırları içinde bulunmakla birlikte, gümrük sınırları dışında kalan, ülkede geçerli olan dış ticaret ile diğer mali ve iktisadi alanlara yönelik devlet düzenlemelerinin tamamen ortadan kaldırıldığı veya kısmen uygulandığı bölgeler” olarak tanımlayabiliriz (Alpar, 1985: 13).

Bir başka tanımlamaya göre ise bu bölgeleri, bir devletin siyasi sınırları içinde bulunan ancak, vergi ve gümrük rejimi alanı dışında kalan mal ve hizmet üretimi ve ticareti faaliyetlerinin rahat bir şekilde gerçekleştirilmesi için iktisadi faaliyetlere devlet müdahalesinin asgari seviyede bulunduğu adeta bir başka ülke statüsündeki alan olarak ifade edilebilir (Bağrıaçık, 1999:1).

Dünya Gümrük Örgütü’nün (WCO)’nün 2003 tarihli 17/ 8 toplantı gündem maddesinin yer aldığı çalışma belgesinde ise serbest bölge, “bu bölgeye konulan

malların ithalat vergileri ve harçlar bakımından gümrük bölgesinin dışında olduğu kabul edilen bir bölge” olarak tanımlanmıştır.

B.M. Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)’na göre ise serbest bölge, uluslararası deniz ya da hava limanı yakınında teşekkül ettirilen, milli gümrük sınırlarından özel maksatlarla ayrılmış bir bölgedir. Buraya mallar gümrük işlemlerine konu olmaksızın girebilir. Burada mallar depolanabilir, işlenebilir, üretim amacıyla kullanılabilir (Şakar, 2008, Akt: Toroslu ve ark., 2010:4).

Diğer taraftan, 1996 tarihinde uygulamaya konulan Gümrük Birliği anlaşması çerçevesinde yeniden düzenlenen 4458 sayılı Gümrük Kanununun 152’nci maddesinde; serbest bölgeler, Türkiye Gümrük Alanının parçaları olmakla birlikte;

a) Serbest dolaşım izni olmayan eşyanın herhangi bir gümrük mevzuatına tabi olmaksızın ve serbest dolaşıma sokulmaksızın, gümrük rejiminde belirlenen durumlar dışında kullanılmamak veya tüketilmemek şartıyla konulduğu, dış alım vergileri ile ticaret uygulama önlemlerinin uygulanması açısından, Türkiye Gümrük Alanı dışında olduğu karar altına alınan;

b) Serbest dolaşımdaki eşyanın, herhangi bir serbest bölgeye konulması nedeniyle normal olarak eşyanın dış satımına bağlı imkanlardan yararlandığı alanlar, şeklinde ifade edilmiştir (Özdoğan, 2006: 3-4).

Dünya’da serbest bölge uygulamasına giden her ülke kendi ekonomik, ticari, iktisadi ve politik durumlarına göre serbest bölgeleri belli bir işleyişe bağlamış, bu bölgelerin gümrük sınırları dışında sayılması ve özel teşvik hükümlerine tabi olması ortak noktaları dışında, her bir ülkenin ayrı ayrı özel kuralları benimsedikleri ve mevzuatlarını da bu özel kuralları gözeterek düzenledikleri anlaşılmaktadır (Pekçetin, 2011: 4).

Yerli ve yabancı literatür incelendiğinde, yapılan serbest bölge tanımlarında bazı farklılıklar olmasına rağmen, Serbest Bölgeler Kanunu ve mevzuatı çerçevesinde Türkiye’deki serbest bölge uygulama esasları da dikkate alındığında, bir ülkenin egemenlik sınırları içerisinde olup, gümrük rejiminin uygulanmadığı ya da sınırlı olarak uygulandığı ve bazı teşviklerle desteklenen özel alanlar olması ortak noktayı oluşturmaktadır.

1.1.2. Serbest Bölgelerin Amaçları

Serbest bölgelerin kuruluş amaçları her bir ülke ya da bölgede farklı farklı olabilmektedir. Bu konuda her bir ülkenin ekonomik durumu, kendi gerçekleri ve özel durumları bir diğer ülkeden farklı olabilmektedir. Yine; ülkelerin kategorik ayırmada gelişmişlik düzeylerinin ‘gelişmiş’, ‘gelişmekte olan’ ya da ‘az gelişmiş’ ülke olması durumlarına göre dahi önemli farklılıklar arz edebilmektedir. Serbest bölgelerin kuruluşları ile ilgili olarak, bazı ülkeler için ticareti ve/veya istihdamı artırmak birinci amaç olabileceği gibi, bir başka ülke için yatırımları, üretimi ve ihracatı artırmak, diğer bir ülke için de yabancı sermaye girişine bağlı teknoloji girişini hızlandırmak olabilir.

Bu amaçları birlikte değerlendirdiğimizde, ülke içindeki ekonomik faydaları maksimize etmenin serbest bölgelerin kurulmasındaki en temel amacı oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bir serbest bölgenin kurulması ile elde edilebilecek amaçları aşağıdaki biçimde ifade edebiliriz (Erdoğan, 2005:36-43; Özdoğan, 2006:6-9; Pekçetin, 2011:5-7):

- Ülkenin ihracatını artırmak için ihracata yönelik üretimin ve yatırımların artmasını sağlamak,

- Ülkenin kalkınmasında ihtiyaç duyduğu tasarrufları sağlamak için yabancı sermayeyi çekmek ve aynı zamanda teknoloji girişine hız vermek,

- Üretim faaliyetinde bulunanların gereksinim duyduğu hammadde ve ara mallarını rahatça ve zamanında temin etmek,

- Yurtdışından gelerek üçüncü ülkelere gerçekleştirilecek ticareti kolaylaştırmak; transit ticaretin kolaylaştırılması döviz girdilerini artırabilir.

- Yeni istihdam alanları oluşturmak; ilk defa açılacak iş alanları ve entegre üretim tesisleri ülke istihdamına katkı sağlamaktadır.

- Transit ticaret, liman ve taşımacılık açısından ülkedeki faaliyetlerin artması ve önemli döviz gelirleri elde edilmesine ilave olarak serbest liman olarak geliştirilen bölgelerde canlanacak transit taşımacılık aracılığı ile ilave döviz geliri sağlamak,

- İhracatı, dolayısıyla döviz girdilerini arttırmak; serbest bölgelerdeki mal ve hizmetler ile işçi gelirleri doğrudan döviz kazanım faaliyetleridir. Serbest bölge içindeki her türlü faaliyet geliri döviz gelirlerini artırmaktadır.

-Dış finansman imkanlarından daha fazla yararlanmak; serbest bölgelere tanınan avantajların yardımıyla uluslararası finans kuruluşlarından daha ucuz kredi ve finansman sağlanabilir.

-Yeni politikaların denenmesini sağlamak; daha önce denenmemiş bir takım politikalar, serbest bölgelerde denenerek etkileri görülebilir ve geliştirilebilir. Daha sonra da ülkenin tamamına uygulanabilir.

-Serbest bölgeler için bankacılık, kambiyo mevzuatı gibi benzer alanlarda alınan kararların genel uygulama öncesinde deneme imkanı bulmak,

-İthalatı ucuzlatmak ve kolaylaştırmak; serbest bölgelerin bulunduğu ülkelere mal satan yabancı firmalar, kendi depolarını bu ülkelerde kurmaktadır. Böylelikle bu malları dış alım suretiyle temin eden yerli firmalar, daha az stok bulundurmaktadırlar. Bunun sonucunda da ihtiyaç duydukları malları daha ucuz ve daha kolay bir şekilde ithal edebilirler.

-Bankacılık faaliyetlerinde dış piyasalara açılabilme; serbest bölgelerde faaliyet gösteren bankalar, yurt içinde geçerli olan bankacılık kanunları dışında işlem yaparlar. Serbest bölgelerde bankacılığa sağlanan avantajlarla uluslararası piyasalarda faaliyet göstermek daha da kolaylaşabilir.

-Gelir ve nüfus dağılımını dengelemek; ülkenin geri kalmış bölgelerinde serbest bölgeler kurulması hem bölge kalkınmasına hem de istihdama yardımcı olmaktadır. Bununla nüfusun gelişmiş sanayi bölgelerine göç etmesi ve belirli alanlara yığılması önlenebilir. İthal edilen malları iç pazara dönük olarak serbest bölgelerde üretmek, bu malların ithal ikamesini sağlamak ve bu malların üretimini öğrenerek uzmanlaşmak,

-Ülkeye yabancı sermaye ve teknik bilgilerinin akışını teşvik etmek, üretim artışını sağlamak ve uluslararası pazarlama olanaklarından yararlanmak,

-Ülkenin hammadde kaynaklarının ve girdi mamullerinin üretim sürecinde kullanılması suretiyle ilave değer oluşturmak,

-Dış ticarete dünya ile rekabet ortamı sağlamak,

-Eğitimli, kalifiye ve meziyetli beşeri sermayenin sağlanıp serbest bölgelerin tesis edilmesiyle, ülkeye yabancı sermaye, yeni teknoloji ve kalifiye elemanlar çekilmiştir. Buralarda çalışan işçiler yeni çalışma yöntemleri, yeni yönetim biçimleri

ve yeni bilgiler edineceklerdir. Bu da yeni bilgilerle donatılmış insan gücünü arttıracaktır.

Ülkemiz serbest bölge mevzuatı açısından baktığımızda ise, 15 Haziran 1985 tarihli 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'na göre serbest bölgelerin amacı; ihracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak, işletmeleri ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmektir.

1.2. SERBEST BÖLGELERİN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ

Günümüz dünyasının serbest bölgeleri, eski çağlardaki serbest şehirlerin zamanla değişim geçirmesiyle ortaya çıkmıştır (Erdoğan, ve Ener, 2005: 11). Bir başka değerlendirme de ise serbest bölgeler, bugünün sanayileşmiş ülkelerinin sanayileşme sürecinde uyguladıkları korumacı önlemleri aşarak dünya ticaretini geliştirme yönündeki çabaları sonucu ortaya çıkmıştır.

Dünya tarihindeki serbest bölgelerin ilk oluşumu, İtalya ve Fransa'nın özellikle kıyı şehirlerinde Orta Çağda tesis edilmiştir. Bu zamanlarda meydana getirilen serbest bölgeler, limanın bir kısmını değil tamamını kapsamaktaydı. Klasik sömürgecilik döneminde ise hammadde ve sınai ürün ticaretine ulusal otoritelerin müdahalelerinden arındırılmış bu yerlerde yoğunlaştırılması avantajlı bulunmuştur. Bu süreçte serbest ticaret doktrininin de katkısı ile ticaretin serbestçe yürütüldüğü, aynı zamanda bölgesel depo ya da antrepo işlevi gören özel bölgeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Zaman içinde ulusal ticareti gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkan bu oluşumlar serbest liman ya da serbest ticaret bölgesinin ilk örnekleridir.

Sanayi devriminden sonra özellikle büyük şirketler, kazançlarını artırmak için yeni yatırım bölgeleri aramaya girişmişler ve düşük maliyetli işgücü ve üretim girdisi buldukları az gelişmiş ülkelere rağbet etmeye başlamışlardır. Gelişmekte olan üretim faktörleri, haberleşme, ulaşım ve teknolojik gelişimle birlikte, kazancını büyütmek isteyen çok uluslu şirket oluşumları, birikimlerini uygun şartların bulunduğu ülkelere yönlendirmişlerdir. Yabancı dış sermayeden istifade etmek isteyen ülkeler de uygun şartları sağlamak üzere serbest üretim bölgelerini tesis etmişlerdir.

Serbest bölge ve liman uygulaması 18. yüz yılda yeniden canlanmıştır. 1789 yılında Fransa, bazı limanlarını serbest liman haline getirmiş, ancak bu uygulamalar uzun sürmemiştir. 1881 yılında Almanya, Hamburg’da ilk serbest bölgeyi kurmuştur. 1939 yılında ise serbest bölgeler ile ilgili bir kanun çıkarmıştır. Özellikle, 2. Dünya Savaşı sırasında, Avrupa’nın çeşitli şehirlerinde yeni serbest bölgeler kurulmuştur. Serbest bölgelerde asıl gelişme 1929 ekonomik bunalımının dünya ticaretine daraltıcı etkilerini gidermek amacıyla başlamış ve bunun sonucu serbest bölgelerin üretime yönelen türü ortaya çıkmıştır (Sunguroğlu, 2003: 8).

1929 Ekonomik Bunalımı sonrası kurulan uzak doğudaki Hong Kong ve Singapur serbest limanları ile sonrası tarihlerde teşekkül ettirilen İrlanda, Tayvan, Güney Kore ve Panama serbest bölgelerinin sağladıkları büyük başarılar serbest bölgeler fikrinin pek çok ülkede taraftar bulmasına ve oluşmasına zemin sağlamıştır (Bağrıaçık, 1999: 4). 1967 yılında serbest bölgelerin, B.M. Ekonomik ve Sosyal İşler Komisyonu (ECOSOC)’nca gelişmekte olan ülkelerin dış satımlarını çoğaltmada önemli bir araç olarak karar altına alınmasından sonra serbest bölge sayısında hızlı bir şekilde artış gözlenmiştir. A.B.D., Almanya, Macaristan, İngiltere, Çin, Tayland, Suudi Arabistan, Pakistan, Hindistan ve Yugoslavya gibi farklı siyasal sistemlerle yönetilen 70’i aşkın ülkede 400’ün üzerinde serbest bölge kurulduğu tespit edilmiştir.

Dünyadaki gelişmelere bakıldığında, serbest bölgelerin kurulup gelişmesi sürecinin, bugünün sanayileşmiş ülkeleri tarafından, sanayileşme sürecinde uygulanan korumacı tedbirlerin aşılaraq uluslararası ticareti geliştirmek üzere 1500’lerde Avrupa’da meydana getirildiği, 1800’lerde ise Amerika’da oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Esas gelişme yukarıda da ifade edildiği üzere, 1929 ekonomik buhranının dünya ticaret hacmini daraltıcı etkilerini ortadan kaldırmak üzere, serbest bölgelerin şansının bir hayli artması ile başlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte gelişmiş ülkelerin çok uluslu şirketlerinin serbest bölgelerde sunulan kolaylaştırıcı ve teşvik edici avantajlardan faydalanarak, dünya arenasında daralmadan oluşan negatif etkileri aşmak üzere bu alanlara yatırım gerçekleştirdiklerini görmekteyiz.

1960’lı yılların ortasından itibaren, gelişmiş ülkelerde 70’li yıllarda petrol kriziyle belirginleşen ekonomik bunalımın belirtileri başlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerde de aynı yıllarda dünyada ki krizin derinleşmesi ve tüm milli ekonomileri etkilemesi ile birlikte yeni bir evre başlamıştır. Geline evrede gelişmekte olan

Ülkelerin dünya iktisat alemindeki ve ticaretindeki fonksiyonları da değişim göstermeye ve bu dönemde bu ülkelerin dışa açılma nerileri de fazlaca konuşulmaya başlamıştır. şüphesiz ki çok sayıda ülkede ithal ikameci politikaların tıkanması dışa açık ekonomik politika uygulama önerilerine ilgiyi artıran sebeplerden önemli birini meydana getirmiştir. Bu yöndeki gelişmeler, dışa açık büyümenin, bu arada serbest bölgelerin kurulma gerekçesini de ortaya çıkarmıştır. Serbest bölgeler uygulaması, dış demeler dengesinin sağlanmasının temel şartı olan dış satım ve istihdamın artırılması, teknolojik gelişim ve emeğin kalifiye seviyesinin artırılması ve bunun neticesinde sağlıklı bir ekonomik yapıya ulaşılması için başvurulacak iktisadi enstrümanlardan birisi olarak gelişmekte olan ülkelerin gündemine girmiştir (Kocaman, 1991:15, Akt: Kani, 2007: 15-20).

Dünya ekonomik konjonktürünün yanı sıra, dönemin şartları bağlamında değerlendirilebilecek ve serbest bölgelerin gelişimini etkileyen bir başka faktörde, çok uluslu şirketlerin 60 ve 70’li yıllarda yer seçimi konusunda geçirdikleri dönüşümüdür. Bu senelerde dünya iktisadi hayatında yeni bir yapılanma dönemi ortaya ıktı. Bazı retim alanları “delokalizasyon” na maruz kaldı ve üretim aracı yeni bir görünüm kazandı. Gelişmiş ülkelerin önemli dinamik sanayilerini oluşturan bazı klasik üretim alanları gelişmekte olan ülkelere doğru akmaya başladı. Böylesi bir gidişat, yeni ve dinamik sanayi üretim alanlarının ortaya çıkmasına sebep teşkil etme yanında “Kuruluş Yeri Teorisi”yle ilgili genel durumunda yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır (Kocaman, 2007:100-101). Burada şüphesiz ki uluslararası ticaretin nedenlerini açıklayan teoriler arasında başı çeken “Mukayeseli stnlkler Teorisi” ne dayandırılan serbest ekonomik faaliyet fikri ve faaliyetinin bu kesimlere muhatap olanlara yararlılığını da unutmamak gerekmektedir.

Son olarak serbest bölgelerin yaygınlaşması ve önem kazanmasında bir noktaya daha dikkat çekmekte fayda vardır. Gelişmekte olan ülkelerde 1950’li yıllarda başlayan ithal ikameci politikaların 1970’lerden sonra darboğaza girmesi, İMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların, gelişmekte olan ülkelere, ithal ikame politikasını terk ederek ihracata dayalı sanayileşme stratejilerine yönelmeyi önermelerine yol açmıştır. Bu strateji çerçevesinde de özellikle yabancı sermayenin ülkeye çekilebilmesi için teşvik sistemleri geliştirilmiş ve serbest bölgeler kurulmaya başlanmıştır.

1.3. SERBEST BÖLGELERİN ÇEŞİTLERİ

Serbest bölge kavramı, kuruluş maksatları, yasal dayanakları ve işlevleri bakımından farklı serbest bölge çeşitlerini barındıran geniş bir kavramdır (Erdoğan, 2005:22). Bölge çeşitlerini birbirlerinden mutlak kesitlerle ayırmak pek kolay olmamakla birlikte, 2 ana ölçüte dayanarak ayrıma tabi tutmak mümkündür. Birinci ölçüt, bölgede devam ettirilen işlemlerin çeşidi ile ilgidir. Bölgede yürütülen faaliyetler yalnızca ticari olabildiği gibi ticari ve sanayi kapsamında bir özellikte gösterebilir. İkinci ölçüt, bölgenin faaliyetlerinin iç piyasa mekanizmasına mı ya da dış satıma mı yönelik olduğunun saptanması temeline dayanır. Bölgelerin bazıları gerek iç piyasaya ve gerekse de dış satıma yönelik faaliyette bulunur. Bu serbest bölge türü serbest ticaret bölgesi olarak belirtilebilir. Diğer bir kısım serbest bölgeler ise sadece dış satıma yönelik olarak faaliyette bulunur. Bunlar, çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerde kurulan serbest üretim bölgeleridir ve bu gibi bölgelerin iç piyasaya yönelik üretimde bulunmaları yasaklanmıştır (UNCTAD, 1975: 3-4).

Serbest ticaret bölgeleri, ekseriyetle ticari maksatlı bölgelerdir. Bu bölgelerde depolanan mallar daha sonra talep eden dış ülkelere sevk edilir (Seyidoğlu, 1999:124). Ayrıca farklı özellikler ihtiva eden bir kısım uygulamalar ayrı çeşitler olarak incelenebilir. Serbest bankacılık bölgesi, sigortacılık bölgesi, antrepo, gümrüksüz satış mağazası gibi serbest alanlar bunlardan bazısıdır.

Yine, serbest bölgeleri, kural dışılığıın kapsamı açısından incelediğimizde, açık ve kapalı bölgeler olmak üzere tasnife tabi tutabiliriz. Genellikle her çeşit ticari faaliyetin, hatta bazen sanayi faaliyetlerinin de yapılmasına imkan tanınan ve ülkeye ait mevzuatın tamamının uygulanmadığı durumlardaki bölgeler açık serbest bölgelerdir. Gerçekleştirilebilecek işlemlerin sınırlı olduğu ve ülke yasa düzenlemelerinin yalnızca bir bölümünden istisna edildiği bölgeler ise kapalı serbest bölgelerdir (Erdoğan, 2005: 23-24).

Serbest bölgeleri iktisadi fonksiyonları açısından ayrıma tabi tuttuğumuzda, kuzey tipi ve güney tipi serbest bölgeler olarak iki başlık altında inceleyebiliriz. Serbest bölgeleri kentin yarısını ya da tamamını kapsayacak şekilde ifade eden ayrımlar açısında da, coğrafi ve idari açıdan tasnife tabi tutabiliriz. Son olarak da dış

ticaret stratejileri açısından; hedef sanayi serbest bölgeleri, entegrasyon serbest bölgeleri ve korumacılığa dayalı serbest bölgeler olarak tasnife tabi tutabiliriz.

Serbest bölge çeşitlerini aşağıdaki şekliyle açıklamalı olarak sıralayabiliriz:

1.3.1. Serbest Ticaret Bölgeleri (Free Trade Zones)

Serbest ticaret bölgeleri, malların sadece depolanması, paketlenmesi, satışa hazır hale getirilmesi maksadıyla bazı süreçlere tabi kılınması, lojistiği gibi işlemlerin gerçekleştirilmesine müsaade edilen serbest bölgelerdir. Bu bölgelerde yeniden ihracat ve transit ticaret gibi ticari olan faaliyetlere de izin verilmektedir. Serbest ticaret bölgelerinde sanayi üretimine müsaade edilmemektedir. Bu tür bölgelerin kurulmasını devlet, ev sahibi ülkenin sanayisinin çeşitlenmesini ve ihracatını teşvik amacıyla destekler. Serbest ticaret bölgeleri genellikle bir limanda, havaalanında veya ülkenin içerisinde ticaretin yoğun olduğu bir yerde kurulmaktadır (Toroslu, 2010:6).

Serbest ticaret bölgesinin en önemli faaliyetleri ev sahibi konumundaki ülkenin transit ticaretini geliştirmeye, dış alım ve dış satımını rahat bir şekilde gerçekleştirmesine yönelik işlemler ile malların işlenmesi ve depolanması faaliyetleridir (Erdoğan, 2005: 25). Ülkede geçerli mali ve iktisadi mevzuatın tamamen veya kısmen uygulanmaması bakımından ise, açık (open free zones) ve kapalı (closed free zones) serbest bölgeler olarak ikiye ayrılabilir (Alpar, 1985: 14).

Serbest ticaret bölgesi, iki ya da daha fazla ülkenin aralarındaki ticareti serbestleştirerek, ticareti geliştirmek üzere oluşturdukları birliklerdir. Amaç olarak ekonomik olarak bütünleşmek hedeflenmektedir. Serbest ticaret bölgeleri kuran ülkeler, birbirleri ile yapılan ticarete gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları gibi önlemleri kaldırmaktadırlar. Buna karşın bölge dışı ülkelerle olan ticari ilişkilerinde diledikleri önlem ve kısıtlamaları getirmektedirler.

Bu amaçla kurulmuş bulunan serbest ticaret bölgeleri, Avrupa Serbest Ticaret (Mübadele) Birliği (EFTA), (1959), kuruluşunda 7 ülke.- İngiltere, Norveç, İsveç, Danimarka, Avusturya, Portekiz ve İsviçre, halen 4 ülke- İzlanda, Liechtenstein, Norveç ve İsviçre; Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği (LAFTA), (1960), kuruluşunda 7 ülke - Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Paraguay, Peru ve Uruguay,

halen 10 ülke, sonradan katılanlar Ekvator, Kolombiya, ve Venezüella; Kuzey Amerika S.T.A. (NAFTA), (1994), 3 ülke – ABD, Meksika ve Kanada.

1.3.2. Serbest Üretim Bölgesi veya İhracat İşlem Bölgesi (Free Production Zone or Export Processing Zone)

“İhraç Malları İşleme Bölgesi” ya da “Serbest Üretim Bölgeleri” şeklinde de isimlendirilen bölgeler, dış satımı teşvik etmek, ağır olmayan imalat sanayii ürünlerinin üretim ve montajına olanak sağlamak maksadıyla oluşturulan vergi, gümrük vb. bürokratik işlemlerden soyutlanmış, yabancı ve yerli firmalara yatırım imkanı sunulan, gümrüksüz olarak bölgeye getirilen ana ve ara girdilerin işlendikten sonra yeniden uluslararası pazarlara dış satımının gerçekleştirildiği, büyük görünümlü sanayi oluşumları stilinde olan bölgelerdir (Güner, 1995: 16-30).

Genellikle çok uluslu şirketlerin teknoloji yoğun olmayan üretimlerini, işgücünün nispeten daha ucuz olan belirli az gelişmiş ya da gelişmemiş ülkelere nakletmeleri sonrasında oluşan üretim bölgeleridir. Bu tür bölgeler, 30’dan fazla ve çoğunun az gelişmiş olduğu ülkede benimsenmiştir. Bunların arasında en önemlileri Brezilya, Dominik Cumhuriyeti, Güney Kore, Çin, Malezya, Tayvan, Endonezya olarak sayılabilir. Buralarda çeşitlilik göstermekle birlikte daha ziyade elektronik ve giyim sanayilerinin ağırlık kazandığı gözlenmektedir (Alpar, 1985: 14). Genellikle, ihracata dayalı üretim politikası izleyen gelişmekte olan ülkelerde uygulanan serbest üretim bölgeleri, doğrudan yabancı sermaye ve yüksek teknolojiyi bu bölgelere çekerek ülkede yaratılan katma değeri artırmayı, istihdam imkanı yaratmayı ve ihracatı artırarak döviz girdisi sağlamak suretiyle dış ticaret dengesini iyileştirici gelişmeler sağlamayı amaçlamaktadır.

1.3.3. Serbest Bankacılık Bölgeleri veya Kıyı Bankacılığı (Free Banking Zones or Off-Shore Banking)

Bu uygulama, 1960’lı yıllarda görülmeye başlanmıştır. A.B.D. hükümetinin bankalar üzerindeki kısıtlamalarını yoğunlaştırması üzerine A.B.D. bankalarının bu kısıtlamalardan kaçınmak amacıyla yurt dışında şubeler açmasıyla gelişmeye başlamış

bir bankacılık türüdür. Bu uygulamaya “kıyı ötesi bankacılık” da denilmektedir. (Özdoğan, 2006: 13). Dünya ekonomi sistemindeki piyasalarda oluşan dış sermayeyi çekmek için oluşturulan bölgelerdir. Bu bölgelerde genellikle yabancı para kontrolleri, kredilerdeki faiz nispetleri, zorunlu karşılık oranları ya hafifletilmekte ve ya tümünden ortadan kaldırılmaktadır (Alpar, 1985: 15).

Bulundukları ülkede mukim sayılanlardan birikim toplamayan, sadece yabancı kuruluş ve kişilerden birikim toplama izni olan, genel anlamda mevduat ve bankacılık faaliyetlerinin birçoğunu gerçekleştiren ve kanuni anlamda serbest ortamda faaliyette bulunan bankalardır. Ancak, yerli para cinsi ile değil yabancı paralarla çalışmak zorundadırlar. Bir diğer tanımı da yurt dışında sağlanan fonların yine yurt dışında kullanılmasıdır (Sunguroğlu, 2003: 21).

Kıyı bankacılığı faaliyetinin gerçekleştirilebilmesi için banka şubelerinin bir alanda toplanması ya da hususi bir yere gereksinim duyulması söz konusu değildir. Yalnızca ilgili zorunlu kanuni prosedürü hazırlayarak kıyı bankacılığı tesis etmek mümkün olabilmektedir. Dünyanın önemli kıyı bankacılığı uygulamalarını Luxemburg, İsviçre, Hong Kong, Bermuda, Bahana Adaları, Bahreyn ve Panama’da görmekteyiz. Bu tür bankaların bulunduğu ülkelerce uygulamaya konulan ve buralarda gerçekleştirilen işlemler karşılığında alınacak işlem vergilerinden gelir sağlanacağı, istihdam oluşacağı, biriken fonlardan dolayı ülke ekonomisine katkı sağlanacağı, dış sermaye akışını kuvvetlendireceği ve ülkenin finans işlem merkezi hüviyeti elde ederek ülke ekonomisine pozitif katkı vereceği beklentileri ile müsaade edilmektedir. (Özdoğan, 2006: 13-14).

1.3.4. Antrepolar (Bonded Warehouse)

Antrepo, dış menşeli malların kısa veya belirli bir süre ile herhangi bir vergi ödenmeden konulduğu, ilgili gümrük teşkilatının kontrolünde ve açık olmayan yerlerdir. Dış ülkelere değişik yollarla getirilen mallar buralara konulur. Bu depolara girişi gerçekleşen mallar kısa veya belli bir süre kaldıktan sonra yeniden bir başka ülkeye gönderilebilir, aynı mahiyetteki bir başka antrepoya alınabilir ya da antreponun bulunduğu ülkeye dışalımını gerçekleştirebilir. İthalat halinde vergiler malların antrepoya girişinde değil ülkeye ithalinde ödenir (Toroslu, 2010:10). Antrepo

rejimi ile ihracatçı mallarını hemen pazara gönderme yerine, piyasa şartlarına göre müsait vakti bekleme olanağını temin ederken, ithalatçı da ürünlerin istediği miktarda alımını gerçekleştirebilmektedir.

1.3.5. Serbest Yatırım Bölgeleri (Free Investment Zones- Enterprise Zones)

İktisadi açıdan az gelişmiş yerlerde yatırımları ve istihdamı artırmak üzere işletmecilere bazı teşviklerin verildiği, avantajların sunulduğu yatırım alanlarıdır. Bu alanlar, dış işletmelerden daha ziyade ülkenin yerli işletmelerine verilmektedir. Bu çeşit uygulamaları diğer yerel-bölgesel kalkınma bölgelerinden farklı kılan en temel özellik, sorunlu bölgelere ya da şehrin sıkıntılı yerlerine yatırım yapacak işletmelerin sağlanan mali-finansal avantajlarla devletçe direkt olarak desteklenmesi yerine, sağlanan teşviklerin yerine geçecek şekilde, altyapı ve vergi indirimi vb. uygulamalarla işletmelerin mali yük ve yükümlülüklerini asgariye indirecek uygulama şekilleriyle işletmelerin anılan yerlere yatırım yapmalarının özendirilmek istenmesidir.

1.3.6. Serbest Şehirler (Free Cities)

Serbest şehir, bölgenin bütünüyle bir şehri kapsamaması durumunda mümkün olabilmektedir. Bu tür serbest şehirlerin uygulandığı kentlere Dubai, Bahreyn, Singapur ve Hong Kong'u örnek gösterebiliriz. Serbest şehirler gerçek manada, serbest bölgeyi tanımlarken ileri sürülen bir şartın göz ardı edilmesi ile oluşur. Serbest bölge tanımında, bölge içerisinde belli bir ekonomik faaliyetin yer alması öngörülmüş, konut bulunması dışlanmıştır. Oysa tüm kenti kapsayan bir serbest bölge söz konusu olunca konut bulunmama şartı aşılmış olur (Güner, 1999, Akt: Toroslu: 10).

1.3.7. Gümrüksüz Satış Mağazaları (Duty Free Shops)

Genellikle havaalanları ve sınır kapılarında kurulan parfümeri, tütünlu mamuller, alkollü içki, çikolata ve bazı kıymetli giyim vb. ihtiyaç ürünlerinin

perakende olarak satışa sunulduğu mağazalardır. Dünya üzerinde bu tür satış yerleri hızla artmakta ve gelişmektedir.

1.3.8. Serbest Limanlar (Free Ports)

Dış kaynaklı malların kullanım, tüketim ya da yeniden satın alınmak için liman içerisinde herhangi bir vergilemeye tabi olmadan veya belirlenen en az oranlı tarife ile girilen kısma serbest liman denilmektedir (Bakan, 2014: 41). Bu çeşit limanlar, ülkenin belirlenen limanının dış alım, dış satım, transit ticaret, lojistik ve reeksport faaliyetleri bakımından serbest hale getirilmesiyle oluşan limanlardır. Buralara her bayraktan gemiler rahatça yanaşabilmekte ve hizmetlerden yararlanabilmektedirler. Gelişmiş ülkelerde örneklerine rastlamamız mümkündür. Serbest limanlar, bir nevi dar kapsamlı ticaret bölgeleridir. Konaklama yerleri, eğlence ve dinlenme mekanları, dükkanlar vb. alanları da ihtiva eden özellikleriyle kent görünümünün özelliklerine sahip olabilmektedirler. Brezilya’da Manuas, Almanya’da Hamburg Limanı yanı, Bahama Adaları, Singapur ve Hong Kong en çarpıcı örnekleridir. (Toroslu, 2010:11).

1.3.9. İkiz Fabrikalar (Maquiladora)

Uygulaması Meksika’da görülen bir serbest bölge türüdür. Serbest üretim bölgelerinin farklı bir uygulamasını oluşturan ikiz fabrikalar, komşu ülkelerin karşılaştırmalı avantajlarından faydalanılmak maksadıyla oluşturulmaktadır. Bu bölgelerden daha çok ikili ticaretin artması şeklinde yarar sağlanır. A.B.D.–Meksika arasındaki sınırda yer alan maquiladoralar dünya’da ki en önemli örneği oluşturmaktadır. Bu bölgelerde bulunan ikiz fabrikalarda teknoloji ve sermaye yoğun kısımları Amerika’da üretilmiş ürünlerin kısımları herhangi bir vergi olmadan ithal edilerek, Meksikalı işçilerin ucuz işgücünden faydalanılarak bütün ürün haline getirilmekte ve yeniden geri satılmaktadır. İkiz fabrikalar, üretimi farklı safhalara ayıran bir süreçtir. Her aşaması farklı bir teşebbüs tarafından farklı bir ülkede gerçekleştirilmektedir. Böylece karşılaştırmalı üstünlüklerin ortaya çıkardığı faydadan yararlanılarak üretim maliyetleri minimuma indirilmeye çalışılmaktadır (Erdoğan, 2005:51). Maquiladora programı Meksika Hükümeti tarafından 1965 yılında Kuzey

Meksika sınırında ekonomik gelişmeyi sağlamak üzere geliştirilmiştir. İkiz fabrikalar için şirket kurulması, şirket ortaklıkları, işçi temini ve çalıştırılması ile ülke üretim safhalarındaki hammadde ve malların gidiş gelişi karşılıklı menfaat anlaşmaları çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.

1.3.10. Serbest Sigortacılık Bölgesi (Free Insurance Zone)

Bu bölge çeşidi, serbest bölgelerdeki sigortacılık faaliyetlerini ifade etmektedir. Sigortacılık bölgelerinde amaç, serbest bölge faaliyetleri çerçevesinde olağan ya da büyük ticari risklerin karşılanmasıdır. Bu alanlar sigortacılık işlemlerinde oluşabilecek zaman ve değer kaybını önlemek amacıyla ülkede uygulanan sigortacılık kanunlarından kısmen veya tamamen muaf tutularak oluşturulmuşlardır. (Özdoğan,2006: 14).

1.3.11. Serbest Transit Bölgesi (Free Transit Zone)

Denize sınırı bulunmayan ülkelerin mal ve eşyalarının depolanması, dağıtılması maksatlarıyla, genel olarak kendilerine yakın ve denize kıyısı olan devletlerde oluşturulan limanlardır. Komşu ülkelere ev sahibi ülkeye transit olarak malların geçişinde vergiler, ithalat denetimleri ve çoğu kontroller uygulanmaz. Zaman zaman “Antrepo”, “Serbest Bölge” ve “Serbest Ticaret Bölgesi” gibi terimler “Transit Bölge” olarak ifade edilmektedir (Güner, 1995: 6). Kıyı ülkeleri ile komşu ülkeler arasında karşılıklı anlaşmalarla bu nevi birçok transit bölge tesis edilmiştir. Diğerleri ise transit taşımacılık lojistikleriyle, tüketiminde kullanılacak yerlerin birbirinden ayrık tutulması amacıyla kıyı ülkesinde yönetme rahatlığı gerçekleştirmek üzere tesis edilmişlerdir.

Yukarıda ifade edilen durumlarda transit bölge, hem serbest limandan ve hem de serbest ticaret bölgesinden daha sınırlı bir kolaylık temin eder. Geniş uygulamada, transit bölge limanının ayrılmış bir yerinde kendi iskele, barınma diğer kullanım avantajlarına sahip bir alandır. Limanda dar konuşlanma durumlarında ise ise, tek bir depo ve barınağa sahip olunmakla yetinilir. (Okutkan, 2006: 10). Genel uygulamada, transit bölgelerde üretim faaliyetlerine müsaade edilmez. Bir kısmı, malların gideceği

ülkeye uygun olarak varabilmesi için ihtiyaç olan depolama, tekrar ambalajlama ve bazı diğer işlemleri yapmaya yetkili kılınmışlardır.

1.3.12. Özel Ekonomik Bölgeler (Special Economic Zones)

Özellikle Asya’da bulunan ülkelerde, iktisadi büyüme ve kalkınmayı sağlamak ve harekete geçirmek üzere özel ekonomik bölgeler oluşturulmuştur. Bu ülkelerdeki özel ekonomik bölgelerin başarısı 20’nci yüzyılın üçüncü çeyreğinde önemli himaye görmüştür. Özellikle Çin’de kurulan bu bölgeler Çin’i dünyaya açan pencere olmuşlardır. Deng Xiaoping döneminde 1979 yılında oluşturulan özel ekonomik bölgeler, dış satım üretim bölgelerinin yeni bir uygulamasıdır. Önceleri Hong Kong’un kuzeyinde Shenzhen’de kurulan bölgeler, takip eden yıllarda da Zhuhai, Shantou ve Xiamen’de kurulmuşlardır. Bu bölgelerde dış sermaye ve teknolojik gelişimi çekebilmek maksadıyla, ucuz emek ve vergi istisnası gibi kolaylıklar sağlanmaktadır. Üretilen ürünler büyük oranda elektronik mamuller, saatler, konfeksiyon ve spor ayakkabıları ile oyuncaklardan meydana gelmektedir (Erdoğan, 2005: 52).

Sonuç itibariyle, serbest bölgeler literatürde yukarıda sayılan çeşitlerde ayrıma tabi tutulmuş olsalar dahi herhangi bir şekilde kurulmuş bir serbest bölge uygulaması çoklu fonksiyonu yerine getirebilmekte ve dolayısıyla serbest bölge çeşitleri arasında yapılan ayırım mutlak bir ayırım olamamaktadır.

1.4. SERBEST BÖLGELERİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Günümüzde gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde, hatta daha farklı düzeyde gelişmişlik seviyesine sahip ülkelerde dahi farklı biçimlerde serbest bölge uygulamaları görülmektedir. Bu farklılıklar bazı ülkelerde sadece “Serbest Ticaret Bölgesi” olarak yapılandırılması dışında aynı zamanda hem ticaret ve hem de sanayi bölgesi olarak da görülmesinden kaynaklanmaktadır.

Genel olarak yaptığımız incelemede, dünyada kurulmuş olan serbest bölgelerin büyük bir bölümünün gelişmekte olan ülkelerde ya da az gelişmiş ülkelerde bulunduğunu gözlemlemekteyiz. Bunu ortaya çıkaran ana sebeplerde hiç şüphesiz ki, yatırımları gerçekleştirenlere sunulan teşvik uygulamaları ve çeşitli avantajlar ile

nispeten daha ucuz üretim faktörleri ve işgücüdür. Serbest bölgeler hangi ülke de, hangi siyasi rejim ya da çeşitte olursa olsun bazı genel özellikleri söz konusudur. Bu özellikler zaman içerisinde kendiliğinden oluşmuş ve serbest bölgelerin özelliklerini tayin etmişlerdir. Buna göre serbest bölgelerin genel özelliklerini şu şekilde değerlendirmemiz mümkündür (Toroslu, 2010; Özdoğan, 2006; Erdoğan, 2005):

- Serbest bölgeler, ülkelerin dış ticaretini geliştirmek, ihracatı ve ithalatı kolaylaştırmak, teknoloji transferini hızlandırarak endüstrileşmeyi sağlamak, bununla birlikte oluşan yeni yatırımlarla birlikte istihdamı artırmak, işsizlik oranlarını düşürmek ve ülkenin döviz girdilerini artırmak ve sonuç itibarıyla ekonomik büyüme ve kalkınmayı gerçekleştirmektir.
- Ülkede mevcut olan dış ticaret uygulamalarındaki bürokratik süreçler asgariye düşürülmektedir.
- Serbest bölgeler ülkenin egemenlik sınırları içinde olmakla birlikte, gümrük alanı dışında kabul edilerek mal ve hizmetlerin bu yerlere giriş ve çıkışı açısından yabancı topraklar gibi işleme konu edilmektedirler. Ülkede olan dış ticaret ve gümrük mevzuatından kısmen muaf veya bazı noktalarda ayrıcalıklı tutulmakta; ülkeden bölgeye yapılan mal girişleri o ülkenin dış satımı, bölgeden ülkeye mal girişleri ise ülkenin dış alımı olarak kabul görmektedir.
- Yabancı işletmeler genel olarak belirli bir süre her türlü vergiden istisna olmaktadır. Bu nedenden dolayı işletmeler üretim süreçleri için lazım olan makine, teçhizat, ana ve ara üretim girdilerini gümrük ve vergi rejiminden muaf olarak serbest bölgeye getirebilmektedirler
- Serbest bölgelerde kambiyo sınırlandırması bulunmaması sebebiyle, işletmeler kolayca uluslararası işlemlerini gerçekleştirebilmekte ve kar gönderilerini ülke dışına çıkarabilmektedirler.
- Serbest bölgeler, sınırları kesin olarak belirlenmiş bölgelerdir. Bazen bir limanın tümü veya bir kentin tamamı da serbest bölge olarak ilan edilebilmektedir. Serbest bölgeler bazen işlek bir transit yolun veya uluslararası bir hava limanının yakınında kurulur. Bazen bir şehrin bütünüyle serbest bölge ilan edilmesi mümkündür.

- Serbest bölgelere mal ve hizmetlerin giriş ve çıkışları müşterek bazı özellikler taşımaktadır. Bölgelere dış dünyadan giren mallar ithalat sayılmaz. Bölgeden, bölge gerisine giren mallar ithalat sayılır. Dolayısıyla, dış dünyadan bölgelere mal girişlerinden ithal vergisi alınmaz. Bölgelerden, bölge gerisine mal girişleri ise vergilendirilir. Serbest bölge gerisinden serbest bölgeye mal satışı ihracat prosedürüne tabidir. Serbest bölgeden dış dünyaya satışlar ise, yurt içi satışlar gibidir, ancak, ithalatçı ülkenin sınırlarında ithalat muamelesi görür.
- Serbest bölgelerde prensip olarak sürekli ikamete izin verilmez. İstisnası, çalışanların temel gereksinimlerini karşılayanlar ile güvenlik görevlileridir
- Serbest bölgeler hükümet tarafından doğrudan yönetilebileceği gibi, hükümet ve bölgede faaliyet gösteren firmaların katılımının sağlandığı gerçek ve tüzel kişiler tarafından yönetilebilir.
- Serbest bölgelerde tesis edilen tüm işlemler konvertibl yabancı para birimi ile gerçekleştirilmektedir
- Serbest bölgelerdeki ekonomik faaliyetleri desteklemek amacıyla her türlü ulaşım, depolama, enerji, haberleşme, su, kanalizasyon gibi altyapı yatırımları sağlanmaktadır.
- Serbest bölgelerde gerçekleştirilmesine izin verilen işlemler; yükleme-boşaltma, depolama, çeşitli biçimlerde işleme ve ambalajlama, piyasanın gereksinimlerine göre hazırlama, temizleme, karıştırma ve imha etme, montaj, sigortacılık, bankacılık, çeşitli araçların bakım ve onarımları, değişik sanayi faaliyetleri ve hizmetlerdir.
- Her ülkenin kendi ihtiyaç ve beklentisine göre oluşturulmuş bölge mevzuatı vardır. Bölgede faaliyetler bu mevzuata göre yapılır. Bütün serbest bölgeler, ülkenin genelinde uygulanan dış ticaret mevzuatından, kambiyo mevzuatından, gümrük mevzuatından kısmen veya tamamen muaf, vergi ve diğer mali yükümlülüklerden sürelili veya süresiz, kısmi veya tam olarak ayrı tutulmaktadır.
- Serbest bölgelerin en önemli kısmı, Afrika, Uzak ve Orta Doğu ile Güney Amerika'nın gelişmekte olan ülkelerinde toplanmıştır. Bunun nedeni, bu ülkelerin kendilerinde bulunan, ucuz üretim kaynaklarını ihracata yönelik

olarak karşılaştırmalı üstünlüklere göre kullanarak iktisadi kalkınmayı sağlamaktır. Gelişmekte olan ülkelerdeki serbest bölgelerin, istihdam açısından en önemli özelliği; buralarda ücretlerin düşük olması, kadın işçilerin büyük bir çoğunlukta olması ve çalışma yaşının düşüklüğüdür.

- Mevzuat yönünden çok liberal ve denetimleri çok esnek olduğundan serbest bölgeler, yabancı ve yerli bankalara çekici gelmektedir. Böylece bölgeler birer finans merkezi niteliğini de kazanabilmekte ve orta vadeli kredi kullanma olanağı bulunmaktadır.
- Serbest bölgelerde işgücü arzının bol ve ucuz olması, ayrıca sendikacılığa izin verilmemesi nedeniyle, burada faaliyette bulunan firmaların işgücü maliyetleri düşük düzeyde kalmaktadır. Bu da firmaların uluslararası pazarlardaki rekabet güçlerini artıran bir faktör olduğu için serbest bölgelere daha fazla çekicilik kazandırmaktadır.
- Serbest bölgelerde dış sermayeye geniş olanaklar sunularak bu kapsamda yabancı şirket ve bankalara şube açabilme ve yatırım yapabilme imkanı tanınmıştır.
- Serbest bölgelerde kaçakçılığın önlenmesi için alınan tedbirler ve güvenlik önlemleri en üst seviyededir.
- Bölgeler, kuruluş kanunlarında belirtilen amaçlar ve fonksiyonlara dönük faaliyet gösterirler. Sınırları ve serbestlik dereceleri yine kuruluş kanunlarında kesin olarak belirlenmiştir.
- Malların bölgeye girişinde kalış süresi, menşe ve miktar sınırlamaları bulunmamaktadır
- Dış ülkelere serbest bölgelere gelenler genellikle pasaport kontrolüne tabi tutulmamaktadırlar. Buna karşın ev sahibi ülkeden bölgeye girenlerin giriş-çıkışları kontrole tabi tutulmaktadır.
- Bölgelerde mevzuata uygun olarak yerli ve yabancı özel ve tüzel kişiler çalışabilir.
- Serbest bölgelerin imkan tanıdığı, transit ticaret ve reeksport ülke için ek bir döviz kaynağı oluşturacak nitelik taşır.

1.5. SERBEST BÖLGELERİN ÜLKE EKONOMİSİNE VE DIŞ TİCARETE ETKİLERİ

Bölgelerin kurulmasında yatan sebep ve hedeflerin başında, dünya pazar ve piyasalarından daha fazla pay alma arzusu yatmaktadır. Bu temel hedefi uygulamada tesis etmek gayesiyle ülkeler kendi sınırları içerisindeki uluslararası ticareti teşvik edici, geliştirici ve artırıcı bazı ekonomi araçlarını benimsemektedirler. Bu kapsamda, serbest bölgelerin kurulması dış ticarete ve ekonomiye katkı bakımından önemli bir enstrümanı oluşturmaktadır. Ancak, serbest bölgelerinde bazı fayda ve zararları bulunmaktadır. Serbest bölgelerin ülke ekonomisine ve dış ticarete olan olumlu ve olumsuz etkilerini aşağıdaki başlıklar altında incelememiz mümkündür.

1.5.1. Serbest Bölgelerin Olumlu Etkileri

Bugüne kadar Dünyada kurulan ve işletilen çeşitli seviyelerdeki serbest bölge faaliyetlerinin ülke ekonomilerine olumlu katkı ve etkilerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Şüphesiz ki bu pozitif etkiler bölgelerin üretim veya ticaret ağırlıklı bölge olması veya hangi ölçülerde serbestiyet taşıdığına ve derecesine göre değişebilecektir. Etki derecesini ifade ederken elbette ki bölgenin işletme tarzı, aktif hizmet sağlamaya yönelik katkılar ve teşvik benzeri unsurları da göz önünde bulundurmakta yarar görülmektedir (İncekara, 1986: 30). Serbest bölgelerin ülke ekonomilerine yansıyan olumlu etkileri şöylece sıralayabiliriz.

1.5.1.1. Serbest Bölgelerin İhracat Açısından Sağladığı Etkiler

Serbest bölgelerde üretim faaliyeti için gerekli olan ana ve ara girdilerin bölgeye ithalatı aşamasında gümrük vergilerinden bağışıklık söz konusu olduğundan üretim veya işleme faaliyeti sonrasında uluslararası pazarlara ihraç edilen mamuller fiyat oluşumu açısından ülke içerisinde üretilen mallara göre daha avantajlı bulunmaktadır (Okutkan, 2006: 13). Yurt içinden bölgeye doğru giden mal ve hizmetler ihraç faaliyeti sayıldığından, bölgede faaliyet göstermekte olan yabancı ve yerli işletmelerin ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri yurt içinden sağlamaları halinde

bölgeye ev sahipliği yapan ülkenin ihracatı artmış olacaktır (Toroslu ve Durmuş, 2010: 20). Dolayısıyla, ihracatın artması, serbest bölgelerde kurulacak yabancı sermaye yatırımlarında girdi olarak yerli ülkenin malları kullanıldığında söz konusu olmaktadır. Bu durumda ihracat belirgin bir artış göstermektedir.

Dış ülkelerden gelen malların işlenerek, tasniflenerek veya üretilip başka bir mamule dönüştürülerek tekrar ihraç edilmesi anlamına gelen reeksport işlemi konusunda da serbest bölge, gümrük ve diğer mevzuat ile maliyet açısından yerli ülkeden çok daha cazip ve uygundur. Yaratılan katma değer ve istihdam artışı yerli ülke ekonomisine olumlu etki yapmaktadır. Ayrıca, serbest bölge ve serbest limanlar transit ticaret işlemi için ideal olup, zaman ve işleme tasarrufu sağlamaktadır (Aslan, 1998: 15).

1.5.1.2. Serbest Bölgelerin İthalat Açısından Sağladığı Etkiler

Yurtiçi üretimi için gereksinimi duyulan hammadde ve ara maddeler üretim aşaması öncesinde getirilerek bölgede depolanır. Anılan maddeler zamanında getirilerek bölgeye konulduğundan bu maddelere talep geldiğinde şüphesiz ki ithalat çok daha kolay ve hızlı bir şekilde sonuçlandırılmış olur. Bundan dolayıdır ki, yerli üretici ve yatırımcılar çok fazla zaman kaybı yaşamadan gereksinim duydukları ana ve ara mamulleri rahatlıkla sağlamış olurlar. Dış alım suretiyle temin edilecek malların bölgede devamlı hazır olması, ülke içindeki ithalatçı firmaların çok daha az stok bulundurmalarını ve dolayısıyla işletme sermayelerini daha verimli kullanmalarını sağlayacak, stok ve stokla oluşan diğer maliyetleri de düşmüş ya da ortadan kalkmış olacaktır.

1.5.1.3. Yabancı Sermaye Girişi ve Teknoloji transferi Etkisi

Yabancı sermaye bölgelere, riskin düşük olması ve sağlanan birtakım ayrıcalıklardan dolayı, karlılığın yüksek olması nedeni ile daha kolay gelmektedir. Ayrıca, serbest bölgeler uyguladıkları gümrük ve vergi kolaylıkları nedeniyle, yabancı yatırımcılar açısından elverişli kuruluş yerleri olmaktadır (Uzandaç, 2008: 41). Ancak, dış sermayeyi ülkeye getirmek zannedildiği kadar basit değildir. Dış yatırımcı

açısından en önemli şartlardan biri, yatırım yapacağı ülkenin siyasi ve ekonomik istikrara sahip olmasıdır. Bununla birlikte, bir ülkenin yabancı sermayeyi çekebilmesi uluslararası sermayeye özel imkanlar sağlamasına bağlıdır. Dış sermaye ve yatırımcılar bir ülkede yatırım yapmak için millileştirmeme garantisi, karlarını yurt dışına çıkarabilme, uluslararası tahkim, ev sahibi ve kendi ülkesine dış satım yapma hakkı, değişik vergi istisnaları, sınırlı ya da olmayan sendikal haklar ile alt yapısı gerçekleştirilmiş sorunsuz ve hazır yatırım alanları gibi avantaj ve ayrıcalıklara sahip olmayı ister. (Toroslu ve Durmuş, 2010: 20).

Üretime yönelik bölgelerde, dış sermaye akımı hızlanacaktır. Dış sermaye aynı zamanda çeşitli seviyelerdeki teknoloji girişine de neden olacaktır. Özellikle yüksek ve orta yüksek seviyedeki yeni teknolojilerin girişi ülke ekonomisi için çok olumlu katkı sağlayacaktır. Üretimde kullanılan ana ve ara girdiler ülke içinden temin edilerek üretimde kullanılıyorsa ülke ekonomisinde oluşturulan katma değer artacaktır. Bu aynı zamanda yurt içi yerli sanayiler için teşvik edici bir unsur olacaktır.

Burada özellikle üzerinde durulması gereken husus, yeni teknolojinin milli ekonomi ile birleşebilmesi, yatırımcı, teknik eleman ve üretim sürecinde çalışan diğer görevlilerin bu vesile ile bilgi düzeylerini artırabilmeleridir. Serbest bölgede emek yoğun teknolojiler kullanılması, vasıfsız düz işçi çalıştırılması, beklenen faydanın oluşmasını engelleyecektir. Bölgelerde eğitim merkezleri ihdas edilmesi, teknolojik yayılımı önemli bir enstrüman teşkil edebilir.(Alpar, 1985:42-43).

1.5.1.4. Döviz Kazandırıcı Faaliyetlere Etkisi

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin en önemli sorunlarından biri ödemeler dengesinin verdiği açıklardır. Ödemeler dengesi açıklarının kapatılması ve döviz kazandırıcı faaliyetlerin desteklenmesi ve döviz girişinin hızlandırılması için çeşitli yöntemler denenmektedir. Bölgelerin tesis edilmesinden oluşacak faydalardan en önemlilerinden birisi, ülkenin yabancı para girişlerine olumlu katkı sağlamasıdır. Yatırım türü serbest bölgelerde, bölgeden yurt dışına yapılan dış satım hem dış satım gelirlerinin artmasını hem de ülke ihracat pazarlarının genişlemesini temin edecektir. Serbest liman olarak faaliyet gösteren bölgelerde ise, yabancı gemilere sağlanan hizmetler ve depo, antrepo gibi yerlerin kiralanmasından sağlanan kira gelirleri

ödemeler bilançosunun görünmeyen kalemler bölümünün artı vermesini temin edecektir (Alpar, 1985: 40). Serbest bölgelerde gerçekleştirilen her türlü iktisadi faaliyet (üretim, tüketim, alış, satış vb.) dolaylı ya da dolaysız yoldan ülke ekonomisine döviz kazandırıcı rol oynar (Erdoğan ve Ener, 2005: 37).

1.5.1.5. İstihdam Etkisi

Bölgelerin kuruluş maksatlarından birisi şüphesiz istihdamın artırılması ve işsizlik oranının düşürülmesidir. Serbest bölgelerde kurulan yeni işyerleri, işsizliğe tam manasıyla çözüm olmasalar dahi, belli bir işgücü potansiyelini eritmeleri dolayısıyla, bu alanda bir başarı kaydedilmiş sayılabilir. Küçük ölçekli bir serbest ticaret bölgesinin ülkenin istihdam ve işsizlik sorununa net bir katkı koymasını beklemek doğru olmayacaktır. Fakat, çok fonksiyonlu bir serbest üretim bölgesinin çözüme katkı sağlama şansı çok daha yüksektir (Toroslu ve Durmuş, 2010: 21). Serbest bölgede iktisadi faaliyetlerin artması, işsizlik problemine pozitif katkı sağlayabilecektir. Ancak, bunun sonuca ulaşması için gerekli olan vasıflı vasıfsız gerekli işgücünün ülke içinden temin edilmesi gerekmektedir. Bunun için uygulamada, yerli işgücünün kullanılması şart olarak getirilebilir (Alpar, 1985: 41).

1.5.1.6. Transit Ticaret, Liman ve Taşımacılık Faaliyetleri Etkisi

Bölgelerin kuruluşu oluşacak ekonomik faaliyetler nedeniyle lojistik ve ulaşım faaliyetlerinin de ivme kazanmasına dolayısıyla, her nevi ulusal ve uluslararası taşımacılığın artmasına katkı sunacaktır. Özellikle, liman olarak hazırlanmış bölgelerde transit taşımacılık önemlidir. Bu da bölgede ekonominin canlanmasına ve döviz gelirlerinin artmasına yol açmaktadır. Önemli uluslararası ulaşım yollarına yakın olan bir ülkede açılacak bir bölge, liman hizmetlerinde sağlanacak etkinlik ve yararlılıklar sonucunda, uluslararası navlun ve taşımanın bu ülkeye gelmesine, böylelikle taşımacılık gelirlerin de artmasına olanak sağlayacaktır (Özdoğan, 2006: 20).

1.5.1.7. Finans Merkezi Yaratması ve Kıyı Bankacılığı Açısından Etkileri

Serbest bölgelerin bir finans merkezi niteliği kazanmaları ile ülke bankacılığının dışa açılması ve ülkede sermaye piyasasının gelişmesi, ayrıca off-shore bankalarından ülkenin çeşitli kalkınma projelerine finansman kolaylıkları sağlanması da mümkündür (Şahin ve Varlık, 1986: 12, Akt: Toroslu, Durmuş, 2010: 24). Bölgenin varlığı, kıyı bankaları için çekici uygun bir ortam oluşturur. Serbest bölgelerdeki bankacılık faaliyetlerinin meri bankacılık rejim ve uygulamalarından istisna tutulması, serbest bölgeleri cazip bir yer yapmaktadır. Kıyı bankaları, bölgelerde üretim yapan, hizmet faaliyetlerini gerçekleştiren veya ithalat ihracat yapan firmaların işlerini kolaylaştıran şirketlere bir takım finans katkısı sunma konusunda hareketlenmekte ve hizmet sunmanın yanı sıra, fon fazlalıklarını kullanmada da katkı sağlamaktadırlar.

1.5.1.8. Yeni Ekonomi Politikalarının Denenmesi

Serbest bölgeler, özellikle gelişmekte olan ülkeler için ülke ekonomisinin tamamı için, aynı anda uygulamaya konulması uygun gözükmeyen yeni maliye, iktisat ve finans politikalarının öncelikle bu bölgelerde denenmesi, başarı ya da problem oluşturabilecek hususların önceden fark edilmesi, buradan çıkacak sonuca göre ülke geneline uygulanması, ekonomi için oldukça sağlıklı bir yol olabilir. Bu konuda öncelikle kambiyo ve vergi politikaları denenebilir. Örneğin, bölgelerde bazı vergi uygulamaları istisna edilerek bunların yatırımlar üzerindeki etkisi ölçülebilir; sonra gerekirse, bu vergiler bütün ekonomiden kaldırılarak, yatırımlar canlandırılabilir. Serbest bölgelerde, kıyı bankacılığı denemeleri de yapılabilir (Köroğlu, 1998: 70). Ayrıca, ekonomiye yön vermesi planlanan sektörler serbest bölgelerde çeşitli destekler verilerek hem gerekli alt yapı ve teknoloji elde edilir, hem de gerekli işgücünün yetişmesi ve teknik bilgi sağlanmış olur (Okutkan, 2006: 17).

1.5.1.9. Bölgesel Amaçlara Ulaşmada Olumlu Etki

Bölgesel Gelişme Ulusal Strateji Belgesi'nde büyüme odağı yöreler için amaç büyüme konusunda odak nokta olarak yerel kapasite ve potansiyelleri esas kabul

ederek rekabet edebilirlik kapasitelerini geliştirmek ve global üretim mekanizmalarına uyumu gerçekleştirmektedir. Bu doğrultuda kalkınma odağı yörelerin ulusal ve uluslararası seviyede rekabet edebilirlik vasıflarını arttırarak donatılmış ve giydirilmiş değerli mal ve hizmet üretimi ile ihracı açısından konumlarını sağlamlaştırmak gerekmektedir. Ulusal ve global düzeyde rekabet edebilirlik yansıtıcılarından biri bölgelerin dış ticaret donanımları ve kabiliyetleri, diğeri de yatırımların özellikle yabancı yatırımların bölgelere çekilmesidir. şüphesiz ki ulusal hedeflerin olumlu sonuca evrilmesi, alınacak yerel ve bölgesel uygulama kararlarının nitelik ve sonuçları ile bu tedbirlerin ulusal ihracat plan, program ve hedefleri ile uyuşması ile de ilgilidir. Büyüme, kalkınma ve gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması bölgelere yönelik yatırım teşvik tedbirlerinin geliştirilip uygulanmasına, ucuz arazi temini, işçilerden alınan vergiler ile kurumlar vergisinin aşağı çekilmesi, yatırım imkanlarının arttırılması, bölgelerin cazibe merkezi haline getirilmesi ve bu amaçla çeşitli ulusal ve uluslararası işbirliklerinin geliştirilmesine ihtiyaç duymaktadır.

Serbest Bölgeler Kanununda bölgelerin kuruluş amaç ve hedeflerinde de açıkça belirtildiği üzere bölgesel gelişme farklılıklarının azaltılması hedefi yanında tüm bölgelerde mevcut bulunan ve hareketlendirilememiş ya da boş kalmış kapasitelerinin harekete geçirilmesi, ülkelerin yerel-bölgesel ekonomik kalkınma, istihdam, endüstriyi geliştirme, üretim artışı, teknoloji girişi ve sosyal refahı sağlama gibi çeşitli amaçlarının bölgesel kalkınmayı da destekleyen kalkınma strateji enstrümanlarından biri olan serbest bölgeler uygulaması ile gerçekleştirilmesi mümkün olabilecektir.

1.5.1.10. Üretimin Karşılaştırmalı Avantajları

Serbest bölge içinde sına  üretim gerçekleştirilmesi durumunda, büyük oranda dış girdi payı ile ortaya konulan üretimin daha düşük maliyetle çalışması mümkün olacaktır. Çünkü gerçekleştirilen üretim faaliyetinde kullanılan dış girdinin ülke içine ithali yerine yurt içi üretim payının serbest bölgeye ihracı ile söz konusu üretim bölgede yapılabilircektir. Bu yolla önemli parçaları yurt içinde üretilemeyen fakat başka ülkelere ihracı mümkün olan malların üretimine gidilebilecektir

Türkiye için düşünülürse, normalde çeşitli vergi istisnalarında faydalanabilmek için belli şartlarda Hazine Müsteşarlığı'ndan teşvik belgesi alınması gerekirken,

serbest bölgede yatırım yapıldığında herhangi bir vergi ya da stopaj söz konusu değildir. Aynı şekilde, serbest bölgede KDV mevzuatı geçerli olmadığından, firmalar için yüklenilen KDV iadesi gibi zor bir prosedür de bulunmamaktadır. Bu gibi bürokratik işlemlerin yol açtığı zaman kayıpları da yaşanmayacaktır (Şengezer, 1984: 86, Akt: Kani: 46).

1.5.2. Serbest Bölgelerin Olumsuz Etkileri

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız ve ekonomi ile dış ticarete olumlu etkilerini belirttiğimiz serbest bölgelerin bu olumlu etkileri ile birlikte, gerek uygulama aşamasında ve gerekse kuruluş yeri seçimi ve yapısından kaynaklanan bazı olumsuz etkileri de söz konusu olabilir. Serbest bölgelerin ülke ekonomisine olumsuz etkilerini aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz.

1.5.2.1. İthalat Baskısı Yaratma

Serbest bölge kuruluşlarının tesis edilmesi ve sayılarının artması dış alımı artırıcı baskı oluşturabilir. Genellikle dış satıma yönelmiş serbest bölgelerde montaj seviyesinde üretim yapan çok uluslu şirketler ya da firmalar, üretimde kullandıkları ana ve ara girdileri dış alım suretiyle mevcudiyetine rağmen yurt içinden değil de üçüncü ülkelerden sağlamaları halinde bölgedeki üretim artış gösterdikçe dış alım da artmış olacaktır. Serbest bölge uygulamasının yaygın olduğu bazı ülkelerde, bölgeler yoluyla sağlanan ihracat gelirleri, ülkedeki diğer sanayi kesiminin sağladığı ihracat gelirinin çok üzerinde olmasına rağmen, dış ticaretleri yine de açık vermektedir. Ayrıca bu ülkelerin borçları da önemli boyuta ulaşmaktadır. (Alpar, 1985: 44).

Değişik teşvik unsurları ve avantajlardan istifade ederek üretim veya ithalatını gerçekleştiren yabancı firmalar, maliyetlerini düşük tutma olanağına sahiptirler. Bu malların ülkeye girişinde alınan vergiler, aradaki farkı kapatacak düzeyde değilse, yurt içi işletmeler maliyet ve kalite itibarıyla üstün ve rekabet gücü yüksek yabancı firmaların malları ile rekabet edemeyecek ve bir ithalat baskısı ortaya çıkacaktır. Bu durumu ortadan kaldırmak maksadıyla, bölge uygulaması bulunan ülkeler, değişik

önlemler olarak ve geliştirerek, aleyhte meydana gelen olumsuzluğu ortadan kaldırma cihetine gideceklerdir. (Koroğlu, 1986: 33-34).

1.5.2.2. Serbest Bölge Firmalarının Yerli Firmalara Rakip Olması

Bölgelerdeki yabancı firmalar, gümrük rejimi ve vergi istisnaları ile düşük fiyatlı işgücünden istifade ederek, ürettikleri mal ve hizmetleri daha ucuza mal etmekte ve buna bağlı olarak fiyat oluşumlarını piyasa şartlarını lehlerine olacak şekilde değiştirebilmektedirler. Bu nedenle, dış piyasalar bakımından ülkenin yerli firmalarına önemli bir rakip haline gelebilmektedirler. Yurt içi firmalar ile ihracat piyasa ve pazarları arasındaki uzaklıktan doğan navlun ve lojistik maliyeti önemli olduğu takdirde bölgedeki firmalar, bu dezavantajı büyük ölçüde aşabilecekleri için yerli firmaların ihraç pazarları yabancı firmalarca kapatılabilmekte, bu durum ise dış pazarlara üstünlük sağladıkları anlamına gelmektedir. İhracata yönelik yurt içi sanayinin bu firmalar karşısında rekabet üstünlüklerini kaybetmeleri ise yerli firmaların pazar paylarını kaybetmelerine yol açabilecektir (İncekara, 1986: 35). Bu nedenle, serbest bölgelerde faaliyet alanlarının ve firmaların son derece dikkatli bir şekilde seçilmesi, ülke aleyhine olması muhtemel bazı gelişmelerin daha başlangıçta önlenmesi gerekmektedir.

1.5.2.3. Sosyal Yapının Bozulması, Ücret Eşitsizliğinin Artışı

Grev, lokavt gibi iş ve çalışma hayatının olağan yapılarının işlemesine bölgelerde süresiz veya belirli sürelerle izin verilmez. Böylesi bir uygulamanın doğal sonucu olarak çok düşük ücretli, vasıfsız işçi çalıştırılmasına yol açabilir. Çalışan ücret düzeyi yurt içindeki işçi ücretlerinden daha düşük bir seviyede tutulduğu için bölge içi ve dışı olmak üzere ikili ücret düzeyinin doğmasına sebebiyet verebilir. Diğer taraftan, kadın ve çocuk işçiler de zorlu çalışma şartlarının içine çekilebilir. Nitekim Uzak Doğu ülkelerinde kadın işçilerin ücretleri, erkeklere oranla daha düşük düzeydedir (İncekara, 1986: 37). Yine, bölgelerin kurulduğu yerlerin etrafında bölgede oluşabilecek istihdam yoğunluğu nedeniyle zamanında önlem alınmadığı takdirde hızlı ve çarpık kentleşme ile bazı sosyal sorunlarda meydana gelebilir.

1.5.2.4. Tekelleşme

Serbest bölge, genel olarak yabancı ve yerli firmalara birtakım ayrıcalıklar sağlamakla beraber, yurt içindeki firmalarda tekelleşme düzey ve oluşumunu da hızlandırabilecektir. Örnek olarak bazı rekabet gücü düşük firmaların ürettiği parçaları pahalı ve istediği standartta bulmayan bir otomobil üretim tesisinin faaliyetlerini serbest bölgeye taşıyarak aynı parçaları yurt dışından dış alım suretiyle temin etmesi, yurt içinde yaygın bir biçimde faaliyette bulunan büyük-küçük işletmelerin hızla çökmesine neden olabilecektir.

1.5.2.5. Ekonomiye yönlendirmedeki Etkinliğin azalması

Yapıları gereği serbest bölgelerde kambiyo rejimi uygulanmaz ve denetim de azdır. Bölgede yatırım yapan veya ticaret gerçekleştiren yabancı sermayeli kuruluşlar elde ettiği karı kendi ülkelerine transfer etmektedirler. Serbest bölgelerde para transferinin denetimi mümkün olamamaktadır. Zaten yabancı sermayenin bu bölgeleri tercih etmesindeki esas nedenlerden biri de denetimin az olmasıdır (Aslan, 1998: 18). Serbest bölgelerin sayısının artarak yayılım göstermesi, hükümetin ülke ekonomisini kontrol için geliştirdiği iktisadi ve mali politikaların dışında iktisadi faaliyetlerin artması anlamına gelecektir. Bu da hükümetin ülke ekonomisini yönlendirmedeki etkinliğini giderek azalabilecektir (Güner, 1995: 14).

1.5.2.6. Yatırımların Dengesiz Dağılımı

Bölgelerin tesis edildiği coğrafi noktaların ya da illerin belli endüstri alanları olarak vücut bulması ve buralarda ciddi yatırımların yapılması, bölgesel yatırım dağılımını olumsuz istikamette etkileyebilecek, bir de bölgenin dışsal ekonomilerinden faydalanmak suretiyle endüstrilerin birçoğu anılan serbest bölgelere yakın noktalarda yoğunlaşacaktır. Bu da bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını daha da bozabilecektir. Serbest bölgelerin alt yapı yatırımlarını devletin üstlenmesi durumunda ise merkezi bütçe gelirlerinin kayda değer bir bölümü buralara kaydırılmak zorunda kalınacaktır (Faysal, 1987: 52).

1.5.2.7. Çevre Kirliliğine Yol Açması

Serbest bölgelerde denetimin az olmasından dolayı, buralarda kurulacak yatırımların üretim atıklarının çevre ve deniz kirliliğine neden olması ihtimali vardır. Ayrıca, ithal rejimi kısıtlamalarının aşılması için serbest bölgeler kullanılmak istendiğinde, bu bölgede oluşan atıkların bölge dışına atılması aynı şekilde, yerli ülke için çevre kirliliğine neden olacaktır (Aslan, 1998: 18). Yerli ve yabancı firmaların üretim atıklarının çevreye zarar vermesinin önüne geçmek için, serbest bölgelerin denetim sisteminin kapsamı bu konuları da içine alacak şekilde genişletilmelidir.

1.5.2.8. Yabancı Yatırımların Katkısının Azalması ve Transfer Fiyatları Sorunu

Yabancı sermayeli firmaların genel bir politika olarak, bulundukları ülkede oluşabilecek vergi ve benzeri yükümlülüklerden kurtulabilmek maksadıyla, elde ettikleri karlarının büyük bir bölümünü normal yollar yerine “transfer fiyatlaması” uygulayarak ülkelere transfer eğilimi içerisine girdikleri görülmektedir. Ancak, uygulamada ev sahibi ülke mevzuatı ve denetleme mekanizması bu tür transferleri minimumda tutabilir. Oysa, serbest bölgelerde faaliyet söz konusu olduğu zaman her çeşit hukuki ve ticari kolaylık getirilme durumunda olduğundan, bu durumda yabancı firmaların transfer fiyatlaması uygulamaları söz konusu olabilir ki bu da bölgede oluşan katma değer in kapasite değerinin altında oluşmasına sebebiyet verebilir. (Köroğlu, 1999: 48).

1.5.2.9. Dünya Konjonktürüne Duyarlılık

Bölgelerde gerçekleştirilmiş bulunan emek yoğun teknolojiye sahip ve doğrudan dış satıma yönelmiş sanayiler, dünya konjonktüründeki dalgalanmalara karşı daha duyarlı olabilmektedirler. Dünya ekonomisinde meydana gelebilecek bir ekonomik bunalım, önce bu bölgelerdeki üretime ve ihracata sekte vurabilecektir. Bu durum da ülkenin ihracat gelirlerinde ani düşüslere neden olabilecektir. İhracat

gelirlerindeki ani düşüşten ülke ekonomisi beklenmedik bir zarar görebilecektir. (Çiçek, 2005: 28).

1.6. SERBEST BÖLGE ANLAYIŞINDA YENİ YAKLAŞIM: ÖZEL EKONOMİK BÖLGELER

Serbest bölgeler, kuruluş amaçlarına uygun olarak bölgede oluşturdukları cazip fırsatlar çerçevesinde endüstrinin rekabet edilebilirliğini artırma ve dış çevrelerden yatırım ve yatırımcı çekmeye gayret etmektedirler. Aslında bölgeler, yerleşik ülke ekonomi politikalarından daha iyi şartlarda üretim ve yatırım ortam ve şartları oluşturmaktadırlar. Bundan da, serbest bölgelerin ülke iktisat politikalarında yeni liberalist bir hedefi temsil etmeye başladığını anlamak gerektiğini ifade edebiliriz..

Serbest bölgelerin yoğun olarak kurulus işletildikleri son yarım asır tecrübeleri ışığında bugün geldiğimiz noktada, bölge uygulamalarında daha üst evreyi temsil ve ifade etmek üzere yeni yaklaşım vurgularında bulunulduğunu görmekteyiz. Çünkü serbest bölgeler günümüzde yeni liberal politika ve uygulamaları ile yerleşik ülke ekonomilerine ulaşmada geçiş noktası olarak görülmektedir. Serbest bölgeler gümrük rejimi, işgücü ve kamu-özel sektör ortaklıkları gibi alanlarda yeni iktisat ve maliye politika uygulamalarının denenmesinde kullanılmaktadır (Dünya Bankası (DB), 2008:1). Bu yaklaşımda, sermaye birikimi ve uluslararası fonların akışı önündeki her türlü mania ve sertliklerin ortadan kaldırılmasına yardımcı olmaktadır. Bölgeler bu vasıflarıyla adeta yeni yaklaşım ve iktisat ve maliye politikalarının hayata geçirilmesinde laboratuvarı fonksiyonu ifa etmekte ve Dünya Bankasının (DB, 2008:12) Hong-Kong serbest limanlar örneğinde dile getirildiği şekliyle: “finansal, yasal, emek ve hatta fiyat politikaları ekonominin geneline yayılmadan önce, ilk olarak serbest limanlarda uygulamaya geçirilerek sınanmaktadır”.

Bu noktada yine DB’nin (DB, 2008: 4) şu belirlemesi çok isabetlidir: serbest bölgeler, ya, ülke genelindeki değişim hareketlerinin yaşama geçirilmesinde bir hareketlendirici ya da istihdamın artırılması ve işsizliğin azaltılması için bir “emniyet sübabı” temin ederek değişim istikametindeki baskıyı hafifleten bir olgu olarak görülmektedir. Banka’ya göre serbest bölgeler “yalıtılmış serbest piyasa alanları yaratmak yerine, ülke çapında reformların tamamlayıcısı olarak kullanılmalıdır”.

Yukarıda bilgiler çerçevesinde serbest bölgelerin geldiğimiz noktada gelişmekte olan ülke ekonomilerinde bir değişim aracı rolünü yerine getirdiğini, az gelişmiş ülkeler açısından ise bunu söylemenin henüz erken olduğunu ifade etmemiz uygun olacaktır.

Daha önce de değişik şekillerde ifade ettiğimiz gibi serbest bölgeler, dış satımı ve istihdamı artırmak maksadıyla oluşturulmuş bölgeler olup, bu normları esas aldığımızda dünyada başarılı uygulama sonuçlarına rastlayabileceğimiz uygulamalardır. Örneğin, Honduras, Dominik ve El Salvador ve gibi tarıma büyük ölçüde bağlı yerleşik ekonomilerde serbest bölge uygulamaları sayesinde ölçek ekonomisine uygun üretim yapılabilir duruma gelmiştir. Ancak, klasik ve erken bölge çeşitlerinden olan geleneksel ihracat işleme bölgesi uygulaması, ülke ekonomilerine oluşturduğu değer artışı ve katkı açısından adeta bitmek üzere olup globalleşmenin getirdiği rekabet edilebilirlik seviye ve gücünü sağlama açısından ekonomisine beklenen karşılığı ortaya koyamamaktadır. (TİM, 2012: 41-42).

Serbest bölge anlayışındaki değişimler çerçevesinde yeni yaklaşım modeli arayışları sonucunda, “Özel Ekonomik Bölgelere” doğru bir kayış söz konusudur. Özel ekonomik bölgeler, serbest bölgelerden farklı olarak, yapı bileşenleri ile daha iç içe, teknoparklarla desteklenen, günümüzde geldiği şekliyle serbest bölge anlayışının en kapsamlı vaziyette yerine getirildiği ve ülkenin makro bakışla iktisat, endüstri ve ticaret politikalarıyla koordinasyon içinde gelişim gösteren bir yapıdadır (The World Bank, 2010).

Günümüzde giderek yaygınlaşan ve yerini aldığı klasik serbest bölge anlayışının sahip olduğu üretim, işleme, ticaret, hizmet, araştırma geliştirme ve endüstri parkları dahil bir çok kazanımını bünyesinde tutan özel ekonomik bölgelerinin ana gayesi, ekonominin verimli yapıya evrilmesini gerçekleştirecek değişim ve yenilikleri bölgelere adapte etmek ve kazanım oluşturmaktır. Bu yeni anlayış ve bakışta şüphesiz ki bu yanıla özel ekonomik bölgelerin endüstri, iktisat ve dış ticaret politikalarına etki etme güç ve kabiliyetini göstermektedir. (Yeung, Lee and Kee, 2009: 220-240).

Bu yeni bölge anlayış ve yaklaşımı çerçevesinde, özel ekonomik bölgelerin; teknik altyapının kuvvetlendirilerek değer oluşturan yüksek üretim politikasına destek verilmesi, yüksek teknoloji ve gelişiminin ülkenin tamamına yayılım göstermesi, doğrudan dış yatırımlar kanalıyla modern yönetme bakışının ülkeye getirilmesi, global

piyasada dış ticaret değişimlerinin ve hareketlerinin takipçisi olunarak ülkenin rekabet edilebilirlik gücü ve avantajının bulunduğu sektörlerde yığılmanın gerçekleştirilmesi, ihracatın zenginleştirilerek çeşitlendirilmesi, teknoloji ve endüstri parklarına ev sahipliği yapılarak büyüme kapasitesine ve beklentisine sahip işletme, firma ve sektörler için kuluçka oluşum rolünü ifa etmesi ve geriye ve ileriye dönük bağlantıların oluşturularak, değer bağlantısının ileri düzeye götürülerek geliştirilmesi ve gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.

Bu yeni bölge yaklaşımında, bölgelerin yalnızca mali-finansal katkı ve avantajların oluşturulduğu yerler olması yerine değer artışı yüksek hizmetlerin yukarı-dikey bütünleşmede bir araya gelmesi suretiyle yeni bölge oluşumlarını yatırımcılar ve katılımcılar açısından kutup noktası haline getirecektir. Yeni bölge yaklaşım ve anlayışı içerisinde şüphesiz ki klasik serbest bölge anlayışının unsurları olan endüstri, ticaret, bankacılık, sigortacılık, işleme, yeniden işleme ve turizm faaliyetlerinin yanı sıra, teknoloji evrişimini gerçekleştirecek araştırma geliştirme ve kuluçka oluşum merkezleri de dahil olmak üzere tüm bu unsurların bölge içinde tesis edilmesi gereklidir. (The World Bank, 2010).

Shenzhen, bölge yaklaşımının zamanla nasıl değişim ve dönüşüm gösterdiğinin en can alıcı ve başarılı örneğidir. Endüstri ve tekno-parkların bölge ile bütünleşik hale gelmesi ve adeta mütemmim cüzü olarak ortaya çıkması, teknolojik yeniliklerin modern yönetme anlayışı içerisinde bölge aracılığı ile kanalize edilmesi, lojistik ve finans gibi çok fonksiyonel hizmet sektörlerinin serbest bölgenin prodüktivitesini çoğaltacak konfügrasyon içinde hareket etmesi ve tüm bu oluşum ve yapıların makro politika bakış ve anlayışı içerisinde devletçe desteklenmesi, Shenzhen’i diğer eş değer özel ekonomik bölgelerden ayrıcalıklı kılmaktadır (Liang Z., 1999: 37-115, Tim: 46-47).

1.7. DEĞERLENDİRME

Sanayileşmiş ülkeler, sanayileşme dönemlerinde birbirlerine karşı dış ticaret kısıtlama ve yasaklamalarına gitmişler, korumacı bir gümrük rejimi, 1700 ve 1800’lü yıllarda, büyüyen ve gelişen tüm dünya ülkeleri için temel bakış ve uygulamayı oluşturmuştur. Buna ilaveten, 1929 ekonomik buhranı ile birlikte, daralan dünya

ticaretini geliştirmek için serbest bölgelere şans doğmuş ve önemli işlevleri yerine getirmişlerdir. Gelişmiş ülkelerde temayüz etmiş çok uluslu şirketler yeni oluşturulan bölgelerde sağlanan üstün yarar ve firsatlardan istifade ederek uluslararası piyasalar da baş gösteren daralmanın negatif tesirlerini ortadan kaldırmak üzere bu yeni alanlara yatırımlarını kanalize etmişlerdir (İncekara, 1986: 26-29).

1970’li senelerde petrol çıkışlı yeni bir ekonomik dalgalanmanın derinleşerek bütün milli ekonomileri etkilemesi ile birlikte; gelişmekte olan ülkelerin ihracat ve istihdamın artırılması, teknoloji düzeyi ile emeğin teknik beceri düzeyinin yükseltilmesi ve sağlıklı bir ekonomiye ulaşma hedefleriyle, dışa açılma gereksinimi karşısında serbest bölgelerin kurulması ve sayılarının arttırılmasının gerekçeleri de bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu noktada, uluslararası ticareti kolaylaştırmada serbest bölgelerin en önemli rolü, gelişmiş ve sermaye birikimine sahip ülkelerden kanalize olan finansman ile gelişme yolunda bulunan ülkelerdeki toprak ve işgücünün bir araya getirildiği alanın sağlanmış olmasıdır. şüphesiz ki, burada özellikle, çok uluslu şirketlerin yer seçimi konusunda şartların zorlaması da olsa, geçirdiği dönüşümü, gözden kaçırmamak gerekmektedir (Tekeli ve İlkin, 1987: 29, ztrk, 2003: 63).

Serbest bölgelerin amaçları, uluslararası ticareti geliştirmek, ihracatı ve mal ve hizmet üretimini çoğaltmak, dış sermaye ve yüksek teknoloji akışını hızlandırmak, uluslararası mali finans kaynaklarından daha fazla istifade etmek, yeni istihdam alanları yaratmak, uluslararası ticaret yoluyla döviz girdisi sağlamaktır (Korkmaz,2001: 61).

Son yıllarda, serbest bölgelerin yukarıda saydığımız hedeflerine ek olarak, bazı yeni fonksiyonlarının da önem arz eder hale geldiğini görmekteyiz. Serbest bölge anlayışındaki yeni yaklaşımlar çerçevesinde, Tayvan, Singapur, Güney Kore, İrlanda, Meksika, Çin gibi başarılı serbest bölge uygulamaları olan ülkelerden başlamak üzere, klasik anlayışın dışına çıkılarak, daha çok sektörel kümelenme ve yüksek teknolojinin genişlemesine yönelik uygulamaların olduğu bölge anlayışlarına yer verildiğine tanık olmaktadır.

Neo-liberal anlayışların daha fazla gündeme gelmesi ile birlikte, serbest bölgelere tanınan gümrük, vergi vb. kolaylık ve avantajların uygulamada yeterli ekonomik gelişmeyi sağlayamadığı, teknolojik değişim ve yayılımı ile sermaye girişi ve yatırım miktarlarının sınırlı ve dar kapsamda kaldığı eleştirileri ile birlikte, ülkenin

serbest bölge alanı dışındaki yerlerine de teknolojik değişim ve yayılımın yaygınlaştırılmasına ve yerele açılma politikalarına ağırlık verilmek suretiyle ekonomik gelişmenin tüm ülkeye yayılmasının, serbest bölgelerin başarısı ve geleceği açısından zorunlu ve gerekli olduğunu ifade etmekte yarar görüyoruz.

Dünyada serbest bölgelerin bir hayli yaygınlaşması ile beraber, başarıları ve gelecekleri de daha fazla tartışılır hale gelmiştir. Kısa dönemde, yaratılan istihdam ve işsizliğin önlenmesine yapılan katkı yanında, faaliyetlerle oluşan döviz girişi, dış satıma yapılan katkı ve değer artışı, uzun dönemde ise, teknolojik yeniliklerin akışı ve seviyesi yer almaktadır. Serbest bölgeler hakkındaki uluslararası yayınlar genellikle bu tür bölgeler kurarak, ihracatını önemli ölçüde artıran ve istihdam olanakları yaratarak gelişme gösteren ülkeler üzerinde yoğunlaşmıştır. Oysa uygulamalarda, serbest bölge konusunda en azından, başarı gösteren ülkeler kadar, kuruluş aşamasından hemen sonra durgunlaşmaya ve önemini kaybetmeye başlayan serbest bölgelerin var olduğu ülkeler de bulunmaktadır. Örneğin Güney Kore'deki Masan Serbest Bölgesi 10 yılda ortalama 100 yatırımcı çekerek yaklaşık 30.000 kişinin istihdamını sağlamış serbest bölgeler bulunduğu gibi, Liberya'daki serbest bölgeler gibi 10 yılda yalnızca bir firmayla 50 kişinin istihdamını sağlamış serbest bölgelerde bulunmaktadır (Öztürk, 2002: 34-35).

Bir bölgenin başarı göstermesinin ön şartı, bu bölgenin yatırımcı ve girişimcilerle iyi ilişkiler oluşturması ve daha sonrada burada kalıcı olmalarına bağlı olmakla birlikte, şüphesiz ki böyle bir yapıyı oluşturan başlıca unsurlardan olan; bölge sahibi ülkedeki politik ve ekonomik istikrar, güvenli dış sermaye yönetimi, bölgeye sahiplik yapan ülkenin kredibilitesi ve uluslararası ekonomi politikte duyulan güven, ülkenin önemli dış pazarlara yatkınlığı, diğer serbest bölgelerle rekabet edebilirliği ve üstünlüğü, ülkedeki üretim faktörlerinin, ana ve ara girdilerin fiyat avantajları, bankacılık, lojistik, müşavirlik gibi hizmetlerin kalitesi ve sunumu, alt ve üst yapıların mevcut varlığı ve kapasitesi, sosyal düzey ve çevre şartlarının müsait olması ve uygun iklimde bir girişimci alanı yaratması, girişimcilerin iş ve işlemlerini kolaylaştırıcı ve duyarlı bir yönetim, ana ve ara girdilerinin mümkün olduğu oranda yurt içinden temin edilmesinin teşviki, bölge faaliyetleri ile ev sahipliği yapan ülke arasında olumsuz bir rekabete yer verilmemesi gibi gerekliliklere uygun ortam ve imkan oluşturulması önem arz etmektedir.

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız bütün bu özellik ve unsurlar ülkeler ve bölgeler düzeyinde belirlenen amaç ve hedeflere göre farklılık oluşturmakla birlikte, önemli olan bu ve benzeri unsurların birbirleriyle tamamlayıcı ve koordinasyon içerisinde bulunması gerektiğidir

Bazı serbest bölgelerin başarısızlığında birçok faktör rol oynamasına rağmen, bu faktörlerden önemli bir kısmı da kuruluş yeriyile ilgili olmaktadır. Başarısız olan birçok serbest bölgenin iyi iletişim olanakları bulunmadığı ya da yeterince gelişmemiş bir bölge de kurulduğu görülmektedir. Bu nedenle serbest bölgelerin, uluslararası yol ve güzergahlar üzerinde her türlü imkanı barındıran noktalarda kurulması başarı şanslarını yükseltecektir.

Ayrıca, günümüz küresel ekonomisinde mevcudiyetleri önemli bir etki role sahip kuruluşlar ve bunların nezdinde yapılan bağlayıcı anlaşmalar nedeniyle ülkelerin uluslararası mekanizmalardan bağımsız hareket etmesi bir hayli zor olması nedeniyle, serbest bölgelerin mevcut durumlarını iyileştirmeye yönelik gerekli düzenlemelerin en kısa sürede yapılması, ülkeler açısından son derece önemlidir.

Geldiğimiz noktada geniş ve çok fonksiyonlu, diğer serbest bölgelerle rekabet edebilirlik katsayısı ve gücü yüksek bir serbest bölge anlayışına sahip olunması gerekmektedir. İlaveten, bölgenin fiziki yapısı, teşviklerin, yönetim yapısının, finansmanının tespit edilmesi ve bunların da kanuni temellere dayandırılması, serbest bölgelerin istenen amaçlara ulaşmasını kolaylaştıracaktır.

Yeni bölge anlayış ve yaklaşımı çerçevesinde, özel ekonomik bölgelerin; teknik altyapının kuvvetlendirilerek değer oluşturan yüksek üretim politikasına destek verilmesi, yüksek teknoloji ve gelişiminin ülkenin tamamına yayılım göstermesi, doğrudan dış yatırımlar kanalıyla modern yönetme bakışının ülkeye getirilmesi, global piyasada dış ticaret değişimlerinin ve hareketlerinin takipçisi olunarak ülkenin rekabet edilebilirlik gücü ve avantajının bulunduğu sektörlerde yığılmanın gerçekleştirilmesi, ihracatın zenginleştirilerek çeşitlendirilmesi, teknoloji ve endüstri parklarına ev sahipliği yapılarak büyüme kapasitesine ve beklentisine sahip işletme, firma ve sektörler için kuluçka oluşum rolünü ifa etmesi ve geriye ve ileriye dönük bağlantıların oluşturularak, değer bağlantısının ileri düzeye götürülerek geliştirilmesi ve gerçekleştirilmesi bölgelerin başarısı ve hizmetleri sürdürülebilirliği açısından gerekli görülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

SERBEST BÖLGELERİN ORTAYA ÇIKIŞI, GELİŞİMİ İLE DÜNYA VE TÜRKİYE UYGULAMALARI

Geçmiş çağlarda serbest şehir uygulamalarının yıllar boyunca değişerek dönüşmesi sonucu bugünkü serbest bölge uygulamaları meydana gelmiştir. İlk ortaya çıktıklarında sitelerin bütününe içeren, siyasi açıdan bütünüyle veya bazı bakımlardan serbest, esas işlevi geçici depolama veya transit ticaretin olduğu ve sürekli yerleşimin sınırlandırılmadığı bölgeler, feodalitenin hüküm sürdüğü dönemde ticaretin ihmal edilmesi sonucu gerilemiş ve serbest şehir uygulamaları önemini yitirmiştir. Feodalitenin yıkılıp ulus devletlerin kurulması ile birlikte koruma alanları meydana getirilmiş ve ciddi koruma uygulamaları tesis edilmiştir. Fakat belli bir iktisadi imkana sahip olan liman şehirlerine belirli alanlarda bir serbestlik tanınarak “serbest bir alan” ya da “gümrük dışı bölge” şeklinde kadim geleneklerine uygun serbest şehirler kurularak tekrar önemli bir merkez haline gelmişlerdir.

Endüstri devrimi sonrası hızlı sermaye birikimi, en fazla karı sağlayacak yatırım alanlarının aranması ile sömürgecilik faaliyetleri; 1929 iktisadi buhranını izleyen senelerde iktisadi çöküntünün olumsuzluklarını asgariye indirmeye yönelik enstrümanlardan birisi şeklinde değerlendirilmesi ve özellikle ikinci dünya savaşından sonra ise uluslararası sermaye hareketlerinin yapısında meydana gelen değişimler ve çok uluslu şirketlerinde faaliyetlerini arttırmaları sonucu serbest bölgelerin değişik şekillerde ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu bölümde serbest bölgelerin ortaya çıkışı, gelişimi, Dünya ve Türkiye uygulamaları yanında ülkemizdeki serbest bölgelerin ticaret hacimlerinin gelişimine de yer verilmiştir.

2.1. SERBEST BÖLGELERİN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ VE TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE SERBEST BÖLGELERİN GELİŞİMİ

Serbest bölgeler yaklaşık olarak M.Ö. 1000’lerde başlayarak uygulama alanı bulmuş ve değişik kademelerden geçerek bugüne kadar ulaşmışlardır. Dünyada serbest bölgeler ilk olarak büyük merkezlere fazla uzak olmayan yollar üzerinde tesis edilen ve ticaret sömürgelerinin serbest alan haline getirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Serbest

alan haline getirilen serbest kentler, bir kentin tümünü içeren, siyasi bakımdan bütünüyle ya da belli bir bölümüyle serbest, esas işlevi transit ticaret olan ve yerleşimin yasaklanmadığı bir bölge şeklinde açıklanabilir. Genellikle, Avrupa’da bugünlerdeki ulus devletlerin mevcudiyetinden evvel, transit ticaretin yoğunluk kazandığı alan üzerinde ve zamanlarda serbest şehir uygulama örnekleri bir hayli artmıştır (Erdoğan ve Ener, 2005: 11).

Serbest bölgelerin doğuşu olan ilk serbest şehirler olgusundan, günümüzün serbest bölgelerine kadar uzanan aşamalar, tarihsel süreç içerisinde aşağıdaki şekilde incelenebilir:

2.1.1. İlk Çağda Serbest Şehir Uygulamaları

İlk defa ortaya çıkış zamanları ve sahip oldukları özelliklerine bütünüyle vakıf olunmamakla beraber, ilk çağda Akdeniz’in doğu ve güney sahillerinde olumlu ticari performansları ile bilinen Kartaca şehri, Sur şehri ve daha küçük bazı alanlarda değişik nitelikler gösteren uygulamaların yapılması ile serbest şehirlerin ilk izlerinin olduğu görülmektedir. Kartaca şehri, egemenlik yönünden sorumluluk alanı içinde bulundurduğu şehir, liman ve sömürgelere mal taşıyan şileplerin kendi limanında aktarma yapmalarını mecburi hale getirmek suretiyle, o zamanın önemli bir transit odak noktası haline gelmiştir (Erdoğan ve Ener, 2005: 12).

Yunanlılar ise serbest şehirlerini bugünkülerle karşılaştırılabilir bir gelişme düzeyine getirmişlerdir. Yunanistan’da şehir devletleri, transit geçen mallar üzerinden gümrük vergisi almışlar ve bu vergiler en çok belirli transit merkezler tarafından toplanmıştır. Pire limanı, bunların en faal olanlarından idi. Burada bir kaya parçası engeli ile limandan soyutlanan yerin bölge için zorunlu esas fiziki unsurlara haiz olduğu ifade edilebilir. Benzer şekilde Rodos, M.Ö. 3. yüzyılda transit ticareti ile zenginleşmiş bir şehirdir. Orta Akdeniz’deki konumu nedeniyle Roma, Kartaca ve İspanya’nın elinde bulundurduğu madenlerin ticaretini yaparak büyük kazançlar sağlamıştır (Erdoğan ve Ener, 2005: 12). Bu deniz ticaretinin sürdürülmesinde transit limanları önemli bir rol üstlenmişlerdir. Doğuda transit liman uygulamaları, Antakya, İskenderiye ve diğer bazı limanlarda Nil Nehri, Kızıl Deniz ve Umman Körfezi boyunca uygulama alanı bulmuştur. Batıda Marsilya, ticari bağımsızlıklar tanıyarak

gelişme meydana getirmişlerdir. (Erdoğan ve Ener, 2005: 14). Özetle, ortaya çıkışlarıyla yapı ve nitelikleri konusunda bir bilgiye sahip olunmayan ilk serbest şehirlerin bugünkü anlamda reeksport maksadına matuf süreli depolama ve transit noktaları olduğu ifade edilebilir (Erdoğan ve Ener, 2005: 14).

2.1.2. Orta Çağda Serbest Bölge Uygulamaları

Roma İmparatorluğu'nun dağılmasını takip eden çağda, daha önce tesis edilen serbest şehir örneklerinde geriye gidişler yaşanmıştır. Feodalitenin hüküm sürdüğü dönemde (V. ve XI. yüzyıllar arası) kapalı ev ekonomisi uygulanarak ticaretin ihmal edilmesinin doğal bir sonucu olarak, serbest şehir uygulamaları önemini yitirmiştir. Feodal sistemin XI. yüzyıldan sonra değişik politik ve iktisadi sebeplerle dağılması sonucu, orta çağın kent ekonomisi meydana çıkmıştır (Zeytinoğlu, 1976: 52-59).

Feodalitenin yıkılıp ulusal devletlerin kurulması ile birlikte, siyasal sınırlar belirlenmiş ve ekonominin gelişmesi için gümrük duvarları oluşturularak muhafaza edici önlemler gerçekleştirilmiştir. Fakat belli bir ekonomik kuvvete malik olan liman şehirlerine sınırlı bir serbestlik sunarak “serbest bir alan” veya “gümrük dışı bölge” şeklinde kadim alışkanlıklarını devam ettirmelerine müsaade edilmiştir. Bu şekilde canlanan uluslararası ticari hayat içinde serbest şehirlerde tekrar önemli bir merkez haline gelmişlerdir (Erdoğan ve Ener, 2005: 14).

2.1.3. Yeni Çağda Serbest Bölge Uygulamaları

XVI. yüzyılda Avrupa'dan Orta ve Uzak Doğu'ya giden deniz ticareti güzergahı üzerinde bulunan Akdeniz'de, bazı liman ayrıcalıklarının meydana geldiğini söyleyebiliriz. Toskana'daki Livarno kasabası 1675 yılında serbest şehir olarak tüccarlara bazı ayrıcalıklar vermiştir. Akdeniz'in XVI, XVII ve XVIII. yüzyıllardaki başlıca serbest şehirleri: İtalya'da Ancona, Civita-Vecchia, Messina, Cenova, Fransa'da Marsilya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunda ise Triyeste ve Fiuma'dır. Bu dönemde Cenova'daki uygulama, günümüzdeki serbest bölgelerin habercisi olarak nitelendirilmektedir. Cenova'da XVII. yüzyılda belirli bir bölge, serbest bölge haline getirilerek, kanunen bazı özel ayrıcalıklar tanınmış ve tecrit edilmiş bu bölgede, sıvı

olmayan yabancı kaynaklı malların depolanması imkanı sağlanmıştır (Özdoğan, 2006: 5).

Fransa, 1762 yılında Dunkirk'i, 1784 yılında ise Bayonne ve Lorient'i; İngiltere ise, 1705 yılında Cebelitarık'ı serbest şehir haline getirmiştir. Daha sonra, Hong Kong, Singapur, Colombo, Aden ve Malta'da serbest şehirler tesis edilmiştir. Venedik'de 1830 yılında Avusturya tarafından serbest şehir haline getirilmekle birlikte, 36 yıl sonra İtalya'ya katılınca bu uygulama statüsünü kaybetmiştir (Erdoğan ve Ener, 2005: 16).

Osmanlı İmparatorluğu zamanında, Tuna Nehrinin Karadeniz çanağına katıldığı noktada yer alan Sulina şehrinin, 1870 yılında serbest liman haline getirildiği bilinmektedir (Tuncer, 1982: 42). 20. yüzyılın başında Avrupa şehirlerinde de değişik serbest liman uygulamaları vardı. Bunlar arasında, Kopenhag, Pire, Selanik ve Hamburg en önemlileri olarak belirtilebilir (Toroslu, 2010: 41).

2.1.4. Yakın Çağda Serbest Bölge Uygulamaları

Sanayi inkılabının bir sonucu olarak, XIX. yüzyılın ikinci bölümünde, özellikle Batı'nın endüstrileşen devletlerindeki yoğun sermaye birikimi, büyük firmaları bu birikimden en fazla kazancı gerçekleştirecek yatırım noktalarını aramaya sevk etmiştir. Bu yatırım noktaları, Avrupa sanayisinin gereksinimi olan ana girdileri temin edecek, tabii kaynakları ve ucuz emeği zamanın kolonileri ve bağımsız az gelişmiş devletlerinde bulunmuştur. XX. yüzyılın başlarına kadar gelişmiş ülkelerden az gelişmiş ülkelere aktarılan sermaye, önce tabii kaynakların işlenmesi daha sonraları ise tabii kaynaklarla birlikte altyapı işletmeciliği (elektrik, havagazı, ulaştırma vb.) gibi alanlarına gelmiş, fakat şekli itibariyle dolaysız yatırımlardan çok portföy yatırımları şeklinde gerçekleştirilmiştir (Erdoğan ve Ener, 2005: 18).

Bir yandan gerek siyasal ve gerekse ekonomik yönden sömürgeleri ana ülkeye bağlı tutma, diğer yandan doğal kaynaklardan elde edilen hammaddeleri düzenli bir şekilde İngiltere'ye aktarma çabaları, transfer edilen sermayenin demiryolları, altyapı işletmeciliği ve doğal kaynakların işlenmesiyle yöresel idarelerin borçlanmalarını karşılamaya yöneltmesine neden olmuştur.

1920'lere gelindiğinde, özellikle gelişmiş ülkeler arasındaki sermaye hareketlerinin portföy tipi yatırımlardan dolaysız yatırımlara doğru şekil değiştirmeye başladığı görülmüştür. 1920 yılında toplam uluslararası sermaye hareketlerinin üçte biri dolaysız yatırımlar şeklini almıştır. 1929 ekonomik buhranını takip eden senelerde ülkeler ekonomik dağılmanın etkilerini asgariye indirmeye matuf enstrümanlardan biri olarak, serbest bölge uygulamasından faydalanma cihetine gitmişlerdir (Toroslu ve Durmuş, 2010: 42),

XX. yüzyılda, Yunanistan'da 1925'te Selanik serbest bölgesi, 1932'de Pire serbest bölgesi kurulmuştur. Pire'nin serbest liman olarak faaliyet göstermesi çok eski zamana kadar uzanmakta ve bir arazi parçasının taş duvarlarla çevrilip, limandan ayrılması ve gümrük vergilerinin yasaca belirlenen memurlar tarafından toplanmasına dayanmaktadır. 1960'lardan sonra Pire serbest bölgesi yeniden önem kazanmaya başlamıştır (Şakar, 2008: 69).

1950'li senelerden sonra uluslararası sermaye hareketlerinin yapısında önemli bir değişim meydana gelmiştir. Bunda çok uluslu şirketlerin rolü büyüktür. Bu şirketler, üretim faktörleri ve teknolojiyi uluslararası alanda dolaşıma açmışlar, ayrıca kaynak tahsisini bütün insanlığın faydalanacağı duruma getirmişlerdir. Yüzyılımızda haberleşme ve ulaşım teknolojisinde görülen gelişmeler mal ulaşımını kolaylaştırırken, üretim teknolojisinde ürünü ve üretim sürecini parçalara ayırma imkanı veren gelişmeler yaşanmıştır. Bunların doğal sonucu olarak, çok uluslu şirketlerin üretimlerinin tamamını veya belirli bir kısmını uygun şartlar sağlayan gelişmekte olan ülkelere yönlendirmeleri mümkün hale gelmiştir (Toroslu ve Durmuş, 2010: 43).

Gelişmiş ülkelerde sendikal baskıların neden olduğu ücret maliyeti yükselmeleri ve uluslararası rekabet ortamının giderek şiddetlenmesi çok uluslu şirketlerin üretim süreçlerinin tamamını veya bir kısmını uygun koşullar sağlayan gelişmekte olan ülkelere yönlendirmelerini cazip hale getirmiştir. Sanayilerin bir kısım müsait şartlar oluşturan gelişmekte olan ülkelere yönlendirilmesi sürecinde yeni bir ekonomi politika aracı meydana gelmiştir. Bu da serbest üretim bölgeleridir.

Serbest üretim bölgelerinin ortaya çıkışına neden olan gelişmeleri yalnızca çok uluslu şirketler açısından incelemek, olayın sadece bir yönünü dikkate almak olur. Çünkü serbest üretim bölgeleri, çok uluslu şirketlerin ve gelişmekte olan bazı farklı

ekonomik amaçların çakışması sonucu ortaya ıkmiştir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen çeşitli gelişmeleri ve bunların serbest bölgeleri gerektirici niteliklerini incelemeyen yapılacak açıklamalar yetersiz kalacaktır.

İkinci Dünya Savaşı öncesi kurulan Singapur ve Hong Kong serbest limanları ile daha sonra kurulan Panama, İrlanda, Tayvan ve Güney Kore serbest bölgeler uygulamalarının ortaya çıkardığı başarı, diğer ülkelerin serbest bölgeler uygulamasını tasvip etmeleri ve tesis etme hareketinde bulunmalarına fırsat tanımıştır. 1929 iktisadi buhranını takip eden senelerde bazı ülkeler serbest bölge uygulamasını, ekonomik batışın tesirlerini asgariye indirmeye yönelik enstrümanlardan birisi olarak uygulama yolunu benimsemişlerdir (Özdoğan, 2006: 5).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeler, kendi iç bünyelerinde meydana gelen değişik ekonomik şartlara cevap verebilmek amacıyla, o tarihe kadar yerli sanayileri korumayı, devlete gelir sağlamayı hedef tutan gümrük sınırlamalarını dahi liberal sisteme bağlamışlar ve Latin Amerika ile Yakın Doğu lkeleri, kalkınmada bu sistemi bir araç olarak kullanmışlardır. Gelişmekte olan ülkelerdeki serbest ülke uygulamaları, 1967 yılında BM Ekonomik ve Sosyal İşler Komisyonu'nca serbest bölgelerin, gelişmekte olan ülkelerin dış satımlarını artırabilmeleri bakımından mühim bir enstrüman olarak kabul edilmesi sonrasında hızlanmıştır (Köroğlu, 1999: 69).

Dünya konjonktürünün yüksek düzeyde seyrettiği 1950'yi izleyen çeyrek yüzyılda, Batı dünyasının çevresindeki bir dizi yeni gelişen ülkelerden bir bölümü "ithal ikamesine" dayanan büyüme-kalkınma politikası uygulamayı benimsemişlerdir. lke daha öncesinde dış alımını gerçekleştirdiği emtiayı yurt içerisinde üretmeye geçerek döviz tasarruf etmeyi hedeflemekteydi. Bu lkeler, yurt içinde yapılan üretimi karlı hale getirebilmek ve üreticilerin iç piyasanın genişliğinden yararlanabilmelerini sağlamak gayesiyle, gümrük rejimi, tarife, sınır ve yasaklarla yüksek seviyeli dış muhafaza tedbirleri alıyordu.

Bu politika ihracatı teşvik etmediği için ülkenin ihracatı düşük kalıyordu. Çoğu zaman dış satım artış hızı dış alım artış hızının oldukça gerisinde kaldığından, ülke artan biçimde dış borçlanmaya devam etmek durumunda oluyordu. İhracat oranı düşük düzeyde kalan ülkeler arasında Hindistan gibi çok büyük boyutlu bir ülke yanında, ülkemizde bu politika uygulaması ile biliniyordu. 20. yüzyılın ikinci yarısında dış satıma dayalı dönük gelişme stratejisi uygulaması yaygınlaşma eğilimine girmiştir.

Güney ve Güneydoğu Avrupa’da bir dizi Akdeniz ülkesi (İspanya, Portekiz, Yugoslavya, Yunanistan, İsrail) yanında Uzak Doğu’da bir ikinci ülke takımı (Güney Kore, Tayvan, Singapur ve Hong Kong) bu politikanın belirgin örneklerini veriyordu.

Gelişmekte olan ülkelerin hedefledikleri büyüme oranını temin edebilmek için zorunlu olan yatırımları gerçekleştirme konusunda iki büyük engel bulunuyordu. Bunlardan birincisi; gerçekleştirmek istenen yatırımları karşılayacak iç tasarrufların yetersizliği, diğeri ise, yatırımlar için gerekli olan ithalatı karşılayacak yeterli döviz düzeyinin bulunmamasıdır. Bunlara teknolojik açıktaki eklenebilir. Eğer, iç kaynaklar yukarıda belirtilen açıklardan biri nedeni ile atıl kalıyorsa, yabancı sermaye bu açıklardan bir veya daha fazlasını kapatarak atıl kalan kaynakları harekete geçirebilir. Çünkü yabancı sermaye yatırımları, iç tasarrufların yetersizliğini giderici bir nitelik taşıyan dış tasarrufların önemli bir bölümünü oluştururlar. Ayrıca, döviz şeklinde geldikleri için dış açığı giderici bir rol üstlenirler (Toroslu ve Durmuş, 2010: 44-45).

İhracata dayalı kalkınma stratejisi takip eden gelişmekte olan ülkeler için, dış sermayenin özel bir önemi bulunmaktadır. Çünkü uluslararası donanımda bulunan yabancı işletmelerin dış piyasalar hakkında geniş deneyimleri ve yeryüzüne yayılmış bir satış ve pazarlama teşkilatları bulunmaktadır. Yatırımlara sahiplik yapan ülke, yabancı şirketlerin geniş bilgi ve örgütlerinden faydalanarak dış satımını artırabilir. Ayrıca, dış sermaye yatırımları oluşturacağı yeni iş imkanları ile ev sahibi ülkenin işsizlik probleminin çözümüne katkıda bulunur. Bu durumda, ihracata yönelik gelişme gayreti içinde bulunan ülke, dış sermayeyi çekebilmek veya bu şekilde gelen sermaye miktarını artırmak maksadıyla yabancı yatırımlara bir takım cazip şartlar hazırlamak ihtiyacı hiseder. Bunlar, ucuz işgücü, çeşitli vergi bağışıklık ve indirimleri, sermaye ve kar transfer serbestliği, endüstriyel altyapı imkanları ve buna bağlı çeşitli hizmetler, politik istikrar ve bir kısım işçi haklarının uygulanmaması gibi düzenlemelerdir (Erdoğan, 1985: 19).

Bu tür özel koşul ve ayrıcalıkların tüm ülke çapında uygulanması her zaman için mümkün değildir. Bu nedenle, özel koşul ve ayrıcalıklarla donatılmış bölgelerin belirlenerek, yabancı yatırımcıları buralarda yatırım yapmaları ve ihracata yönelik üretimde bulunmaları için davet etmek daha gerçekçi çözüm olarak görülmüştür. Bu gelişmelerin sonucu olarak, 20. yüzyılın üçüncü çeyreğinden başlamak üzere “serbest üretim bölgesi” ismi verilen özel amaçlı bölgeler ortaya çıkmıştır.

1960'lı yıllara kadar, sadece Avrupa ve Amerika gibi gelişmiş ülkelerde görülen serbest bölge uygulamaları, bu yıllardan sonra gelişmekte olan ülkelere de benimsenerek yaygın bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır (Özdoğan, 2006: 5). Dış satıma dayalı ilk serbest bölge örneği 1958 senesinde İrlanda'da Shannon havaalanı etrafında tesis edilen serbest limandır. Takiben 1966 senesinde Tayvan diğer bir uygulama örneği olarak ortaya çıkmış, bunu Güney Kore ve Hindistan'daki uygulamalar takip etmiştir. Öncesinde serbest bölge olarak tesis edilen Singapur ve Hong Kong, zaman içerisinde serbest üretim bölgeleri şekline evrilmişlerdir. 1968 yılında Bahreyn, Brezilya, 1969 yılında Dominik Cumhuriyeti, bu çeşit uygulamanın diğer örnekleri olmuştur. Bu uygulama 1970'li yıllarda Afrika'ya uzanmıştır.

Yaşanan bu gelişmelere bağlı olarak, 1978 yılında Birleşmiş Milletler Teşkilatı tarafından Filipinler'in başkenti Manila'da kurulan "Dünya Serbest Bölgeler ve İhracat İşlemleri Kuruluşu-WEPZA", İhracat İşleme Bölgelerinin (İİB) geliştirilmesinde deneyimli 29 ülkenin katılımıyla kurulmuştur. Türkiye'nin 1991 yılında üye olduğu "Dünya Ekonomik İşleme Bölgeleri Birliği (WEPZA)", başlangıçta serbest bölgelerin haklarının korunması maksadıyla hükümetler arası bir kuruluş olarak kurulmuş ve daha sonraları hükümet dışı ve kar amacı gütmeyen özel bir statüye kavuşturulmuştur.

2.2. DÜNYA'DA SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI

Ev sahibi ülkeye dış alım ve dış satımı kolay hale getirme, istihdam yaratma, teknoloji transferi, endüstrileşme vb. avantajlar sağladığından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde serbest bölge tesis çalışmaları 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ivme kazanmıştır. Nitekim bugün dünyada; A.B.D., Almanya, Arjantin, Brezilya, Bulgaristan, İngiltere, İspanya, Çin, Güney Kore, Endonezya, Macaristan, Romanya, Hindistan, Mısır, Ürdün ve İran gibi ülkelerinde aralarında bulunduğu toplam 130 ülkede, 3500 serbest bölge faaliyet göstermektedir (The World Bank (FIAS), 2011).

2.2.1. Çin Halk Cumhuriyeti Serbest Bölgeleri ve Shenzhen Özel Ekonomik Bölgesi

Çin ekonomik kalkınmasını ve ekonomide liberalleşmeyi büyük ölçüde özel ekonomi bölgeleri yoluyla sağlamıştır. Serbest bölgelerin yerleşim alanını da içeren farklı bir uygulaması olarak özel ekonomi bölgeleri çoğunlukla kıyı bölgelerde kurulmuştur. Özel ekonomi bölgelerinde yabancı sermayeli firmalar için ilk iki yıl gelir vergisi muafiyeti, sonraki üç yıl için ülke genelinde uygulanan vergi oranının yarısı uygulanmaktadır. Sonraki yıllarda ihracat oranının toplam üretimin yüzde 70'ini geçmesi halinde yüzde 10 vergi oranı, yüzde 15 oranında kurumlar vergisi, 5 milyon doları geçen yabancı sermayeli hizmet yatırımları için ise iki yıl gelir vergisi muafiyeti bulunmaktadır. Çin'de kalkınmanın hızlanması ile birlikte ileri teknoloji üretimine yoğunlaşmak üzere Ekonomik ve Teknolojik Kalkınma Bölgelerine (ETDZ) bir geçiş yapılmaya başlanmıştır. Mevcut 54 ETDZ Çin'e yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yüzde 40'ını çekmektedir. Dünyadaki serbest bölge kavramının zaman içinde nasıl değiştiğini anlamak için Schenzen çok iyi bir örnek oluşturmaktadır. Başlangıçta, ağırlıklı olarak düşük katma değere sahip, emek yoğun sektörlere yatırım yapılan bölge, ihraç ürünleri işleme bölgesi olarak değerlendirilmiş ve dışarıdan gelen parçaların montajlanması gibi faaliyetlere ağırlık verilmiştir (İstanbul İhracatçılar Birliği (İİB), 2011: 47).

Serbest bölge anlayışının hayata geçirilmesinde temel hedefin emek-yoğun bir imalat sanayini geliştirerek ihracat odaklı bir büyüme stratejisi izlemek olduğu görülebilir. Çin-Shenzhen'de ise geleneksel serbest bölge anlayışının tümüyle dışına çıkarak bir özel ekonomik bölge kurulmuştur. Yabancı yatırımcıların teşvik edilmesinin de kilit rol oynadığı bu anlayışta, Çin'in piyasa odaklı uygulamalarla özel ekonomik bölgelerini kurması Guangdong bölgesinde Shenzhen, Zhuhai, Shantou, Fujian bölgesinde ise Xiamen ile başlamıştır. Bu bölgeler kurulurken özellikle yabancı yatırımcıların gelme ihtimali yüksek ve Pekin'deki siyasi hareketlerden etkilenme ihtimali düşük olan kıyı bölgeler seçilmiştir. Bunun sonucu olarak da en başarılı uygulama olarak karşımıza çıkan Shenzhen'in 2008 yılında çektiği doğrudan yabancı yatırımlar tüm ülkeye gelen yatırımların % 20,7'sini oluştururken, bölgenin 2008 yılı dış ticaret hacmi, toplam dış ticaretin % 26,7'sini oluşturmaktadır. Bir diğer ilginç

nokta, başta sadece imalat sanayi odaklı kurulan bölgenin bugünkü 530,5 milyar dolarlık büyüklüğünde hizmet sektörünün payının % 43 civarında olmasıdır (TİM, 2012: 46-47).

Shenzhen, bu açıdan ayrışmayı, 1985-1990 yılları arasında üretimin en az %70'lik kısmını ihraç edecek firmaların yatırım yapmasını teşvik ederek ve büyük ölçekli, döviz geliri sağlayacak yüksek teknolojiye odaklı yatırımların bölgeye getirilmesini sağlayarak başlatmıştır. Teknolojik yatırımların artmasıyla, 1998 yılında Çin'de üretilen LCD televizyonların % 70'i, dijital kablosuz telefonların % 33'ü, manyetik disklerin % 85'i Shenzhen'de üretilmiştir. 2005 yılı itibarıyla Shenzhen bölgesinde sanayi kümelenmelerinin yaşandığı ana sektörler; bilgisayar ve benzeri ürünler, iletişim, biyomedikal, lojistik, bankacılık ve finans, tekstil ve hazır giyim, saatler, altın ve mücevherat, elektrikli ev aletleri, bisiklet ve mobilyadır (Yeung, Lee ve Kee, 2009).

Doğrudan yabancı yatırımlarda daha yüksek teknoloji mal üretimine geçilmesiyle birlikte birçok sektörde dünya ticaretinden alınan pay önemli ölçüde artmıştır. Bu ise, artan teknoloji yoğunluğu, yükselen pazar ve artan birim fiyatlarla sağlanmıştır.

2.2.2. Birleşik Arap Emirlikleri

Bu ülkedeki bölgelerin en önemli cazibesi, dış yatırımcıların % 100 yabancı mülkiyetli firma tesis etmelerine müsaade edilmesidir. Diğer avantajlar ise, şahsi kazanç ve varlık vergilerinin olmayışı, 15 yıl süreyle kurumlar vergisinin alınmaması, yabancı yatırımcının kar ve sermayesinin tamamını kendi ülkesine transfere olanak sağlanması, etkin bir iletişim sisteminin olması, insan kaynakları sorununun olmaması, enerjinin bol olması, döviz kısıtlamalarının olmaması, hammaddenin gümrük vergisinden muaf olarak ithal edilebilmesi, ithalat ve ihracatta gümrük vergisinin olmaması ve gelir vergisinin olmaması şeklinde sıralanabilir (Erdoğan ve Ener, 2006: 62).

2.2.2.1. Dubai Serbest Bölgesi

BAE, en büyük beşinci petrol rezervine sahip ülke olmakla birlikte, bugün gelirlerinin petrole bağımlılığı % 40'ın altına düşmüştür. GSYİH'sının % 56'sı ihracat, % 31'i tüketim, % 13'ü de yatırımlardan oluşan BAE'nin petrol dışı ticaret ürünlerinin % 80'i serbest bölgelerden sağlanmaktadır. Bu bölgeler içinde en başarılı örnek ise Dubai'de faaliyet gösteren Jebel Ali Serbest Bölgesi'dir. Dubai, petrole bağlı gelirlerin çok uzun süreli olmayacağı düşüncesinden hareketle yüksek teknoloji içeren sektörlerin ve sıradan olmayan malların yanı sıra, lojistik ve turizm gibi hizmet sektörlerine ağırlık veren bir yapı tasarlamıştır. Bu yapı içinde hizmet sektörlerinin ağırlığı dikkat çekmektedir. Böylelikle; taşımacılık, depolama ve iletişimin çok etkin sektörler olduğu Jebel Ali Serbest Bölgesi, 2006 yılında BAE GSYİH'sının % 10,2'sini oluşturmuştur.

Faaliyet gösteren hizmet sektörlerinin etkinliği aynı zamanda yatırım ortamının iyileşmesine önemli katkı yapmış, bu bölgenin lojistik ve finans merkezi haline gelmesiyle ileri teknoloji içeren sektörler bu bölgeye yatırımlarını hızlandırmışlardır. Serbest bölgelerdeki yatırımcılara kuluçka merkezleri gibi teknolojik altyapı koşulları oluşturularak IBM, Oracle, Cisco, Microsoft, DELL gibi birçok uluslararası yatırımcının ülkeye gelmeleri sağlanmıştır.

Jebel Ali Serbest Bölgesi'nin başarısının arkasında yatan en önemli faktörlerden biri hiç kuşkusuz dünyadaki ticaret trendini yakalaması ile dünya ticaretinden giderek daha fazla pay alan sektörleri belirlemesi ve yatırım ortamının bu sektörler için çekim merkezi oluşturacak şekilde tasarlanmasıdır. Bir başka önemli faktörde Dubai'nin bölgenin finans merkezi haline gelmesi, Bilgi Şehri (Knowledge Village) bünyesinde kurulan merkezlerin, bütünleyici bir anlayışla, teknopark ve eğitim kurumları ile birlikte serbest bölgeye eklemlenmesidir (TİM, 2012: 55-57).

2.2.2.2. Dubai Sağlık Şehri Serbest Bölgesi

Dünyanın ilk entegre sağlık bölgesi olan Dubai Sağlık Şehri (DHCC), Hindistan ve Avusturalya gibi gelişmiş ve gelişme yolundaki ülkelere emsal teşkil etmiştir. DHCC'nin oluşturulması safhasına atılan ilk adım, dünyanın bilinen

kl niklerinin dikkatini çekecek ünlü bir işletmeci ve araştırma takımı ile i  birliği kurmak olmuştur. Bu kapsamda, Harvard Medical School'un uluslararası danışmanlık firması Harvard Medical International (HMI) ile imzalanan i  birliği sözleşmesi 15 yıllık bir dönemi kapsamıştır. Sözleşme gereği HMI, öncelikle iki ayrı birim kurmuştur. Bunlar Sağlık Kalite Planlama Merkezi ve Harvard Medical School, Dubai Merkezidir. Merkez, ABD dışında söz konusu  niversite tarafından kurulan ilk merkez unvanına sahiptir. Bu şekilde, bir yandan sağlık hizmetlerinin sunumu noktasında uluslararası standartların yerleşmesi sağlanırken, aynı zamanda bu standartlarda hizmet verecek personelin eğitimi için uygun bir zemin teşkil edilmiştir. Bu  ekilde Dubai, sağlık serbest bölgesi aracılığı ile sağlık hizmeti ihracatında her yıl yaklaşık % 15'lik bir büyüme sağlamıştır (TÜM. 2012: 67)).

2.2.3. Singapur

Singapur, özellikle off-shore merkezi konumunda bulunmaktadır. Singapur 2016 yılı itibariyle 296 milyar dolar GSY H'ya sahiptir. İhracatı 373 milyar dolar, ithalatı ise 327 milyar dolardır. Singapur'daki serbest bölgeler finans merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Singapur'da gelir vergisi % 40 oranında uygulanmaktadır. Bölgede yapılacak depolama ve servis faaliyetlerinde ihraç gelirinin % 50'si 5 yıl için vergiden muaf tutulmuştur. Endüstri yatırımları için vergiler 5 veya 10 yıl aralığında uygulanmamaktadır. Ayrıca, Singapur'a dışarıdan gelen gelirler gelir vergisine tabidir ( etiner, 2006: 39).

2.2.4. Güney Kore

01.01.1970 tarihinde yürürlüğe giren Serbest İhracat Bölgesi Kanunu ile Güney Kore'de Massan ve İri bölgelerinde olmak üzere iki adet serbest bölge kurulmuştur. Bölgelerin kuruluş amaçları, ihracat ağırlıklı olup, emek ve sermayeyi geni letecek teknolojik yatırımları çekmektir. Serbest bölgeler, serbest ihracat bölgeleri olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte, 13.07.2000 tarihinde bu bölgelerin statüsü serbest ticaret bölgeleri olarak deği tirilmi tir.

Serbest bölgelerdeki kuruluşların ithal ettikleri hammaddeler ve yarı mamuller gümrük vergisinden muaftır. Bölgelerde  retim ve montaj işlemleri yapılmaktadır.

Serbest bölgedeki tüm kuruluşlar, ilk amaçları doğrultusunda edindikleri mülkiyet üzerinde her tür emlak vergilerinden kısmen veya tamamen muaf tutulmaktadırlar. Ayrıca bu kuruluşlar gelir ve kurumlar vergisi muafiyetinden de yararlanabilmektedirler (Çetiner, 2006: 39).

2.2.5. Hindistan

Hindistan’da, Kandla, Stacruz, Cochin, Madras, Visakhapatman, Falta, Noida ve Surat Serbest Bölgeleri faaliyet göstermektedir. Hindistan’da üretim atıkları ve yan ürünler dahil olmak üzere, her türlü mal ihraç edilebilir. Bu ülkede, bölgede ürün haline getirilen mal ve hizmetlerin ülke içerisine satılması bütünüyle yasak kapsamındadır. Tüketilebilir hammadde, yardımcı malzeme, yedek parça, ambalaj malzemesi, sermaye malları ve araç-gereçler, gümrük ve diğer vergilerden muaftır. Gelir vergisi oranı % 20 dolayında olup, bu oran beş yıl süreyle uygulanmamaktadır. Daha sonraki yıllarda vergi muafiyeti ve indirimleri azaltılarak devam etmektedir (Çetiner, 2006: 38).

2.2.6. Hong Kong

Hong Kong ekonomisi büyük ölçüde tekstil, elektronik ve plastik eşya üretim ve ihracatına dayanmaktadır. Kentte, başlıca sanayi dalı olan tekstil, toplam üretimin yaklaşık yarısını teşkil etmekte, elektronik ve plastik sanayilerin her biri de ihracattan % 10’luk paylar almaktadır. Hong Kong’da hafif sanayi, makine ve teçhizat üretimi ve son yıllarda da gemi yapım-onarımı önem taşıyan diğer faaliyet alanlarıdır. Victoria Limanı’nın, dünyadaki en mükemmel üç doğal limandan biri olması, kentin önemli bir gemicilik merkezi haline gelmesinde rol oynamıştır. Hong Kong’da yukarıda sayılan üretim faaliyetlerinin yanında, yükleme, boşaltma, istifleme, depolama, küçük parçalara ayırma, sınıflama, temizleme, montaj, imalat, dağıtım ve reeksport, sergileme, örnekleme, paketleme, markalama, etiketleme, mezat gibi her çeşit serbest bölge faaliyeti yapılmaktadır. Kentin tümü, serbest liman olduğundan bankacılık, sigortacılık ve her türlü sosyal hizmet en modern şekilde sağlanmaktadır (Şahin ve Varlık, 1986: 46).

2.2.7. Yunanistan

Yunanistan, Selanik, Pireaus ve Heraklion (Atina) gibi üç önemli serbest ticaret bölgesine sahiptir. Yunanistan'daki bölgelerde faaliyet gösteren firmalar, kuruldukları yerlerde istenen koşulları sağladıkları takdirde on yıl boyunca vergi istisnasına tabidirler. Söz konusu bölgelere gelen mallardan gümrük vergisi alınmamaktadır. Buna ek olarak da arazi kiralaması, yükleme, depolama ve malların nakliyesine bu bölgeler içerisinde izin verilmektedir. Her üç serbest bölge içerisinde ithalat yapma, endüstriyel kuruluşlar açma, etiketleme, ambalajlama ve ayıklama gibi işlemlere izin verilmektedir. Kendi vatandaşlarına ait gemilerin ve serbest bölgeden deniz aşırı ülkelere yük alan Yunan bayraklı gemilerin onarımı için gerekli araç-gereç ve yedek parçadan vergi ve rüsum alınmamaktadır. Yabancılar da ise, tekel malları hariç hiç bir mal gümrüğe tabi değildir. Hiçbir maldan kira, yükleme ve boşaltma ücreti dışında vergi ve rüsum alınmaz. Yabancı gemilerin onarımı için araç ve gereç, onay alınması halinde vergi ve rüsumdan muaf tutulmaktadır. Ayrıca, serbest bölgelerde kırılan, bozulan ve tahrip olan mallardan hiçbir vergi ve rüsum alınmamaktadır. Bunun yanında bölgeden transit gelip geçen, depolanan ve başka ülkelere giden mallara kira, yükleme, boşaltma gibi ücretler dışında hiçbir vergi ve rüsum uygulanmamaktadır (Toroslu, Durmuş, 2010: 61).

2.2.8. Malezya

Serbest bölge uygulamalarının bulunduğu ülkelerden farklı olarak Malezya serbest bölgeleri, eyalet hükümetlerince yürütülmekte ve işletilmektedir. Altyapıları tamamen devletçe finanse edilmektedir. Bölge arazilerini 99 yıla kadar kiralama imkanı mevcuttur. Menşe şahadetnameleri Ticaret ve Sanayi Odalarınca verilir. Ancak, üyelik mecburiyeti yoktur. Bölge işletmeciliği tamamen devlet tarafından yapılmaktadır (Cumhur, 1998: 44).

2.2.9. Meksika

Meksika, iki adet serbest limana sahiptir. Bunlar, Puerto Mexico ve Salina Cruz'dur. Meksika'da göze çarpan serbest bölge türü maquiladora'dır. Yedek parça, mamul, hammadde ve makine ithalat ve ihracatından gümrük vergisi alınmamaktadır. İhracata yönelik çalışan kuruluşlardan ilk üç yıl gelir vergisi alınmamaktadır. Daha sonraki yıllarda % 5'e varan indirim uygulanmaktadır (Çetiner, 2006: 44).

2.2.10. Rusya Federasyonu

Rusya Federasyonu'nda serbest bölgelerle ilgili herhangi bir mevzuat bulunmamaktadır. 1991 yılında kabul edilen Yabancı Sermaye Kanunu ile Serbest Ekonomik Bölgelerin kurulması mümkün olmuştur. Ancak, bu bölgeler tam anlamı ile serbest bölge olarak faaliyet göstermemişlerdir. 1999 yılında değiştirilen aynı adlı kanun da serbest bölgelere atıfta bulunmamıştır. Böylece, Serbest Ekonomik Bölgeler olarak faaliyet gösteren alanlar hukuki statüleri ve gelecekteki durumları netlik kazanmamıştır. Diğer taraftan, Gümrük mevzuatına dayalı olarak 1997 yılında hayata geçirilen uygulama ile gümrüksüz yerler meydana getirilmiştir. Fakat bu yerlerde Rusya Federasyonu'na yapılan ithalattan yine KDV'ye gümrük vergisi uygulanmaktadır (Zimenkov,1999, Akt: Muzhdabayeva, 2006: 51-52).

2.2.10.1. Kaliningrad Serbest Bölgesi

Bölge, bir serbest bölge uygulaması oluşturmak için, çevrede prosese tabi tutulacak veya tüketimi yapılacak emtia için hususi gümrük vergisi ve bazı vergi istisnaları uygulamaktadır. Ancak, 1999 senesinde vergi istisnası getirilen mal miktarına sınırlama getirilmiştir.

2.2.10.2. Nahodka Serbest Bölgesi

Nahodka Serbest Bölgesi Asya ve Avrupa'nın en iyi ulaşım bağlantısı noktasında bulunmaktadır. Şehir önemli bir limana sahiptir. Her yıl 18-20 milyon ton

mamul gelmektedir. Bu limanın 42 ülke ile bağlantısı olduğu için önemli ve stratejik bir yeri bulunmaktadır. Bu ülkelerden en önemlileri, Çin, Japonya, Amerika, Kanada ve diğer Pasifik ülkelerdir. Nahodka Serbest Bölgesi, sadece endüstri bölgesi değil, ayrıca büyük bölümü yabancı sermayenin toplandığı yerdir. Yaklaşık 470 firmanın faaliyette bulunduğu bölgede, 224 firma yüzde yüz yabancı sermayeli firmalardır. Bölgede 14 adet banka ile birlikte finans ve sigorta şirketleri bulunmakta ve telekomünikasyon hizmetleri oldukça gelişmiştir (Ekonomika Rossi, 2001:9, akt: Muzhdabayeva, 2006: 53).

2.2.11. İrlanda

İrlanda'nın tek serbest bölgesi, aynı zamanda dünyada da tek örnek olan Shannon Serbest Havaalanı'dır. Shannon, Kuzey Amerika'ya en yakın havaalanı olması nedeniyle, Avrupa'nın giriş kapısı durumundadır. Bölge'de hava ulaşımı imkanları yanı sıra sanayi depo olanakları da hizmete sunulmuş vaziyettedir. 1947 yılında çıkarılan Gümrükler Serbest Havaalanı Kanunu'na dayanılarak kurulan Shannon Serbest Bölgesi, başlangıçta uçakların Atlantik ötesi uçuşlarında yakıt ikmali yaptıkları ve turistlere perakende satış yapan vergiden muaf dükkanların (duty-free-shops) bulunduğu bir bölgeydi. 1960'ların başlarında Shannon, yaklaşık 6000 kişi istihdam eden, ihracata yönelik bir üretim serbest bölgesi özelliğine kavuşmuştur.

Shannon, A.B.D. dışındaki serbest bölgeler arasında en gelişmiş ulaşım hizmetlerine sahiptir. Bölgede, havaalanının yakınında, modern teçhizat ve konteynerlere sahip 5 liman bulunmaktadır. Shannon Serbest Bölgesi'nde ithalat, ihracat, reeksport, üretim, montaj, antrepo, temizleme, rafine etme, markalama, tasnif, harmanlama, karıştırma, taşıma, dağıtım gibi faaliyetler yapılmakta, ayrıca bankacılık, sigortacılık, muhasebecilik gibi hizmetler verilmektedir. Bu bölgede arazi devlet mülkiyetinde olup arazi, antrepo ve binalar kiralama suretiyle yatırımcıların kullanımına bırakılmaktadır.

Yabancı menşeli mallar ve bunların serbest ticaret bölgesinde yapılacak işlem ve üretimleri için gerekli makine ve aksamı dahil Shannon Uluslararası Havaalanı'na İrlanda gümrük resmi veya vergileri ödenmeden getirilebilir ve ithal belgesi kontrolleri için müracaat etmeyebilirler. Dış mallar, İrlanda gümrük vergileri ve kısıtlamalarından

bölgede kaldığı sürecinde ve sonradan dış ülkelere aktarılacak ise veya ihraç edilecek ise muaf tutulurlar. Serbest bölgede satın alma ve satışta KDV ödenmektedir.

Bölgede çalışan firmalar, mülkleri için ödedikleri mahalli vergilerden de kısmi olarak muaflardır. Ayrıca, imalat faaliyetlerinde bulunan firmaların, işçilerin iş bulabilmeleri ve hava nakliye ücretleri açısından havaalanına önemli faydalar sağladıkları için araç, gereç fiyatı üzerinden % 50, stajyer işçi ücreti üzerinden % 100 kadar geri ödenmeyen indirim hakkını kazanırlar. Shannon Serbest Bölgesi'nde yapılacak olan spesifik araştırma-geliştirme çalışmalarında, özellikle yeni mamul geliştirme ya da üretim sürecini geliştirmeye yönelik projelerde, proje bedelinin % 50'sine kadar sermaye tahsisi yapılmaktadır. İrlanda'nın Avrupa Birliği üyesi olması nedeniyle İngiliz serbest bölgesindeki uygulama burada da geçerlidir. Shannon'dan AB'ye reeksport yapılan mallarda birlik sınırları içinde gümrük vergisi, malların varış tarihinden 6 ya da 8 ya da 12 ay içinde ödenmektedir (Şahin ve Varlık, 1986: 18)

2.2.12. İtalya

İtalya'da faaliyette bulunan serbest bölgelerden birincisi Trieste, ikincisi ise Venedik limanıdır. Bu bölgelerde, açık depolar, kereste, kahve ve yağ maddelerinde yaratılan kazanç ilk sırayı oluşturmaktadır. İtalya'da serbest bölgeye gelen yabancı mallardan gümrük vergisi ile resim ve harç alınmaz. Hükümet, firmaların bölgedeki faaliyetleri için gümrüksüz uygulamaları süresiz garanti etmektedir. Güney bölgesindeki az gelişmiş kısımlarda vergilendirilebilir gelirin % 70'ine vergi muafiyeti tanınmaktadır. Ayrıca, 10 yıldan az ikamet eden yabancılar kazançlarının % 80'ini yurtdışına çıkarabilirler. Firmalar, gelir vergisi yönünden karları üzerinden % 25 oranında, kurumlar vergisi yönünden ise, % 15 oranında vergiye tabidirler (Çetiner, 2006: 35).

2.2.13. İngiltere

İngiltere'de 6 adet serbest bölge faaliyet göstermektedir. İngiltere'deki serbest bölgeler, A.T. Gümrük Kodu'nu oluşturan 2913/92 sayılı Konsey Tüzüğü ve 2452/93 sayılı Komisyon Yönetmeliği hükümlerine tabidir. İngiltere'deki serbest bölgelerde

depolama, mutat elleçleme işlemleri, montaj ve üretim gibi işlemlere izin verilmektedir. Serbest bölgeye giren mallarla ilgili olarak, bölgede gerçekleştirilen işlemlerle ilgili detaylı stok kayıtlarının tutulması mecburidir. Bu kayıtların her zaman için serbest bölge düzenlemelerine tabi olan malların stokunu göstermesi gerekmektedir.

İngiltere’de uygulanan vergi mevzuatı serbest bölgeler içinde geçerlidir. İngiliz hukukunda serbest bölge, topluluk dışı eşyaların A.T.’nin gümrük bölgesi dışındaymış gibi işlem gördüğü ve ithalata dair K.D.V. ve ithal vergileri olmaksızın depolandığı, sınırları belirli bölge olarak kabul edilmektedir (Şakar, 2008: 96).

İngiltere’de serbest bölgelerde faaliyette bulunan ithalatçılara sağlanan kolaylıklar daha fazladır. Serbest bölgelere getirilen mallar bölgede tutulduğu süre içinde gümrük vergilerinden ve katma değer vergisinden muaf tutulur. Ancak, malların bölgede el değiştirmesi halinde KDV’nin ödenmesi gerekmektedir. Malların üretimde kullanılması söz konusu ise gümrük vergileri ödenmesi zorunludur. İngiltere’de uygulanan tüm vergi ve çalışma mevzuatı serbest bölgelerde de geçerlidir. Buna göre KDV % 15 oranındadır.

İngiliz serbest bölgelerinde birçok mal türüne rastlanmaktadır. En başta tekstil ve çimento mamulleridir. Tüm türlerin yaklaşık % 80’i ithalat, % 20’side ihracat olmaktadır. Satılan malların % 70’ hammadde ve makine, % 30’u ise dayanıksız tüketim mallarından oluşmaktadır. İngiliz serbest bölgelerinin ihracatçılara sağladığı avantaj % 50’den fazlası İngiltere’de üretilen malların menşe şahadetnamesi düzenlenmesi kaydıyla AT’a gümrüksüz geçiş yapabilmektedir. Böylece bir kısmı diğer ülkelerde üretilen mallar, İngiltere’nin Topluluğa üyeliğinden yararlanılarak AT pazarına girebilmektedir (Muzhdabayeva, 2006: 38-39)

2.2.14. Fransa

Fransa Hükümeti, 1992 sonrasında Avrupa tek pazarına geçiş için mücadele edince ve aynı zamanda Avrupa’nın en büyük Frankfurt ve Londra gibi metropoliten bölgeleri ile rekabet edebilmesi için ekonominin büyüme hızına önem vermiştir. Serbest bölgeler de büyüme hızını arttırmanın bir aracı olarak görülmüş ve ülkede altı yerde serbest bölge kurulmuştur.

Fransa'daki serbest bölgelerde uygulamalar, Avrupa Birliği gümrük düzenlemelerine tabidir. Bu düzenlemeler, üye ülkelere kendi gümrük alanlarını serbest bölge veya antrepo olarak düzenleme izni vermektedir. Bu bağlamda, Fransa'da serbest bölgelerde genel uygulamalar kapsamında, antrepo ve depolarda gümrük vergisi ödenmemektedir. Buna karşılık, serbest bölgelerde bulunan firmalar, dağıtılan karlar ve şube gelirleri üzerinden % 25 oranında vergi ödemesi yapmakla mükelleftirler. Fransız hükümeti serbest bölge içinde hiçbir şekilde gümrük vergisi, istihsal vergisi, satış vergisi ve tüketim vergisi ödenmeyeceği konusunda garanti vermektedir. İhracat kredi sigortası ve ithalat-ihracat kredileri kullanılabilir (Çetiner, 2006: 35).

2.2.15. Almanya

Kuzey Avrupa'da serbest bölgelerin başarısının ilk örneğini, Almanya'da bulunan Hamburg Serbest Limanı temsil etmektedir. Hamburg Limanı'nın açık denizlerden gelen ve açık denizlere gidecek olan gemiler için Avrupa açısından stratejik bir önemi bulunmaktadır. Büyük gemilere denizden 100 km içeri girebilecek imkanını Elbe nehri vermektedir ki bu, Hamburg Limanı'nın başarısını arttıran bir faktördür. Almanya'da 8 serbest ticaret bölgesi bulunmaktadır. Bremen, Bremerhaven, Emden, Cuzhaven, Kiel Serbest Bölgeleri ile Hamburg Serbest Limanı, Almanya'daki serbest bölgelerden bazılarıdır.

Almanya'da serbest bölgeler, serbest liman idaresine bağlı olarak kurulup işletilirler. Bu bölgelerin döviz ile ilgili işlemlerini de Ekonomi Bakanlığı yürüttüğünden, Maliye ve Ekonomi Bakanlıklarının sorumluluğu altında çalışırlar. Almanya'daki serbest bölgelere, yabancı menşeli mallar için gümrük vergileri ve diğer gümrük formaliteleri uygulanmaz. Mallar bölgede kaldıkları süre içinde veya sonradan aktarma veya dışarıya tekrar ihraçlarına kadar vergilerden muaf tutulur. Ancak mallar bölgeden iç piyasaya tüketim için ülkeye girerse, gümrük resmi ödenmesi gerekmektedir (Mushdabaveya, 2006: 35-38).

Almanya'da uygulanan muafiyet ve teşvikler birçok Avrupa ülkesinden daha geniştir. Almanya'da serbest bölgelerde izin verilen önemli faaliyet konuları; depolama, ayırma, yükleme, bölme, sergileme, boşaltma, etiketleme, sevkiyat, gemi

yapımı, yeniden ambalajlama, bankacılık ve sigortacılıktır. Serbest bölgelere yabancı madde, hayvan, değerli maden ve sanat eserleri gibi bazı malların giriş çıkışları belli kurallara tabidir. Almanya'daki serbest bölgelerde, bölgeye giren mallardan katma değer vergisi, ithalat vergisi ve tüketim vergisi alınmamaktadır. Serbest bölgeden yapılacak ihracatın katma değer vergisi bulunmamaktadır. Almanya'da hükümet, serbest bölgelerde gümrük, satış ve tüketim vergilerinin süresiz olarak uygulanmayacağı konusunu garanti etmektedir. Aynı zamanda dövizlerin konvertibilitesi ihracat ve kredi sigortasında gelirin % 80'inin ticari riskler, % 90'ının ise politik riskleri de kapsamak üzere garantiye aldığı görülmektedir (Toroslu ve Durmuş, 2010: 51).

2.2.16. Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletleri'ni oluşturan 47 bölümde 180 adet serbest ticaret bölgesi bulunmaktadır. A.B.D.'nde 1934 yılında, aynı yıl uygulamaya konan New Deal Kararları'nın bir uzantısı olarak, belirli bölgelerde ekonomik faaliyetleri canlandırmak ve istihdam yaratmak amacıyla Dış Ticaret Bölgeleri Kanunu çıkarılmıştır. Dış Ticaret Bölgeleri, A.B.D. gümrük sınırlarının dışında kabul edilmiş ve gümrük liman girişlerinin yanında veya içinde kurulmuştur. Uluslararası düzeydeki serbest ticaret bölgeleri uygulamasının A.B.D. versiyonu olan dış ticaret bölgelerinin yönetimi, gümrük otoritelerinin denetimi altında özel şirketler tarafından yürütülmektedir. A.B.D.'de serbest bölge organizasyonunun üst kademesinde Ticaret Bakanlığı'nda, Maliye Bakanı ve Ordu temsilcisinden oluşan "Foreign Trade Zone Board" bulunmaktadır. Yeni bir bölgenin kurulup kurulmamasına ilişkin tüm kararları bu kurul almaktadır.

Yerli ve yabancı mallar; depolama, sergileme, montaj, imalat ve diğer işlemler ile ilgili olarak Dış Ticaret Bölgelerine getirilebilmektedir. Gümrüğe giren yabancı mallardan, iç tüketime konu olmadıkça gümrük vergisi alınmamakta ve bu mallar için gümrük işlemleri yapılmamaktadır. Bölgelerde yabancı mallar için genel olarak kota sınırlandırmaları uygulanmamakta ve ihraç edilmek üzere bölgeye getirilen Amerikan menşeli mallar, gümrüğe girdikleri anda çeşitli vergi kolaylıkları uygulanarak, ihraç edilmiş kabul edilmektedir.

A.B.D.’deki Dış Ticaret Bölgeleri genel olarak antrepo binalarıyla çevrili olup çok gelişmiş taşımacılık imkanlarına sahiptir. Bunlar ayrıca, sınai park özelliği olan alanlarda kurulmuş veya zamanla bu yapıya kavuşmuşlardır (Şahin ve Varlık, 1986: 32). Serbest bölgelerde fiziki olarak faaliyet göstermesi mümkün olmayan firmalara “Subzones” uygulaması yapılmaktadır. Bu tür firmalar kendi işyerlerinde serbest bölge uygulamasına tabi olmaktadır.

Amerika’daki en önemli serbest bölgeler; Miami, New York City, San Francisco, New Orleans, Kansas City, California, Florida, Boston, Honolulu, Puerto Rico olup, Meksika-ABD sınırı boyunca oldukça fazla sayıda Maquiladora adlı İkiz Fabrikalar’da bulunmaktadır.

2.2.17. Hollanda

Hollanda’da, serbest bölge yapılanması bulunmamaktadır. Ancak, liberal gümrük uygulamaları ve giriş antrepo sistemiyle, dünyadaki diğer serbest ticaret bölgeleri ve serbest limanların verdikleri birçok özel imkan ve kolaylıklar sağlanmaktadır.

Hollanda’da transit halindeki mallar veya sonradan ihraç edilecek olanlar, antrepo veya gümrük depolarında gümrük resmi veya diğer vergiler ödenmeden depolanabilirler ve en az gümrük formalitelerine tabi olurlar. İthal malların depolanma ve faaliyetlerinde yararlanılan antrepolar ülkenin çoğu noktasında mevcut olmasına karşın Amsterdam, Rotterdam ve Schiphol Havaalanı’ndaki imkanlar oldukça hareketlidir. Ülkede ithal malları engellenmeden, kamyon ile limanın bir bölgesinden diğerine, bir depodan başka bir depoya ve boşaltıldıkları yerden havaalanına veya tren istasyonuna, gümrük bayrağı altında götürülebilir. Bu işlem, “bayraklı nakliyat sistemi” olarak bilinir. Gümrük bayraklı nakliyat, taahhüt edilen zaman içinde ve en kısa yol üzerinden gidilerek sona erdirilir. Yalnız, bazı yüksek değerli mallar için, gümrük memurları da araca nezaret edebilir (Güner, 1995: 31)

2.3. TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Ülkemizde “serbest bölge” kurma fikrinin yüz yıllara varan bir hikayesi bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde başlayan serbest bölge kurma girişimleri, cumhuriyet döneminde de sürmüştür. Ülkemizde serbest bölge kurulması ve gelişim göstermesi bir türlü arzulanan seviyeye gelememiş, değişik zamanlarda denemeler olmuş ise de sonuca ulaştırılamamış, ekonominin dışa açılması kararları ile birlikte 1980’li yıllarda serbest bölge kurma çalışmaları yeniden hareketlenmiştir.

Uzun bir aradan sonra 24 Ocak 1980 ekonomik kararları ile ihracata dönük sanayi politikası izlenmeye başlanmıştır. Bunun sonucu olarak serbest bölgeler ile ilgili olarak yeniden yasal düzenlemeler yapılmış ve serbest bölgeler hızla kurulmaya başlanmıştır. Aşağıda Osmanlı İmparatorluğu’ndan günümüze kadar ülkemizdeki serbest bölgelerin tarihi gelişimi dönemler itibariyle anlatılacaktır (Toroslu ve Durmuş, 2010: 63).

2.3.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Romanya ve Rusya’da bölgelerin kurulmasıyla, İstanbul kenti, dünya genelinde geçmiş zaman dilimi içerisinde elde ettiği ticari odak nokta avantaj ve üstünlük vasfını yitirmeye başlamıştır. 1850 yılında yapılan değişikliklere karşın Osmanlı Gümrük Vergi Sistemi’ndeki eksiklik ve aksaklıklar ortadan kaldırılamamıştır. Ayrıca, ithalatın gümrük vergi ve resimlerin maliyeti artırması engellenememiştir. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı İmparatorluğu döneminde ilk kez serbest bölgelerin gerekli olduğu fikri üzerinde durularak, günümüzde Romanya sınırları içinde kalan ve Tuna Irmağı’nın Karadenize döküldüğü yerde konuşlu Sulina kentinde serbest bölge tesis edilmesi önerilmiş, ancak dönemin öncelikli problemleri nedeniyle bu düşünce uygulamaya geçirilememiştir (Pakdemirli, 1983: 7).

Serbest bölge kurulması konusunda ilk önemli girişim, 1908 yılında ilan edilen ikinci Meşrutiyetten sonra olmuştur. “İttihat ve Terakki” hareket ve yönetimi bu amaçla bir çalışma grubu teşkil etmiştir. Bu çalışma grubu, 300 milyon Frang maliyetli

“Çekmece Gölü ve Yedikule” sahillerinde bir serbest bölgenin tesis edilmesi projesini oluşturmuştur (Ergül, 2003: 96). Sonraki aşamada ise, yatırımın kazancının bu projenin uygulaması için temin edilecek yabancı finansmanın faizini dahi karşılayamayacağı tespitinde bulunulduğundan proje yaşam alanı bulamamıştır. Sonuç itibariyle, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde serbest bölge kurma fikri doğmuş, ancak, dönemin yaşanan ağır sorunları nedeniyle konuya çözüm getirilememiştir.

2.3.2. Cumhuriyetin Kuruluşundan 1980 Yılına Kadar Olan Dönem

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla beraber azınlıkların ticaret alanından çekilmesi ve her alanda başlatılan hummalı çalışmalar çerçevesinde, İstanbul ilinde serbest bölge kurma olanaklarını incelemek üzere 1926’da İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası’nın oluşturacağı özel bir çalışma komisyonu görevlendirilmiştir. Bu çalışma grubu 11.12.1926 tarihinde raporu hazırlayarak hükümete sunmuştur (Toroslu ve Durmuş, 2010: 65).

Hazırlanan raporda dikkate alınarak, Osmanlı sonrası Cumhuriyet yönetimi döneminde serbest bölgelerle alakalı devreye sokulan ilk kanun, 1927 yılında kabul edilen “Serbest Mıntika Kanunu” dur. Kanun, İstanbul kent alanı içerisinde veya çevresinde bölge tesis edilmesi için hükümete yetki vermiştir. Daha sonra, Ülkemiz ile Ford Motor Company arasında bir sözleşme metni imzalanmıştır. Bu metnin onayı 1929 yılında çıkarılan bir kanun ile gerçekleştirilmiştir. Anlaşmaya göre şirket, kamyon, otomobil ve traktör montajı gerçekleştirmek üzere Tophane mevkiinde bulunan alanı serbest bölge olarak kullanacaktı. İlgili alan ülke sınırları dışında değerlendirilecek ve buraya montaj maksadıyla yurtdışından getirilen araçların aksamlarından gümrük vergisi istisna olacaktı. Bu amaçla yapımına girişilen binalar, 1929 ekonomik krizinin yayılması ile Ford şirketinin hedeflerini ortadan kaldırmış ve tesisler 1936 yılında kapatılmıştır. Böylelikle, ülkemizde üretim faaliyetlerine yönelik bölge kurma deneyimi sonuçsuz kalmıştır. (Alpar, 1985: 49).

Serbest Mıntika Kanunu ve buna bağlı Ford Motor Company girişimi istenilen sonuçları vermeyince, bu kez ikinci serbest bölge denemesine girişilmiş ve Türkiye’den transit olarak geçme durumunda olacak kürk eşyası, halı ve kilim için

4893 sayılı “Şark Halı ve Kilimleriyle Benzerleri ve Hayvan Postları İçin Kurulacak Serbest Yer Hakkında Kanun”, 17.05.1946 tarihinde kabul edilerek 17.05.1946 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Kanuna göre Eminönü’nde bir antrepoda mallar depolanacak ve yeniden dış satımı gerçekleştirilecekti. Fakat, kanuna işlev kazandırılmadığından dolayı bu 2. teşebbüs de başarısız olmuştur (Toroslu ve Durmuş, 2010: 107).

14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra, dış yatırımcıya özel değer verilmiş ve bu alan liberal ekonomi politikasının ana taşlarından birisi olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede bölge tesis edilmesi fikri yeniden gündem olmuştur. Bu konuda İskenderun’un yakın doğu memleketlerinin transit ticaretini çekebilecek bir serbest bölge olabileceğini içeren bir kanun 1953 tarihinde çıkarılmıştır. Bu kanun T.B.M.M. gündemine ivedilikle alınıp görüşülmesine rağmen, böyle bir serbest bölgenin fiilen kurulabilmesini sağlayacak nizamname ancak iki seneye yakın bir süre sonra 03.08.1956 tarih ve 7713 numaralı kararname ile çıkarılmıştır. 1957 yılında ise Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları İşletmesi, İskenderun Limanı’nda 4600 m²’lik bir alanı serbest bölge olarak işletmeye açmıştır. Öncelikle 2000 ton krom cevheri dış satımı gerçekleştirilmek üzere bölgeye nakledilmiş, fakat bu girişimden bir süre sonra İskenderun Serbest Bölgesi de kapatılmıştır. 1965-1967 döneminde bölge kurulması konusunda 2 kanun çıkarma teşebbüsünde daha bulunulmuştur. Ancak bunlar Meclisten geçememiştir (Alpar, 1985: 49-50). Bu başarısız uygulamalardan sonra, 1965, 1969, 1973, 1976 ve 1977 yıllarında da serbest bölge kurulmasına ilişkin çeşitli çalışmalar yapılmış, ancak bu çalışmalardan da bir sonuç alınamamıştır.

2.3.3. 1980 Yılından Günümüze Kadar Olan Dönem

Cumhuriyetin kuruluşundan önceki dönem içerisinde çalışılmasına rağmen serbest bölge denemelerinden olumlu sonuçlar elde edilememiştir. 1980 yılına gelindiğinde ise ülke ekonomisinde küresel dünya düzenindeki değişimlerin de etkisi ile dışa açık büyüme, ekonomik istikrar ve yapısal değişim ve dönüşüm programları temel alınmak suretiyle reform hareketleri başlatılmıştır. Bu yıllarda kökten bakış değişimi de içeren ekonomi politikalarının devreye alınmasında bazı hedefler söz konusu olmuştur. Bunlar serbestlik, girişimciler ve bilhassa dış sermayedar ve

girişimciler için güven duyulan bir yatırım iklimi ve bürokrasinin azaltılmasıdır. (Uzandaç, 2008: 72).

Gerek ekonomik ve gerekse siyasi açıdan olumlu bir bakış ve ortam içerisinde; dış satıma yönelmiş üretim ve yatırım hızlandırılması, dış girişimci sermayesi ile teknolojik yeniliğin ülkeye gelişinin ivme kazanması, uluslararası mali destek ve ticaret olanaklarının artırılması ile beraber, serbest bölgelerle alakalı çalışma modelleri 1983 senesinde tekrar gündeme alınmıştır. BK'nun 22.09.1983 tarih ve 83/7077 sayılı kararı ile yürürlüğe giren '1984 Yılı Geçiş Programı'nda bölgelerin kurulması kararlaştırılmıştır.

03.11.1983 tarihli Resmi Gazete yayımlanan 151 sayılı "Serbest Bölgeler Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" ile Başbakanlığa bağlı 'Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'nün kurulması kararlaştırılmıştır. Ancak bu genel müdürlük, daha sonra Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki 223 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile DPT'ye bağlanarak Serbest Bölgeler Başkanlığı'na dönüştürülmüştür (Şakar, 2008: 64).

Serbest bölgelerin kurulacağı yerlerle ilgili olarak 83/7285 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 12.11.1983 tarihli R.G.'de yayınlanmış ve Antalya ile Mersin Limanları ilk serbest bölgeler olarak belirlenmiştir. Bu karar sonrasında serbest bölge olarak kabul edilen yerlerin sınırlarının daha sonra tespit edilmesine, adı geçen serbest bölgelerin işletmeye açılmaları için gerekli altyapı tesisleri kurulması konusunda Bayındırlık Bakanlığı'nın görevlendirilmesine, idari ve teknik düzenlemelerin de Serbest Bölgeler Teşkilatı'na sağlanmasına karar verildiği şeklinde uygulama esasları getirilmiştir (Erdoğan, 1985: 115).

06.06.1985'te kabul edilen 3218 sayılı yeni Serbest Bölgeler Kanunu, 15.06.1985 tarihli R.G.'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunun yayımı ile 1953 tarihli Serbest Bölgeler Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Daha sonra 07.09.1985 tarihli R.G.'de "Serbest Bölge Müdürlüklerinin Kuruluş, Görev, Yetki ve Çalışma Esasları"na ilişkin 16.08.1985 tarih ve 85/9801 sayılı BKK yayımlanmıştır.

Genel Müdürlük, 1991'de 436 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlanmıştır. 1994 yılında 4059 sayılı Kanun ile Hazine Müsteşarlığı ve DTM ayrı teşkilatlar olarak yeniden

oluşturulmuştur. Bu ayırım sonucunda Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü DTM'nin bünyesinde bırakılmıştır.

Bakanlar Kurulunca kabul edilerek, 08 Haziran 2011 tarihli R.G.'de yayımlanan, 03.06.2011 tarih ve 637 Karar sayılı KHK ile Ekonomi Bakanlığı kurulmuş, Dış Ticaret Müsteşarlığı da yeni kurulan Ekonomi Bakanlığına bağlanmıştır. Ayrıca, aynı Kararname'de Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Ekonomi Bakanlığının ana hizmet birimi olarak yapılandırılarak adı da “Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü” olarak değiştirilmiştir.

10 Temmuz 2018 tarihli R.G.'de yayımlanan 1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Ekonomi Bakanlığı kaldırılmış, daha önce Ekonomi Bakanlığının hizmet birimi olan Genel Müdürlük yeni kurulan Ticaret Bakanlığı'nın hizmet birimi olarak anılan Bakanlığa bağlanmıştır.

2.4. TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGE KURULMASININ NEDENLERİ

Serbest bölgelerin 1980'li yıllarda yeniden gündeme gelmesinin ve hızla kurulmaya başlamalarının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bütün ülkelerde serbest bölge uygulamasına ülke menfaatleri açısından getireceği bazı olumlu gelişmeler hesaba katılarak başvurulmuştur. Çeşitli ülkelerde amaçların bazıları daha fazla ön plana çıkarken, diğer bazılarında belirtilecek amaçların hepsi gözetilmiştir. Genel anlamda, ortak veya özel adı konan amaçları; istidam ve yurt içinde ek değer artışı sağlamak, ülkenin dış ödemeler dengesini rahatlatıcı gelişimi gerçekleştirmek, yabancı girişimciler ve doğrudan dış sermaye yatırımları vasıtasıyla ülkenin yatırımlarına ivme kazandırmak, ülkeyi harekete geçirecek yeni ve ileri teknoloji girişini artırmak ve son olarak da ülkenin dış esintilerden hemen etkilenmesini asgariye indirecek katkı ve desteği vermek, şeklinde ifade edebiliriz (Tekeli ve İlkin, 1987: 77).

Dünya serbest bölgeler uygulamasına kaynaklık eden bu amaçların, ülkemiz serbest bölge uygulamasına da esas teşkil ettiği söylenebilir. Ülkemizdeki serbest bölgelerin kuruluş nedenleri, 15 Haziran 1985 tarihinde R.G.'de yayımlanan 3218 karar sayılı “Serbest Bölgeler Kanunu”nun 1'nci maddesinde şu unsurları içermektedir:

- Dış satım için yatırım ve üretimi artırma,

- Dış sermaye ve teknoloji girişini hızlandırma,
- Ekonominin ana ve ara girdi ihtiyacını uygun fiyatla ve istikrarlı şekilde temin etme,
- Uluslararası mali kaynak ve ticaret olanaklarından daha fazla istifade etmek,

Bunlardan yola çıkarak, Türkiye’de serbest bölge kurulmasının nedenlerini maddeler halinde, aşağıdaki şekilde ifade etmemiz mümkün olacaktır:

2.4.1. Dışa Kapalı İthal İkameci Modelden İhracata Dayalı Sanayi Stratejisine Geçiş

Serbest bölge kavramı şüphesiz ki mevcut iktisadi model ile bire bir ilişkilidir. Uluslararası piyasalara sırtını dönmüş, kapalı ve ithal ikameci politika izleyen ülkelerde serbest bölge kurulması ihtiyaç içerisinde görülmeyebilir. Fakat çoğunlukla uluslararası piyasalara ve dışa açık endüstrileşme politikasını dikkate alan ülkelerde serbest bölgeler, bu politikaların esaslı birer enstrümanları haline gelirler (Piriştine, 1992).

1950’lerde ödemeler dengesi bunalımı nedeniyle alınan korumacı dış ticaret önlemlerinin ardında oluşan ithal ikameci sanayileşme, 1960’larla birlikte hızlı büyümenin bir aracı olarak ele alınmıştır. Ağırlıklı olarak, dayanıklı-dayanıksız tüketim malları üretiminde yoğunlaşan dışa bağımlı bu sanayileşme, 1970’li yılların ortalarına kadar önemli büyüme hızları sağlamıştır. Dışa bağımlı gelişen bu büyüme, 1970’li yılların sonunda döviz darboğazı nedeniyle tıkanmaya başlamıştır. Türkiye için tıkanan bu modelin giderek yerini alacak alternatif bir strateji hazırlıkları başlatılmıştır. Bu alternatif, “ihracata yönelik sanayileşme stratejisi”dir (Kaya, 1998).

24 Ocak 1980 ekonomik istikrar kararları ile “ihracata dayalı sanayileşme” politikası kabul edilmiştir. Kararlaştırılan bu yeni stratejik bakış, eskiden denenmiş ama bir türlü uygulamaya sokulamamış serbest bölgeler konusunu yeniden ülke gündemine taşımıştır. Politikanın en can alıcı noktası, ihracata dayalı büyüme ve uluslararası piyasalara yönelik altyapısal özellik gösteren endüstri dallarının güçlendirilmesi ile doğrudan dış sermaye yatırımları ve finans kuruluşlarının

alışmaları desteklenmek suretiyle ülkenin uluslararası piyasalara açılan odak noktadaki serbest bölgelere duyulan gereksinimdir. (Gvercinci, 1997).

2.4.2. Ortadoğu Pazarının nem Kazanması

Ülkemiz coğrafyasında yakın komşular olan petrol üretici ve ihracatçısı ülkeler, petrol fiyatlarındaki inanılmaz yükselmeler çerçevesinde görece yüksek satın alım gücüne ulaşmışlardır. Gelişmekte olan ülkeler yanında sanayileşmiş uluslar da dış demeler dengesi sorunları ile başa başa kalmışlar ve petrol ihracatçısı ülkelerin satın alma güçleri ve oluşturulan birikimleri hızlı bir şekilde gelişmiş ülkelerden mal ve hizmet alımına yönelecek şekilde evrilmiştir. Türkiye'nin hızla gelişme gösteren petrol ihraç eden ülke piyasalarına girebilmesi ve bu ülkelerle olan ticaret hacminin artırılabilmesi gündeme gelmiştir. Diğer bazı ülkelere göre Orta Doğu ülkelerine yönelik ticarete önemli üstünlük ve avantajlara sahip olan Türkiye, bu stratejik odak noktada bulunmasının oluşturduğu üstünlüklerden yararlanma durumunda olmuştur (Akyürek, 1983: 66).

Akdeniz çanağında zaman içinde kurulmuş olan serbest bölgeler, transit, reeksport veya ihracata yönelik sanayi-üretim gibi faaliyetlerle, söz konusu pazarların merkezi konumuna gelerek büyük pazar oluşumlarına ev sahipliği yaparak üstünlük elde etmektedirler. Ülkemizde de serbest bölgelerin kurulması yeniden gündeme getirilerek hareketlenme sağlamıştır.

2.4.3. Türkiye'nin Döviz İhtiyacının Artması

Ülkemiz, 1980'li yılların başına kadar benimsediği ülke dışına bağlı ve ithal ikameci endüstrileşme sebebiyle dış satımın eşdeğer oranda artış gösterememesi, dış alım için gerekli yabancı paranın bulunamaması sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. lke içerisindeki üretimin büyük ölçüde yurt dışından gelecek ana ve ara ürünlere bağlı oluşu, ihracatın ithalatı karşılayamaması ve dolayısıyla döviz rezervlerinin yetersiz hale gelmesine bağlı olarak sık sık döviz darboğazına girmiştir.

Ülkemizin dış demeler dengesi pozisyonundaki açıklar 1970'li yıllardan itibaren günden güne giderek büyümüş ve 1980'li yılların başında yabancı paraya olan

gereksinim yüksek seviyede artmıştır. 1970'lerin sonu ve 80'li yılların başında yaşanan dış mali kriz, zorunlu üretimin sürdürülebilmesi için uluslararası dış finansman ve kredilere ihtiyaç doğurmuştur. Her ne kadar 1980'li senelerde ihracat gelirleri ve işçi dövizleri artmış olsa ve uluslararası finans kuruluşlarından alınan krediler önemli meblağa ulaşsa da, yine de yabancı para ihtiyacı karşılanamamıştır. Serbest bölgelerin kurulması, bir taraftan ülkenin döviz girişini artıracak, diğer taraftan da endüstri de üretim için gerekli ana ve ara ürünlerin dış alım fiyatlarını düşürmek suretiyle döviz tasarrufu sağlaması, ülkemizde serbest bölgelerin kurulmaya başlanmasında etken olmuştur (Kuşçulu, 1981, Akt: Özdoğan, 2006: 27).

2.4.4. Yabancı Sermaye Girişini Teşvik Etme İhtiyacı

Türkiye, sanayileşmesinde ve ihraç amaçlı endüstri mamullerinin üretiminde 1980'li yıllara kadar yeterince yabancı sermayeden yararlanamamıştır. Türkiye'nin hızla sanayileşmesi için dış kaynaklı finansman ve sermaye ile bu yolla gelecek yüksek teknolojiden istifade etmesi zorunlu idi. Elbette ki Türkiye'nin endüstrileşmesi ve dış satıma uygun ürün üretiminde dış sermaye ve finansmandan faydalanmak, ülkemize avantaj oluşturacaktır. Ancak, Türkiye'nin sahip olduğu ekonomik şartları içinde, yabancı sermayenin ülkemize girişini kısıtlayan ve Türkiye'nin yabancı sermaye için cazip olmasına engel olan etmenleri ortadan kaldırmak mümkün değilse, kurulacak serbest bölgelerde yabancı sermayenin gelişini özendirecek uygun ortam hazırlanabilecektir (Çelik, 1993: 194). Dış sermayenin ülkeye gelişini sınırlayan sebeplerin çoğu, tesis edilecek serbest bölgede bulunmayacağı için, bölge tesis edilmesi dışarıdan sermaye girişini ve bağlı olarak yüksek ve gelişmiş teknoloji akışını ciddi oranda hareketlendirecektir.

2.4.5. Dış Ticarete Rekabet İmkanlarına İhtiyaç Duyulması

Türkiye, 24 Ocak 1980 ekonomik karaları ile yurt içi piyasaya yönelmiş ürün üretimi ve ticareti anlayışından uluslararası piyasalara dönük bir endüstrileşme örneğine yönelmiştir. Bu yaklaşımın hedefe ulaşması şüphesiz ki önemli oranda dış satımda ortaya konulacak olumlu çıktıya bağlanmıştır. Yurt içi firmaların uluslararası

piyasada rekabet edebilirliklerinin artması ve dış rakipleri ile yarışabilmeleri, yabancı piyasalara açılarak ihracatın artırılması şüphesiz ki üretim maliyetlerinin hafifletilmesi, özellikle ana ve ara mamul fiyat, kalite ve elde edilmesindeki süreklilik, piyasalarda ucuz maliyetli üretim, hızlılık ve elastikiyet açısından yurtdışı işletmelerle yarışabilecek imkanlara kavuşmalarına bağlıydı (Toroslu ve Durmuş, 2010: 131). Serbest bölgeden başlayacak ve desteklenecek bir ihracatın, genel anlamda ekonomiye rekabet avantajı sağlayacağı ve dışa dönük sanayileşmeye katkıda bulunacağı düşüncesi, serbest bölgelerin kurulmasında etkin olmuştur (Okutkan, 2006: 24)

2.4.6. Orta Doğu'daki Gelişmeler

Orta Doğu'nun en işlek serbest bölgesi olan Beyrut'un bölgede meydana gelen siyasi gelişmeler nedeniyle önemini tamamen kaybetmesi, ortaya çıkan boşluğun henüz doldurulmamış olması ve bölgede büyük bir potansiyel pazarın bulunması Türkiye'yi, Orta Doğu pazarını hedef alacak bir serbest bölge kurmaya iten başlıca etmenlerden olmuştur (Şahin ve Varlık, 1986: 127).

2.5. TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELERE İLİŞKİN MEVZUAT DÜZENLEMELERİ

Öncelikle, ülkemizdeki serbest bölgelerin hangi mevzuat çerçevesinde düzenlendiği hususunu değerlendirecek olursak, bu konudaki düzenlemelerin belli başlılarının; “Serbest Bölgeler Kanunu”, “Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği”, “Serbest Bölge Müdürlüklerinin Kuruluş, Görev, Yetki ve Çalışma Esasları”nı düzenleyen Kararname”nin de yer aldığı Serbest Bölgelerin Kuruluşuna Dair Muhtelif Bakanlar Kurulu Kararları, Gümrük Kanunu ile Gümrük Yönetmeliği olduğu görülmektedir.

Türkiye'deki bölge örnek uygulamaları, AB üyesi ülkelerdeki bölge uygulamalarından oldukça değişim gösteren, fakat Amerika Birleşik Devletleri ve Uzak Doğu grubu ülkelerdeki örneklerine daha yakın olarak, bir gümrük uygulaması olmayıp, iktisat ve uluslararası dış ticaret yaklaşımıdır. Ülkemizde bu sebeptir ki,

bölgelerle alakalı kanuni mevzuat; gümrük rejimi ve mevzuatı dışında ayrı bir yasa ve yönetmelikle gerçekleştirilmiştir.

2.5.1. Serbest Bölgeler Kanunu

Ülkemizde Serbest bölgeler mevzuatının temelini 06.06.1985 tarih ve 3218 sayılı "Serbest Bölgeler Kanunu" oluşturmaktadır. 3218 sayılı kanunun 15.06.1985 tarih ve 18785 sayılı R.G.'de yayınlanmasıyla birlikte, 1953 tarihli 6209 sayılı Serbest Bölge Kanunu'nu yürürlükten kaldırmıştır.

Halen yürürlükte olan "Serbest Bölgeler Kanunu" 15 madde, 3 geçici maddeden oluşmaktadır. Dört bölümden oluşan Kanunun ilk bölümünde genel hükümler kapsamında, tanımlar, amaç ve kapsam ile faaliyetlere dönük düzenlemeler yer almaktadır. Serbest bölgelerin düzenlenmesine ilişkin ikinci bölümde ise, bölgenin düzenleme konuları, istisna ve sağlanan çeşitli avantajlar ile gelir ve harcamalarına ilişkin maddeler yer almaktadır. Üçüncü bölümde, mal ve hizmetlere ilişkin düzenlemelere yer verilirken, dördüncü ve son bölümde ise, iş ve sosyal güvenlik konuları, mülga ve istisna düzenlemeler, yönetmelik ile yürütme ve yürürlüğe ilişkin maddeler yer almaktadır.

3218 sayılı "Serbest Bölgeler Kanunu", 2004 yılında 5084 sayılı kanunda gerçekleştirilen düzenlemeye dayanarak değiştirilmiştir. Buna göre, serbest bölgelerde sağlanan teşvik ve avantajlarda bazı kısıtlamalara gidilmiş, gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti kademeli olarak ve faaliyette bulunulan alana göre kaldırılmıştır.

12.11.2008 tarih ve 5810 sayılı "Serbest Bölgeler Kanunu" İle "Gümrük Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", 25 Kasım 2008 tarih ve 27065 sayılı Resmi Gazete'de yer alarak yürürlüğe girmiş ve ayrıca 09.02.2017 tarihli ve 6772 sayılı "Serbest Bölgeler Kanunu İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", 24 Şubat 2017 tarihli ve 29989 sayılı R.G.'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun değişiklikleri ile serbest bölgeler konusunda zaman içerisinde ortaya çıkan ihtiyaçların giderilmesine çalışılmış ve bazı yeni düzenlemeler getirilmiştir.

3218 sayılı Kanun, Türkiye'de dış satım için yatırım ve üretimi artırmak, yabancı sermaye ve teknoloji girişini hızlandırmak, ekonominin girdi ihtiyaçlarını

ucuz ve düzenli şekilde sağlamak, dış finansman ve ticaret imkanlarından yararlanmak üzere serbest bölgeler kurulması, yer ve sınırlarının belirlenmesi, yönetimi, faaliyet konularının belirlenmesi, işletilmesi, bölgedeki yapı ve tesislerin oluşturulması ile ilgili hususları kapsamaktadır.

Türkiye’de serbest bölgelerin alan ve sınırlarını tespiti, Cumhurbaşkanlığı ehildir. Serbest bölgelerin, kamu kurum ve kuruluşlarınca, yerli veya yabancı gerçek veya tüzel kişilerce kurulmasına, işletilmesine Cumhurbaşkanlığı müsaade edilir.

“Serbest bölgelerde, Yüksek planlama Kurulu tarafından uygun görülecek her türlü sınai, ticari ve hizmetle ilgili faaliyetler yapılabilir. Üretici işletmelerin talepleri hariç olmak üzere, fiyat, kalite ve standartlarla ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşlarına kanunlarla ve diğer mevzuatla verilen yetkiler serbest bölgelerde uygulanmaz. Serbest bölgelerde yapılan faaliyetleri değerlendirmek, bu bölgelerin geliştirilmesine ve sorunların çözümüne ilişkin stratejilerini belirlemek ve önerilerde bulunmak üzere Serbest Bölgeler koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur”.

“Yerli ve yabancı gerçek veya tüzel kişiler Ticaret Bakanlığından ruhsat almak kaydıyla serbest bölgelerde faaliyette bulunabilirler. Serbest bölgelerde faaliyette bulunan yatırımcı kullanıcılara Hazinesinin özel mülkiyetinde bulunan arazi, arsa ve binalar kiralanabilir veya bunlar üzerine 49 yıla kadar irtifak hakkı tesis edilebilir. Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerler ile bunlar üzerinde bulunan bina ve tesisler kiralanabilir veya aynı süre ile kullanma izni verilebilir. Serbest bölgede arazinin kullanımı, yapı ve tesislerin projelendirilmesi, kurulması ve kullanılmasıyla ilgili diğer bütün izinler ve ruhsatlar bölge müdürlüğünce verilir ve denetlenir. Serbest bölgelerin asayiş hizmetleri polis tarafından yerine getirilir”.

“Bu bölgelerde gümrük ve kambiyo mükellefiyetine dair mevzuat hükümleri uygulanmaz. Bu Kanun kapsamında kazançları gelir veya kurumlar vergisinden istisna tutulan kullanıcılar ve işleticiler, yatırım ve üretim safhalarında Cumhurbaşkanlığı belirlenecek vergi dışı teşviklerden yararlandırılır. Bu Kanun kapsamında kazançları gelir veya kurumlar vergisinden istisna tutulmayan kullanıcılar, yatırım ve işletme safhalarında Bu Kanun kapsamında yararlanılamayan vergi ve vergi dışı teşviklerden ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde yararlandırılır”.

“Serbest bölge ile Türkiye’nin diğer yerleri arasında yapılacak ticaret, dış ticaret rejimine tabidir. Serbest bölge ile diğer ülkeler ve serbest bölgeler arasında dış

ticaret rejimi uygulanmaz. Bedeli 5000 ABD doları veya karşılığı Türk Lirasını geçmeyen Türkiye mahreçli mallar, isteğe bağlı olarak ihracat işlemine tabi tutulmayabilir. Serbest bölgelerdeki faaliyetlerle ilgili her türlü ödemeler dövizle yapılır. Cumhurbaşkanı ödemelerin Türk Lirası olarak yapılmasına da karar verebilir. Serbest bölgelerde Türkiye Cumhuriyeti sosyal güvenlik mevzuatı hükümleri uygulanır. Serbest bölgelerde, faaliyet gösterecek yabancı uyruklu yönetici ve vasıflı personel çalıştırılabilir”.

“3218 sayılı Kanun’un Geçici 1’nci maddesi uyarınca; serbest bölgenin faaliyete geçmesinden itibaren on yıl süreyle 2822 sayılı Kanun’un grev ve lokavt ile arabuluculuk hükümleri uygulanmaz.

“2/7/2018 tarihli ve 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 192’nci maddesiyle ilgili fıkralarda yer alan “Bakanlar Kurulu” ibaresi “Cumhurbaşkanı” şeklinde ve “Bakanlar Kurulunca” ibaresi “Cumhurbaşkanınca” şeklinde değiştirilmiştir. Mevzuatta Serbest Bölgeler Koordinasyon Kuruluna yapılmış olan atıflar, Cumhurbaşkanınca belirlenen kurul ve mercie yapılmış sayılır”.

2.5.2. Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği

Serbest Bölgeler Kanunu Türkiye’de kurulacak bütün serbest bölgelerin alt yapısını oluşturmaktadır. Serbest Bölgeler Kanunu’nun 13. maddesinin vermiş olduğu yetkiye dayanılarak uygulama yönetmeliği hazırlanmış ve 10.03.1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelikte; serbest bölgelerin kurulması ve işletilmesi, işletici ve kullanıcılar ile ilgili ayrıntılar düzenlenmektedir. Görüldüğü gibi 1985’de kanunlaşan serbest bölge düzenlemeleri ancak, 1993’te ayrıntılı bir yönetmeliğe kavuşmuştur. Türkiye’de serbest bölge uygulamasına geçilmesi serbest bölge açıp işletilmesi uzun bir süreçten sonra mümkün olabilmektedir.

6.6.1985 tarihinde kabul edilen ve 15.06.1985 tarihli R.G.’de yayımlanan “Serbest Bölgeler Kanunu” bölgeler konusunda temel kanundur. Söz konusu Kanun temel uygulamaları göstermekte olup, detaylı uygulama esasları ise bu kanuna dayanarak düzenlenen 10.03.1993 tarih ve 21520 sayılı R.G.’de yayımlanan “Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği”nde yer almaktadır.

2.5.3. Türkiye Serbest Bölgelerinde Geçerli Olmayan Kanunlar

Serbest bölgeler, ilgili ülkenin egemenlik hudutları içinde bulunmakla beraber gümrük rejimi alanı dışında sayılmaktadırlar. Aşağıda sıralanan Kanunlar Türkiye sınırları içinde uygulanmakta ancak, serbest bölgelerde uygulanmamaktadır (Işık ve Çabuk, 2007: 48).

- 6224 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu”,
- 1580 sayılı “Belediye Kanunu” (15. Maddenin 5,22, 25,32 ve 47’nci bentleri hariç),
- 5682 sayılı “Pasaport Kanunu”,
- 5683 sayılı “Yabancıların Türkiye’de Seyahat ve İkametleri hakkındaki Kanun”,
- 2007 sayılı “Türkiye’deki Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkındaki Kanun” ile ek ve değişiklikleri,
- 2677 sayılı “Sivil Hava Meydanları, Limanlar ve Sınır Kapılarında Görev ve Hizmetlerin Yürütülmesi Hakkında Kanun”,
- 1050 sayılı “Muhasebe-i Umumiye Kanunu”,
- 832 sayılı “Sayıştay Kanunu”,
- 2886 sayılı “Devlet İhale Kanunu”,

Serbest bölgeler hususunda meri temel yasal düzenlemeler yukarıda sıralanan mevzuattan oluşmakla beraber, serbest bölge faaliyetleri gümrük, ithalat, ihracat, kambiyo, teşvik, KDV, bankacılık gibi konuları da ilgilendirdiğinden, “Gümrük Kanunu” ve “Yönetmeliği”, “İthalat ve İhracat Rejimi Kararları” ve “Yönetmelikleri”, “Dahilde ve Hariçte İşleme Kararları” ve “Tebliğleri”, “Türk Parası Kıymetini Koruma Mevzuatı”, “Katma Değer Vergisi Kanunu” ve ilgili Tebliğler, “Bankalar Kanunu”, “Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun” gibi diğer bazı düzenlemelerde de serbest bölge uygulamaları ile ilgili konulara yer verilmiştir.

2.5.4. Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü’nün Kuruluş ve Görevleri

03.11.1983 tarihli Resmi Gazete (R.G.)’de yayımlanan 151 sayılı “Serbest Bölgeler Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” yayınlanarak,

Başbakanlığa bağlı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'nün kurulması kararlaştırılmıştır. Ancak bu Genel Müdürlük, daha sonra “Devlet Planlama Teşkilatı Kurulu ve Görevleri Hakkındaki 223 sayılı K.H.K”. ile DPT’ye bağlanmış ve Serbest Bölgeler Başkanlığı’na dönüştürülmüştür.

Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, 1991 yılında 436 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı’na bağlanmıştır. 1994 yılında 4059 sayılı Kanun ile Hazine Müsteşarlığı ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ayrı teşkilatlar olarak yeniden oluşturulmuştur. Bu ayırım sonucunda Genel Müdürlük DTM’nin bünyesinde kalmıştır.

Bakanlar Kurulunca kabul edilerek, 08 Haziran 2011 tarihli R.G.’de yayımlanan 03.06.2011 tarih ve 637 Karar sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Ekonomi Bakanlığı kurulmuş, ayrıca, aynı Kararname’de Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Ekonomi Bakanlığının ana hizmet birimi olarak yapılandırılarak adı da “Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü” olarak değiştirilmiştir.

Söz konusu Kanun Hükmünde Kararnamenin 12’nci maddesinde, Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğünün görevleri kısaca; “kalkınma planları ve yıllık programlar çerçevesinde yurtiçi ve yurtdışında serbest bölgeler, lojistik serbest bölgeleri, ihtisas serbest bölgeleri, özel bölgeler, dış ticaret merkezleri ve lojistik merkezlerinin kurulması, yönetilmesi ve işletilmesi ile ilgili ilke ve politikaların tespiti konusunda çalışmalar yapmak, araştırma, planlama ve koordinasyon faaliyetlerini yürütmek, 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ve buna ilişkin mevzuat çerçevesinde düzenlemeler yapmak, ilgili bölge ve merkezlerde yapılacak faaliyet konularını belirlemek, gerçek ve tüzel kişilere ruhsat vermek ve iptal etmek, yurtdışında yapılacak yatırım ve hizmet ticaretine ilişkin gözetim, denetim, yönlendirme ve gerekli düzenlemeler yapmak, döviz kazandırıcı hizmetler konusunda düzenleyici, destekleyici, uygulayıcı vb. görevler ile uygulamaya ilişkin görevleri yerine getirmek”, olarak ifade edilmiştir.

2.5.5. Serbest Bölge Müdürlükleri

Bölge Müdürlüklerinin görev ve yetkileri, Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği'nde belirtilmiştir. Yönetmeliğin 5'nci maddesinde, Serbest Bölge Müdürlükleri 9.12.1994 tarihli ve 4059 sayılı Hazine Müsteşarlığı ile Dış Ticaret Müsteşarlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunun 6'ncı maddesi uyarınca doğrudan Dış Ticaret Müsteşarlığına bağlıdır, denilmektedir.

Serbest Bölge Müdürlükleri'nin görev ve yetkilerini de; “bölge arazisinin kullanımı, yapı ve tesislerin projelendirilmesi, kurulması ve kullanılmasıyla ilgili bütün ruhsatları vermek, bölge gelirlerinin özel hesaba yatırılmasını ve gerekli işlemlerini takip etmek, bölgede gümrük, güvenlik, çalışma, sosyal güvenlik, liman, haberleşme ve sağlık hizmetleri gibi konularda kamuyu ilgilendiren görevlerin yerine getirilmesi için koordinasyon sağlamak, İşletici veya Bölge Kurucu-İşleticisi ile akdedilen işletme veya kuruluş ve işletme sözleşmesi ile İşletici veya Bölge Kurucu-İşleticisi ve kullanıcılar, kamu ve özel kuruluşlar arasında yapılan sözleşmelerin hükümleri uyarınca yürütülen işleri gözetmek ve denetlemek, İşletici veya Bölge Kurucu-İşleticisi tarafından hazırlanan hizmet, kira ve/veya satış tarifelerinin düzenlenmesini temin etmek, giriş ve özel izin belgelerini vermek, faaliyet ruhsatı müracaatı uygun görülenlerin kira ve satış sözleşmelerini onaylamak, faaliyetlerin değerlendirilmesi ve sonuçlarını ilgili diğer hesap ve tablolarla birlikte genel müdürlüğe göndermek, faaliyet ruhsatı iptal edilen ya da sona erenlerin ilgili demirbaş ve emtialarını bölge dışına çıkarmak” şeklinde özetleyebiliriz.

Ayrıca, 07.09.1985 tarihli R.G.'de “Serbest Bölge Müdürlüklerinin Kuruluş, Görev, Yetki ve Çalışma Esasları”na İlişkin 16.08.1985 tarih ve 85/9801 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı yayımlanmıştır. Bu esaslarda bölgelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, Bölge Müdürünün görev, yetki ve sorumluluğu ile Bölge Müdürlüğü teşkilatına ilişkin hususlar yer almaktadır.

Serbest bölgelerde ayrıca, Kanun ve Yönetmelikte belirtilen görevlerin yerine getirilmesini temin için, Bölge Gümrük Müdürlükleri, Bölge Gümrük Muhafaza Müdürlükleri, Serbest Bölge Emniyet Teşkilatı ile diğer gerekli olan ve izin verilen teşkilatlar ile Bölge İşleticisi Şirket ve Kullanıcılar bulunmaktadır.

2.5.6. 4458 Sayılı Gümrük Kanunu Açısından Serbest Bölgeler

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nda yer almamasına karşın, 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 152'nci maddesi içinde serbest bölge kavramı ile ilgili bir tanım verilmiştir. Kanun metnini aynen aktaracak olursak,

“Serbest bölgeler, Türkiye Gümrük Bölgesinin parçaları olmakla beraber, yer ve sınırları Cumhurbaşkanınca belirlenmiş, serbest dolaşımda olmayan eşyanın herhangi bir gümrük rejimine tabi tutulmaksızın ve serbest dolaşıma sokulmaksızın, gümrük mevzuatında öngörülen haller dışında kullanılmamak ya da tüketilmemek kaydıyla konulduğu, ithalat vergileri ile ticaret politikası önlemlerinin ve kambiyo mevzuatının uygulanması bakımından Türkiye Gümrük Bölgesi dışında olduğu kabul edilen ve serbest dolaşımdaki eşyanın bir serbest bölgeye konulması nedeniyle normal olarak eşyanın ihracına bağlı olanaklardan yararlandığı yerlerdir” şeklindedir.

Gümrükler açısından yapılmış olan bu yasal tanımlama, ifade açısından pek net olmamakla birlikte, gümrük mevzuatı açısından böyle bir tanımlamanın elde bulunmasında yarar olduğu söylenebilir. Çünkü yasal bir temele oturtulan ticari faaliyetlerin bu yasal düzenlemeye göre nerelerde yürütüleceğini anlayabilmek için, bir sınır çizilmesi gerekmektedir. Burada, dış ticaret açısından, dış ticaretin kurallarının uygulanacağı yerin neresi olduğu konusunda sınırları ortaya koyan bir madde vardır. “Türkiye Gümrük Bölgesi” Kavramı. Bu kavram serbest bölgelerin niteliklerinin neler olduğunu anlamak açısından önemlidir.

2.6. TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI

Ülkemizde serbest bölgeler konusunda düzenleme getiren 15.06.1985 tarihli ve 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu yürürlüğe girdikten sonra, Kanunu'nun ilk uygulama alanı 1987 yılında devlet arazisi üzerine konuşlandırılan ve altyapı giderleri de Devletçe karşılanan Mersin ve Antalya Serbest Bölgeleridir. Bu bölgelerin olumlu sonuç vermesi ile birlikte serbest bölge kurma girişimleri hızla artmaya başlamıştır.

1987 yılında kurulan Antalya ve Mersin serbest bölgelerinden sonra zaman içinde açılanlarla birlikte, kurulan ve faaliyete geçen serbest bölge sayısı 21'e ulaşmıştır. Değişik tarihlerde Doğu Anadolu Serbest Bölgesi, Mardin ve İMKB

Serbest Bölgeleri kapatılmıştır. Halen, 18 serbest bölge faaliyet göstermektedir. BKK ile alan ve sınırları tespit edilmesine rağmen bazı mahkeme ve benzeri sorunlar nedeniyle, bugüne kadar faaliyete geçememiş olan İpek Yolu Vadisi Serbest Bölgesi (Sakarya), Zonguldak-Filyos Serbest Bölgesi ve İstanbul Ataköy Kıyı Bankacılığı Serbest Bölgesi kuruluş aşamasında bulunmaktadır. 20 Kasım 2017 tarihli R.G.'de sınırları ve koordinatları belirlenerek kuruluş kararı BKK ile kararlaştırılan Karaman Serbest Bölgesi, en son kuruluş kararı çıkan serbest bölgedir. Bu bölgenin de faaliyete geçmesi ile ilgili iş ve işlemler halen devam etmektedir.

Kanunu'nun 2. maddesinde, bölgelerin kamu kurum kuruluşlarınca, yerli veya yabancı gerçek veya tüzel kişilerce kurulmasına, işletilmesine BKK ile izin verileceği ifade edilmiştir. Dolayısıyla bölgelerin kurulması veya kurulup işletilmesinde uygulamada benimsenen genellikle dört model söz konusudur. Bunlar, kamu arazisi üzerine devlet tarafından altyapısı yapıldıktan sonra, işletici şirkete verilen ve ruhsat süresi sonunda devlete devredilen işlet-devret modeli, ikincisi, devlete ait arazide işletici şirketin yap-işlet- ruhsat sonunda devlete devret modeli, üçüncüsü, işletici şirketin kendine ait arazide yap-işlet- sahip ol modeli ve dördüncüsü ise işletici şirketin kendine ait arazi üzerinde yap-kirala-ruhsat süresi sonunda sahip ol modelleridir. Ülkemizde ifade ettiğimiz her bir modelde serbest bölgeler kurulup işletilmektedir.

Ülkemizde faaliyette bulunan serbest bölgeler aşağıda incelenmiştir.

2.6.1. Mersin Serbest Bölgesi

Mersin Serbest Bölgesi, Türkiye'deki ilk serbest bölge uygulaması olarak 03.11.1983 tarih ve 83/7285 sayılı BKK ile kuruluşu kararlaştırılmıştır. Bölgenin sınırları 04.03.1985 tarih ve 85/9200 sayılı BKK ile kararlaştırılmıştır. 06.08.1986 tarih ve 86/10877 sayılı BKK ile MESBAŞ Mersin Serbest Bölge İşletici A.Ş'ne bölgeyi işletme izni verilmiştir. Bölge 776.000 m²'lik bir arazi üzerine kurulmuştur. Vatandaşın oluşuma katılmasına imkan verecek şekilde tesis edilen MESBAŞ şirketinin kuruluş sermayesi 5.402.160.TL olup bunun % 24'ü kamu hissedarlığına, %76'sı özel sektör hissedarlığına aittir. Serbest Bölge, 03.01.1987 tarihinde faaliyete başlamıştır.

Mersin Serbest Bölgesinde 2017 yılı sonu itibariyle, 8075 kişi çalışmaktadır. Bölgede çalışan kişi sayısı, tüm serbest bölgelerde çalışanların %11,65'ini oluşturmaktadır. Son yıllarda ticaret hacminde düşüşler yaşanmakla birlikte 2017 yılında tekrar artışa geçmiş ve toplam ticaret hacmi bir önceki yıla göre %2,77 artış göstererek 2.935.266.000 dolar olarak gerçekleşmiştir. Gerçekleşen ticaretin hacmi ve bölgede çalışan sayısı bakımından tüm serbest bölgeler arasında üçüncü sırada bulunmaktadır.

Bölge, Ülkemizin ve coğrafyasının en önemli limanlarından biri olan Mersin Limanı'nın bitişiğinde kurulmuştur. Bölge, kazanımı olan stratejik pozisyonu nedeniyle tüm dış dünya irtibatı yanında, Akdeniz, Kuzey Afrika Pazarı, Orta Doğu Ülkeleri, Türk Cumhuriyetleri ve Rusya'ya yakınlığı sebebiyle önemli bir merkez konumunda bulunmaktadır. Mersin Serbest Bölgesi ticaret ağırlıklı firmaların bulunduğu "işlet- devret" modelli bir serbest bölgedir.

2.6.2. Antalya Serbest Bölgesi

Antalya Limanı, 03.11.1983 tarih ve 83/7285 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile serbest bölge ilan edilerek, 85/9200 sayılı karar ile yer ve sınırları tespit edilmiş, yine 06.08.1986 tarih ve 86/10877 sayılı kararla da ASBAŞ Antalya Serbest Bölgesi İşletici A.Ş.'ne bölgeyi işletme izni verilmiştir.

ASBAŞ'ın sermayesinin % 34'ü kamuya, %66'sı ise özel sektöre aittir. Bölge, Antalya'nın kent merkezine 12 km, havaalanına 25 km uzaklıkta ve Antalya Limanının yanında 544.000 m²lik bir alan üzerinde hizmet vermektedir. Bölge, 14.11.1987'de ticari faaliyetlere başlamıştır. Antalya serbest bölgesi alım satım ve depolama ile üretimin de olduğu ticaret ağırlıklı bir serbest bölgedir. İşletme modeli "işlet-devret" modelidir.

Bölgenin kendine ait bir rıhtımının bulunmayışı ve Antalya Limanı'nın geçmişte düşük kapasite ile çalışması, ilk dönemlerinde durgun olması sonucunu doğurmuştur. Başlangıç yıllarında turizme yönelik serbest perakende satış mağazaları denemiş, ancak haksız rekabete sebep olduğu düşünce ve esnafın karşı çıkışları ile mağazalar serbest bölgenin dışına taşınmıştır. 1996 senesinde ülkemizin Avrupa Birliği ile gümrük birliği uygulamasını başlatması ile beraber ticaret hacminde

hareketlenme kaydedilmiş, başta tekstil olmak üzere üretim faaliyetleri artmış, daha sonraları üretim konularından biri olan doku kültürü ile birlikte bölgeye ileri teknoloji girişi başlamıştır.

Antalya Serbest Bölgesinde 2017 yılı sonu itibariyle 4022 kişi çalışmakta olup, çalışan sayısı tüm serbest bölgelerdeki çalışanların %6,21'ini oluşturmaktadır. Bölge ticaret hacmi açısından incelendiğinde, ticaret hacmi son yıllarda düşüş göstermekle birlikte, 2017 yılında, önceki yıla kıyasla %9,25'lik artış sağlayarak 722.791.000 ABD \$'ı olarak gerçekleşmiştir.

2.6.3. Ege Serbest Bölgesi

Türkiye'de özel bir şirket tarafından kurulan ve işletilen ilk üretim serbest bölgesidir. 1990 senesinde İzmir Gaziemir'de 2.200.000 m²'lik bir alanda faaliyete geçmiştir. Gerek ticaret hacmi ve gerekse de çalışan kişi bakımından Türkiye'deki serbest bölgeler arasında ilk sırada bulunmaktadır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde Ege Serbest Bölgesi örnek çalışma olarak detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

2.6.4. İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi

İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi'nin alan ve sınırı 12.05.1990 tarih ve 90/220 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kararlaştırılmıştır. Bölgenin 1'nci kısmı Eylül 1990'da, 2'nci kısmı ise Temmuz 1991 tarihinde ticari faaliyete başlamıştır. Kuruluşunda bölge işleticisi bulunmayıp, bölge hizmetleri kamuya ait 1108 m²'lik alanın bulunduğu havalimanı dış hatlar terminali ile sınırlandırılmış olarak, Serbest Bölge Müdürlüğü üzerinden taşeron firmalar aracılığı ile sağlanmaktaydı. 1995 yılında serbest bölgeye eklenen alanın ivedilikle işletmeye açılması ve yatırımların süratlendirilmesi maksadıyla, 09 Mayıs 1996 tarih ve 96/7244 sayılı BKK ile bölgeye girişimci sıfatıyla İSBİ- İstanbul AHL Serbest Bölge Kurucu ve İşletmecisi Anonim Şirketi'ne bölgeyi kurma ve işletme yetkisi 10 yılı opsiyonlu olmak üzere 40 yıllığına verilmiştir. Bölge, “yap-işlet-devret” modeline göre yapılandırılmıştır.

180.0000 m²'lik bir alan üzerinde kurulu olan Bölge'de, 57.250 m²'lik kapalı alanda yer alan çeşitli büyüklükteki ofis, depo ve ofis-depo seçeneklerinde 20 değişik

alandan dış ticaret işletmesine hizmet sunulmaktadır. Halen, faaliyetler arasında tekstil ağırlıklı olmak üzere elektronik, optik malzeme montajı, altın ve işletmeciliği, yazılım, otomotiv ve yan sanayi ile diğer bazı hafif sanayi dalları bulunmaktadır.

İstanbul AHL Serbest Bölgesinde halen 1282 kişi çalışmaktadır. Bölge ticaret hacmi, 2008 yılında 3 milyar 539 milyon \$ iken, takip eden yıllarda önemli düşmeler yaşadıktan sonra, 2017 yılı itibariyle bir önceki yıla göre %3.57 oranında artarak, 1.135.613.000 ABD \$'ı olarak gerçekleşmiş ve tekrar az oranda da olsa yükselişe geçmiştir.

2.6.5. Trabzon Serbest Bölgesi

Bölge'nin alanı ve sınırları 08.05.1990 tarih ve 90/950 sayılı BBK ile kararlaştırılmıştır. 06.04.1991 tarih ve 91/1693 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile TRANSBAŞ-Trabzon Serbest Bölge İşleticisi A.Ş'ne, bölgeyi kurma ve işletme izni verilmiştir. Bölge “yap-işlet-devret” modeline göre tesis edilmiş ve 03.07.1992 tarihinde ticari işlemlere başlamıştır. Bölge, Trabzon Limanı'nda, zamanın Türkiye Denizcilik İşletmelerinden kiralanan 38.391 m²'lik brüt alan üzerinde 29.500 m² net alanı olan arazi üzerinde kurulmuştur.

Bölge, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Karadeniz Ekonomik İş birliği Teşkilatı (EKO) üye ülkelere coğrafi olarak yakın bir noktada, tarihi ipek yolu ve İran güzergahında yer almakta, ticaretini yoğun bir şekilde, Gürcistan Azerbaycan, Rusya Federasyonu ve Türk Cumhuriyetleri ile yapmaktadır. Son yıllarda, özellikle 1996 yılından sonra Gürcistan Hükümetinin ithalat ve transit ticarete ağır vergiler koyması ve Gürcistan üzerinden Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerine karayolu yapılması, İran'a uygulanan yaptırımlar vb. nedenlerden dolayı, Trabzon üzerinden bu ülkelere yapılan ticaret önemli ölçüde azalmıştır. Ancak, 2014 yılında 46.569.000 ABD Doları olan ticaret hacmi, 2015 yılında 375.695.000 ABD Dolarına yükselmiştir, 2017 yılı sonu itibariyle Trabzon Serbest Bölgesinin ticaret hacmi, bir önceki yıla göre %21,93 azalarak 285.619.000 ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Bölge'de 2017 yılı sonu itibariyle 49 kişi istihdam edilmektedir.

Trabzon Serbest Bölgesi'nin faaliyet konuları, montaj-demontaj, ambalajlama, paketleme, depolama, alım-satım sigortacılık, bankacılık vb. faaliyetlerden oluşmaktadır.

2.6.6. İstanbul Trakya Serbest Bölgesi

Trakya (Çatalca) Serbest Bölgesi'nin yer ve sınırları, 31.10.1990 tarih ve 90/1102 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit ve karara bağlanmış, 21.01.1991 tarih ve 91/1409 sayılı Kararname ile de İSBAŞ-İstanbul Trakya Serbest Bölge İşleticisi A.Ş.'ne bölgeyi kurma ve işletme izni verilmek suretiyle 12.03.1998'de ticari hayatına başlamıştır.

Serbest Bölge İstanbul ili Çatalca ilçesi sınırları içerisinde, 387.500 m2 büyüklüğünde bir alan üzerine kurulmuş olup, TEM otoyolu, Çatalca asfaltı ve E-5 Karayolu ile Mimar Sinan Limanına çok yakın bir mesafede bulunmaktadır. Bölge, “yap-kısmen sat-sahip ol” modeline göre yapılandırılmıştır.

Bölgede, tekstil sanayi, konfeksiyon, trikotaj, altın işletmeciliği, hazır gıda, elektronik alet vb. ekipmanların üretimi ve montajı, halı, deri sektörü, optik gibi ihracata katkısı olabilecek her türlü sınai faaliyet ile bankacılık ve sigortacılık faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. İstanbul Trakya Serbest Bölgesi'nde 2017 yılı sonu itibariyle 2349 kişi çalışmakta, 2017 yılı sonu itibariyle son yıllarda düşüş gösteren ticaretinin hacmi önceki seneye kıyasla %12,74 oranında yükseliş göstererek 1.264.534.000 ABD Dolarına ulaşmıştır.

2.6.7. Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi

Bölge, ülke ekonomisinin 80'li yıllarda dışa açılması politikalarına uygun bir anlayışla, özellikle serbest bölgelerin ihracatı artırıcı ve döviz getirici etkileri ile Orta Doğu ve Akdeniz ve Afrika ülkelerine yönelik ticareti geliştirme hedefi doğrultusunda Türkiye'nin gündemine girmesiyle birlikte, DPT tarafından proje çalışmaları başlatılan ilk serbest bölgelerin içerisinde yer almıştır.

Serbest Bölge, 04.03.1985 tarih ve 85/9201 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuş olup, TAYSEB-Toros Adana Yumurtalık Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi

A.Ş.'nin oluşumu ise 25.05.1990 tarihinde sonuçlandırılmıştır. 12.12.1990'da DPT ile yapılan bir akit belgesi ile bölgenin kuruluş ve işletme izni TAYSEB'e verilmiştir. 29.02.1992 tarih ve 92/2797 sayılı Kararname ile de bölgenin bugünkü sınırları tespit edilmiştir. Basra'daki körfez krizi nedeniyle geçici olarak durdurulan kurulma işlemleri, 1997'de tekrar başlatılmış ve 4.500.000 m2 kullanılabilir alan üzerinde kurulan serbest bölgenin resmi açılışı Eylül 1998 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

“Yap-işlet-devret” modeli ile gerçekleştirilen Bölge, Dünyanın ve ülkemizin en geniş alana sahip bölgelerinden birisi olması yanında, 50 milyon m2'lik genişleme alanı ile birlikte, çeşitli sanayi ve ticari yatırımlara açık olan tek serbest bölgedir. Bölgenin hemen yanında bulunan ve ülkemizin en büyük özel teşebbüs limanı olma özelliğini uhdesinde barındıran Toros Limanı yer almaktadır. Gerek yükleme boşaltma kapasitesi ve gerekse de aynı anda dokuz gemiye kaliteli hizmet verebilmesiyle önemli ve ayrıcalıklı bir konum ve özelliktedir. Serbest Bölge ayrıca, direkt yol bağlantısı ile Gaziantep-Mersin-Pozantı Otoyoluna çıkmakta, Toros Limanı dışında, Ülkemizin en önemli limanlarından olan İskenderun Limanına 38 km, demiryoluna 16 km ve Adana Havalimanı'na ise 80 km mesafede yer almaktadır.

Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi'nde 2017 yılı sonu itibariyle, bir önceki yıla göre %31,70'lik artışla 1267 kişi çalışmaktadır. Bölgenin ticaret hacmi ise son yıllarda devamlı artma eğilimi göstermiş ve önceki yıla kıyasla %35,20'lik bir yükseliş göstererek 2017 yılı sonu itibariyle, 814.514.000 ABD Dolarına ulaşmıştır.

2.6.8. İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi

Kurulduğunda ilk sektörel bölge olması yanında özel müteşebbis arazisi üzerinde kurulan ilk serbest bölge olma unvanını taşıyan İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi'nin yer ve sınırı 02.03.1992 tarih ve 92/2778 sayılı BKK ile kararlaştırılmıştır. 22.02.1993 tarih ve 93/4181 sayılı Kararname ile de DESBAŞ-İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.'ne, sahip olduğu arazi üzerinde bölgeyi kurma ve işletme izni verilmiştir.

Serbest Bölge, mülkiyeti özel sektöre ait ve 190.000 m2 kapalı alanı olan 500.000 m2'lik bir yer üzerinde kurulmuştur. Bölgede deri konfeksiyon ağırlıklı olmak üzere üretim, ticaret ve hizmet faaliyetlerine devam edilmekte iken, 06.02.1996

tarihli BKK ile deri dışındaki diğer sektörler de faaliyet konularına eklenmiştir. DESBAŞ'ın unvanı, 05.05.2011 tarih ve 2011/1836 sayılı BKK ile DESBAŞ-İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş. olarak değiştirilmiş olup “yap-kirala-sahip ol” modeline göre yapılandırılmıştır.

Bölgedeki sektörlerden bazıları otomotiv, elektrik-elektronik, bilgisayar ve donanımı, otomotiv yan sanayi, boya ve kimyasalları, tekstil, konfeksiyon, iş makineleri ve donanımı, yapı malzemeleri, ev ve büro mobilyaları, deri ve mamulleri ve sanayi makineleridir. Bölge yabancı sermayeye ve önemli dış yatırımcılara ev sahipliği yapmaktadır.

Bölge’de 2016 senesinde 5348 kişi çalışırken, rakam 2017 yılı sonunda, %18,44’lük artışla 6334 kişiye ulaşmıştır. Bölgenin çalışan kişi sayısı bakımından tüm serbest bölgeler içindeki payı ise %8,09’dur. Bölge kurulduktan sonra, 2007 yılında 7 milyar dolarlık ticaret hacmine ulaşmış ve Türkiye’de kurulan serbest bölgeler içerisinde ticaret hacmi açısından, birinci sıraya oturmuştur. 2008 yılında başlayan küresel kriz ve sonrasında gelişen tıkanmalar nedeniyle, sürekli ticaret hacmi azalarak, 2016 yılında 2.768.535.000 ABD dolarına kadar düşmüştür. Bölgenin ticaret hacmi 2017 senesinde önceki yıla kıyasla %11,85 artışla yeniden yükselişe geçerek 3.096.670.000 ABD Dolarına yükselmiştir.

2.6.9. Samsun Serbest Bölgesi

Türkiye’nin iç denizi olan Karadeniz etrafındaki komşu ülkelerle ticaretini geliştirmek ve bölgedeki ticaret hacminden daha fazla istifade etmek maksadıyla, Samsun Limanı bitişiğindeki alanda planlanan Bölge’nin yeri ve sınırı 14.12.1995 tarih ve 95/7523 sayılı BKK ile tespit edilmiştir. Aynı kararname ile SASBAŞ Bayındır Samsun Serbest Bölge İşletici Anonim Şirketine bölgeyi kurma ve işletme izni verilmiştir. “Yap-İşlet-Devret” modeline göre kurulan bölge, 20.03.1998 tarihinde 73.150 m²’lik bir arazi üzerinde, 26.000 m² üretim alanları, açık ve kapalı depolama alanları, hazır işyerleri, ofis ve diğer çalışma alanları ile faaliyete geçmiştir. SASBAŞ’ın 30 yıllık işletme hakkını Bayındır Holding almıştır.

Bölge bulunduğu konum itibarıyla, Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi ülkeler, Türk Cumhuriyetleri ve İran gibi ülkelere uzanan transit yollar üzerinde

bulunmaktadır. Ciddi liman ticari işlem kapasitesi bulunan Samsun Limanı ile Karadeniz’de bulunan özellikle Ukrayna, Romanya ve Rusya ile de ticari ve deniz RO-RO seferleri ilişkileri de mevcuttur. Bölge üzerinden gerçekleşen ve ticarete konu olan mallar ise, inşaat malzemeleri, gıda, hayvan ürünleri, otomotiv ve makine yan sanayi, cam, seramik, plastik ve elektrik ürünlerini ifade edebiliriz. Samsun Serbest Bölgesi’nin saydığımız ürünler ile yöresel ürünlerin KİK ülkelerine pazarlanmasında önemli bir konuma gelmesi beklenmektedir. Samsun Serbest Bölgesinde 2017 yılı sonu itibariyle 439 kişi çalışmakta, ticaret hacmi ise 2017 yılı sonu itibariyle 81.829.000 ABD doları olarak gerçekleşmiştir.

2.6.10. Avrupa Serbest Bölgesi

Bölge’nin alan ve sınır tespiti ile Avrupa Serbest Bölge Kurucu ve İşletmecisi A.Ş. tarafından kuruluş ve işletmesine dair 16.10.1996 tarih ve 96/9108 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı 16.03.1997 tarih ve 22935 sayılı R.G.’de yayımlanmıştır. Bölgenin kuruluş ve işletilmesine dair sözleşme, DTM ile Şahinler Holding Anonim Şirketi arasında 02.06.1997’de imzalanmıştır. Bölge, “kur-işlet-sahip ol” modelinde yapılandırılmıştır.

Tekirdağ’ın Çorlu ilçesinde kurulan Bölge, jeo-stratejik konumu sebebiyle Türk dış satımcısının daha ziyade Avrupa ülkeleri ile ticaretin artırılmasında önemli bir rol oynayacaktır. Çorlu ilçesinde son yıllarda yoğun artış gösteren yatırım alanlarının merkezinde 2.000.000 m2 büyüklüğünde bir alanda kurulmuştur. Bölge Türkiye’yi Avrupa’ya bağlayan TEM otoyolunun üzerinde, İstanbul’a 110, Tekirdağ Limanı’na 47 km mesafede yer almaktadır. Ülkemizin AB ülkelerine ihracatı, özellikle tekstil ürünlerinde çoğunlukla karayolu ile yapılmaktadır. Bölgenin, İstanbul ve civar illerde faaliyet gösteren firmaların, AB ülkeleri ile ticaretinde önemli bir konuma gelmesi beklenmektedir.

Serbest bölgede yürütülmesi planlanan başlıca üretim ve ticaret faaliyetleri, elektik-elektronik, bilgisayar ve yazılım, optik, hazır gıda, altın işletmeciliği, ilaç, tohum sanayi, trikotaj, deri, halı, otomotiv yan sanayi, tekstil, konfeksiyon, sanayi ürünleri ve makineleri ile ambalajlama ile bankacılık ve sigortacılık gibi hizmet faaliyetlerinin yürütülmesidir. Avrupa Serbest Bölgesi’nde 2017 yılı sonu itibariyle bir

önceki yıla göre %12,87 artışla 4228 kişi çalışmaktadır. Bu sayı Türkiye’de bulunan serbest bölgelerde çalışanların %5,67’sine tekabül etmektedir. Bölgedeki ticaret hacmi ise 2017 yılı sonu itibariyle 2.030.141.000 ABD Doları olarak gerçekleşmiştir.

2.6.11. Rize Serbest Bölgesi

Bölge, Karadeniz bölge havzasında her geçen gün büyüyen ticari potansiyelden ülkemizin iyi bir şekilde istifade edebilmesi maksadıyla, ÇAYKUR’a ait, Rize Port’a 8 km mesafede ve 85.000 m²’lık bir alan üzerinde tesis edilmiştir. Alan ve sınırları 23 Mayıs 1997 tarih ve 97/9530 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile kararlaştırılan Bölgenin, aynı kararname ile bölgeyi kurma ve işletme izni, RİSBAŞ-Rize Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi Anonim Şirketi’ne verilmiştir. İşletmeye ilişkin sözleşme metni, 25 Ağustos 1997’de imzalanmıştır. Bölge, 24.03.1998 tarihinde ticari faaliyete başlamıştır. Bölgede Çaykur’a ait kapalı alanlar mevcut olduğundan, “İşlet-devret” modelinde kurgulanmıştır.

Bölgede, ülkemiz ve 3’ncü ülke çıkışlı malların işlenmesi, paketlenmesi, depolanması ve ticaretinin yapılması hedeflenmiştir. Bugüne kadar bölge ciddi bir atılım sağlayamamıştır. 2017 yılı sonu itibariyle çalışan sayısı 5 ve ticaret hacmi ise 918.000 ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Zaten yetersiz olan ticaret hacmi, önceki yıla kıyasla 2017 yılında %19,24 seviyesinde azalmıştır.

2.6.12. Kayseri Serbest Bölgesi

Bölge yoğun sanayi faaliyetleri ve yörenin hızla artan dış ticaret faaliyetlerinin göz önünde bulundurulmasına ilaveten üretim faaliyetlerinin ağırlıklı olmasının öngörüldüğü, Kayseri’nin ve çevre illerin dış ticaretine büyük katkılar sağlaması, sağladığı teşvik ve avantajlar ile üretim maliyetlerini düşürerek buradaki firmalara rekabet üstünlüğü oluşturmaları beklentileriyle yeri ve sınırı 11.06.1997 tarih ve 97/9524 sayılı BKK ile belirlenerek kuruluşu kararlaştırılmıştır. Bölgenin kurucu ve işleticisi, KAYSER-Kayseri Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.’dir. Bölge, 6.905.000 m²’lik bir arazi üzerine tesis edilmiş ve faaliyete 01.11.1998 tarihinde ticari faaliyete başlamıştır.

Kayseri Serbest Bölgesi, Kayseri-Ankara karayolunun 15'nci km'si üzerinde, Adana ve Ankara karayolu ve demiryolu bağlantılarının orta noktasındadır. Bölgede ihracata yönelik üretim faaliyetlerinin yanı sıra, gıda paketlenme ve tasnifleme ile yörenin ürettiği ve ihtiyaç duyduğu malların alımı-satımı ve depolaması da yapılabilmektedir. Kayseri Serbest Bölgesi, ülkemizin yüz ölçümü en büyük serbest bölgelerinin başında yer almakla birlikte, aynı zamanda en ucuz arazi edinme bedeline de sahiptir. Kayseri Serbest Bölgesi'nde 2017 yılı sonu itibariyle 4046 kişi çalışmaktadır. Ticaret hacmi ise 2017 yılı sonu itibariyle, bir önceki yıla göre %13,39'luk bir artışla, 853.353.000 ABD doları olarak gerçekleşmiştir.

2.6.13. İzmir Serbest Bölgesi

Bölgenin esası, 1984 senesinde İzmir Deri Sanayicileri Yapı Kooperatifi ile başlatılmıştır. Kooperatif, 1988'de İzmir Organize Deri Sanayi Bölgesi unvanını kazanmıştır. Ticari hayatın ekonomik seyri doğrultusunda, 11 Ağustos 1997 tarih ve 97/9775 sayılı BKK ile yer ve sınırları belirlenerek 6 Mart 1998 tarihinde serbest bölge olarak faaliyete geçen İzmir Menemen Deri Serbest Bölgesi, İDESBAŞ-İzmir Menemen Deri Serbest Bölgesi Kurucu ve İşletici Anonim Şirketi tarafından kurulup işletilmektedir. Menemen'de mülkiyeti özel sektöre ait olan 1.620.000 m²'lik bir arazide kurulu olan bölge, "kur-işlet-sahip ol" modeline göre yapılandırılmıştır.

Bölge, Avrupa Birliği ülkeleri, Rusya Federasyonu ile Orta Doğu'da bulunan ülkelerin deri piyasalarına hükmeden, deri işleme sonrası arıtma sistemi mevcut bulunan, ham deri ve işleminde otorite endüstri ve cazibe noktası olma savını sürdürürken, 2011'de yükseliş gösteren potansiyeli nedeniyle deri dışındaki değişik sektörlere de fırsat verme yönünde bir çalışma yapılmış ve Bakanlar Kurulu'nun 04.04.2011 tarih ve 27918 sayılı R.G.'de yayımlanan 2011/1649 sayılı Kararnamesi ile Bölgenin ismi, İzmir Serbest Bölgesi, kurucu ve işletici şirketin unvanı da İZBAŞ olmuştur.

Deri alım satımı ve imalatı, "Deri İhtisas Gümrüğü" olma fırsat ve üstünlüğü yanında sektörel sıralamada da yukarıda yer almakla beraber; kağıt ve rüzgar enerjisi kanat ve ekipmanları, kimyasal üretim ve ticaret, plastik boru-profil, enerji, gıda, elektrik-elektronik, otomotiv ve plastikten mamuller, mermer ve doğal taş, asansör

kaldırma ve taşıma ekipmanları İzmir Serbest Bölgesi'nde yatırım gerçekleştirmiş bulunan diğer sektörlerdir.

Bölge'de 2017 yılı sonunda, 142'si yerli, 15'i yabancı, 12'si yerli ve yabancı ortaklıktan oluşan toplam 169 firma faaliyet göstermekte, 2039 kişi istihdam edilmekte ve bu rakam, tüm serbest bölgelerde istihdam edilenlerin %3,54'üne tekabül etmektedir. Ayrıca, ticaret hacmi de 2017'de, bir önceki yıla kıyasla %68,34 nispetinde yükseliş göstererek 351.495.000 ABD \$'ına ulaşmış bulunmaktadır.

2.6.14. Gaziantep Serbest Bölgesi

Bölge'nin yeri ve sınırı 07.07.1998 tarih ve 98/11368 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kararlaştırılmış ve aynı kararname ile de bölge kurucu ve işleticisi olarak GASBAŞ-Gaziantep Serbest Bölge Kurucu ve İşletici Anonim Şirketi yetkilendirilmiştir. Gaziantep Serbest Bölgesi, özel sektörün kendi sahip olduğu 1.322.962 m2 arazisi üzerinde kurup işlettiği bir serbest bölgedir. Bölge, 5 Temmuz 1999 tarihinde faaliyete geçmiştir. GAP Bölgesi'nin sanayileşmesine önemli katkıları olacak serbest bölge, otoyol ve demiryolu avantajına sahip, hava meydanına 25 km, İskenderun Limanına 200, Mersin Limanına 300, Öncüpınar Sınır Kapısı'na 60, Habur Sınır Kapısı'na 550 ve Cilvegözü Sınır Kapısına 200 km uzaklıkta bulunmaktadır.

Bölge, GAP'a yakın olması yanında, Irak, Suriye ve diğer Orta Doğu ülkeleri ile de çok yakın coğrafi konumda bulunmaktadır. Modeli, tamamen özel sektöre ait olarak, "kur-işlet-sahibi ol" şeklinde yapılandırılmıştır. Bölge arazisi isteyene kiralanabilmekte ya da satılabilmekte, dolayısıyla isteyene tapu mülkiyeti verilebilmektedir. Girişimciler, bölgede arazi sahibi olabilmekte ve süre kaydı olmadan mülkiyet hakkını elde edebilmektedirler.

Bölge'de, bankacılık, sigortacılık, depoculuk, bilgisayar-yazılım, mühendislik, mimarlık, müteahhitlik, müşavirlik, komisyonculuk, nakliyecilik ve ticari gözetim hizmetleri verilebilecek şekilde planlama yapılmıştır.

Üretim faaliyet konuları olarak konfeksiyon ve tekstil, konfeksiyon ve tekstil makineleri, otomotiv yan sanayi, yan sanayi ürünleri, halı, optik, trikotaj, ilaç ve tohum sanayi deri konfeksiyon, tarım makineleri ile hazır gıda ve ambalaj üretimi yoğunluk oluşturan sektörlerdendir.

Gaziantep Serbest Bölgesi'nde 2017 yılı sonu itibariyle, bir önceki yıla göre %13,38'lik düşüşle 136 kişi çalışmaktadır. Ticaret hacmi ise özellikle Orta Doğu ve yakın coğrafyasındaki siyasi-ekonomik gelişmeler nedeniyle son yıllarda devamlı olarak azalma eğilimi göstermiş ve 2017 yılı sonu itibariyle, önceki yıla kıyasla %52,22 oranında azalma ile 33.245.000 ABD \$'ı olarak gerçekleşmiştir.

2.6.15. TÜBİTAK-Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgesi

Bölge, son yıllarda uygulamaya çalışılan ihtisaslaşmaya dayalı yüksek teknolojiye yönelik serbest bölge uygulamalarının örneğini teşkil etmektedir. Bölgede genel olarak teknoloji geliştirme ya da transfer edilen teknolojinin geliştirilmesine yönelik faaliyet konuları ile ülkemizin teknoloji açığının giderilmesi, bir başka ifade ile teknoloji düzeyinin yükseltilmesi hedeflenmiştir.

26.11.1999 tarih ve 99/13725 sayılı BKK ile TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Geliştirme Bölgesi'nin yer ve sınırları karar altına alınmıştır. Bölgeyi kurup işletmek üzere TÜBİTAK-MAM yetkili kılınmıştır. 01.06.2002 tarihinde TÜBİTAK Bilim Kurulu'nda TEKSEB Teknoloji Geliştirme Bölgesi'nin işletilmesine ilişkin bir anonim şirket kurulmasına dair karar alınmıştır. 10.06.2003 tarihinde TÜBİTAK Teknoloji Geliştirme Bölgesi Yönetici Şirketi Marmara Teknokent A.Ş.'nin kuruluşu tamamlanmıştır.

Gebze'de konuşlu Bölge'nin iştilgal alanları bilişim, elektronik, çevre, kimya ve enerji teknolojileri, uzay ve havacılık, ileri malzeme teknolojileri, biyo-teknoloji, esnek üretim teknolojileri, gıda ve tekstil teknolojileri ile yer ve deniz bilimleri olarak belirlenmiştir. Bölge'de, ülkemizdeki diğer bölge yapılarından ayrıışık olarak araştırma ve geliştirmeye dayalı teknolojik gelişim konularında faaliyette bulunan firmalar da bulunmaktadır. Bölge, 14.000 m²'lik alan üzerinde faaliyetine devam etmekte ve isteyenlere hazır işyeri tahsisi yapılabilmektedir.

TÜBİTAK-MAM Teknoloji Serbest Bölgesi'nde 2017 yılı sonu itibariyle 1381 kişi çalışmakta ve bu rakam tüm serbest bölge çalışanlarının %2,16'sına denk gelmekte, ticaret hacmi ise son yıllarda devamlı azalış göstermek suretiyle, 2017 yılı sonu itibariyle 65.638.000 ABD Doları olarak gerçekleşmiştir.

2.6.16. Denizli Serbest Bölgesi

Bölge'nin yer ve sınırlarının belirlenmesine ilişkin BKK, 03.05.2000 tarihli ve 24038 sayılı R.G.'de yayımlanmış ve aynı kararnamede bölgeyi kurup işletmek üzere, DENSER-Denizli Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş. yetkilendirilmiştir. Denizli Serbest Bölgesi ile ilgili Kuruluş Sözleşmesi, DENSER A.Ş. ile DTM birlikteliği ile 13.06.2000'de imzalanmıştır.

Denizli Serbest Bölgesi, 540.000 m2 arazi üzerinde üretim ağırlıklı bir serbest bölge olarak planlanmış ve bölgenin tüm altyapı ve üstyapı yatırımları özel şirket olarak yapılandırılan ve aynı zamanda Denizli Ticaret ve Sanayi Odası'nın da ortak statüsüyle yer aldığı, EGS Holding yönetiminde kurulan DENSER tarafından gerçekleştirilmektedir. Yoğun yabancı sermayeye ve kamu katkısına başvurmadan kendine ait olanakları ileri taşıyarak gelişim göstermesi ile diğer kentlere de örnek rol model olan Denizli sanayisinin en önemli ayırt edici farkı, dış satıma dayalı ürün imalatı gerçekleştirmesidir. Hedefi ihracatı arttırmak, doğrudan dış sermaye ve yüksek seviyeli teknoloji transferi ile üretim proseslerini çok daha ileri taşımak, üretilen mamullerin dünya rekabetinde yarışabilme derecesini geliştirmek, bu vesile ile döviz kazandırıcı ve istihdam geliştirici etkiyi ortaya koyabilmektir.

Denizli Serbest Bölgesi'nde 2017 yılı sonu itibariyle 45 kişi çalışmakta ve ticaret hacmi ise son yıllarda önemli düşüşler göstermekle birlikte bir önceki yıla göre %51,65'lik artışla 2017 yılı sonu itibariyle, 27.025.000 ABD Doları olarak gerçekleşmiştir.

2.6.17. Bursa Serbest Bölgesi

Bursa-Yalova anayolu üzerinde Gemlik sınırlarında, Bursa kent odak noktasına 34 km uzaklıkta oluşturulan Bursa Serbest Bölgesi'nin yer ve sınırları, 27 Nisan 2000 tarih ve 2000/538 sayılı BKK ile tespit edilmiş ve mülkiyeti özel sektöre ait olan 825.000 m2 arazi üzerinde kurulmuştur. Aynı kararname ile bölge kurucu ve işleticisi olarak, çoğunluğu Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlığı tüzel kişiliğinin de içlerinde bulunduğu 119 ortaklı BUSEB-Bursa Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi

Anonim Şirketine yetki verilmiştir. Hızlı bir şekilde altyapı inşaatları bitirilerek, Mayıs 2001 tarihinde faaliyete başlamıştır.

Bursa ilinin sanayi potansiyeli de dikkate alınarak faaliyet alanları, otomotiv, otomotiv yan sanayi, tekstil, gıda, makine, mobilya ve mermer sektörleri olarak yoğunluk kazanmıştır. Serbest bölgelerin ülkemizdeki fırsat ve avantajlarından yararlanan işletmecilere bölge de daimi showroom'larda yerli ve yabancı ziyaretçilerine ürünleri tanıtıcı bilgi, iletişim ve benzeri hizmetlerin verilmesi de hedeflenmiştir.

Bursa Serbest Bölgesi'nde 2017 yılı sonu itibariyle 10.073 kişi çalışmakta ve bu rakam, ülkemizdeki serbest bölgelerde çalışanların %16,71'ine tekabül etmektedir. Bölge, bu sayı ile Ege Serbest Bölgesi'nden sonra en fazla aktif iş pozisyonu sağlayan ikinci bölge konumundadır. Bölge ticaretinin hacmi ise, 2017 yılı sonu itibariyle, 1.766.078.000 ABD Doları olarak gerçekleşmiştir.

2.6.18. Kocaeli Serbest Bölgesi

Bölgenin alan ve sınırlarını belirleyen, KOSBAŞ Kocaeli Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.'nce kurulup işletilmesini öngören 2000/693 sayılı BKK, 29.06.2000 tarih ve 24094 sayılı R.G.'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bölge ile ilgili Kuruluş ve İşletme Sözleşmesi, KOSBAŞ ile DTM arasında 09.10.2000'de imzalanmıştır. Kocaeli Sanayi Odası öncülüğünde, bölgedeki 72 sanayi kuruluşunun ortaklığı ve girişimci tarafından 4 milyon sermaye ile 817.000 m²'lik arazi üzerinde tesis edilmiştir.

Kocaeli Serbest Bölgesi, üretimde ve ticari faaliyette bulunacak firmalara, alt ve üstyapı hizmetleri, farklı yatırım alternatifleri ve gelişmiş bir lojistik merkezde yer alma imkanlarını sunmaktadır. Marmara Bölgesi'nde, Avrupa ile Asya arasında konumlu bulunan bölge, Kocaeli ili, karayolu ve demiryolu ağı ile Avrupa, Asya, Orta Doğu, Karadeniz ve Kafkasya bölgesinde odak noktadadır. Ayrıca, Karadeniz ve Marmara Denizi cazibe ve fırsatı ile çevresel olarak, başta İstanbul ve Bursa olmak üzere birçok sanayi kenti ile irtibatlı yapıdadır.

Bölge, bulunduğu her bir bakımdan çok önemli konumunun avantajlarını da kullanarak ülke dışından doğrudan sermaye yatırımları ile ileri teknoloji gelişini artırmaya, ülke ekonomisinin ana ve ara hammadde gereksinimini düşük fiyatla ve

kesintisiz olarak sağlamaya, girişimcilerin yabancı yurtdışı finansman ve teknoloji aktarım olanaklarından faydalanmasını temin etmeye yönelmiştir. Kocaeli Serbest Bölgesinde 2017 yılı sonu itibariyle, 1580 kişi istihdam edilmekte ve ticaret hacmi ise önemli düşmelerden sonra 2017’de, bir önceki yıla göre %21.59’luk bir artış göstererek 586.335.000 ABD Doları olarak gerçekleşmiştir.

2.7. TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGELERİN TİCARET HACMİNİN GELİŞİMİ

Uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılarak serbestleşmesini sağlamak adına geliştirilen yöntemler ve yapılan kapsamlı yapısal çalışmalara karşın geldiğimiz noktada mevcut gümrük mevzuat ve uygulamaları, mevcut tarifeler dışında ortaya çıkarılan sınırlandırıcı uygulamalar günümüzde de global ticareti başarısızlığa iten bariyerler şeklinde olumsuzluk oluşturmaya devam etmektedir. Bu sebeple devletler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmek ve küresel dış ticareti ileriye götürmek amacıyla önemli destek ve avantaj sistemi olarak nitelendirilebilecek serbest bölge uygulamalarına başvurmakta, sistemin özüyle uyumlu olarak işletilmesi halinde ilgili ulusal ekonomilere önemli katkılar sağladığı görülecektir. Serbest bölgeler halen, gelişmiş ülkelerde dış ticaretin kolaylaştırılması amacına hizmet eden önemli kalkınma ve gelişme projesi olmayı sürdürmektedir.

1987 yılından itibaren ülkemizde ilk kuruluşları gerçekleştirilen ve 30 yıllık süreç içerisinde bugün faal olarak devam eden 18 serbest bölgenin faaliyetleri ile doğru orantılı olarak serbest bölgelerimizin ticaret hacminde de önemli artışlar kaydedilmiştir.

Bu çalışmada, serbest bölgelerin ülkemiz ekonomisi üzerinde yarattığı etkiler ve yaptığı katkılar rakamsal olarak aşağıdaki başlıklar altında incelenmektedir:

2.7.1. Serbest Bölgelerdeki Ticaret Hacmi: Toplam İçindeki Payı

Serbest Bölgelerin Türkiye’de faaliyete başladıkları 1988 yılından başlamak üzere gerçekleştirdikleri ticaret hacimleri bu konuda veri oluşum ve izleme kaynaklarına sahip Ticaret Bakanlığı verileri (<https://www.ticaret.gov.tr/serbest->

[bolgeler/serbest-bolgeler-istatistikleri](#)) esas alınmak suretiyle yapılan incelemede; serbest bölgeler ticaret hacminin kuruldukları 1988 yılından itibaren, ulusal ekonomik krizin meydana geldiği 2001 yılı ile küresel ekonomik krizin yaşandığı 2008 yılını takip eden 2009 yılını ayırık tuttuğumuzda ticaret hacminin devamlı olarak artma eğilimi içerisinde olduğu görülmüştür. Serbest bölgeler ticaret hacmi 2008 yılında 24.578.055.000 ABD \$ ile tarihindeki en yüksek değerini almıştır.

Tablo 1'deki 2013-2017 yıllarına ilişkin veriler incelendiğinde ise, en yüksek değer 2013 yılında, en düşük değerin ise 2015 yılında gerçekleştiği ve 2017 yılında serbest bölgeler ticaret hacminin tekrar artışa geçtiği görülmektedir. 2014 yılında % -3,48, 2015 yılında %-9,68, 2016 yılında % -6,06 düşme gösteren ticaret hacmi, 2017 yılında %7,07 artış göstermiştir.

2014-2015 ve 2016 yıllarında serbest bölgeler ticaret hacimlerinin düşmesinde, özellikle alıcıların siyasi-ekonomik durumları ile para birimlerinin ihracatı, dolayısıyla da ticaret hacmini doğrudan ve güçlü olarak etkilediğini görüyoruz. Örneğin, 2015 yılında miktar bazında daha fazla ihracat yapılmasına rağmen petrol ve emtia fiyatlarının gerilemesi, çevremizde yaşanan sorunlar, Suriye, Rusya, Irak ve Libya pazarlarında azalma önemli etkenlerdir. Bunlara ilaveten, Avronun ABD Doları karşısında ve Brexit süreci nedeniyle Sterlinin ABD Doları karşısında değer kayıpları bu azalışlarda kümülatif olarak etkili olmuştur, diyebiliriz.

Tablo 1: Serbest Bölgeler İtibariyle Yıllık Ticaret Hacimleri 2013-2017 (1.000 ABD \$)

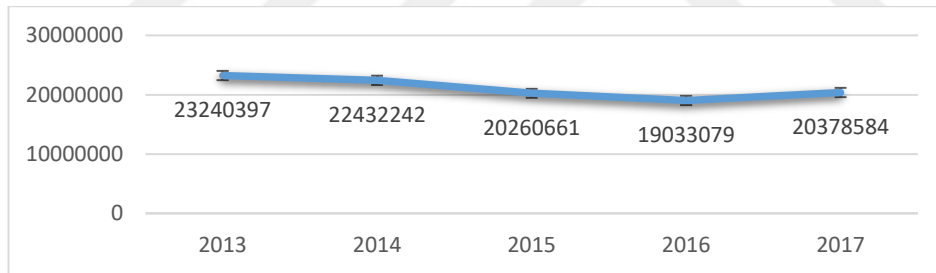
BÖLGELER ZONES	2013	% 2014-2013	2014	% 2015-2014	2015	% 2016-2015	2016	2017	% 2017-2016
İstanbul Endüstri ve	3.367.671	-1,18	3.327.829	-11,67	2.939.480	-5,82	2.768.535	3.096.670	11,85
Ege	4.680.242	-8,27	4.293.268	-9,65	3.878.767	5,07	4.075.581	4.327.519	6,18
İstanbul Atatürk	1.797.352	-15,52	1.518.438	-16,29	1.271.014	-13,73	1.096.455	1.135.613	3,57
Mersin	3.552.257	-1,21	3.509.193	-3,42	3.389.099	-15,72	2.856.284	2.935.266	2,77
İstanbul Trakya	1.723.958	-5,25	1.633.496	-19,14	1.320.836	-15,08	1.121.674	1.264.534	12,74
Bursa	1.907.397	1,42	1.934.424	-9,70	1.746.803	5,08	1.835.456	1.766.078	-3,78
Avrupa	2.439.927	0,32	2.447.756	-4,45	2.338.770	-15,67	1.972.380	2.030.141	2,93
Antalya	902.379	-7,64	833.450	-18,11	682.537	-3,07	661.597	722.791	9,25
Kocaeli	662.729	5,75	700.819	-40,11	419.707	14,90	482.237	586.335	21,59
Kayseri	798.250	1,03	806.459	-8,54	737.563	2,03	752.559	853.353	13,39
İzmir	368.283	-13,11	319.987	-24,16	242.664	-13,95	208.802	351.495	68,34
Samsun	91.521	21,38	111.085	8,85	120.920	-33,10	80.897	81.829	1,15
Adana-Yumurtalık	397.467	29,72	515.598	10,60	570.263	5,65	602.455	814.514	35,20
Gaziantep	199.045	-32,45	134.455	-35,82	86.296	-19,38	69.575	33.245	-52,22
TÜBİTAK-MAM Tek.	233.652	-25,32	174.486	-56,41	76.052	-16,14	63.774	65.638	2,92
Trabzon	57.828	-19,47	46.569	706,75	375.695	-2,62	365.860	285.619	-21,93
Denizli	56.783	113,81	121.408	-49,75	61.012	-70,79	17.821	27.025	51,65
Rize	3.657	-3,69	3.522	-9,56	3.185	-64,33	1.136	918	-19,24
Mardin*	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0	0,00
TOPLAM	23.240.397	-3,48	22.432.242	-9,68	20.260.661	-6,06	19.033.079	20.378.584	7,07

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı (TB) Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırımlar ve Hizmetler Genel Müdürlüğü (SBYHGD) 2018

2016 yılında da yine ihracat fiyatlarımızın gerilemesi, çevre ülkelerde yaşanan gelişmeler ile para birimlerindeki negatif etkinin büyüklüğü ticaret hacimlerinde gerilemeye sebep olmaya devam etmiştir. Buna ülkemiz ihracatının orta düşük teknoloji yoğunluklu olduğu gerçeğini de ilave etmemiz konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

2013-2017 yılları arası 18 serbest bölgenin ticaret hacimleri incelendiğinde, 2013 yılında 23.240.397.000 ABD Doları tutarında ticaret hacminin gerçekleştirildiği görülmektedir. Gerçekleşen rakamlara göre serbest bölgeler arasında, ilk sırada %20,14 payla Ege Serbest Bölgesi bulunmakta, bu bölgeyi %15,28 ile Mersin Serbest Bölgesi ve onu da %14,49 ile İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi izlemektedir. Ticaret hacminin tekrar yükselişe geçtiği 2017 yılında ise, yine ilk sırada %21,23 ile Ege Serbest Bölgesi yer almakta, bu bölgeyi %15,19 ile İstanbul DESBAŞ ve %14,40 ile MESBAŞ izlemektedir.

Şekil 1: SB Ticaret Hacimleri 2013-2017 Dağılımları (1.000 ABD \$)

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2018

Bu üç serbest bölgenin tüm serbest bölgeler ticaret hacminin yarısını, ilk beş serbest bölgenin de serbest bölgeler toplam ticaret hacminin % 70'ini gerçekleştirdikleri göz önüne alındığında, çok başarılı serbest bölge uygulamalarının olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu başarılı serbest bölge uygulamaları yanında, kurulan serbest bölgelerin yarısından fazlasında istenilen hedeflere ulaşılamadığı ve yeterli başarı sağlanamadığını da ifade edebiliriz.

2013-2017 yılları arası serbest bölgeler ticaret hacimlerinin dağılım seyrine grafiksel olarak baktığımızda ise, Şekil 1'de gördüğümüz gibi 2013 yılında başlayan serbest bölgeler ticaret hacminin azalma eğiliminin 2016'da dip yaptıktan sonra 2017 yılından itibaren artma eğilimine girdiği açıkça görülmektedir.

Serbest bölgeler ticaret hacminin Türkiye dış ticaret hacmine oranlamasına baktığımızda ve Tablo 2’yi incelediğimizde serbest bölgeler ticaret hacminin dış ticaret hacmi içerisindeki oranının, 2005 yılında %12,28, 2006 yılında %10,58, 2008 yılında %07,36, 2010 yılında %06,20, 2013 yılında %5,76, 2014 yılında %5,61, 2015 yılında %5,77, 2016 yılında %5,57 ve 2017 yılında ise %5,21 olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Serbest Bölgeler ve Türkiye Dış Ticaret Hacmi 2005-2017 (1.000 ABD \$)

YILLAR	S.B TİC.HAC.	TÜRKİYE DİŞ TİC.H	SB /TÜRKİYE TİC.HAC.ORANI%
2005	23.362.826	190.251.000	12,28
2006	23.824.029	225.111.000	10,58
2007	24.573.445	277.334.000	08,86
2008	24.578.055	333.991.000	07,36
2009	17.756.882	243.071.000	07,30
2010	18.572.206	299.428.000	06,20
2011	22.646.175	375.749.000	06,03
2012	23.053.135	389.007.000	05,92
2013	23.240.397	403.464.000	05,76
2014	22.432.242	399.787.000	05,61
2015	20.260.661	351.073.000	05,77
2016	19.033.079	341.108.000	05,57
2017	20.378.584	390.793.000	05,21

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2018

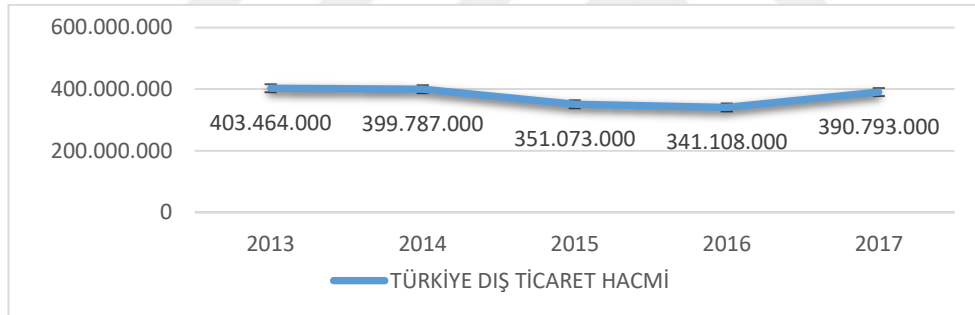
Yıllar itibariyle serbest bölgeler ve dış ticaret hacmi birlikte değerlendirildiğinde, 2006 yılına kadar dış ticaret hacmi içinde serbest bölgeler ticaret hacminin oranı %10-14’ler arasında iken, bu oran 2006 yılından sonra düşmeye başlamış ve 2010’lu yıllarda %5’ler civarında durağan seyrini devam ettirmektedir. Artış oranının yaşandığı 90’lı yılların başlarında serbest bölge sayısının hızla artması, serbest bölgelerle ilgili sağlanan teşvik ve avantaj unsurlarının devam ettirilmesi ile başarılı serbest bölgelerin ticaret hacimleri ve yıllara göre artış oranları ile öne çıkması da bir etken olmuştur.

2000’li yıllardan sonra ise aktif serbest bölge sayısı 18 civarında oturmuş, serbest bölgelerin kuruluşunda sağlanan bazı vergi teşvik ve benzeri uygulamaların süresi sona ermiş, ticareti gerçekleştirildiği bazı sınır ve ticaret ortağı ülkelerdeki kargaşa, savaş ve iç karışıklık ile uluslararası ilişkilerde cereyan eden etkiler gibi sebeplerinde etkisi ile gelişim trendi zayıflamış, bazı serbest bölgeler duraklama ve gerileme yaşarken bazılarının da kapatılması söz konusu olmuştur.

Diğer yandan da ülkemizin dış ticareti, değişik sektörler itibariyle uygulanan dışa açılım politikası sonuçlarının alınması ile 2010'lu yıllarda önemli artışlar göstermiştir. Tüm bu unsurlarında etkisi ile serbest bölgelerin dış ticaret hacmi içerisindeki payı da düşmüştür. Bu anlamda serbest bölgelerin kuruluş amaçları doğrultusunda yeniden gözden geçirilmesi ve dünya serbest bölgeler değişim trendine uygun bazı düzenlemelerin yapılması zorunlu görülmektedir.

Şekil 1 ve Şekil 2 birlikte değerlendirildiğinde ise, 2013-2017 yılları arasında serbest bölgeler ticaret hacmi dağılım grafiği ile Türkiye dış ticaret hacmi dağılım grafiğinin benzer özellikler gösterdiği ve düşme ve yükselme seyrinin yıllar itibariyle birbirinin benzeri olduğu da görülmektedir. Sonuç olarak yıllar içerisinde dış ticaret hacminde meydana gelen değişimler ile serbest bölgelerin ticaret hacmindeki değişimlerin aynı yönlü olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

Şekil 2: Türkiye Dış Ticaret Hacmi 2013-2017 Dağılımı (Milyon ABD \$)

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2018

2.7.2. Serbest Bölgelerdeki Ticaret Hacmi: Yönlere/Ülkelere Göre

Kuruluş amaçları bakımından serbest bölgelerin ihracata katkı sağlayarak döviz girdisi sağlaması ve hızlı ithalat yoluyla özellikle üretim için ucuz girdi temini, aramalı ve yatırım malı girişi sağlayarak bunların işleme tabi tutulduktan sonra ülke ihracatını artırması beklenir. Yine, ülke içinden serbest bölgelere doğru çıkışların olması da serbest bölgeler üretim faaliyetine yerel ve bölgesel kalkınma, teknolojik gelişim ve etkileşim ile ihraç destekli olarak verilen katkı bakımından önem taşır. Ayrıca serbest bölgeler ticaret hacminin ülkelere göre yapılan ticarete ülke çeşitliliğinin oluşturulması da büyük önem taşımaktadır. Bu alt bölümde serbest

bölgelerdeki ticaret hacmi yönlerine ve ülkelere göre değerlendirilerek yukarıda ifade edilen amaçlara ne kadar ulaşıldığı incelenecektir.

2.7.2.1. Serbest Bölgelerde Yönlerine Göre Ticaret Hacmi

2013-2017 yıllarına ait serbest bölgeler toplam ticaret hacmi verileri yönlerine göre ele alındığında; yurt içinden serbest bölgelere yapılan ticaret hacmi değeri 2013 yılında bu yönde serbest bölgeler toplam ticaret hacmi içinde %12,42'lik bir paya sahipken, 2017 yılında %11,65'lik bir oranda gerçekleşmiştir. Serbest bölgelerden yurtdışına yapılan ticaret hacmi bu yönde toplam ticaret hacmi içerisinde 2013 yılında %33,14 oranında bir paya sahipken 2017 yılında %36,92 oranında gerçekleşmiştir.

Yine, 2013 yılında yurtdışından serbest bölgelere yapılan ticaret hacmi bu yönde toplam ticaret hacmi içinde %32,22'lik bir orana sahipken 2017 yılı sonu itibariyle bu yöndeki ticaret hacmi %31,43 oranında gerçekleşmiştir. 2013 yılında serbest bölgelerden yurt içine bu yönde yapılan ticaret toplam serbest bölgeler ticaret hacmi içerisinde %22,21 oranında iken 2017 yılında bu oran %19,99 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 3'deki veriler incelendiğinde toplam ticaretin tüm yönlerde yıllar itibariyle kendi yönünde dalgalı olmayan bir seyir içerisinde hareket ettiği görülmektedir.

Tablo 3: Serbest Bölgeler İtibariyle Toplam Ticaretin Yönlerine Göre Dağılımı (1.000 ABD \$)

	2013	%	2014	%	2015	%	2016	%	2017	%
Yurt İçinden Serbest Bölgelere	2.886.929	12,42	2.732.526	12,18	2.205.295	10,88	2.125.131	11,17	2.374.508	11,65
Serbest Bölgelerden Yurt Dışına	7.701.394	33,14	7.957.871	35,48	7.493.675	36,99	7.040.974	36,99	7.525.016	36,92
Yurt Dışından Serbest Bölgelere	7.490.100	32,22	7.058.603	31,47	6.549.732	32,33	5.867.525	30,83	6.405.857	31,43
Serbest Bölgelerden Yurt İçine	5.161.974	22,21	4.683.242	20,88	4.011.960	19,80	3.999.450	21,01	4.073.203	19,99
TOPLAM / TOTAL	23.240.397	100,00	22.432.242	100,00	20.260.661	100,00	19.033.079	100,00	20.378.584	100

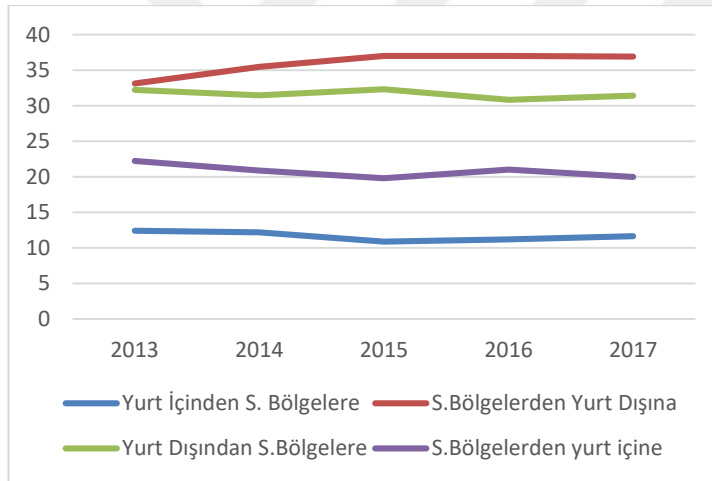
Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2018

Yönlerine göre ticaret hacminin yıllar itibariyle grafiksel dağılımına ilişkin Şekil 3'ü incelediğimizde, en yüksek paya sahip olarak serbest bölgelerden yurtdışı yönüne olan ticaret hacminin toplam ticaret hacmi içerisindeki payının %36-37 olduğu, daha sonra bunu yurtdışından serbest bölgelere olan ticaretin % 31-32 oranla ikinci sırada

izlediği, takiben serbest bölgelerden yurtiçi yönüne ticaret payının %20-21’lik bir orana sahip olduğu, son olarak da yurtdışından serbest bölgelere yapılan ticaret yönünün, yönler arasında en düşük pay olan %11-12’lik bir orana sahip olduğu görülmektedir.

Serbest bölgelerin ihracata katkı sağlayarak döviz girdisi sağlama temel hedef fonksiyonunu yerine getirmesi açısından serbest bölgelerden yurtdışına satışların toplam ticaret hacmi içerisinde diğer yönlere göre en yüksek oranda gerçekleşmesi bu hedefe uygun sonuç alındığını, yine yurtdışından serbest bölgeler yönüne olan ticaret hacminin hızlı ithalat yoluyla özellikle üretim için ucuz girdi sağlama, ara malı ve yatırım malı girişi sağlanarak bunların işleme tabi tutulduktan sonra ülke ihracatını artırması açısından önemli sonuçları olduğunu görmekteyiz.

Şekil 3: Yönlere Göre Grafiksel Dağılım 2013-2017 (1.000 ABD \$)

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2018

Serbest bölgeler ticaret hacmini yönler itibariyle ülkemizdeki faal olan 18 serbest bölge açısından 2012-2017 yıllarını kapsayan Tablo 4 verilerini incelediğimizde, Ege Serbest Bölgesi’nin tüm yönlerde toplam olarak diğer serbest bölgelerden önde olduğu, bu bölgeyi İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest bölgesinin izlediği, üçüncü sırada Mersin Serbest Bölgesinin bulunduğu ve bu bölgeyi de sırasıyla Avrupa, Bursa, İstanbul Trakya, Atatürk Hava Limanı Serbest Bölgelerinin izlediği görülmektedir.

Tablo 4: Serbest Bölgeler Ticaret Hacimlerinin Yönlere Göre Dağılımı (ABD \$)

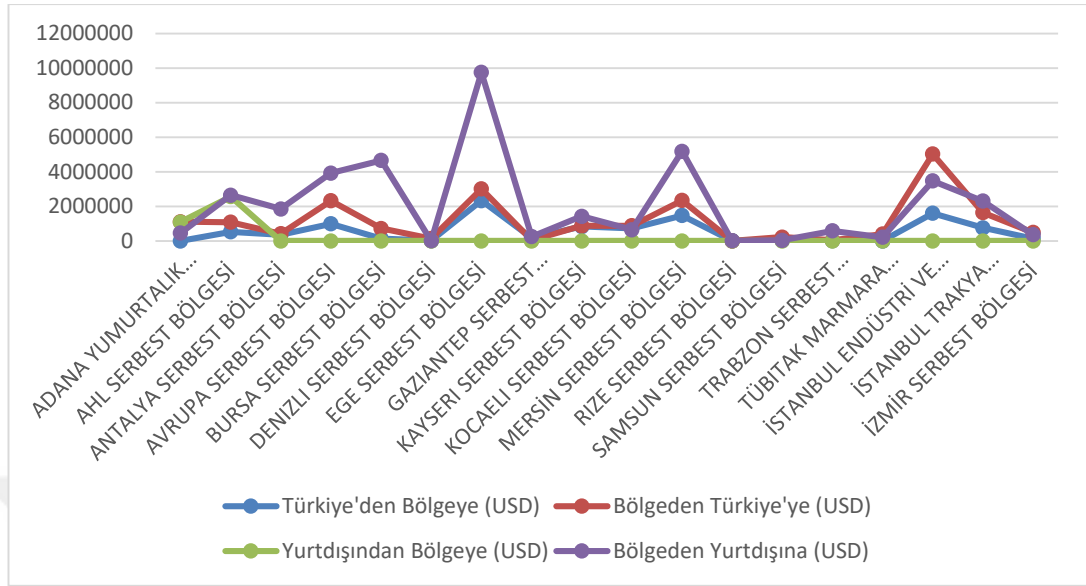
YÖNLERE GÖRE BÖLGE TİCARET HACİMLERİ RAPORU				Rapor Tarihi : 09.10.2018	
31.12.2012 / 31.12.2017				Rapor Saati : 15:46:48	
Serbest Bölge Adı	Türkiye'den Bölgeye (USD)	Bölgeden Türkiye'ye (USD)	Yurtdışından Bölgeye (USD)	Bölgeden Yurtdışına (USD)	TOPLAM (USD)
ADANA YUMURTALIK SERBEST	242.638.978,52	1.111.349.117,7	1.093.975.117,36	452.335.035,4	2.900.298.248,98
AHL SERBEST BÖLGESİ	531.472.281,18	1.081.752.377,38	2.563.536.957,36	2.648.215.626,51	6.824.977.242,43
ANTALYA SERBEST BÖLGESİ	358.388.322,09	413.224.469,33	1.181.299.568,29	1.850.294.214,42	3.803.206.574,13
AVRUPA SERBEST BÖLGESİ	993.928.980,45	2.322.756.625,54	4.003.499.497,19	3.925.569.634,62	11.245.754.737,8
BURSA SERBEST BÖLGESİ	1.351.982.579,75	718.092.989,17	2.485.362.354,33	4.651.731.204,47	9.207.169.127,72
DENİZLİ SERBEST BÖLGESİ	15.092.924,59	136.225.506,28	123.208.859,19	9.655.854,7	284.183.144,76
EGE SERBEST BÖLGESİ	2.331.862.230,0	3.003.869.614,26	6.178.937.853,82	9.748.937.193,08	21.263.606.891,16
GAZİANTEP SERBEST BÖLGESİ	178.788.632,74	34.477.570,29	64.687.231,76	244.978.604,46	522.932.039,25
KAYSERİ SERBEST BÖLGESİ	832.964.470,76	866.621.589,75	831.219.929,14	1.421.111.667,16	3.951.917.656,81
KOCAELİ SERBEST BÖLGESİ	731.240.589,44	877.137.149,27	592.699.780,83	650.751.782,44	2.851.829.301,98
MERSİN SERBEST BÖLGESİ	1.469.357.992,06	2.337.211.525,28	4.769.749.718,09	5.182.288.862,79	13.758.608.098,22
RİZE SERBEST BÖLGESİ	6.306.920,06	0	0	6.110.789,45	12.417.709,51
SAMSUN SERBEST BÖLGESİ	35.196.044,37	221.498.658,74	189.958.492,4	40.454.459,74	487.107.655,25
TRABZON SERBEST BÖLGESİ	19.142.890,94	33.426.330,18	493.197.511,69	585.804.010,53	1.131.570.743,34
TÜBİTAK MARMARA SERBEST	2.534.571,11	399.040.999,87	3.423.241,8	208.650.994,6	613.649.807,38
İSTANBUL ENDÜSTRİ VE	1.603.240.090,12	5.028.823.873,16	5.422.110.533,14	3.470.709.192,1	15.524.883.688,52
İSTANBUL TRAKYA SERBEST	760.727.912,08	1.635.555.575,34	2.372.119.271,15	2.301.851.428,69	7.070.254.187,26
İZMİR SERBEST BÖLGESİ	135.334.897,39	491.708.597,4	507.534.928,56	357.563.680,2	1.492.142.103,55
TOPLAM	11.600.201.307,65	20.712.772.568,94	32.876.520.846,1	37.757.014.235,36	102.946.508.958,05

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2018

Özellikle bölgeden yurtdışına olan ticaret hacminde birinci sırada Ege Serbest Bölgesi'nin bulunduğu bu bölgeyi de Mersin, Bursa ve Avrupa Serbest Bölgelerinin takip ettiği, yurtdışından bölgeye olan yönde ise yine birinci sırada Ege Serbest Bölgesi bulunmakta, bu bölgeyi sırasıyla İstanbul Endüstri ve Ticaret, Mersin ve Avrupa Serbest Bölgelerinin izlediği, bölgeden Türkiye'ye olan yönde birinci sırada İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi bulunmakta, bu bölgeyi Ege, Mersin ve Avrupa Serbest Bölgeleri takip etmektedir. Türkiye'den bölge yönünde olan ticarete birinci sırada yine Ege serbest Bölgesi bulunmakta ve bu bölgeyi sırasıyla DESBAŞ, MESBAŞ ve BUSEB izlemektedir.

Şekil 4'ü incelediğimizde Ege Serbest Bölgesi'nin açık ara önde olduğu yönlere göre serbest bölgeler ticaret hacminde, İstanbul Endüstri ve Ticaret, Mersin, Bursa, Avrupa, İstanbul Trakya ve Atatürk Hava Limanı Serbest Bölgelerinin öne çıktığı çizelgedeki en üst noktalar itibarıyla açıkça görülmektedir.

Şekil 4: SB'lerde Yönlere Göre 2012-2017 Dağılımı (1.000ABD \$)

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2018

2.7.2.2. Serbest Bölgelerde Ülkelere Göre Ticaret Hacmi

2016 yılında ülkelere göre 19.033.079.000 ABD Dolarına ulaşan ticaret hacminin 7.992.656.000 Dolara tekabül eden %42'lik kısmının bölgelere giriş, 11.040.423.000 Dolara tekabül eden %58'lik kısmının da bölgelerden çıkış olarak gerçekleştiği görülmektedir. Öte yandan 2017 yılında ülkelere göre gerçekleşen 20.378.584.000 Dolarlık ticaret hacminin ise, 8.780.365.000 dolara tekabül eden %43'lük kısmının bölgelere giriş, 11.598.219.000 Dolara karşılık gelen %57'lik kısmının da bölgelerden çıkış olarak gerçekleştiği görülmektedir.

2016 yılında ülkelere göre gerçekleşen serbest ticaret hacminin % 41,94'lük kısmının OECD ve AB Ülkeleri, %32,18'lik kısmı Türkiye, %9'20'lik kısmı Kuzey Afrika ve Orta Doğu Ülkeleri, %4,30'u Bağımsız Devletler Topluluğu ve %11,94'lük kısmının da diğer ülkelerle gerçekleştiği görülmektedir. 2017 yılında ülkeler göre gerçekleşen serbest ticaret hacminin ise %41,34'lük kısmının OECD ve AB Ülkeleri, %31,64'lük kısmının Türkiye, %10,14'lük kısmı Kuzey Afrika ve Orta Doğu Ülkeleri, %4,40'ı Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri ve %11,94'lük kısmının da diğer ülkelerle gerçekleştirildiği görülmektedir

2016 ve 2017 yıllarına birlikte baktığımızda ülkelere göre gerçekleşen ticaret hacminde OECD ve AB Ülkeleri ile Türkiye'nin ülkelere göre toplam ticaretin yaklaşık %73'lük kısmını oluşturduğu, üçüncü sırada da Kuzey Afrika ve Orta Doğu Ülkelerinin geldiği görülmektedir. 28 AB Ülkesi dışında kalan diğer Avrupa Ülkeleri ile ticaretin oldukça düşük miktarda olduğu da incelenmiştir. Burada dikkat çeken bir başka nokta, 2016 ve 2017 yıllarında, OECD ve AB Ülkeleri ile gerçekleşen yaklaşık %42'lik ticaret hacminin %79'luk kısmının AB Ülkeleri ile serbest bölgelerimiz arasında gerçekleştirildiği, OECD ülkeleri ile serbest bölgelerimiz arasındaki ticaret hacminin AB ülkeleri ile yapılan ticaret hacminden çok daha az olduğu gerçeğidir.

Tablo 5: Ülkeler İtibariyle Serbest Bölgeler Ticaret Hacmi 2016-2017 (1.000 ABD \$)

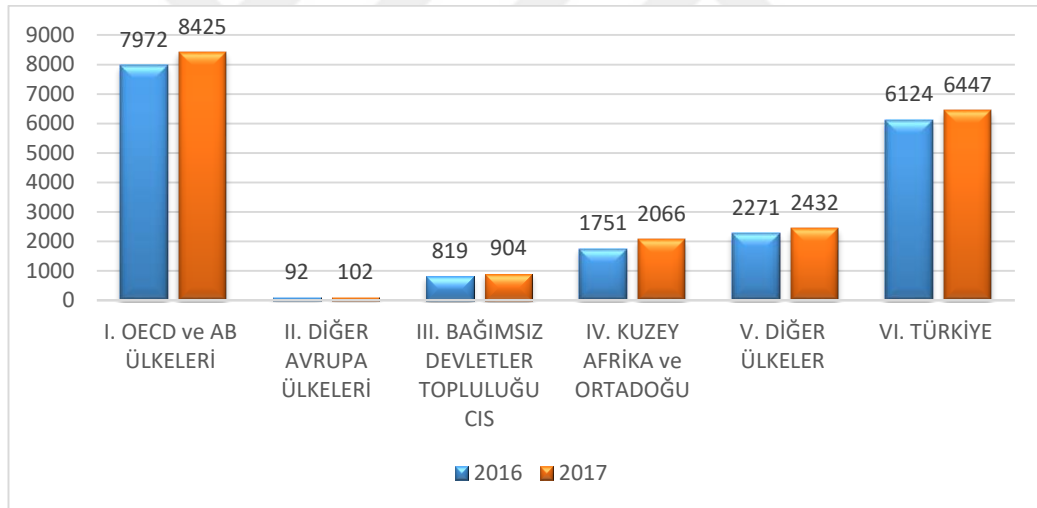
ÜLKELER	BÖLGELERE GİRİŞ Ocak-Aralık 2016	BÖLGELERE GİRİŞ Ocak-Aralık 2017	%	BÖLGELERDEN ÇIKIŞ Ocak-Aralık 2016	BÖLGELERDEN ÇIKIŞ Ocak-Aralık 2017	%	TOPLAM (Ocak-Aralık 2016)	TOPLAM (Ocak-Aralık 2017)	%
I. OECD ve AB ÜLKELERİ	3.572.362	3.832.568	7,28	4.400.074	4.592.573	4,37	7.972.436	8.425.141	5,68
A. AB (28) ÜLKELERİ	2.675.323	2.800.344	4,67	3.586.947	3.843.456	7,15	6.262.270	6.643.800	6,09
B. DİĞER OECD ÜLKELERİ	897.039	1.032.224	15,07	813.127	749.117	-7,87	1.710.166	1.781.341	4,16
II. DİĞER AVRUPA ÜLKELERİ	49.525	50.284	1,53	42.866	51.953	21,20	92.391	102.237	10,66
III. BAĞIMSIZ DEVLETLER	352.893	424.228	20,21	466.929	480.338	2,87	819.822	904.566	10,34
IV. KUZAY AFRIKA ve ORTADOĞU	491.336	587.763	19,63	1.260.658	1.478.334	17,27	1.751.994	2.066.097	17,93
V. DİĞER ÜLKELER	1.401.409	1.511.013	7,82	870.446	921.818	5,90	2.271.855	2.432.832	7,09
VI. TÜRKİYE	2.125.131	2.374.508	11,73	3.999.450	4.073.203	1,84	6.124.581	6.447.711	5,28
TOPLAM / TOTAL	7.992.656	8.780.365	9,86	11.040.423	11.598.219	5,05	19.033.079	20.378.584	7,07

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2018

Tablo 5'i incelediğimizde 2016 ve 2017 yıllarının her ikisinde de ticaret hacminin %90'ından fazlasını oluşturan ülke grupları ile yapılan ticarete bölgelerden çıkış değerlerinin bölgelere giriş değerlerinden belirgin düzeyde fazlalık oluşturduğudur. Yine bölgelere giriş ve çıkışlarda AB Ülkeleri ile Türkiye'nin başı çektiği, AB Ülkeleri ve Türkiye'yi Kuzey Afrika ve Ortadoğu Ülkeleri grubu ile OECD Ülkeleri ve Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri takip etmektedir. OECD ülkeleri bölgeye giriş değerlerinin bölgelerden çıkış değerlerinden daha fazla olduğu, ayrıca Kuzey Afrika ve Orta Doğu Ülkelerine doğru bölgelerden çıkışın da girişlerine göre açık ara bir farklılık oluşturduğu tespitidir.

2017 yılını 2016 yılına göre değerlendirdiğimizde, ülke gruplarına yönelik toplam ticaret hacminde %7.07'lik bir artış gerçekleşmesine karşın Kuzey Afrika ve Orta Doğu Ülkelerine yönelik ticarete %17,93, Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerine yönelik % 10.34, Diğer Avrupa Ülkelerine yönelik ticaret hacminde de %10.66'lık bir artış olduğunu görmekteyiz. Bu değişim, ülkelere göre serbest bölgeler ticaret hacminin blok ağırlıklı ülke grubundan, ifade ettiğimiz ülkelere yönelik bir hareketlenme ve değişim sürecine girildiğini, karşılıklı yeni pazar ülkelerin oluştuğunun öncüsü habercisidir. Şüphesiz ki, serbest bölgelerden ülkelere göre yapılan ticarete ülke çeşitliliği oluşturmaya özel önem verilmeli, sadece AB ve OECD ülkeleri ile değil tüm dünya ülkeleri ile ticari ilişki içerisinde olunmalıdır. Tablo 5 bu konuda bir değişimin başladığını da haber vermektedir.

Şekil 5: Ülkelere Göre Ticaret Hacmi Dağılımı 2016-2017(Milyon ABD \$)

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2018

Şekil 5'te ülkelere göre serbest bölgeler ticaret hacmini oluşturan ülke gruplarının başını OECD ve 28 AB Ülkesinin çektiği, bunları Türkiye, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ile Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinin izlediğini görmekteyiz.

2.7.3. Serbest Bölgelerdeki Ticaret Hacmi: Sektörlere Göre

Ülkemizdeki bölgelerin 2016 ve 2017 yıllarına ilişkin sektörler göre ticaret hacmi bölgelere giriş ve çıkış değerlerini de kapsayacak şekilde Tablo 6’da verilmiştir. Tarım, madencilik ve taşocağı ile sanayi sektörü temel sektörler olarak yer almıştır. Tarım sektörü ana başlığı altında bitkisel ürünler, hayvansal ürünler, su ürünleri ile orman ürünleri alt başlıkları yer almaktadır. Sanayi sektörü ana başlığı altında ise işlenmiş tarım ürünleri, işlenmiş petrol ürünleri ve sanayi ürünleri alt başlıklarına yer verilmiştir.

2016 yılında sektörel bazda ticaret hacminin %89,6’sını sanayi sektörü, % 10,21’ini tarım sektörü ve % 002,43’lük kısmını da madencilik ve taşocağı sektörü oluşturmaktadır. 2017 yılında ise sektörel ticaret hacminin %90,77’sini sanayi sektörü, %8’98’ini tarım sektörü ve % 002,52’lik kısmını da madencilik ve taşocağı sektörü oluşturmaktadır. Madencilik ve taşocağı sektörünün serbest bölgeler ticaret hacmi içerisindeki payının yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. 2017 yılı sektörel bazda ticaret hacmi 2016 yılına nispetle %7,07’lik bir yükseliş göstermiş, 2017 yılı tarım ana sektöründe ise %-5’84’lük bir negatif azalış meydana gelmiş, azalış yüzdesi orman ürünleri alt sektöründe daha fazla olmak üzere tüm alt sektörlerde negatif yönde bir azalış gerçekleşmiştir.

2017 yılında sanayi sektörü, genel sektörel büyüme büyüklüğü olan %7,07’nin üzerinde % 8,53’lük bir büyüme kaydetmiştir. Sanayi sektöründeki büyüme en fazla %37,38’le işlenmiş petrol ürünleri alt sektöründe gerçekleşmiş, diğer sanayi alt sektörlerinden işlenmiş tarım ürünlerinde %9,98 ve sanayi ürünleri alt sektöründe de %8,05’lik bir büyüme gerçekleşmiştir. Sanayi sektörü içerisinde sanayi ürünleri alt sektörü, sanayi sektörü ticaret hacminin gerek yıllar itibariyle ve gerekse bölgeye giriş ve çıkışlar açısından ağırlığını hissettirmekte ve %92-93’ler düzeyinde bir paya sahip bulunmaktadır.

Tarım sektörü içerisinde gerek bölgeye girişler ve gerekse bölgeden çıkışlarda her iki yılda da bitkisel ürünlerin başat olduğu ve tarım sektörü ticaret hacminin tamamına yakını bitkisel ürünler alt sektörünün oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 6: Sektörler İtibariyle Ticaret Hacmi 2016-2017 (1.000 ABD \$)

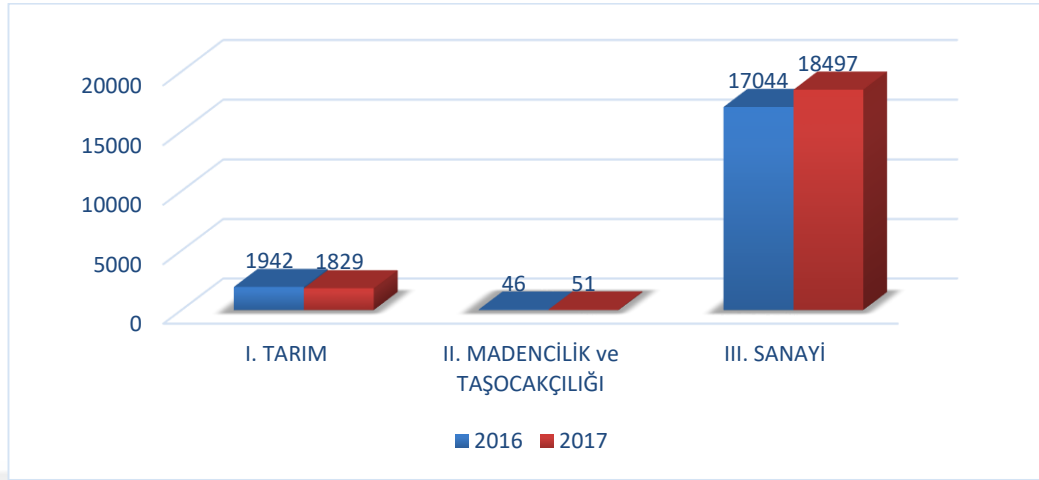
SEKTÖRLER	BÖLGELERE GİRİŞ	BÖLGELERE GİRİŞ		BÖLGELERDEN ÇIKIŞ	BÖLGELERDEN ÇIKIŞ		TOPLAM	TOPLAM	
	(Ocak-Aralık 2016)	(Ocak-Aralık 2017)	%	(Ocak-Aralık 2016)	(Ocak-Aralık 2017)	%	(Ocak-Aralık 2016)	(Ocak-Aralık 2017)	%
I. TARIM	855,42	895,973	4,74	1.087.376	933,361	-14,16	1.942.796	1.829.334	-5,84
A. BİTKİSEL ÜRÜNLER	831,682	875,113	5,22	1.064.808	914,376	-14,13	1.896.490	1.789.489	-5,64
B. HAYVANSAL ÜRÜNLER	10,916	11,051	1,24	8,337	7,734	-7,23	19,252	18,785	-2,43
C. SU ÜRÜNLERİ	1,073	998	-6,97	1,344	1,314	-2,23	2,416	2,312	-4,33
D. ORMAN ÜRÜNLERİ	11,75	8,812	-25,01	12,888	9,937	-22,89	24,638	18,749	-23,90
II. MADENCİLİK ve TAŞOCAK	31,869	32,764	2,81	14,414	18,658	29,44	46,283	51,422	11,10
III. SANAYİ	7.105.367	7.851.628	10,50	9.938.633	10.646.200	7,12	17.044.000	18.497.828	8,53
A. İŞLENMİŞ TARIM ÜRÜNLERİ	439,642	493,2	12,18	535,822	579,621	8,17	975,464	1.072.821	9,98
B. İŞLENMİŞ PETROL ÜRÜNLERİ	116,306	160,782	38,24	100,566	137,16	36,39	216,871	297,942	37,38
C. SANAYİ ÜRÜNLERİ	6.549.418	7.197.646	9,90	9.302.246	9.929.418	6,74	15.851.664	17.127.064	8,05
TOPLAM / TOTAL	7.992.656	8.780.365	9,86	11.040.423	11.598.219	5,05	19.033.079	20.378.584	7,07

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2018

Sanayi sektörü ticaret hacminin tüm sektörler arasında yaklaşık %90 ağırlığının olması yanında kendi alt sektörleri içerisinde de sanayi ürünleri alt sektörünün bölgeye giriş ve bölgeden çıkışlarda %93'lük bir payla açık ara önde bulunmaktadır. 2016 yılında serbest bölgelere giriş bakımından sanayi ürünleri alt sektörü ithalatı 6.549.656.000 dolar iken aynı alt sektörde bölgelerden çıkış yani ihracat rakamı da 9.302.246.000 dolar olarak gerçekleşmiştir. Yine, 2017 yılında sanayi ürünleri alt sektöründe bölgelere giriş rakamı 7.197.646.000 dolar, bölgelerden çıkış rakamı ise 9.929.418.000 dolar olarak gerçekleşmiştir.

Serbest bölgelerimize girişlerin ağırlığı içerisinde sanayi ürünleri payının yüksek olması, serbest bölgelerden çıkışlar içerisinde de yine sanayi ürünleri payının girişlere göre %40'lar düzeyinde daha yüksek gerçekleşmesi serbest bölgelerimizin kuruluş amaçlarına uygun olarak ucuz ve uygun hammadde ve ara mallarının serbest bölgelere girdiğini, ülkemizin ihracat kapasitesinin artırılması, döviz girdisi sağlanması, sanayi ürünlerini payının yükseltilmesi amacına uygun üretim faaliyeti gerçekleştirildikten sonra bölgelerden çıkışının sağlandığı anlaşılmaktadır.

Şekil 6: Sektörler İtibariyle Ticaret Hacmi 2016-2017 (Milyon ABD \$)

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2018

Şekil 6’da sektörler itibariyle 2016 ve 2017 yıllarına ilişkin ticaret hacimleri grafiksel olarak gösterilmiştir. Grafikleri incelediğimizde, sanayi sektörünün diğer sektörlerle karşı başat ve birincil üstünlüğünün olduğu, 2017 yılında 2016 yılına göre tarım sektörü ticaret hacminin gerilediği, sanayi sektörünün ise başat ve birincil hakimiyetini artışla kapattığı, madencilik ve taş ocakçılığı sektörünün ise sektörel serbest bölge ticaret hacmi içerisinde önemli olmayan bir yüzdeye sahip olduğunu görmekteyiz.

2.8. DEĞERLENDİRME

Engellerden arındırılmış serbest ticaret anlayışının her bir zaman diliminde var olduğunu, farklı isimler altında da olsa örneklerinin ilk çağlardan zamanımıza kadar uzanan süreçte çeşitli şekillerde ortaya çıktığını ve halen de önemini koruduğunu söyleyebiliriz. Ülkelerin gümrük duvarları ve korumacılığın geliştiği zamanlarda dahi, ticaretin mutlaka serbestçe yapılacağı alanlar, belirlenmiş bölgeler var olmuştur. Bunun, bazen sur içerisinde, bazen herhangi bir limanın köşesinde veya tamamında, bazen de bir ada da kendini gösterdiğini anlamaktayız. Sur şehri, serbest şehir, serbest bölge ya da özel bölge olsun, serbest ticaretin yapılabilmesi için mevcut ticari engellerinden kaçınmak suretiyle herhangi bir şekilde çıkış yolları bulunmuş ve serbest

ticareti geliştirici arayışlar ve uygulamalar günümüze kadar ifade ettiğimiz değişik isimler altında da olsa devam ettirilmiştir.

16'ncı yüzyıla gelmeden ortaya çıkan merkantilizm akımı ve gümrük duvarları, serbest ticarete büyük zararlar verse de ticaretin sıkışması mütemediyen adeta “panzehir”ini yaratırcasına serbest ticaret ve şehir uygulamalarını tetiklemiştir. 1929 iktisadi buhranı ve sonrasında yaşanan gelişmeler, çıkış için serbest bölge uygulamalarını yeniden gündeme getirmiş ve Amerika kıtasından başlamak üzere Avrupa'ya, Uzak Doğu'ya ve Akdeniz havzasına genişlemiş ve mevcut uygulamaları daha da geliştirmiştir.

İktisadi buhran zamanlarında belirginleşen ithal ikameci ve korumacı anlayış, giderek yerini ihracata dayalı ekonomi kalkınma faaliyet ve politikalarına bırakmış, petrol krizi ve oluşan ödemeler dengesi sorunları, dünya ülkelerinin döviz kazandırıcı üretim faaliyetlerine yönelmesine, bunun sonucu olarak serbest bölgelerin sayısında belirgin bir artışa yol açmıştır. Şüphesiz ki, bunda BM Ekonomik ve Sosyal İşler Komisyonu'nun, ülkelerin ihracatlarını ve döviz gelirlerini artırma da serbest bölgeleri bir araç olarak görmesi ve ilan etmesinin de büyük katkısı olduğunu ifade edebiliriz.

Bu süreçte, dünya ülkelerinin mevcut kanuni engelleri bertaraf etmek ve dış ticareti kolaylaştırmak için ortaya sürülen serbest ticaret olgusu ve serbest bölge kavramı, bir taraftan gelişmiş ülkelerde sıkışan çok uluslu şirketlere daha ucuz hammadde ve işgücü sağlarken, diğer taraftan da, gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermayeyi ülkelerine çekme, teknoloji transferi yoluyla yerli sanayilerinin gelişmesini hızlandırma ve özellikle petrol krizinden sonra oluşan ödemeler dengesi açıklarını kapatma vb. hedeflerle büyük ilgi görmüştür. Bugün dünyada irili ufaklı serbest bölge sayısının çeşitli isim ve şekiller altında 3000'leri geçtiği WEPZA tarafından ifade edilmektedir.

Türkiye'de de 1900'lü yılların öncesinde başlayan serbest bölge oluşturma fikrinin değişik tarihlerde gündeme getirildiği, kanuni düzenleme ve çalışma yapıldığı ancak sonuca ulaştırılamadığını, nihayet 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar paketi tedbirleriyle dışa açılma ve ihracata dayalı büyüme modeline geçilmesi ile birlikte, serbest bölge fikrinin yeniden ciddi olarak gündeme geldiğini ve 1983'ten sonra serbest bölge kurulması ve 1985'te yeni bir mevzuat çalışması yapılarak uygulamaya geçildiğini görmekteyiz.

Ülkemizde, özellikle 1990’larda yaygınlaşmaya başlayan serbest bölgelerin “yap-işlet-devret” ya da “kur-işlet-sahip ol” modellerinde yapılandırıldığı, faaliyet konuları ve fonksiyonları bakımından da karma yapıya sahip olduklarını görüyoruz. 2018 yılı Ekim ayı itibarıyla, ilkleri Antalya ve Mersin’de açılan, sonrasında hızla sayıları artarak faaliyete geçen serbest bölge sayısının toplamı 21’e ulaşmıştır. Zaman içerisinde verim alınamayan 3 serbest bölgenin kapatılması ile birlikte, hali hazırda faaliyette bulunan serbest bölge sayısının 18 olduğu, 4 bölgenin de kuruluş yerleri ve sınırlarının tespit edilerek faaliyete geçirme çalışmalarının halen devam ettiğini ifade edebiliriz.

Genel olarak değerlendirdiğimizde, Türkiye’de bugüne kadar kurulup işletilen serbest bölge uygulamalarından bazılarının çok başarılı olduğu, önemli bir kısmının ise beklenen ivmeyi yakalayamadıklarını ifade edebiliriz. Yine de ülkemizdeki serbest bölgeler gerek sayı bakımından ve gerekse ticaret hacimleri bakımından küresel, bölgesel ya da ülkedeki ekonomik sorunlardan dolayı zaman zaman dalgalanma yaşasa da hızla gelişmeye devam etmektedirler.

Bazı serbest bölgelerin kapatıldığı, bazılarının aynı düzeyde devam ettiği ya da ticaret hacimlerinde daralma yaşadığı, bazı serbest bölgelerde de önemli miktarda atıl kapasite olduğu düşünüldüğünde, serbest bölge kurulmadan önce mutlaka fayda-maliyet analizi yapıldıktan sonra karar verilmesi, yeni serbest bölgelerin açılması yerine, mevcutlarının sektörel ihtisaslaşmaya ağırlık verilerek çalışmaların yoğunlaşması uygun olacaktır.

Serbest bölgelerin daha önce ifade ettiğimiz üzere, anlayışlarda meydana gelen değişimler çerçevesinde oluşan yeni yaklaşımlara göre ele alınmasında, yerel ekonomiler ile bütünleşmesi, kümelenmeler oluşturularak rekabet gücünün artırılması, kaldırılan veya süresi sona eren bazı teşvik ve uygulamaların yeniden gözden geçirilmek suretiyle her bir serbest bölge için ayrı hikaye yazılması ve ihtisaslaşma sağlanmasında fayda vardır.

Bazı serbest bölgeler, kuruluş amaçları açısından ihracatı geliştirme ve döviz girdisi sağlama, diğer bir kısmının da aynı zamanda bölgesel kalkınmaya hizmet için kuruldukları, ancak çok düşük kalan ticaret hacimleriyle bırakın ihracat gerçekleştirmeleri, döviz kazandırmaları ve bölgesel kalkınmaya katkıları, yatırım ve işletme maliyetlerini dahi karşılayamamaktadırlar.

Sonuç olarak, dünya ülkeleri arasında ve ülkemizde de örnek sayılabilecek başarılı bölgeler mevcudiyetlerini geliştirerek devam ettirmektedir. Özellikle, zaman içerisinde etkisini yitiren vergi vb. teşvik uygulamalarının günümüzde ortaya çıkan gereklilikler de göz önüne alınarak güçlendirilmesi ve yeni anlayış ve yaklaşımlarla serbest bölgelerin desteklenmesi, başarılı serbest bölge sayısını artırabilecek ve ülke lehine olan içerikte ticaret hacimleri artış sağlayabilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EGE SERBEST BÖLGESİ (ESBAŞ)'NİN DIŞ TİCARET VE BÖLGESEL GELİŞME BAZLI ETKİLERİ: MUKAYESELİ BİR ANALİZ

1990 yılında “yap-işlet-devret” modeline göre özel sektör tarafından kurulan ilk serbest bölge unvanına sahip olan Ege Serbest Bölgesi, 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu’nda belirtilen kuruluş amaçlarını Türkiye’de faaliyette bulunan 18 bölge içinde en iyi şekilde gerçekleştiren bölgelerin başında yer almaktadır. Bu realiteden yola çıkarak yüksek lisans tez çalışmamızın bu bölümünde Ege Serbest Bölgesi’nin dış ticaret ve bölgesel gelişme bazlı etkileri mukayeseli analizler eşliğinde ortaya konulacaktır. Bölgedeki üretim ve yapısı analiz edilerek olası bir kümelenme var mı? sorusuna yanıt aranacaktır. Ayrıca, “Ege Serbest Bölgesi’nin Ticaretteki Uluslararası Rekabet Gücünün Bölgeden Yurtdışına ve Yurtdışından Bölgeye Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (Balassa AKÜ) Endeksi ile Ölçümü” sağlanacak ve bölgenin dış ticarete etkisi ortaya konulacaktır.

3.1. EGE SERBEST BÖLGESİNİN KURULUŞU, KONUMU, YAPISI, İŞLETİLMESİ

Türkiye’de kuruluşu gerçekleştirilen ve faaliyete geçen ilk serbest bölgelerden biri olan Ege Serbest Bölgesi faaliyete başladığı 1990 yılından bugüne kadar geçen süre içerisinde kuruluş amaç ve hedeflerine uygun olarak diğer serbest bölgeler arasında önemli başat role sahip olmuştur. Yaklaşık 30 yıl içinde bölgenin kat ettiği mesafe, şüphesiz ki Bölgenin kuruluş yapısı, stratejik coğrafi konumu, işletilmesi verilen hizmetlerle de doğrudan ilintilidir. Bu alt bölümde bölgenin ifade edilen özelliklerine yer verilecektir.

3.1.1. Ege Serbest Bölgesinin Kuruluşu

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu’nun 1985 yılında yürürlüğe girmesinden hemen sonra, ülkemizde önce Mersin ve Antalya Serbest Bölgeleri’nin kurulmasına dair BKK yayımlanarak, yer ve sınırları tespit edilmiştir.

İzmir ilinde yapılan fizibilite çalışmaları sonucu, İzmir ilinde de serbest bölge kurulmasının uygun olacağı kanaati oluşmuştur. Bunun üzerine, 4.3.1985 tarihli BKK ile İzmir Nemrut Serbest Bölgesi'nin yer ve sınırı tespit edilmiştir. Özellikle Nemrut Limanı Bölgesi'nin, bir endüstri bölgesini andırması, çok yoğun gemi söküm ve demir haddehaneleri, petrokimya, rafineri, tüp-gaz dolum gibi sanayi ve üretim tesislerinin varlığı yanında, yoğun kirli hava ve çevresel sorunlar gibi etmenler de göz önüne alınarak bölge kuruluşunun Gaziemir ilçesinde, organize sanayi bölgesi kurulması planlanan alanda faaliyete geçirilmesinin daha uygun olacağı kanaatine varılmıştır.

İzmir ilinde kurulacak bölgenin yer ve sınırları Aliaga ilçesi yerine Gaziemir ilçesi olarak değiştirilmiş, yer ve alan sınırları 11.01.1987 tarih ve 87/11401 sayılı BKK ile Gaziemir olarak tespit ve karar altına alınmıştır. 10.07.1989 tarihli ve 89/14427 tarihli BKK ile, ESBAŞ Ege Serbest Bölge Kurucu ve İşletmecisi A.Ş.'ne, Bölgeyi kurma ve işletme yetkisi verilmiştir.

11.01.1987 tarihli BKK ile kararlaştırılan "Ege Serbest Bölgesi Yönetmeliği" 30.10.1988 tarihli R.G.'de yayımlanmıştır. Yüksek Planlama Kurulu'nun 07.10.1988 tarihli ve 90 sayılı kararına istinaden Bölgede yer alabilecek faaliyet konuları, üretim ve ticaret-hizmet başlıkları altında detaylıca sıralanmıştır (Bağrıaçık, 1999: 102-103).

Bölge, ülkemizde özel bir şirket tarafından kurulan ve işletilen ilk üretim serbest bölgesidir. Ege Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. olan ESBAŞ sermayesinin %98'i Amerikan EAC International Inc. firmasına, geri kalan kısmı ise İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir Ticaret Odası, Ege Bölgesi Sanayi Odası ve kapatılarak hisseleri mahkeme kararı ile Büyükşehir Belediyesine devredilen İl Özel İdaresine ait olan bir özel sektör kuruluşudur. 1989 yılında kurulan ESBAŞ, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü ile arasında imzalanan sözleşme gereğince, "yap-işlet-devret" modeline göre, Ege Serbest Bölgesi'nin gerekli tüm alt yapı ve üst yapı tesislerini inşa etmek ve işletmekle görevlidir (Özdoğan, 2006: 37-38). Bölge, 1990 yılında faaliyete geçmiştir.

Ege Serbest Bölgesi 2.220.026 m²'lik devlet arazisi üzerine kurulmuş ve net kullanılabilir alan 1.842.440 m²'dir. Zaman içerisinde oluşan parsel ihtiyacı nedeniyle Ege Serbest Bölgesi'nin sınırlarının değiştirilmesine ilişkin BKK, 27.06.2016 tarihinde alınmış ve 03.08.2016 tarihli RG'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz

konusu karar ile Ege Serbest Bölgesi'nin alanı, 293.863,65 m2 artmıştır. Söz konusu alan 2018 yılı sonu itibariyle kullanıma açılmıştır.

3.1.2. Ege Serbest Bölgesi'nin Konumu

Resmi açılışı 14 Ağustos 1990 tarihinde yapılan, ilk üretimin ise 24 Kasım 1991 tarihinde gerçekleştiği Bölge, rahatlıkla ulaşılabilirlik, erişilebilirlik ve lojistik bakımından çok cazip bir yerde konuşlandırılmıştır. Ege Serbest Bölgesi, Adnan Menderes Havalimanı'na 4 km, İzmir Limanı'na 12 km, Valilik ve Büyükşehir Belediyesi'nin de bulunduğu Konak Meydanı'na ise 10 km mesafede bulunmaktadır. İzmir- Çeşme-Aydın otobanının hemen kenarında olup, Çeşme Limanı'na 60 km, hemen yanı başından geçen ve toplam ağ uzunluğu 180 km olan toplu taşıma hattı İZBAN yanında, karayolu, demiryolu ve metro gibi diğer ulaşım ve lojistik kolaylıkları, bir serbest bölge için bulunmayacak derecede avantajlar sağlamaktadır.

Ege Serbest Bölgesi'nin kurulduğu İzmir kenti, Avrupa'nın Asya'ya, Asya'nın ise Avrupa'ya açılan kapısı konumunda bulunmakta, AB ile ülkemiz pazarına, Doğu ve Orta Avrupa'ya, Balkanlar, Rusya, Orta Doğu, Kafkaslar, Ege ve Akdeniz Havzasındaki ülkelere ulaşım açısından en merkezi konumda bulunmaktadır. Ayrıca, bölgenin bulunduğu İzmir ili, gelişmiş modern havalimanı sayesinde, İstanbul'a 1 saat, Atina ve Sofya'ya yine 1 saat, Roma, Kahire ve Kiev'e 2,5 saat, Londra, Paris ve Frankfurt'a ise sadece 3 saat uçuş mesafesindedir.

Serbest Bölge, yukarıda ifade etmeye çalıştığımız, jeo-stratejik konumu, yeraltı ve yerüstü güzellik ve zenginlikleri, ekonomik ve sosyal gelişmişlik seviyesi bakımından büyük bir cazibe ve fırsatlar kavşağı olan ve Türk ekonomisi için de vazgeçilmez olan İzmir ilinin merkezinde yer almaktadır.

3.1.3. Ege Serbest Bölgesinin Faaliyet Konuları

Ege Serbest Bölgesi kuruluşu öncesinde hazırlanan fizibilite raporunda, bölgenin tam olarak faaliyete geçmesi durumunda 500 milyon dolarlık üst yapı yatırımının, 1 milyar dolarlık ticaret hacminin ve 36.000 kişilik istihdamın gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Bu hedeflemeler yapılırken Bölge, özellikle yüksek

teknolojiye dayalı doğrudan yabancı yatırımları ülkemize çekecek şekilde %98' i yabancı sermayeye dayalı uluslararası şirket ortaklığında kurulmuştur.

YPK'nun 90 sayılı ve 07.10.1988 tarihli kararı ile İzmir Gaziemir ilçesinde kurulacak serbest bölge içerisinde yer alabilecek hizmet alanları şöyle oluşmuştur (Bağrıaçık, A. 1999: 102-103):

Üretim faaliyetleri açısından; imalat sanayi sektöründe yer alan faaliyetler ve özellikle elektronik, optik, tıbbi elektronik, elektrikli ölçü aletleri, hesap makinaları, bilgisayar ve benzeri ekipmanlarının üretimi ile yurtiçi tüketiminin yanı sıra ihracata da katkısı olmak kaydıyla her türlü tarımsal ve sınai üretim faaliyetleri,

Ticaret ve hizmet faaliyetleri açısından; ambalajlama, depolama, tasnifleme, etiketleme, tamir, montaj ve benzeri diğer işlemler dahil olmak üzere ticari faaliyeti kolaylaştırıcı işlemler, bankacılık, sigortacılık, müşavir ve mühendislik hizmetleri dahil olmak üzere Devlet Planlama Teşkilatınca uygun görülecek diğer hizmet faaliyetleri ve kişisel ihtiyaçların bölgede karşılanmasını kolaylaştırıcı diğer faaliyetler olarak belirtilmiştir.

Dolayısıyla yukarıda ifade edilen sınırlar içerisinde Ege Serbest Bölgesi'nde Yüksek Planlama Kurulu Kararı ile üretim, alım-satım, depo işletmeciliği, işyeri kiralama, montaj-demontaj, bakım-onarım, bankacılık, sigortacılık, finansal kiralama vb. işlemler yapılabilir.

Ülkemizdeki bölgeler arasında en çok doğrudan dış yatırımı çeken bölge, Ege Serbest Bölgesi'dir. Bölge faaliyetlerinde, yüksek donanımlı teknolojiyi benimseyen ve gerçekleştiren firmalar ön planda tutulmakta, tesisleşme, üstün vasıflı kalite ve hizmet ile bölge işletmecisinin istikrarına özel önem verilmektedir.

Bölge'de bugün geline nokta, ağırlıklı olarak elektrik ve elektronik sanayi, makine imalat ve montaj sanayi, tekstil, konfeksiyon, gıda işleme ve paketleme sanayi, otomotiv yan sanayi, havacılık yan sanayi, tıbbi cihazlar üretim sektörleri bulunmaktadır. Bölgede ticareti bakımından önem arz eden ve öne çıkan mallar ise konfeksiyon, tekstil ürünleri, kimyasal ürünler, ağır iş makineleri ve dayanıklı tüketim mallarıdır.

3.1.4. Ege Serbest Bölgesinin İdari Yapısı

Bir serbest bölgenin mal ve hizmet üretim faaliyet ve başarısında bölgenin idari yapısı önemli bir rol oynamakta ve faaliyette bulunan işletmelerin çalışmalarını rahat ve kolay bir şekilde yerine getirmelerine katkı sağlamaktadır. Bu alt bölümde Ege Serbest Bölgesi içerisinde idari hizmetleri yerine getiren kuruluşlara ve ESBAŞ kurucu ve işletici firma ile sunduğu hizmetlere yer verilecektir.

3.1.4.1. Ege Serbest Bölge Müdürlüğü

Ticaret Bakanlığı Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak konuşlanan Ege Serbest Bölge Müdürlüğü'nün görev ve yetkileri 16.8.1985 tarih ve 85/9801 sayılı BKK ile Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği'nin 5. maddesinde yer almaktadır. Serbest Bölge Müdürlüğü, Serbest Bölgeler Mevzuatı çerçevesinde bölgeyi yönetmekle yükümlüdür. Bölge Müdürü, Yönetmelikte belirtilen görevlerin yerine getirilmesi ve işlemlerin mevzuata uygun olarak yürütülmesi için her türlü tedbiri alır. Bu görevlerin yerine getirilmesiyle ilgili her türlü gözetim, denetim ve uygulamadan sorumludur. Kısaca, Bölge Müdürlüğü ve temsilcisi olan Bölge Müdürü bölgeyi yönetir ve Yönetmelikle kendisine verilen diğer görevleri yerine getirir.

3.1.4.2. Ege Serbest Bölgesi Gümrük Müdürlüğü-Muayene-Muhafaza-

Gümrük Kanunu'nun 153'ncü maddesi ile Gümrük Yönetmeliği'nin 420'nci maddesinde Serbest Bölge Gümrük Müdürlükleri'nin görevleri sayılmaktadır. Gümrük mevzuatını uygulamak, her türlü ithalat, ihracat, transit, gümrük işlemlerini gerçekleştirmek, cezaların uygulamasını sağlamak, eşyalarla ilgili verilen izin belgelerini, eşyaların ihraç ve ithalini denetlemek, 1918 sayılı Kanun gereği kaçakçılığın men ve takibini yapmak, bölge içerisine giren her türlü eşyaya ait bilgileri tutmak, bölge dışına çıkarılan her türlü eşyanın kontrol ve irsaliyesi ile ilgili işlemleri gerçekleştirmek başlıca görevleri arasında yer almaktadır.

Gümrük Muhafaza Kısım Amirliği ise, kaçakçılığın men ve takibi ile önleyici tedbirler konusunda faaliyet gösterir, bölgeye giren- çıkan araçları denetler.

3.1.4.3. Ege Serbest Bölgesi Emniyet Birimi

Valilik tarafından görevlendirilen polis birimi, bölge alanında, sınırlarında, giriş-çıkış noktalarında emniyet ve asayiş hizmetlerinin yerine getirilmesi bakımından yeterli sayıda polis bulundurur ve meydana gelen olaylarla ilgili gerekli tahkikatı yürütür.

3.1.5. Ege Serbest Bölgesi Kurucu-İşleticisi: ESBAŞ

Ege Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. olan ve kuruluşu 1989 yılında gerçekleştirilen ESBAŞ'ın sermayesinin % 98'i Amerikan EAC International Inc. firmasına, geri kalan kısmı ise İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir Ticaret Odası, Ege Bölgesi Sanayi Odası ve kapatılarak hisseleri mahkeme kararı ile Büyükşehir Belediyesine devredilen İl Özel İdaresine aittir. ESBAŞ, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü ile arasında imzalanan sözleşme gereğince, yap-işlet-devret modeline göre, Ege Serbest Bölgesi'nin gerekli tüm alt yapı ve üst yapı tesislerini inşa etmek ve işletmekle görevlidir (Özdoğan, 2006: 37-38).

Ege Serbest Bölgesi'ni alanında Mükemmeliyet Merkezi yapmak ve uzun vadeli geleceğini sürekli büyüyerek ve gelişerek güvenceye almak vizyonu ile uzun dönemli ve sürdürülebilir kamu yararı sağlama bilinci ile Türkiye'nin ve dünyanın örnek bir sanayi bölgesi olma misyonu çizen ESBAŞ'ın, 2006 yılında 4 ISO Kalite Belgesi'ne sahip dünyanın ilk serbest bölgesi kurucu ve işleticisi olma yanında, girişimleriyle Türkiye'de ilk Havacılık ve Uzay Kümelenmesi Derneği kurulmuştur. 2012 yılında EFOM Member Yönetim Modeli uygulamasına başlamış, 2017 yılında Türkiye Mükemmellik Ödülü ile 2018 yılında ise PERYÖN Memnuniyet ve Bağlılık Yönetimi Başarı Ödülü sahibi olmuştur (<http://www.esbas.com.tr/>).

3.1.5.1. ESBAŞ'ın Görevleri ve Sunduğu Hizmetler

Ege Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. ESBAŞ, Ege Serbest Bölgesi'nin tüm alt yapısını ve gerekli üst yapıları inşa eder ve bakımlarını yapar, kullanıcıların talepleri doğrultusunda yatırımcı kullanıcılara alt yapısı hazır arazileri veya hazır talep edenlere ihtiyaçlarına uygun bina kiralar. Açık ve kapalı alanlarda kullanıcılara depoculuk, modüler depo, özel depo binası, özel ofis ve müşterek ofis hizmetleri sunar.

ESBAŞ, genel hizmetler olarak, kullanıcıların elektrik, su, haberleşme, LPG temini, doğalgaz, akaryakıt temini, bölge geçişi, kantar, inşaat iş ve işlemleri, ekipman ve personel kiralama, gümrük koordinasyonu, insani beslenme, evsel ve endüstriyel atıkların toplanması, lojistik, yükleme boşaltma ile yükle boşalt hizmetlerini karşılar. Laboratuvarlar ve ortak tesislerden faydalanma imkanı sunar, sürekli sergi-teşhir alanlarında gerekli hizmetleri sağlar, çevrenin bakım ve tanzimini gerçekleştirir, ortak sağlık birimi, kreş, lokanta, yemekhane, kafeterya, kantin vb. ihtiyaç alanı hizmetlerini yerine getirir. Yangına karşı koruma tedbirlerini alır. Ayrıca, işletmelerin gerekli ve zorunlu olan projelerini inceler ve uygun olanları vize eder, inşaatların denetimini gerçekleştirir.

3.1.5.2. ESBAŞ'ın Sunduğu Yan Hizmetler

Ege Serbest Bölgesi, üslendiği kurucu ve işletici görevi gereği sunduğu genel hizmetler yanında, bölgeyi öne çıkaran, ayrıcalıklı ve yaşamı kolay kılan diğer bazı hizmetleri de bölge kullanıcılarına sunmaktadır. Ege Serbest Bölgesinin sosyal tesislere ayırdığı alan 83.630 m²'dir. Kullanıcı firmaların ürünlerini sergileme imkanı bulabilmesi, gerek kendi personeline eğitim amaçlı ve gerekse de ulusal ve uluslararası konferans ve toplantıların yapılabilmesi için simultane tercüme, multimedya ve telekonferans hizmetlerine uygun seminer salonlarını da içerisinde barındıran 250 kişi kapasiteli yüksek kapasiteli ESBAŞ Teknoloji Merkezi bulunmaktadır. Bu merkezde ülke içinden ve uluslararası alandan olmak üzere değişik seviyede iş insanlarının katıldığı çeşitli toplantı, seminer ve çalıştaylar gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, Teknoloji Merkezi içerisinde yer alan Antika Araba Müzesinde sergilenen asırlık

marka araçlarında bulunduğu birbirinden güzel 19 harika araç bölge ziyaretçilerinin beğenilerine sunulmuştur.

2000 yılında hizmete giren ve kapalı spor salonu ile açık spor alanlarından oluşan ESBAŞ Spor Tesisleri bölge kullanıcı firma çalışanlarına yönelik hizmet vermekte, yıla yayılmış vaziyette çeşitli sosyal etkinlik, spor ve kültür faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, Bölge’de faaliyet gösteren yerli ve yabancı firmaların çalışanlarının çocuklarının hizmet alacağı 240 kişi kapasiteli çocuk yuvası ve okul öncesi okul da yer almaktadır

ESBAŞ Ortak Sağlık Hizmetleri ve İş Güvenliği Birimi’nde hafta içi mesai saatlerinde Müşterek İşyeri Hekimliği olarak poliklinik hizmetleri, periyodik kontrol muayeneleri ile acil müdahale hizmetleri verilmekte, ayrıca diş kliniği de faaliyette bulunmaktadır.

Ege Serbest Bölgesi içerisinde 2000 yılında “Amerika Birleşik Devletleri Uzay Kampı Vakfı” lisansı ile kurularak hizmete açılan dünyanın beşinci, Ülkemizin, Ortadoğu ve Güney Amerika’nın ilk ve tek “Uzay Kampı Türkiye” bulunmaktadır. Uzay Kampı Türkiye’de simülatörler, uzay mekiği, laboratuvarlar, Mars kontrol odası, yer kontrol merkezi ve gözlemevi bulunmakta, ilk ve orta okul ile lise başlangıç seviyesindeki öğrencilere “matematik, fen, liderlik ve takım çalışması eğitimleri” verilmekte, ileride mühendis, bilim insanı, astronot ve eğitimci olabilmelerine imkan sağlayacak yetenek geliştirici, aydınlatıcı ve teşvik edici çalışma ve rehberlik çalışmaları da gerçekleştirilmektedir.

3.2. EGE SERBEST BÖLGESİNDE FAALİYET GÖSTEREN FİRMALAR, BÖLGESEL GELİŞME BAZLI ETKİLER VE BİR MUKAYESE

Ege Serbest Bölgesinde faaliyette bulunan firmaların yerli, yabancı, ya da yerli/yabancı ortaklı firma olmaları ile yatırımcı ya da kiracı olarak bölgede bulunmalarına ilişkin olarak bölgenin faaliyete geçtiği 1990 yılından 2018 yılına kadar inişli ve çıkışlı çeşitli değişimler yaşanmıştır. Özellikle, 2004 yılında 5084 sayılı Kanun ile Serbest Bölgeler Kanunu’nda yapılan değişiklikle serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmaların vergi muafiyetlerine ilişkin yeni esaslar getirilmesi ve bunların aleyhte algılanması sonrası firma sayılarında azalmalar meydana gelmiştir.

Bazı firmalar ruhsat süresi sonrasında ruhsatlarını yenilememişler, bazıları ise ruhsat sürelerinin bitimini beklemeden ruhsatlarını iptal ettirerek bölgeden ayrılmışlardır. Daha sonraki zaman dilimi içinde yapılan vergi vb. düzenlemelerle güven yeniden tesis edilmiştir (ESBAŞ, 2018)

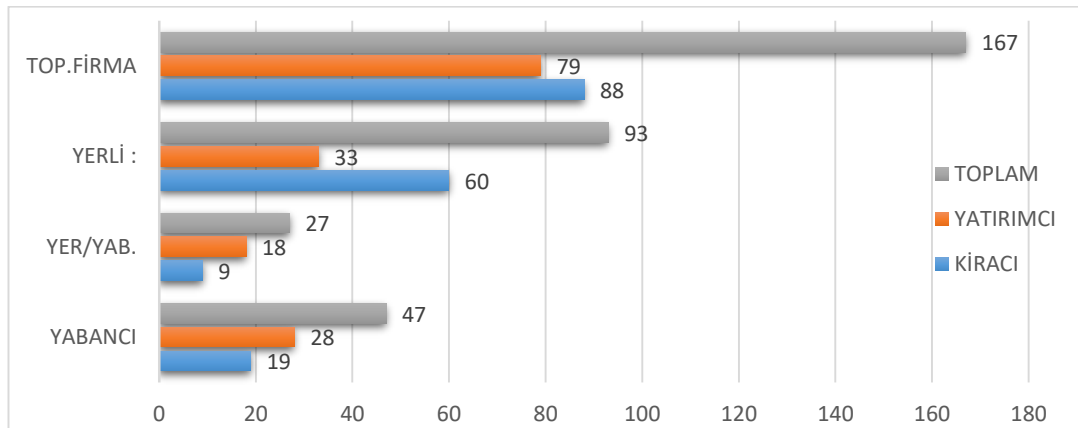
Tablo 7: Firma Bazında Yabancı/Yerli Yatırımcılar

31.10.2018			
	KİRACI	YATIRIMCI	TOPLAM
YABANCI	19	28	47
YER/YAB.	9	18	27
YERLİ :	60	33	93
TOP.FİRMA	88	79	167

Kaynak: Ege Serbest Bölge Müdürlüğü 2018

Ege Serbest Bölgesinde kiracı ve yatırımcı olmaları ile yabancı, yerli ya da yabancı-yerli ayrımına göre faaliyet gösteren firmaların 31.10.2018 tarihi itibarıyla sayısı Tablo 7’de gösterilmiştir. Bölgede anılan tarih itibarıyla toplam 167 firma faaliyet göstermekte, bunların 47’si yabancı firma, 27’si yerli/yabancı ortaklı firma ve 93’side yerli firmalardan oluşmaktadır. Yine, yabancı firmaların 19’u kiracı olarak bulunmakta, 28’i ise yatırımcı olarak faaliyette bulunmaktadır. Yerli/yabancı ortaklı firmalarında 9’u kiracı, 18’i ise yatırımcı olarak bulunmaktadır. Yine yerli firmalardan 88’i kiracı ve 79’u ise yatırımcı olarak faaliyette bulunmaktadır.

Şekil 7: Firma Bazında Yabancı/Yerli Yatırımcıların Dağılımı 31.10.2018

Kaynak: Ege Serbest Bölge Müdürlüğü 2018

Şekil 7’de, Bölgede faaliyette bulunan firmaların yerli, yabancı ve yerli/yabancı olmalarına ilişkin veriler grafiklerde sunulmuştur. Grafikte bölgede faaliyet gösteren 167 firmadan 47’sinin yabancı ve 27’sinin de yerli/yabancı ortaklı olmak üzere yabancı firma sayısının 74’olduğunu, geriye kalanlarında yerli firmalardan oluştuğunu görmekteyiz.

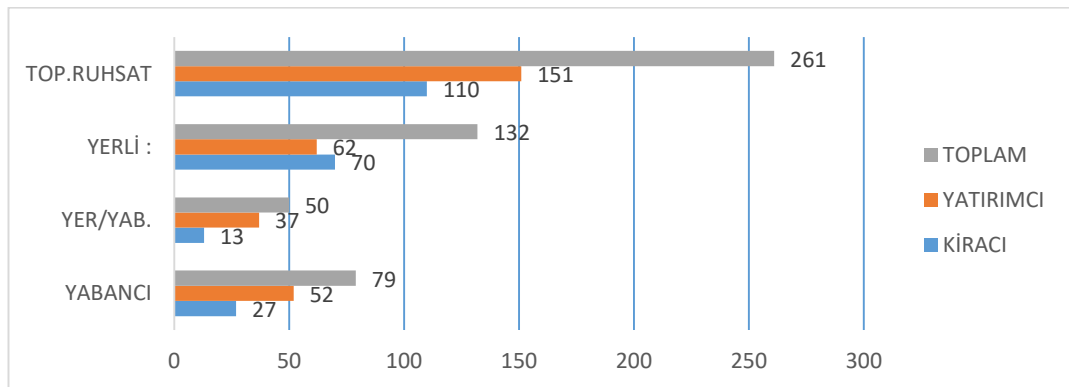
Tablo 8: Ruhsat Bazında Yabancı/Yerli Yatırımcılar

31.10.2018			
	KİRACI	YATIRIMCI	TOPLAM
YABANCI	27	52	79
YER/YAB.	13	37	50
YERLİ :	70	62	132
TOP.FİRMA	110	151	261

Kaynak: Ege Serbest Bölge Müdürlüğü 2018

Ege Serbest Bölgesinde ruhsat bazında yerli/yabancı yatırımcılara baktığımızda, Tablo 8’de de görüleceği üzere, bölgede 31.10.2018 tarihi itibarıyla 261 ruhsatlı firmanın olduğu, bu ruhsatlı firmalardan 79’unun yabancı, 50’sinin yerli/yabancı ortaklı ve 132’sinde yerli firmalardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Ruhsatlı yabancı firmaların 27’sinin kiracı ve 52’sinin yatırımcı, yerli/yabancı ruhsatlı firmaların 13’ünün kiracı ve 37’sinin yatırımcı ve yerli ruhsatlı firmaların 70’inin kiracı, 62’sinin yatırımcı olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 8: Ruhsat Bazında Yabancı/Yerli Yatırımcıların Dağılımı 31.10.2018

Kaynak: Ege Serbest Bölge Müdürlüğü 2018

Şekil 8’de, Ege Serbest Bölgesinde ruhsat bazında yerli ve yabancı yatırımcıların dağılımına baktığımızda, ruhsat bazında toplam 261 yerli yabancı yatırımcıdan, 79’unun yabancı, 50’sinin yerli/yabancı ortaklı yatırımcı olmak üzere toplam yabancı iltisaklı 129 ruhsat bazlı firma bulunduğu, geriye kalan 132 yatırımcının da yerli ruhsatlı firmalardan oluştuğunu görmekteyiz.

Ege Serbest Bölgesindeki yatırımcıları firma ve ruhsat bazında yerli ve yabancı ayrımında değerlendirdiğimizde, serbest bölgelerin kuruluş hedefleri doğrultusunda kayda değer sayıda yabancı yatırımcının bölgeye çekildiği ve üretim faaliyeti içerisinde bulundukları güncel verilerden anlaşılmaktadır.

3.2.1. Ege Serbest Bölgesinde Faaliyet Gösteren İşletmelerin Büyüklüklerine Göre Dağılımı

Ege Serbest Bölgesinde faaliyet gösteren işletmelerin büyüklüklerini, gerçekleştirdikleri ticaret hacmi ile yarattıkları istihdam sayısı açısından incelenmiştir. Bölgede 2017 yılı sonu itibariyle faaliyette bulunan işletmelerin ticaret hacim büyüklükleri ve ilk on içerisine girenleri birlikte değerlendirdiğimizde önemli tespitlere ulaşmamız mümkün olmaktadır. Aşağıda bulunan Tablo 9’da bölgede bulunan 2017 yılı sonu itibariyle en fazla ticaret hacmine sahip firmalar ile gerçekleştirdikleri ticaret hacminin yönler göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 9: Ege Serbest Bölgesi Firma Bazında Ticaret Hacmi İlk 10 – 2017 (1.000 ABD \$)

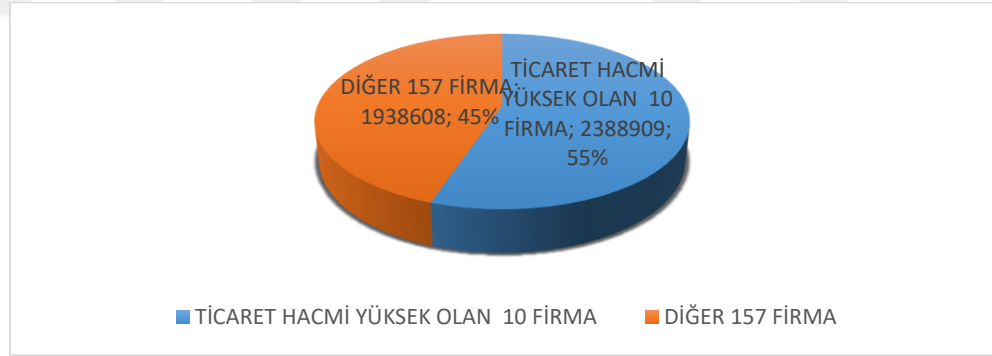
Sıra	Faaliyet Konusu	Firma Ünvanı	Türkiye’den Bölgeye	Bölgeden Türkiye’ye	Yurtdışından Bölgeye	Bölgeden Yurtdışına	TOPLAM	G.TOP PAYI
								%
1	ÜRETİM-ALIM SATIM	CMS JANT SANAYİ A.Ş.	32.522	44.825	85.300	172.961	335.608	7,76
2	ÜRETİM-ALIM SATIM	ELDOR ELEKTRONİK VE PLASTİK MALZ.ÜR. VE TİC. LTD. ŞTİ.	19.919	7.661	119.210	177.127	323.917	7,49
3	ÜRETİM-ALIM SATIM	DELPHI OTOMOTİV SİSTEMLERİ SAN.VE TİC. A.Ş. EGE SB: SB.	28.919	17.534	48.086	158.364	252.904	5,84
4	ÜRETİM-ALIM SATIM	HUGO BOSS TEKSTİL SAN. LTD. ŞTİ.	7.710	804	82.036	153.883	244.433	5,65
5	ÜRETİM-ALIM SATIM	HİDROMEK-HİDROLİK VE MEK.MAK. İMA.SAN.TİC. A.Ş. ESB SB.	55.636	82.232	40.871	48.406	227.145	5,25
6	ÜRETİM-ALIM SATIM	DELPHI AUTOMOTIVE SYSTEMS LTD. ŞTİ. - EGE S:B: SB	24.174	4.428	65.486	127.522	221.611	5,12
7	ÜRETİM-ALIM SATIM	GATES ENDÜSTRİYEL METAL KAUÇUK SAN. VE TİC. A.Ş.	11.825	6.954	77.000	109.671	205.452	4,75
8	ÜRETİM-ALIM SATIM	PFW HAVACILIK SAN. VE DİŞ TİC. LTD. ŞTİ.	1.419	183	83.325	118.315	203.242	4,7
9	ÜRETİM-ALIM SATIM	STACKPOLE INTERNATIONAL OTOMOTİV ÜRÜN.LTD.ŞTİ.	14.602	1.205	48.975	137.076	201.859	4,66
10	MON-DEMONTAJ ALSA	TSM GLOBAL TURKEY MAK. SAN. VE TİC. A.Ş. EGE S.B.SB.	280	92.713	76.985	2.765	172.744	3,99

Kaynak: Ege Serbest Bölge Müdürlüğü 2018

Tablo 9'daki verileri incelediğimizde, Ege Serbest Bölgesinde 2017 yılında gerçekleştirilen 4.328.210.000 ABD Dolarlık ticaret hacminin; %7,76'sını CMS Jant, %7,49'unu Eldor Elektronik, %5,84'ünü Delphi Otomotiv, %5,65'ini Hugo Boss Tekstil, %5,25'ini Hidromek Hidrolik, %5,12'sini Delphi Otomotiv, %4,75'ini Gates Metal, %4,7'sini PFW Havacılık, %4,66'sını Stackpole Otomotiv ve %3,99'unu da TSM Global Makine gerçekleştirmiştir. Özellikle ilk 10 firmanın yalnızca birinin faaliyetinin montaj-demontaj olması, geri kalan 9 firmanın ise üretim yapması ve özellikle hepsinin yabancı sermayeli firmalardan oluşması Ege Serbest Bölgesi ve ülkemiz adına çok dikkate değerdir.

Şekil 9'u incelediğimizde, bölgede bulunan 167 firmadan ticaret hacmi yüksek olan ilk 10 firmanın 2017 yılında bölgede gerçekleşen ticaret hacminin 2.388.909.000 ABD Dolarlık kısmına denk gelen %55'ini tek başlarına gerçekleştirdikleri, geri kalan 157 firmanın ise ancak ticaret hacminin 1.938.608.000 ABD dolarına isabet eden %45'lik kısmını oluşturabildikleri anlaşılmaktadır.

Şekil 9: Ticaret Hacmi Yüksek Olan 10 Firma Dağılımı 31.12.017 (1.000 ABD \$)

Kaynak: Ege Serbest Bölge Müdürlüğü 2018

Ticaret hacmi yüksek 10 firmanın tablo 9'daki yönleri göre ticaret hacimleri incelendiğinde ise, bir firmanın yurtdışından bölgeye ithalat yoluyla gelen malları montaj-demontaj yaparak bölgeden Türkiye yönüne sattığı, diğer firmaların tamamının yurtdışından bölgeye ithal ettikleri hammadde ve ara malları ile Türkiye'den bölgeye gelen ilave girdileri de sürece dahil ettikten sonra bölgede işleme ve üretime tabi tutarak ürettikleri katma değeri yüksek sanayi mallarını bölgeden yurtdışına ihraç ettiklerini görmekteyiz.

Ege Serbest Bölgesinin gerçekleştirdiği ticaret hacminin ilk 10 firmasının yabancı firmalardan oluşması, bu firmaların bölge ticaret hacminin yaklaşık %55'ini gerçekleştirmeleri ve üretimlerinin büyük bir bölümünü bölgeden yurtdışına ihraç etmeleri, bu firmaların sanayi ürünleri üretiminde başat rol üstlendiklerini ve önemli ölçüde yabancı sermaye yatırımı ve teknoloji transferi gerçekleştirdiklerini, böylece bölgenin kuruluş amaçlarına uygun bir yapıda hareket ettikleri ve bu alanda da başarılı olduklarını rahatlıkla ifade edebiliriz.

Tablo 10: İstihdamı En Çok Olan Firmalar 31.12.2017

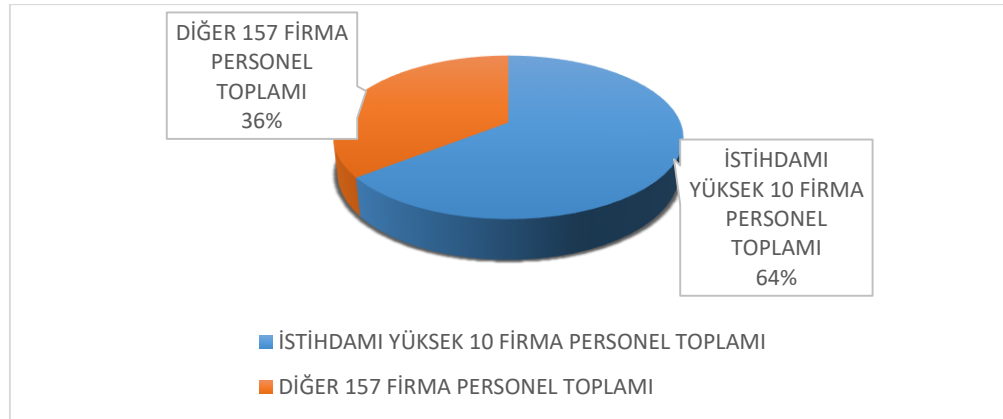
SIRA	FİRMA ADI	PER.SA YISI
1	HUGO BOSS TEKSTİL SAN. LTD. ŞTİ.	3742
2	CMS JANT SANAYİ A.Ş.	1950
3	ELDOR ELEKTRONİK VE PLASTİK MALZ.ÜR. VE TİC. LTD. ŞTİ.	1492
4	DELPHI AUTOMOTIVE SYSTEMS LTD. ŞTİ. - EGE S.B.ŞB:	1400
5	DELPHI OTOMOTİV SİSTEMLERİ SAN.VE TİC. A.Ş. EGE S.B.ŞB	1256
6	MAHLE MOTOR PARÇALARI SANAYİ VE TİCARET A.Ş.:	610
7	CEVHER JANT SANAYİ A.Ş.	604
8	FTB FASTENER TECHNOLOGY BAĞ.ELEMANLARI SAN. VE TİC. A.Ş.	597
9	ROY ROBSON FASHİON TEKSTİL KONF. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	522
10	SF TRADE TEKNİK TEKSTİL A.Ş.	467

Kaynak: Ege Serbest Bölge Müdürlüğü 2018

Ege Serbest Bölgesinde faaliyet gösteren işletmelerin büyüklüklerini yarattıkları istihdamın büyüklüğü açısından incelediğimizde de önemli sonuçlara varmamız mümkündür. 2017 yılı sonu itibariyle bölgede en fazla istihdamı sağlayan 10 firmaya baktığımızda, bu firmaların biri hariç hepsinin yabancı sermayeli yatırımcıların firmaları olduğu ve bölgede yaratılan istihdamın yarısından fazlasını bu 10 firmanın gerçekleştirdiğini görüyoruz.

Tablo 10'a göz attığımızda, İstihdamı en fazla olan firmalar arasında Hugo Boss, CMC Jant, Eldor Elektronik, Delphi Otomotivin iki şirketi, Mahle Motor, Cevher Jant, FTB Fastaner Teknoloji, Roy Robson, ve SF Trade gibi ünlü marka firmalar bulunmaktadır. Anılan firmaların bölgede geri kalan diğer firmalarla birlikte kayda değer büyüklükte istihdam yarattıklarını görmekteyiz. Yine bölgede bulunan ve marka olmuş bazı yabancı sermayeli firmaların yeni ilave yabancı sermaye yatırımı kararı aldıkları da bilinmektedir.

Şekil 10: İstihdamı Yüksek 10 Firma Dağılımı 31.12.2017

Kaynak: Ege Serbest Bölge Müdürlüğü 2018

Şekil 10 incelendiğinde, tablo 10’da sıralanan istihdamı yüksek on firmanın Ege Serbest Bölgesinde 2017 yılındaki 19.634 kişilik toplam istihdamın %64’ünü oluşturdukları, geri kalan 157 firmanın ise bölgedeki istihdamın ancak %36’sını gerçekleştirdikleri grafikten anlaşılmaktadır. İstihdamı en yüksek 10 firmanın önemli ölçüde yabancı sermayeli şirketlerden oluşması, serbest bölgenin kuruluş amaçları arasında yer alan yabancı sermaye yatırımlarına bağlı olarak artan istihdam beklentisinin bu hedef doğrultusunda gerçekleştiği söylenebilir.

3.2.2. Ege Serbest Bölgesi Firmalarının Faaliyet Konularına Göre Dağılımı

Bölgedeki firmaların 31.10.2018 tarihi itibarıyla faaliyet konularına göre dağılımı Tablo 11’de ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Tabloya baktığımızda, bölgedeki ruhsatlı firmaların 132’sinin üretim, 96’sının alım-satım, 7’sinin montaj-demontaj, 6’sının bakım-onarım, 5’inin bankacılık, geriye kalanlarının da diğer hizmetler alanında faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Bu veriler bölgede faaliyet gösteren firmaların ağırlıklı ve birinci faaliyet olarak üretime yöneldikleri anlaşılmaktadır. İkinci faaliyet konusunu da alım-satım firmaları oluşturmaktadır. Üretim faaliyetinde bulunan 132 firmanın 44’ünün yabancı, 25’inde yerli/yabancı sermayeli firma olması serbest bölgenin amaçları ve geleceği açısından başarılı bulunmuştur.

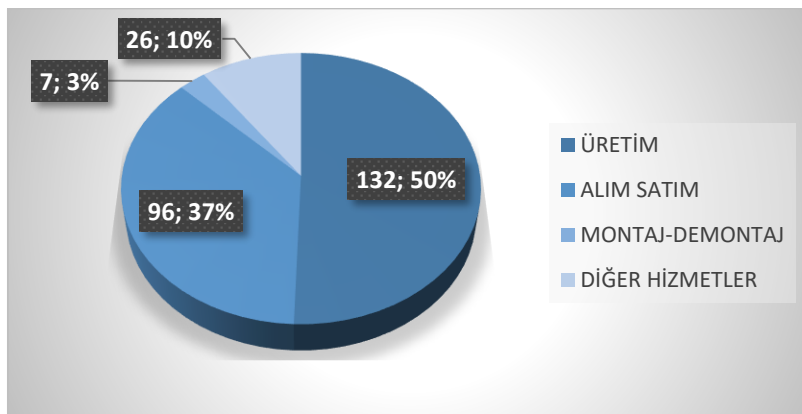
Tablo 11: Ege Serbest Bölgesi Firmalarının Faaliyet Konularına Göre Dağılımı

FAALİYET KONULARI	YERLİ			YABANCI			YERLİ-YABANCI			G.TOPLAM
	Kiracı	Yatırımcı	Toplam	Kiracı	Yatırımcı	Toplam	Kiracı	Yatırımcı	Toplam	TOPLAM
BKİ			0			0		2	2	2
ALIM-SATIM	29	22	51	14	18	32	5	8	13	96
ÜRETİM	27	36	63	13	31	44	6	19	25	132
BAKIM-ONARIM	3	1	4	0	1	1	0	1	1	6
BANKACILIK	4	0	4	0	0	0	1	0	1	5
DEPOLAMA	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1
DİĞER HİZMETLER	2	1	3	0	2	2	0	3	3	8
İNŞ.DANIŞMANLIK			0			0				0
KİRALAMA	0	0	0	0	0	0	0	2	2	2
MONTAJ-DEMONTAJ	4	1	5	0	0	0	1	1	2	7
KUMANYACILIK	1	0	1							1
ATIK YÖNETİM SİS.	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1
Toplam	70	62	132	27	52	79	13	37	50	261

Kaynak: Ege Serbest Bölge Müdürlüğü 31.10.2018

Şekil 11 incelendiğinde, ruhsat sayısı bazında faaliyet konularının grafiksel dağılımında, bölgedeki firmaların %55'inin üretim alanında, %37'sinin alım-satım alanında, % 10'unun diğer hizmetler alanında ve %3'nün de montaj-demontaj alanında faaliyet gösterdikleri görülmektedir.

Şekil 11: Ruhsat Sayısı Bazında Faaliyet Konularının Dağılımı (%)

Kaynak: TB Ege Serbest Bölge Müdürlüğü 31.10.2018

3.2.3. Ege Serbest Bölgesi Firmalarının Sektörlere Göre Dağılımı

Ege Serbest Bölgesinde faaliyet gösteren firmaların 11.12.2018 tarihi itibarıyla sektörel dağılımına baktığımızda, ağırlıklı olarak teknolojik sanayi yatırımlarının bulunduğunu ifade etmemiz doğru olacaktır. Tablo 12’de detaylı bir şekilde gösterildiği üzere, bölgede bulunan firmaların; 32’sinin makine, 25’inin otomotiv ve otomotiv yan sanayi, 19’unun elektrik-elektronik, 18’inin gıda, 12’sinin tekstil, 8’inin havacılık ve savunma sanayi, 8’nin yazılım, 6’sının medikal, 4’ünün metal, 3’ünün enerji yan sanayii, geri kalan 17 firmanın da gözlük, kimya, müzik aleti, takım tezgahları, ayakkabı, deri, halı ve yapı malzemelerinin bulunduğu sektör ve alt sektör gruplarında üretim ve faaliyette bulundukları görülmektedir.

Bölgede faaliyet gösteren firmaların %62’sini oluşturan kısmı, yüksek ve orta yüksek teknolojinin kullanım alanı bulduğu havacılık ve savunma sanayi, otomotiv endüstrisi, makine, medikal, elektrik-elektronik, yazılım, enerji, takım tezgahları sektörlerinde faaliyet göstermektedirler. Firmaların sektörel dağılımında yüksek teknoloji firmaların ağırlığının ciddi şekilde hissediliyor olması, bölgenin kuruluş hedef amacına uygun olarak adeta bir endüstri ve teknoloji adasına dönüştüğünün göstergesidir.

Tablo 12: Firmaların Sektörlere Göre Dağılımı 11.12.2018

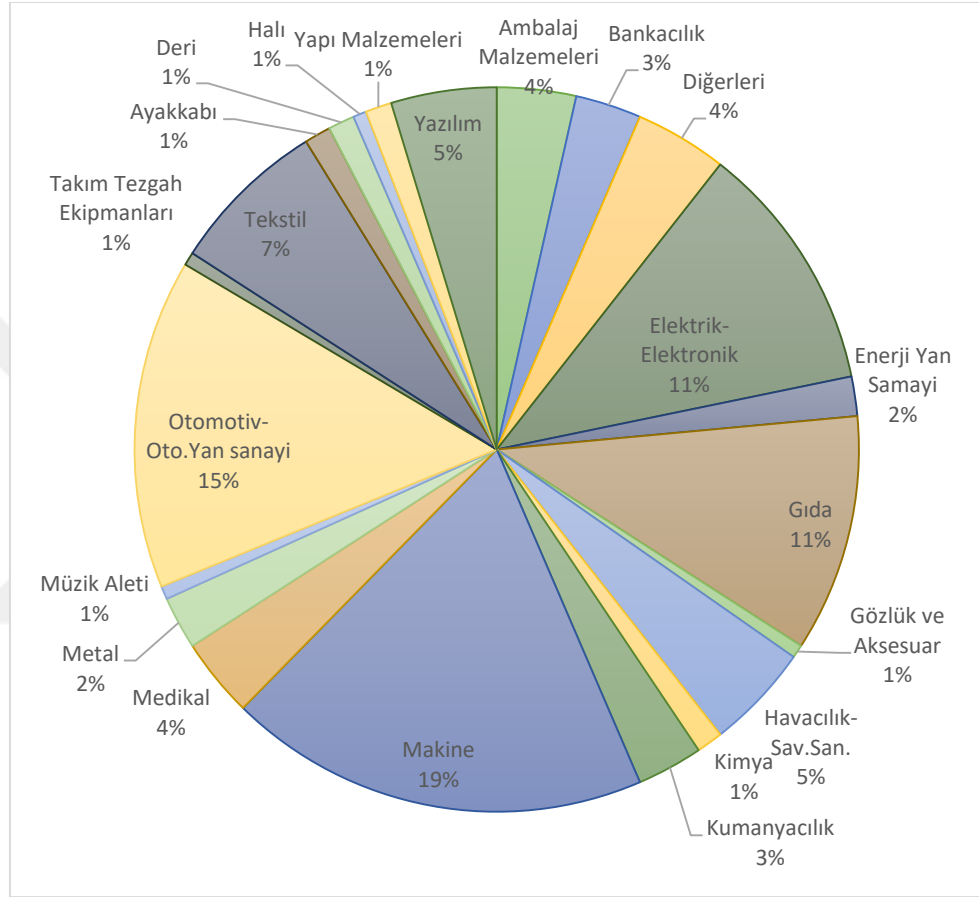
SEKTÖRLER	ADET	SEKTÖRLER	ADET
Elektrik-Elektronik	19	Müzik Aleti	1
Enerji Yan Sanayi	3	Otomotiv-Oto.Yan San.	25
Gıda	18	Takım Tezgah Ekipman	1
Gözlük ve Aksesuar	1	Tekstil	12
Havacılık- Sav.San.	8	Ayakkabı	2
Kimya	2	Deri	2
Kumanyacılık	5	Halı	1
Makine	32	Yapı Malzemeleri	2
Medikal	6	Yazılım	8
Metal	4		
TOPLAM	98	TOPLAM	54
		GENEL TOPLAM	152

Kaynak: Ege Serbest Bölge Müdürlüğü 2018

Şekil 12’de, bölgede faaliyette bulunan firmaların sektörel dağılımına yer verilmiştir. Grafiksel gösterimde de görüleceği üzere, bölgedeki firmaların ana hatları

ile; %19'u makine, %15'i otomotiv ve otomotiv yan sanayi, %11'i elektrik-elektronik, %5'i havacılık ve savunma sanayi, %11'i gıda, %7'si tekstil, %5'i yazılım ve %4'ü medikal vb. sektörlerde faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Şekil 12: Ege Serbest Bölgesi Firmalarının Grafikselsel Sektör Dağılımı (%)

Kaynak: Ege Serbest Bölge Müdürlüğü 2018

3.2.4. Ege Serbest Bölgesinde Üretim ve Dağılımı: Olası Bir Kümelenme Var mı?

Ege Serbest Bölgesine ilişkin güncellenen 31.01.2019 tarihli firma bilgilerine göre, bölgede bulunan 164 firmadan 132'sinin üretim faaliyetinde bulunduğu anlaşılmıştır. Tablo 13'e baktığımızda, bölgede en fazla makina ve ekipmanları üretimi alanında firma bulunduğu (26), bunu 22 firma ile otomotiv ve yan sanayi, 16 firma ile gıda üretimi, 15 firma ile tekstil, 11 firma ile elektrik ve elektronik, 9 firma

ile yazılım, 6'şar firma ile medikal ve ambalaj üretim firmaları, 4 firma ile havacılık ve uzay sanayi, 3 firma ile metal, 2'şer firma ile yapı malzemeleri ve kimya sanayi, 1 firma enerji yan sanayi ve diğerleri içerisinde kapsanamayan 9 üretim firması bulunmaktadır.

Şekil 13'de verilen firmaların üretim konusuna göre grafiksel dağılımlarını incelediğimizde ise, bölgede üretim yapan firmaların toplamının %20'sini makina ve ekipmanları üretimi yapan firmaların oluşturduğu, bu alanı %17 ile otomotiv ve yan sanayi, %12 ile gıda üretimi, %11 ile tekstil, % 8 ile elektrik- elektronik, %7 kapsanamayan diğerleri, %5'er medikal ve ambalaj firmaları ve takiben %3 havacılık ve uzay sanayi firmaları gelmektedir.

Tablo 13: Üretim Konusuna Göre Firma Sayıları 31.01.2019

ÜRETİM KONUSU	FİRMA SAYISI
Ambalaj Malzemeleri	6
Elektrik-Elektronik	11
Enerji Yan Sanayi	1
Gıda Üretimi	16
Havacılık ve Uzay Sanayi	4
Kimya sanayi	2
Makine ve Ekipmanları	26
Medikal	6
Metal	3
Otomotiv ve Yan Sanayi	22
Tekstil	15
Yapı Malzemeleri	2
Yazılım	9
Diğerleri	9
TOPLAM FİRMA SAYISI	132

Kaynak: Ege Serbest Bölge Müdürlüğü

Tablo 11'e göz attığımızda, Ege Serbest Bölgesinde üretim yapan 132 firmanın 44'ü yabancı ve 25'i ise yerli-yabancı sermayeli olmak üzere toplam 69 yabancı sermayeli firmanın üretim faaliyetlerinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Serbest Bölge'de yerli sermayeli işletme olarak üretim faaliyetinde bulunan firmalardan daha fazla yabancı sermayeli firma bulunmaktadır. Bu ise yabancı sermaye ve teknoloji transferi, üretim, ihracat ve döviz girişi ile istihdama katkı açısından bölgenin kuruluş amaçlarına uygun bir şekilde sonuç alındığı ve her geçen gün bölgenin başarılı bir şekilde üretim kapasite ve ticaret hacmini arttırdığına işaret etmektedir.

Ege Serbest Bölgesinde üretim yapan firmaların detay üretim konularının dağılımına baktığımızda; makine ve ekipmanları üretim alanında, ambalaj, paketleme ve sarım makinası, yıkama makinaları, iş makinaları, asansör, yürüyen merdiven ve aksamaları, sıvı depolama sistemleri, dondurma makinası, endüstriyel makine, tekstil, dokuma ve zeytinyağı makine ve ekipmanları, yağ presi ve yağlı tohum kırma makinaları, baskı silindirleri, radyatör, konveyör bantları, güç transmisyon kayışları vb. makine ve ekipmanları üretimi,

Otomotiv ve yan parçaları alanında; otomotiv dingil ve parçaları, balata ve aksamaları, yakıt filtre ve pompaları, komple enjektör ve yakıt enjeksiyon pompaları, oto elektrik aksamaları, her türlü fren ve parçaları, jant, motor piston ve silindir gömlekleri, kauçuk ve metal otomotiv endüstrisi parçaları, mekatronik ürünler, motorlu kara taşıtı parçaları üretimi,

Gıda alanında; baharat, her türlü dondurulmuş ve kurutulmuş meyve, konsantre meyve ve sebze suyu, bulyon tablet, meyve tozu, organik meyve, hayvan yem ve besinleri, organik bitki ve çaylar, domatesli ve yağlı soslar,

Tekstil ve giyim alanında; her türlü tekstil üretiminde kullanılan tela, biye, örme şerit, bay, bayan ve çocuk dış giyimi, votka ve elbise askı sistemleri, ayakkabı, takım elbise, gömlek, pantolon, etek, el dokuması halı-kilim, muhtelif t-shirt ve bayan giyimi, deri, konfenksiyon ve her türlü tekstil ürünleri,

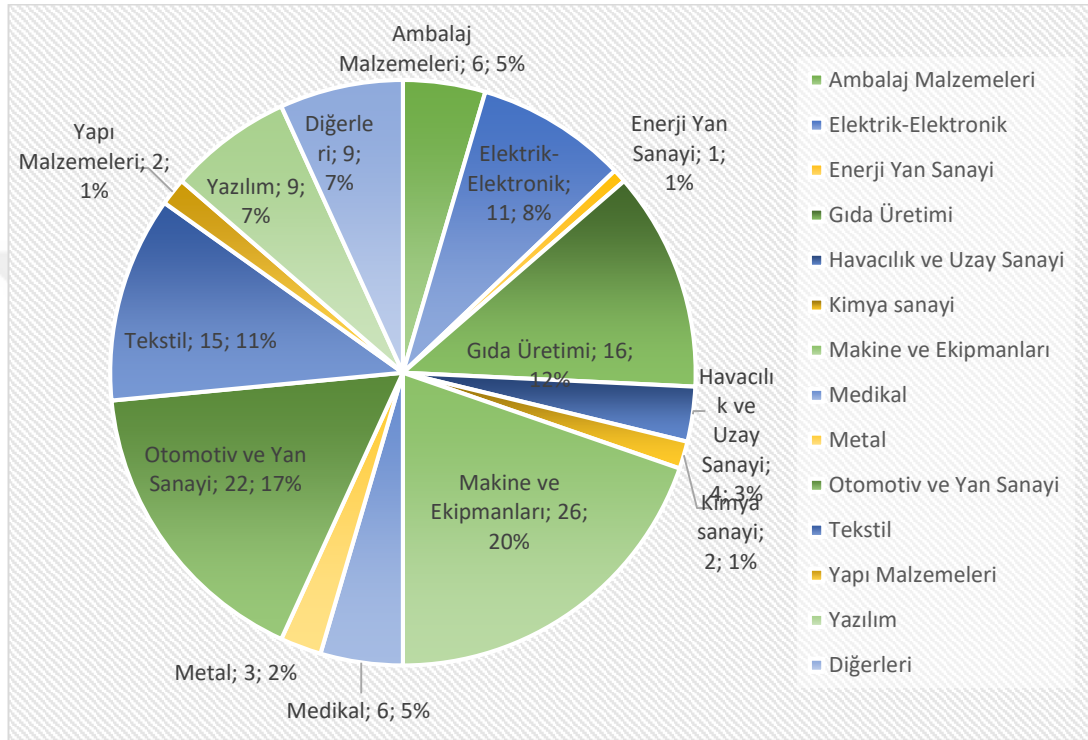
Elektrik ve elektronik alanında; gazlı-elektrikli fırın, ocak ve bağlantı sistemleri, elektronik, elektrik, makine, kimya malzeme ve cihazları üretimi, katkılı polipropilen, polistiren, yanmaz hips, otomatik kapı sistemleri, bina otomasyon sistemleri, her türlü elektronik sayaç, doğalgaz, su ve elektrik saçları, her türlü elektronik parça,

Havacılık ve uzay sanayi alanında; her türlü havacılık bağlantı elemanları, uçak motor parçaları, havacılıkta kullanılan elektrik bağlantıları ve panelleri, her türlü kablo ve bağlantı takım sistemleri, hava taşıtları için yakıt tankları ve her türlü aksamaları,

Medikal ekipmanı alanında; medikal implant, cerrahi alet ve ekipmanları, hastaya monte edilen vida ve benzerleri, hava ve vakum pompaları, adaptör ve protez parçaları, cerrahi, diş ve veterinerlikte kullanılan çeşitli malzeme üretimi,

Metal alanında; çelik çubuk, pergel ve sanayi çizim pergelleri, kelebek, sürgülü vana ve çekvalf sistemleri, elektrolit katot bakır, blister, anat, bakı filmaşın, yası ve kalay kaplı tel, çeşitli yapı malzemeleri üretimleri gerçekleştirilmektedir.

Şekil 13: Firmaların Üretim Konusuna Göre Grafiksel Dağılımı 31.01.2019

Kaynak: Ege Serbest Bölge Müdürlüğü 31.01.2019

Ege Serbest Bölgesinde üretim ve dağılımını analiz ederek değerlendirdikten sonra, acaba bölgede ‘**olası bir kümelenme**’ var mı? sorusuna yanıt aramamız uygun olacaktır.

Kümelenme konusunu teorik olarak tanımlayan, bu konuda referans çalışmaları bulunan Michael Porter, herkes tarafından kabul edilen kümelenme tanımlarından birisine sahiptir. Michael Porter’a göre kümelenme; “Aynı bölgede ve aynı iş kolunda, aynı değer zincirinde faaliyet gösteren, birbiriyle işbirliğinde bulunan ve aynı zamanda birbirine rakip olan, birbiriyle ilişkili işletmelerin ve onları destekleyici kurumların (üniversiteler, kamu kuruluşları, araştırma kuruluşları, mesleki dernekler, teknolojik ve yenilikçilik merkezleri, bankalar, sigorta şirketleri, lojistik firmaları vb.) bir araya gelmesi” olarak tanımlanabilir (Porter, 1998:77).

Özellikle, mekanda yığılmaların çoğu, kent ölçeğinde farklı kümelenmelere sebep olabilir. Yerel ya da bölgesel sosyal ağ kümeleri de diyebileceğimiz yeni endüstriyel bölge kümelenmelerinde çeşitli büyüklükte işletmeler yer alabilir. Genel olarak firmalar, küçük ve orta boy ölçeklidirler ve güven üzerine kuruludur. Yeni endüstriyel bölgelerin faaliyetlerinde belirledikleri hedeflere iyi bir şekilde ulaşabilmeleri mali durum, alanının işletme kurulumuna uygun yapıda olması ile bunları ileri taşımaya inanmış ve mesleki eğitime açık bir çalışma gurubu ve ikliminin bulunması gereklidir. Tüm bunların yanı sıra iş bölümüne inanmış işletmeler ve bunları destekleyici olarak yukarıda ifade ettiğimiz kurumların katkıları çok büyük önem taşımaktadır. Bu unsurlara ilaveten bölge dışı mahalli ve coğrafi bütünleşik yapılar ile pazar haricindeki bağlantılar üretim proseslerinden daha da önemli olabilmektedirler. (Porter'dan Aktaran Mutlu, 2005: 118-121).

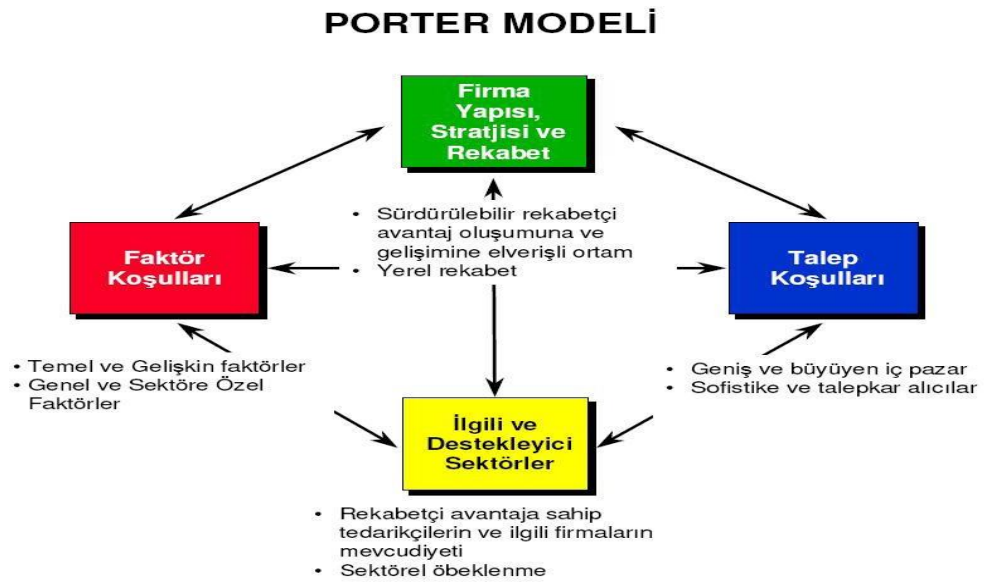
Michael Porter, “Ulusların Rekabet Üstünlüğü” isimli yayınında, dünyanın değişik noktalarından dile getirdiği farklı anlatım ve misallerle “elmas modeli” olarak literatürde yer bulan “ulusal üstünlük dörtgeni” kavramını geliştirmiştir. Porter kitabında bir ülke için rekabet gücü oluşturmanın esasında “ana vasıf” yatar demektedir. Bu özellikler Şekil 14’de görüldüğü gibi 4 adet dışsal etki bağlantısı bulunan elmas modeli olarak da ifade edilen ulusal üstünlük dörtgenini oluşturmaktadır. Bu etki derecesi bölge ve işletmelere göre değişiklik göstermektedir. Elmas modeli, faktörlerin diğer faktörlerden nasıl etkilendiğini açıklamakta ve sektörlerin rekabetçilik pozisyonlarını belirlemekte kullanılmaktadır (Porter'dan aktaran, Tunca ve Sarıtaş, 2017:85-86). Porter’in ifadesiyle ülke üstünlüğünün ortaya çıkarılmasında, rekabet üstünlüğü sağlaması bakımından elmasta yer alan 4 etkili ve doğrudan belirleyici olguya ilaveten “elmas” üzerinde tesiri olan ve ülkeler arasındaki rekabet edebilirlik değişiminde de önemli olan iki de doğrudan olmayan (dışsal) belirleyici söz konusudur. Bunlar, “Ülke Yönetiminin Rolü” ve şans diyebileceğimiz “Karşılaşılan Fırsatlar” dır. Bu iki ögenin eklenmesi ile “elmas modeli”, dört iç ve iki dış belirleyiciden mürekkep bir sistem meydana getirmektedir.

Yazarın adı geçen eserinde bahsedilen en önemli olgulardan birisi de hiç şüphesiz ki “kümelenme” yani yığılmadır. Modelinin içerisinde detaylandırılan bu terimin meydana geliş orijinini, tüm endüstri kurumlarının kendi aralarındaki koordinasyon ve eşgüdümleri oluşturmaktadır. Yazar’a göre bu, bir ülkenin üstün

olma vasfını kazanıp devam ettirebilmesi için önemli olan, aralarında işbirliği bulunan ve birbirlerine katkıda bulunan sanayilerin birlikte yığın oluşturmalarını ifade etmektedir. Bu şekilde işletmeler birbirlerinden farklı hale gelecek, ucuza üretim üstünlüğünü kazanabilecek, imkan ve kapasitelerini verimli kılarak, belli noktalarda ihtisaslaşabileceklerdir. Bu bakış açısıyla “yığılma” bir taraftan yeniliklere açık olmayı sağlarken, diğer taraftan da ayırıcı yetenekler meydana getirerek üstün vasıf oluşturmayı gerçekleştirebilmektedir. Her bir yığın kendi çalışmalarını kuvvetlendiren ve genişleten başka yığınların da meydana gelmesine altyapı oluşturarak, ülkedeki mevcut sanayileri muhatap yarışçılarına nazaran daha rekabetçi bir vasma eriştirebilmektedir (Bilgin, N. ve Halis, M., 2014: 70-71).

Porter’in rekabet elmas modeli, Şekil 14’de gösterildiği üzere, bir sektörde rekabet edebilmek için ülkedeki nitelikli altyapı ve işçilik gibi üretim faktörlerini oluşturan faktör koşulları, sektör tarafından üretilen mal ve hizmetlere olan talebi gösteren talep koşulları, rekabet gücüne yönelik durumu gösteren ilgili ve destekleyici sektörel koşulları ve işletmelere ilişkin yönetim, örgütlenme ve ulusal rekabet altyapısını gösteren firma stratejileri ve rekabet ortamı koşulları olmak üzere toplam 4 koşuldan oluşmaktadır.

Şekil 14: Michael Porter’in Rekabet Elmas Modeli

Kaynak: STM Sektör Raporu Küme Analizi 2015

Porter modelinde coğrafi yakınlığın önemini vurgulamıştır ve bu sayede kümelerin “coğrafi açıdan birbirine yakın ve birbiriyle ilişkili firmaların, yan sanayi ve hizmet tedarikçilerinin, komşu sektörlerin ve kurumların (örneğin üniversiteler, kalkınma ajansları, odalar, sektör dernekleri) rekabet içinde işbirliği yapmasını” önermiştir. İşletmelerin gelecek beklentisi ve rekabetçi yönünü ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Bu sayede araştırmacılarında bölgesel kalkınma alanında ilgi odağı olmaktadır. (Porter’dan Aktaran, Tunca ve Sarıtaş, 2017:85-86). Zaten Kümelenme, tez konusu olan bölgesel gelişme dinamiklerinin de bir parçası olarak düşünülebilir.

Gerek, Porter’in Elmas Modeli’nden yola çıkarak, gerekse de kümelenme yaklaşımını, özgül kümesel bağlantı yapılarının meydana geldiği, vasıflı beşeri özellik ve nitelikli ana ve ara maddeler gibi hassas imkanlarla katkılanmış ve sektörle alakalı araştırma geliştirme birikim ve değerlerinin bulunduğu coğrafi bütünlük yığılmalar olarak tanımladığımızda (Yalçınkaya ve Adiloğlu, 2014: 91), yukarıda kümelenme ile ilgili olarak verdiğimiz unsur ve özellikleri de dikkate almak suretiyle, Ege Serbest Bölgesinde bölgesel kalkınma dinamiği olarak dikey ya da yatay olarak oluşmakta olan mevcut veya olası ya da potansiyel bir kümelenme var mı? sorusuna daha kolay yanıt bulabilmek mümkün olacaktır.

Ayrıca kümelenme potansiyelini belirlemede bazı değişkenlerde kullanılmaktadır. Bunlar, kümelenmenin kurumsal yapısı, kurumsal ilişki arka planı ve kümelenmenin kültürel ortamıdır (Bilgin ve Halis, 2014: 73).

Türkiye ve bölgelerimizin yeniliklere açık, rekabet edebilirlik gücü yüksek, devamlı gelişen ve üstün teknolojik değer yaratabilen sektörlerine katkı vererek global dış dünya ile rekabet edilebilir noktaya ulaşılması, tartışmasız en önemli gelişim stratejisidir. Herkes tarafından kabul edileceği üzere havacılık, uzay ve savunma sanayi alanı, yüksek teknolojinin ağırlıklı olarak kullanım alanı bulduğu yüksek değer yüklenmiş sektörler arasında yer almaktadır. Amerika ve Avrupa sektörün adeta doğuş-çıkış noktasını oluşturmaya rağmen, işgücü ve üretimi oluşturan girdilerin maliyeti oldukça pahalıdır. Bununla birlikte, ithalatı oluşturan dış satın alımlar nedeniyle ülke dışına çıkan tutarın bir kısmının yurdumuza getirilmesini amaçlayan “off-set” sorumlulukları gereğince ülkemizde yatırımların gerçekleştirilmesi daha avantajlı bir durum oluşturmaktadır

Yaptığımız incelemede, ülkemizin lider endüstri parkını oluşturan bölgelerden biri olan “Ege Serbest Bölgesi”, kendine misyon ve büyük hedef olarak belirlediği havacılık ve uzay sanayiine yoğunlaşma çalışmalarını her geçen gün artırmaktadır.

ESBAŞ, günden güne ivme kazandırdığı havacılıkta kümelenme çalışmalarının ilkini, ileriki yıllarda konu üzerinde bilimsel anlamda çalışma yapacak gençlerin duyarlı ve ilgili hale gelmesi ve kapasite oluşturmalarını sağlamak, alandaki insan sermayesini güçlendirmek amacıyla bundan 19 yıl önce kurduğu ve hali hazırda dünya üzerindeki üç örneğinden biri olan “Uzay Kampı Türkiye” ile başlatmıştır. Bu çalışmayı daha sonra sektör oluşumuna duyarlılığı artırmak suretiyle katkıda bulunmak üzere başlattığı sektör toplantı ve konferansları ile sürdürmüştür. Gerçekleştirdiği bu etkinliklerle, Savunma Sanayi Müsteşarlığı ve sektörün ilgili bileşenleri ile temas ve iletişime geçmiştir. Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı (EGEV) ile birlikte 2007 yılında başlamış olduğu “Havacılık Kümelenmesi Çalışmaları”, Ocak-2010’da kurduğu “Havacılık ve Uzay Kümelenmesi Derneği- HUKD”un çalışmaya başlaması ile yoğunlaşmış ve böylece Müsteşarlık ve Derneğin desteklerini de almaya başlamıştır.

Sektörde yığılma gerçekleştirme çalışmalarındaki amaç, tamamına yakını yurt dışına güdümlü bulunan sektörü, rekabet edebilirlik gücü yüksek, kendi kendini besleyen, hareket kabiliyeti yüksek, yerli endüstri ile bütünleşik, araştırma geliştirme, birlikte tasarlama ve üretme sahalarında küresel işbirliği faaliyetlerine yoğun katılım gösterecek şekilde çalışmalara katkı sağlamaktır. Son zamanlarda bölge içinde havacılık sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin fark edilir bir düzeyde artış trendinde olması, bölgenin yer aldığı İzmir’in büyüme ve kalkınma refleksi yüksek, coğrafi noktasında oldukça gelişmiş, hareket kabiliyeti yüksek, çoklu sektörel yapısıyla endüstrisinin ileri teknolojik düzeye yükselmesini ve alanında ihtisaslaşmasını gerçekleştirme hedefinde önemli bir üstün değer ve avantaj olarak değerlendirmemiz mümkündür.

Şüphesiz ki, havacılık ve uzay kümelenmesi misyonunda HUKD’nin varlığı; bu yönde faaliyetlerini hızlandırarak mensuplarına sektör ile ilgili her türlü eğitim, deneyim, kıymetlendirme, tanıtma, piyasa yönelimi ve işbirliklerini artırmak suretiyle uluslararası alana hazırlamak için katkılarda bulunması, havacılık kümelenmesinin ilk ortaya çıktığı ve en etkili merkezleri konumunda olan Amerika ve Avrupa

kümelenmelerinin doğuşu ve gelişimine benzer bir yapılanma getirmesinden dolayı önemli olduğunu ifade edebiliriz.

ESBAŞ, HUKD, Ege Üniversitesi ve Gaziemir Belediyesi önderliğinde sektörün nitelikli personel gereksinimini karşılamak maksadıyla İzmir ilinde ilk defa Ege Üniversitesi Ege Meslek Yüksekokulu uhdesinde “Uçak Teknolojisi” bölümü kurulması, programın başarılı olmasının ardından sektörden gelen taleplerde değerlendirilerek, program olarak başlayan havacılık eğitiminin, kısa bir süre sonra Ege Üniversitesi Havacılık Meslek Yüksekokulu’na dönüşerek, programa ilginin bir sonucu olarak mezunların sektör tarafından desteklenmesi, kümelenmenin başlangıcı, gelişimi ve olgunlaşması sürecine son derece katkı sağlayıcıdır

ESBAŞ’ın, 2001 yılından bugüne kadar uluslararası camiada 60’a yakın toplantıyı gerçekleştirmesi ve düzenlediği off-set konferanslarında Savunma Sanayi Müsteşarlığı ile birlikte hareket ederek katkılarını alması, sektörün yetkililerine Ege Serbest Bölgesi’nin havacılık kümelenmesi konusundaki çalışma ve hedeflerinin aktarılması adına çok faydalı olmuştur. ESBAŞ, bütün bu faaliyet, katılımlar ve deneyimleriyle, havacılık, uzay ve savunma konularında Amerika’nın offset organizasyonu GOCA (www.globaloffset.com), İngiltere’nin ADS ve Almanya’nın DKF organizasyonlarının ortaklaşa düzenlediği “Küresel Endüstriyel İş birliği Konferansları (Global Industrial Cooperation Conference-GICC)’nın 2012 yılı organizasyonunu 4 ülke ve şehir ile yarışarak Bölgeye kazandırdığı anlaşılmıştır. 300’ü aşkın havacılık bileşeninin ve devinin Bölgeye getirilmesi, bölgenin havacılık ve uzay kümelenmesine esas olacak tanıtım ve iş birliklerinin gelişmesine katkı sağlaması yanında, organizasyonun başarısının ardından 2 yılda bir dünyanın farklı yerlerinde düzenlenmeye devam eden GICC konferanslarına ESBAŞ’ın “host” olarak davet edilmesi ve Türkiye’den konuşmacı olacak isimleri belirlemesi, bölgenin havacılık sektörü konusunda ilgi odağı haline gelmesi için önemli yararlar sağladığını göstermektedir.

Kümelenmeye hazırlık ve başlangıç aşamasında, Ege Serbest Bölgesinde F35 uçağının motoru olan F135’in 300’e yakın parçasını imal eden Kale-Pratt & Whitney yatırımı, havacılık sektöründe büyük markalar olan kablo üreticisi Fokker Elmo, bağlantı elemanları imal edicisi Lisi Aerospace ile boru, flap, yakıt tankı imal edicisi PFW gibi firmalar aracılığıyla uluslararası dev yatırımcı ve üretici olan Boeing, Airbus,

EADS, Lockheed vb. markalara İzmir İlinden üretim yapılarak bu ürünlerin dış satımının gerçekleştirilmesi, havacılık sektörü ve altyapısının gelişimi ve olgunlaşması konusunda mesafe alındığını göstermektedir.

Yine bölgede faaliyet göstermekte olan havacılık firmalarından, TUSAŞ Motor Sanayi A.Ş.’nin Uçak motor parçaları, HELİAVİAS Havacılık’ın helikopter motoru, PEGASUS Savunma Sanayi’nin uçak ve helikopter yedek parçaları ve ALPTEKNİK Havacılığın keza havacılık ile ilgili alanlarda alım satım faaliyetlerini yürütmeleri, bölgede dünyanın önemli markalarına ve pazarına havacılıkla ilgili üretim yapan firmalar yanında, havacılıkla ilgili ticaretin de gelişmekte olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Ege Serbest Bölgesinde havacılık sektörüne üretim yapan firmaların ticari sır kavramına dikkat edilerek internet sitelerindeki açık bilgilerden elde edilen verilerde; havacılık ve savunma sektörüne yüksek teknolojik kablo üreten ve global bir şirket olan Fokker Elmo firmasının ilk planda 6 milyon dolarlık yatırım yaptığı, 275 eğitilmiş kişi ile başlayan çalışan sayısını 400’e çıkarmayı hedefledikleri, 5’nci nesil savaş uçağı F35 motoru için kritik 200 parça üreten Kale-Pratt&Whitney ortaklığı firmanın kuruluşunda 75 milyon dolarlık başlangıç yatırımı yaptığı ve 123 donanımlı kişi ile başlayan çalışan sayısını 5 yıl sonra tam kapasiteye ulaştığında 700 çalışana çıkarmayı hedefledikleri, uçak bağlantı elemanları ve motor parçalarının vida, somun ve civatarlarını üreten Lisi-Aerospace firmasının başlangıçta 16,5 milyon avro yatırım yaptığı ve yaklaşık 500 iyi eğitilmiş çalışan ile faaliyetlerine devam ettiği, yine uçak boru ve yapısal parçaları üreten PFW Havacılık’ın kuruluşunda 6 milyon dolarlık yatırım yaptığı ve 105 istihdamla faaliyetlerine devam ettiği, tüm bu süreç ve faaliyet bilgileri çerçevesinde, üretim ve ticari alım satım şirketleri ve bağlantılarının bölge havacılık ve uzay kümelenmesine ciddi katkıları olduğunu ifade edebiliriz.

Önceki sahifelerde detayları verilen Porter’in “Elmas Modeli”ni olası kümelenmenin tespitinde bir model olarak dikkate aldığımızda, Ege Serbest Bölgesi Havacılık ve Uzay sektör çalışmaları kapsamında, yukarıda aktardığımız ve somut olarak işaret ettiğimiz özel sektör ve kamu işbirliği çalışma ve birliktelikleri, üniversite, meslek kuruluşları ve uluslararası kuruluş ve sektör bağlantıları ile bölgenin havacılık sektöründe yönlere göre gerçekleştirdiği özellikle üretime bağlı satışların yaklaşık ticaret hacmi değerleri ve havacılık sektörü alanında oluşan yatay ve dikey

kümelenme ilişkileri ve çıktıları gözetererek Ege Serbest Bölgesinde 2000’li yıllarda başlayan Havacılık ve Uzay çalışmalarının geline aşamasında bölgede bir kümelenmenin varlığından söz edebileceğimizi, bunun “Havacılık ve Uzay Kümelenmesi” olduğunu, 2000’li yıllarda başlangıç aşamasını sürdürdüğünü, 2010’lu yıllarda gelişme aşamasında olduğunu, yeni yatırım, üretim ve işbirlikleriyle 2020’li yılların da olgunlaşma aşaması olacağını betimsel yaklaşımla ifade etmemiz hiç de yanlış olmayacaktır.

Yüksek lisans tez çalışma sistematığı ve sınırları içinde yer verememekle birlikte, Ege Serbest Bölgesi’nin tüm verileri ve ticaret hacminin ulaşılabilen değerlerini birlikte analiz ettiğimizde, yönlere göre ticaret hacminin özellikle bölgeden yurtdışına çıkış değerlerine baktığımızda, henüz ciddi bir kümelenme başlangıç süreci başlatılmamakla birlikte “Otomotiv ve Otomotiv Yan Sanayi Sektörü”nde de yakın gelecekte kümelenme oluşumundan bahsedilir hale gelineceğini şimdiden belirtebiliriz.

Tez kapsamında Ege Serbest Bölgesinin Ticaretteki Uluslararası Rekabet Gücünün Bölgeden Yurtdışına ve Yurtdışından bölgeye Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Balassa AKÜ endeksi ile ölçümünden elde edilen etki analizi sonucunda da “Havacılık ve Uzay Sektör Kümelenmesi”nin varlığı yanında “Otomotiv ve Yan Sanayi Sektörü Kümelenmesi”ne yönelik olumlu izlenimler edinilmiştir. Bölgenin ticaretinde ilk on içerisinde yer alan firmalar bir firma hariç diğer firmalar doğrudan üretim ve alım-satım faaliyetinde yer alan firmalar olduğu ve bu firmaların Bölgenin toplam ticaretinin % 55’ini gerçekleştirdiklerinden önemli bir ölçüde, bulundukları endüstriyi de temsil ettikleri, ilk dokuz firma için AKÜ2 endeksinin pozitif çıkması açıklanmış karşılaştırmalı rekabet avantajının bulunduğunu göstermektedir. Bu on firmanın en az yarısı doğrudan veya dolaylı olarak otomotiv sektörü ve yan sanayi üretim ve ticareti yapmaktadır. Otomotiv sektörü dışındaki diğer firmalar ise havacılık, elektronik, hidrolik makine ve iş araçları ile tekstil alanında üretim ve ticaret yapmaktadır. Otomotiv sektörü ve yan sanayinin bu denli yoğun olması Ege Serbest Bölgesinde otomotiv sektörü ve yan sanayinde olası bir kümelenme için olumlu işaretler olarak görülebilir. İlk on firmanın katma değeri oldukça yüksek ürünlerde üretim ve ticaret yapması ülke ekonomisi için son derece önemlidir. Ek1 ve Ek2’de yer alan sektörel ticaret dikkate alındığında da yukarıdaki tespitler doğrulanmaktadır.

Özellikle, Makine ve Ulaşım araçları (STIC 1) ve İmalat Sanayi (ISIC 1) endeksleri bulguları bu sektörlerin hem açıklanmış karşılaştırmalı rekabetçi üstünlüğe sahip olduklarını (AKÜ2 endeksi bulguları) ve hem de bu sektörlerin performanslarında yani rekabet güçlerinde artış olduğuna (ihracat yönlü marjinal değişim) ve yoğun biçimde *endüstri içi ticaret* yapısında bir rekabet süreci yaşandığına işaret etmektedir. Ege Serbest Bölgesi firmaları uluslararası piyasalarda büyük ölçüde endüstri içi ticaret yapmakta ve eksik rekabet piyasalarında kalite ve hizmet rekabeti ile karşılaşmaktadır. Bölgenin, Makine ve ulaşım araçları ile İmalat sanayii ticaretinde Brülhart-B endeksinin 1'e yakınsaması bu sektörlerde net biçimde *endüstri içi ticarete* işaret etmektedir.

Endüstri içi ticaret, özellikle katma değeri yüksek ürün üreten ve ticareti yapılan endüstrilerde ortaya çıkan ve benzer ürünlerin hem ihracat hem de ithalatının yapıldığı bir süreci ifade eder. Endüstri içi ticarete rekabet artık büyük ölçüde ürünün fiyatında değil fiyat dışı unsurlardadır. Buradaki rekabet artık kalite ve hizmet rekabetidir. Çünkü malın fiyatı yerine, tüketici tercihleri, malın veya hizmetin niteliği ve kalitesi, marka, satış öncesi veya sonrası hizmet, ürün farklılaştırması vb. öne çıkmaktadır.

3.2.5. Ege Serbest Bölgesindeki Yatırım ve Yabancı Sermaye Girişi (Teknoloji Transferi)

Bölgenin kuruluşu sonrası faaliyete başladığı 1990 senesinden 31.12.2017 tarihine kadar bölgeye Türkiye'den ve yurtdışından gerçekleştirilen yerli ve yabancı sermaye yatırımlarının dağılımı Tablo 14'te gösterilmiştir. Bölgeye, 2017 yılı sonu itibariyle 1990-2017 yılları arasında 597.839.466 ABD doları tutarında yerli sermaye yatırımı, 1.142.909.395 ABD doları tutarında da yabancılar tarafından yabancı sermaye (Teknoloji Transferi) yatırımı gerçekleştirilmiş ve bu süre içerisinde bölgeye yapılan yatırımların toplam tutarı da 1.740.748.861 ABD dolarına ulaşmıştır.

Bölgeye yapılan yatırım miktarının ciddi bir miktara ulaşması yanında yerli yatırımcılar tarafından yapılan yatırım miktarı, bölgeye yapılan toplam yatırım tutarının %34'ü iken, yabancılar tarafından ülke dışından bölgeye gerçekleştirilen yabancı sermaye yatırım tutarı (teknoloji transferi)'nin ise %66 olarak gerçekleşmesi hem Ege Serbest Bölgesi hem de ülkemiz adına çok önemli bir başarıdır. Bölge, almış

olduğu yabancı sermaye yatırım miktarı- teknoloji transferi açısından diğer serbest bölgelere göre en fazla yabancı yatırımı çeken serbest bölge unvanını elde etmiştir.

Ege Serbest Bölgesine yapılan yabancı sermaye yatırımlarının dolayısıyla yurtdışından bölgeye gelen teknoloji girişlerinin diğer serbest bölgelere göre kayda değer miktara ulaşması, uygulanan vergi vb. teşvik ve uygulamaları yanında, bölgenin kuruluş yeri seçimi, kurucu ve işletici firmanın uluslararası şirket yapısı içermesi ile uluslararası ticaretteki önemli firmaları bölgeye çekmede iyi bir yönetim sergilenmesinin de rolü ve katkısı şüphesiz ki çok büyüktür. Ege Serbest Bölgesinin, serbest bölgelerin kuruluş amaçları içinde bulunan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve teknoloji transfer ve girişlerinin bölgelere çekilmesi hedefini gerçekleştirdiğini ifade etmemiz doğru olacaktır.

Bugün, Akzo Nobel, Delphi, Eldor Elektronik, Gates, Hugo Boss, Roy Robson, Kale Pratt & Whitney Uçak Motor, Fokker Elmo, PFW ve Heliavias Havacılık, Safe Spice, Enercon Aero vb. birçok alanda marka olmuş uluslararası yatırımcının Bölgede bulunmaları, ek yatırımlar gerçekleştirmek suretiyle yabancı sermaye girişine ve teknoloji transferine katkı sağlamaları gerçekten bölge ve ülkemiz adına önemli bir adımdır.

Tablo 14: Ege Serbest Bölgesi Yatırım Harcamalarının Dağılımı 31.12.2017 (\$)

31.12.2017	<i>Türkiye'den</i>	<i>Yurtdışından</i>	<i>Toplam</i>
1990-2014 YILLARI ARASI	400.700.000,00	947.800.000,00	1.348.500.000,00
2015 YILI	55.727.029,00	67.836.883,00	123.563.912,00
2016 YILI	77.886.404,00	62.846.948,00	140.733.353,00
2017 YILI	63.526.033,00	64.425.564,00	127.951.597,00
	597.839.466,00	1.142.909.395,00	1.740.748.861,00

Kaynak: Ege Serbest Bölge Müdürlüğü ve ESBAŞ 2018

3.2.6. Ege Serbest Bölgesinin İstihdam Etkisi

Ege Serbest Bölgesini, istihdama sağladığı katkı bakımından değerlendirdiğimizde de serbest bölgelerin kuruluş amaçları içerisinde bulunan istihdam oluşturma katkısını, bölgenin uzun vadeli hedeflerine de kapsayacak şekilde önemli ölçüde yerine getirdiğini Tablo 15’de görebiliriz. 2017 yılında, Ege Serbest

Bölgesinde 791'i yönetici, 2594'ü büro personeli, 15732'si işçi ve 517'si de diğer çalışanlar olmak üzere toplam 19634 kişinin istihdam edildiği, bunlardan 39'unun yönetici olmak üzere 50 yabancı uyruklu çalışan olduğunu görmekteyiz. 31.10.2018 tarihi itibarıyla de 699'u yönetici, 2774'ü büro personeli, 14798'i işçi ve 492'si de diğer çalışanlar olmak üzere toplam 18763 kişinin çalıştığı, bunlardan da 35'i yönetici konumunda olmak üzere 51 yabancı uyruklu çalışan olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 15: Ege Serbest Bölgesi İstihdam Dağılımı

	2017 Yılı			31.10.2018		
	<i>Uyruğu</i>			<i>Uyruğu</i>		
	T.C.	Yabancı	Toplam	T.C.	Yabancı	Toplam
Yönetici	752	39	791	664	35	699
Büro Personeli	2589	5	2594	2765	9	2774
İşçi	15729	3	15732	14793	5	14798
DİĞER (BKİ-ES BAŞ)	514	3	517	490	2	492
Toplam	19584	50	19.634	18712	51	18.763

Kaynak: Ege Serbest Bölge Müdürlüğü 2018

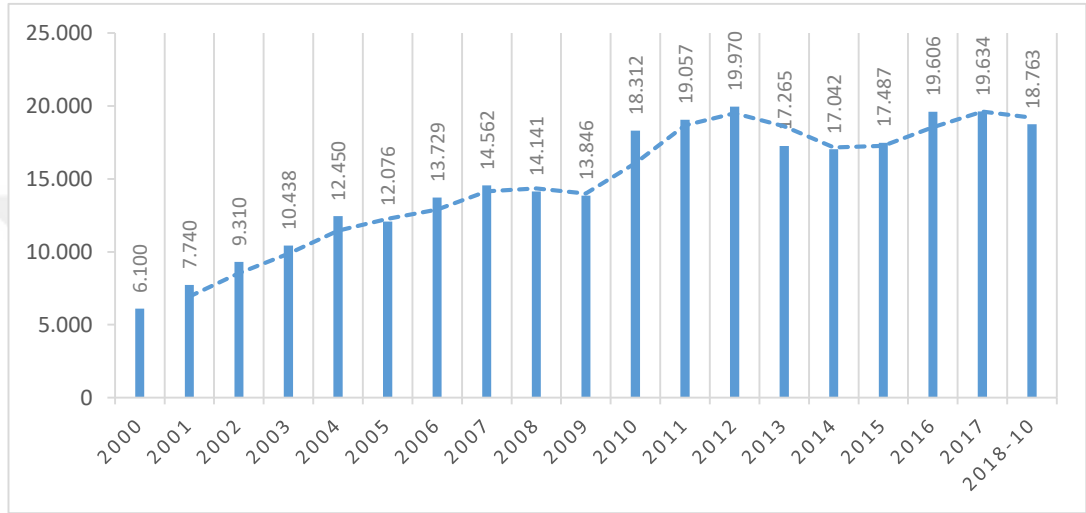
Şekil 15'de 2000-2018 yılları arasında Ege Serbest Bölgesinin yıllar itibarıyla oluşturduğu istihdam dağılım grafiğini verilmiştir. Grafiği incelediğimizde, veri başlangıcı olan 2000 yılından 2017 yılı sonuna kadar bölgenin istihdam sayısının sürekli artış trendi içerisinde olduğunu görüyoruz. Daha önce bölgeler ticaret hacimlerini incelerken aktardığımız ve 2008'de başlayarak etkisi 2009'da hissedilen küresel ekonomik kriz ile 2013, 2014 ve 2015 yıllarında, özellikle alıcıların siyasi-ekonomik durumları ile miktar bazında daha fazla ihracat yapılmasına rağmen petrol ve emtia fiyatlarının gerilemesi, çevremizde yaşanan sorunlar, Suriye, Rusya, Irak ve Libya pazarlarında küçülme ile Avronun ve Brexit süreci nedeniyle de Sterlinin ABD Doları karşısındaki değer kaybının ekonomik daralmaya yol açtığını belirtmiştik.

Elbette, anılan yıllarda yaşanan ekonomik daralmanın da etkisiyle Şekil 15'de görüldüğü üzere, Ege Serbest Bölgesinin 2009 ile 2013, 2014 ve 2015 yılları istihdamı, ticaret hacmi gibi daralmaya uğramış, istihdam sayısında azalma meydana gelmiş ancak, alınan tedbirler ve sağlanan toparlanma ile birlikte, 2009 yılından sonra 2010 yılında ve yine 2013, 2014 ve 2015 yılından sonra da 2016 yılında tekrar aynı istihdam seviyesine ulaşılmış, daha sonra da ilave artış trendi yakalanmıştır.

Ege Serbest Bölgesi faaliyete geçtiği 1990 yılından bugüne kadar kuruluş amaçlarına uygun olarak istihdam yaratma amacını en iyi şekilde ortaya koyan serbest

bölge olmuştur. Şüphesiz ki bölge, oluşturduğu doğrudan istihdam yanında, serbest bölgedeki ciddi üretim ve ticaretin bölge dışında, bölgeye giriş ve çıkışın oluşturduğu mal ve hizmet hareketliliği etkisi ile de ciddi sayıda dolaylı istihdam oluşturduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Şekil 15: Ege Serbest Bölgesi 2000-2018 Yılları Arası İstihdam Dağılımı 31.10.2018

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2018

3.2.7. Ege Serbest Bölgesinden Yurtiçine ve Yurtdışından Ege Serbest Bölgesine Ticaret

Ege Serbest Bölgesinin 2017 yılı sonu itibariyle gerçekleştirdiği toplam ticaret hacmine baktığımızda, Tablo 16’da görüldüğü üzere bölgeden yurtiçine 547.792.839.94 ABD Doları tutarında, yurtdışından bölgeye de 458.292.836.36 ABD Doları tutarında ticaret gerçekleştirildiği görülecektir. 2017 yılında bölge ticaret hacminin toplam 4.327.519.474.9 ABD Doları olduğunu dikkate aldığımızda, bölgenin gerçekleştirdiği ticaret hacminin %12.66’sı bölgeden yurtiçine ve %10.60’ı da yurtdışından bölgeye gerçekleştirilmiştir.

Tablo 16: Bölgeden Yurtiçine-Yurtiçinden Bölgeye Tic. Hacmi 31.12.2017 (ABD \$)

Ege Serbest Bölgesi	Yurtiçinden Bölgeye	Bölgeden Yurtiçine	2017 Tüm Yönler Toplamı ABD \$
Toplam	458.292.836,36	547.792.839,94	4.327.519.474,9

Kaynak: Ege Serbest Bölge Müdürlüğü 2018

Serbest bölge uygulamalarının kuruldukları ülkeye ve bölgeye önemli katkıları olduğunu birinci bölümde dile getirmiştik. Bu kapsamda serbest bölgeden yurtiçine yapılan ticaretin önemli ölçüde yurtiçindeki firmaların ihtiyaçları olan hammaddelerin ithalatının serbest bölgeden doğrudan ve zamanında yapılması yurtiçi firmalara birçok bakımdan fayda sağlamaktadır. Yine, serbest bölgelerin özellikle gerçekleştirdikleri yüksek teknoloji ve katma değeri yüksek üretim imkanlarını artırdıkça, buna bağlı olarak yurtiçinden kendi üretimleri için ihtiyaç duydukları teknoloji ya da katma değer yüklenmiş ara ve hammadde temin etmeleriyle ülkenin ihracatının artmasına, yurtiçi sanayinin gelişmesine, teknoloji gelişimine ve bölgesel kalkınmaya da katkı sağlamış olmaktadır.

Tablo 17: Serbest Bölgeler Bölgeden Yurtiçine ve Yurtiçinden Bölgeye Ticaret (ABD \$)

YÖNLERE GÖRE SERBEST BÖL.TİC.HACMİ (USD) 31.12.2012 / 31.12.2017		
Serbest Bölge Adı	Türkiye'den Bölgeye	Bölgeden Türkiye'ye
ADANA YUMURTALIK S.B.	242.638.978,52	1.111.349.117,7
AHL S.B.	531.472.281,18	1.081.752.377,38
ANTALYA SERBEST B.	358.388.322,09	413.224.469,33
AVRUPA SERBEST B.	993.928.980,45	2.322.756.625,54
BURSA SERBEST B.	1.351.982.579,75	718.092.989,17
DENİZLİ SERBEST B.	15.092.924,59	136.225.506,28
EGE SERBEST B.	2.331.862.230,0	3.003.869.614,26
GAZİANTEP SERBEST B.	178.788.632,74	34.477.570,29
KAYSERİ SERBEST B.	832.964.470,76	866.621.589,75
KOCAELİ SERBEST B.	731.240.589,44	877.137.149,27
MERSİN SERBEST B.	1.469.357.992,06	2.337.211.525,28
RİZE SERBEST B.	6.306.920,06	0
SAMSUN SERBEST B.	35.196.044,37	221.498.658,74
TRABZON SERBEST B.	19.142.890,94	33.426.330,18
TÜBİTAK MARMARA S.B.	2.534.571,11	399.040.999,87
İSTANBUL END. VE TİC.S.B.	1.603.240.090,12	5.028.823.873,16
İSTANBUL TRAKYA SER. B.	760.727.912,08	1.635.555.575,34
İZMİR SERBEST B.	135.334.897,39	491.708.597,4
TOPLAM	11.600.201.307,65	20.712.772.568,94

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2018

2012-2017 yıllarını kapsayan ve Tablo 17’de verilen sayısal verilere göz attığımızda Ege Serbest Bölgesi’nden yurtiçine anılan tarihler arasında toplam 3.003.869.614.26 \$, yurtiçinden bölgeye de 2.331.862.230.00 \$ tutarında ticaret gerçekleştirilmiştir. Tablo 4’de görüleceği üzere aynı dönemde, bölgenin toplam ticaret hacminin ise 21.263.606.891.16 \$ olduğunu görmekteyiz. Bu rakamlara göre anılan 2012-2017 döneminde, bölgeden yurtiçine yapılan ticaretin bölgenin toplam ticaretinin %14.13’üne, yurtiçinden bölgeye yapılan ticaretinde toplam ticaretin %10.97’sine karşılık geldiğini görmekteyiz. Bu durumda 6 yıllık periyodun 2017 yılı rakamları ile genel olarak aynı trend ve uyumda olduğunu ifade edebiliriz.

3.2.8. Diğer Serbest Bölgeler ile Bir Mukayese

Ege Serbest Bölgesi, faaliyete geçtiği 1991 yılından bugüne kadar gelinen süreçte, ülkemizde faaliyette bulunan 18 bölge içerisinde, kuruluş amaçlarına uygun olarak gerçekleştirdiği faaliyetleriyle, daha ilk yıllardan başlayarak başat rol üstlenmiştir. Ulaşılabilen veriler çerçevesinde ve bölüm çalışmasına uygun olarak Ege Serbest Bölgesi ile diğer serbest bölge mukayeselerini bazı önemli bulduğumuz alanlarda eşit yıllar itibariyle aşağıdaki gibi analiz etmemiz mümkün olacaktır:

2014 yılı Haziran ayı itibariyle üretim konusunda verilen faaliyet ruhsatı sayısına göre bölgeleri sıraladığımızda; 164 faaliyet ruhsatı ile Mersin, 131 faaliyet ruhsatı ile İstanbul Endüstri ve Ticaret, 122 faaliyet ruhsatı ile Ege Serbest Bölgesi ilk üç sırayı oluşturmaktadırlar. İzmir, Avrupa ve Antalya bölgelerinde verilen faaliyet ruhsat sayısının sırasıyla 92, 81 ve 69 olduğu, bu bölgeleri Kayseri SEB’nin 64, Bursa ve İstanbul Trakya SEB’lerinin 61, İstanbul AHL SEB’nin 29 faaliyet ruhsatı ile ilk on bölge arasına girdiği görülmektedir. İlk on bölgeden sonra gelen Adana-Yumurtalık ve Gaziantep SEB’nde verilen faaliyet ruhsat sayısı 10’ar, Denizli SEB’nde 7, Samsun SEB’nde 6, Mardin SEB’nde 4, Trabzon SEB’nde 2 ve Rize SEB’nde ise 1’dir

EK 8’deki verilere göre, 2013 yılında serbest bölgelerde gerçekleşen ve bizzat bölgelerde yapılan üretime bağlı satışların toplamı 5,99 milyar dolar olarak tespit edilmiştir. Bölgeler arasında üretime bağlı satışlar sıralamasında 1,9 milyar dolar ile Ege SEB ilk sırada yer almakta, bu bölgeyi Bursa SEB 963,9 milyon dolar ile ikinci

sırada takip etmekte, Avrupa SEB de 839 milyon dolar ile üçüncü sırada bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere, Ege Serbest Bölgesinin üretim hacmi diğer tüm bölgelere göre oldukça yüksek olup, sıralamada ikinci sırada bulunan Bursa SEB'nin üretime bağlı satış hacmi Ege SEB'nin satış hacminin ancak yarısına ulaşabilmektedir. Serbest bölgelerde üretime bağlı satışların bölgelere göre dağılımı incelendiğinde; Ege SEB'nin payı %32,7 olduğu, buna göre bu bölgede gerçekleşen üretime bağlı satışların toplam satışların yaklaşık üçte birini oluşturduğu, Bursa ve Avrupa SEB'lerinin paylarının sırasıyla %16,1 ve %14 olduğu görülmektedir. Bu bölgeleri takip eden İstanbul Endüstri ve Ticaret, Kayseri ve Mersin SEB'lerinin payları ise sırasıyla %12,3, %6 ve %5,2 olarak hesaplanmıştır.

Ege Serbest Bölgesinde gerçekleşen yerli ve yabancı sermaye yatırımlarının değerlendirmesini 1990- 2017 yılları arası kümülatif toplam değerleri üzerinden yukarıda yapmıştık. Burada ise, tüm serbest bölgeler bakımından ulaşabildiğimiz eşit yıllar arası veriler olan EK 7'de gösterilen 1986-2013 yılları arası kümülatif toplam değerlerine göre mukayesemizi yaptığımızda;

2013 yılı sonu itibariyle tüm serbest bölgelerde yerli ve yabancı yatırımcı ve kullanıcı firmalar tarafından gerçekleştirilen toplam yatırım tutarı 3,1 milyar dolar olup, toplam yatırımların 1,7 milyar dolarlık kısmı yerli yatırımcılara, 1,4 milyar dolarlık kısmı ise yabancı yatırımcılara aittir. Bu çerçevede toplam serbest bölge yatırımlarında yabancı sermayenin payı %45'tir. Bölgeler bazında yatırım hacmi itibariyle, yapılan sıralamada sırasıyla 902,8 milyon dolar, 497,5 milyon dolar ve 283,2 milyon dolarlık yatırımla Ege, Avrupa ve Bursa Serbest Bölgeleri ilk üç sırada yer almaktadır. Sıralamada bu bölgeleri İstanbul Endüstri ve Ticaret (240,5 milyon \$), Kocaeli (225,6 milyon \$), Kayseri (202,3 milyon \$), Adana- Yumurtalık (182,1 milyon \$), Mersin (172,8 milyon \$), Antalya (152,4 milyon \$), ve İstanbul AHL (88,4 milyon \$) serbest bölgeleri izlemektedir.

Öte yandan, Türkiye'deki serbest bölgelerde yabancı sermaye yatırımlarına baktığımızda; en yüksek yabancı sermaye yatırımına sahip bölgenin 600 milyon dolar ile Ege SEB olduğu, Avrupa, Bursa, Antalya ve Kocaeli SEB'lerinin de sırasıyla 358,4 milyon dolar, 122,7 milyon dolar, 80,6 milyon dolar ve 68,1 milyon dolarlık yatırımla ilk beş sırada yer aldıkları görülmektedir. Yabancı sermaye yatırımlarında ilk üçte yer

alan Ege, Avrupa ve Bursa SEB'lerinin aynı zamanda üretime bağlı satışlar sıralamasında da ilk üçte bulunması dikkat çekici bir husustur. Yabancı sermaye yatırımları, İstanbul Endüstri ve Ticaret SEB'nde 48,2 milyon \$, Mersin SEB'nde 42,6 milyon \$, İstanbul Trakya SEB'nde 28,7 milyon \$, Ada-Yumurtalık SEB'nde 16,5 milyon \$ ve İstanbul AHL SEB'nde ise 14,6 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir.

Yabancı sermaye yatırımlarının payı açısından değerlendirme yaptığımızda; Denizli SEB'nde bu oranın %100 olduğu, Avrupa SEB'nde yabancı sermaye payının %72, toplamda en yüksek yatırım hacmine sahip bölge olan Ege SEB'nde ise %66, Antalya SEB'nde %53, Gaziantep SEB'nde %48, Bursa SEB'nde %43 olarak tespit edildiği görülmektedir. Yabancı sermaye yatırımlarının oransal olarak en düşük olduğu bölgeler ise, %4 pay ile Kayseri, %9 pay ile Adana-Yumurtalık ve %15 pay ile Tübitak MAM SEB'leridir (Sönmez, 2015: 2-3, 36-37, SBBUP).

Serbest bölgeler istihdam mukayesesine geldiğimizde, EK 5'te verdiğimiz 1999-2015 dönemi ülkemiz mevcut serbest bölgeleri toplam istihdam verilerine göre; 1999 yılında 16.937 olan istihdam rakamı, 2007 yılına kadar düzenli olarak artarak 50.667'ye yükselmiş, 2008 yılında 50.641 olarak aynı düzeyde gerçekleşmiş, 2009 yılında küresel ekonomik krizin de etkisi ile 44.083'e düşmüş ve 2010 yılında 48.684' e çıkarak tekrar artış trendini yakalamıştır. Takip eden yıllarda serbest bölgeler istihdam sayıları devamlı olarak yükselmiş, 2013 yılında 57.010 olan toplam istihdam rakamı, 2014 yılında 61.505'e, 2015 yılında ise 62.234 'e yükselmiştir. EK 6'daki tabloyu incelediğimizde ise serbest bölgeler toplam istihdam rakamının 2016 yılında 66.095'e ve 2017 yılı sonunda da 66.984' çıktığı gözlemlenmektedir. Toplam istihdam sayısı yıllar itibariyle bir önceki yıla göre en fazla sırasıyla, 2000 yılında %29,16, 2003 yılında %19,66 ve 2011 yılında ise %10,96 oranında artış gerçekleştirmiştir. 2016 ve 2017 yıllarında ise yatay seyirde hareket gerçekleştirmiştir.

2017 yılı sonu itibariyle serbest bölgelerde istihdamın dağılımına baktığımızda, en yüksek istihdam oranının 19.634 kişi ve toplam istihdamdaki %29,31'lik pay ile Ege SEB'ne ait olduğu, Bursa SEB'nin 10.073 kişi ve %15,03'lük payla ikinci sırada, Mersin SEB'nin de 8.075 kişi ve %12,05'lik payla üçüncü sırada olduğu tespit edilmiştir. İstihdamda ön sıralarda yer alan diğer serbest bölgeler ise sırasıyla, İstanbul Endüstri ve Ticaret (6.334), Avrupa (4.228), Kayseri (4.046) ve Antalya (4.022) yer almaktadır. Bu bölgeleri de İstanbul Trakya (2.349), İzmir (2.039),

Kocaeli (1.580), Tübitak MAM (1.381), İstanbul AHL (1.282) ve Adana-Yumurtalık (1.267) izlemektedir.

Bölgelerdeki istihdam rakamları üretime bağlı satışlar ile bağlantı kurularak incelendiğinde, 2013 yılında üretime bağlı satışlar açısından ilk sırada yer alan Ege SEB'nin istihdam sıralamasında da ilk sırada bulunduğu, üretime bağlı satışlarda 2'nci sırada olan Bursa SEB'nin istihdamda da ikinci sırada yer aldığı, üretime bağlı satışlarda 6'ncı sırada olan Mersin SEB'nin ise istihdam sıralamasında 3'ncü sırada yer aldığı görülmüştür. İstanbul Endüstri ve Ticaret SEB'nin ise her iki kategoride de 4'ncü sırada bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar çerçevesinde, üretime bağlı satışlar ile istihdam arasında birebir bağlantı kurulamayacağı, bazı serbest bölgelerin üretim, bazılarının ticaret ve bazılarının ise her ikisine de yöneldikleri gerçeğinin de dikkate alınması gerektiği, istihdamın yüksek olmasının istihdamın yanı sıra işgücü verimliliği, yaratılan katma değer, ileri teknoloji kullanımı, vb. unsurlarla ilişkilendirilebileceği sonucuna varabiliriz.

3.3. EGE SERBEST BÖLGESİNİN DIŞ TİCARET ETKİLERİ VE BİR MUKAYESE

Ege Serbest Bölgesi, gerek Serbest Bölgeler Kanunu ve gerekse Bölgenin kuruluş amaç ve hedeflerine uygun olarak faaliyetini sürdürmektedir. Bu alt bölümde; Bölgenin toplam ticaret hacmi, ticaret hacminin yönlere, ülkelere ve sektörler göre oluşturduğu dış ticaret etkileri ortaya konularak mukayese gerçekleştirilecek ve son olarak da, Ege Serbest Bölgesinin Ticaretteki Uluslararası Rekabet Gücünün (Bölgeden Yurtdışına ve Yurtdışından Bölgeye) Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (Balassa AKÜ) Endeksi ile ölçümü gerçekleştirilerek ortaya çıkan bulgular paylaşılacaktır.

3.3.1. Ege Serbest Bölgesinin Ticaret Hacmi: Toplam İçindeki Payı

Bölgenin Tablo 18'de verilen 2013-2017 yılları arasındaki ticaret hacmi verilerini incelediğimizde, 2017 yılı sonu itibarıyla bölge ticaret hacminin 4.327.519.000 ABD Dolarına ulaştığı görülmektedir. 2013 -2017 yıllar arası ticaret

hacminin en yüksek olduğu yıl 2013, en düşük olduğu yıl ise 2015’dir. 2014 ve 2015 yıllarında ticaret hacminin 2013 yılına göre %-8.27 ve %-9.65 daraldığını, 2016 yılından itibaren tekrar yükselişe geçtiğini ve 2016’da bir önceki yıla göre %5.07 ve 2017’de ise yine bir önceki yıla göre %6.18 oranında bir artışı yakaladığını görmekteyiz.

Tablo 18: Ege Serbest Bölgesi Ticaret Hacmi 2013-2017 (1.000 ABD \$)

BÖLGE	2013	% 2014- 2013	2014	% 2015- 2014	2015	% 2016- 2015	2016	2017	% 2017- 2016
Ege Serbest Bölgesi	4.680.242	-8,27	4.293.268	-9,65	3.878.767	5,07	4.075.581	4.327.519	6,18

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2018

Tablo 2 ve Tablo 3’te verilen 18 serbest bölge ve Türkiye ticaret hacmi verilerini incelediğimizde Ege Serbest Bölgesindeki düşüş ve yükselişlerin diğer bölgeler ve Türkiye ticaret hacmi trendi ile aynı yönde seyrettiğini görmekteyiz. Özellikle 2014 ve 2015 yıllarındaki düşüşte, ülke genelinde etkisini hissettirmiş olan alıcıların siyasi ekonomik durumları ile çevre ülkeler özellikle Suriye, Rusya, Irak ve Libya pazarlarındaki azalmalar ve para birimlerindeki değişimler bölge ticaret hacmi rakamlarını da olumsuz yönde etkilemiştir diyebiliriz.

Üretime geçtiği 1991 yılından itibaren büyük bir ivme yakalayan bölge, 90’lı yılların sonunda ortalama yıllık 1,5 milyar \$, 2000’li yılların sonunda 4 milyar \$ ve 2010’lu yıllarda da ulusal ve uluslararası kriz ve dalgalanma yılları hariç olmak üzere ortalama yıllık 5 milyar \$’a yaklaşan ticaret hacmini başarısını yakalamıştır.

2015 yılına gelindiğinde tahsis alanı kalmaması nedeniyle talep eden yatırımcılara üretim faaliyeti için arazi tahsis edemez hale gelen bölge, 27.06.2016 tarihli BKK ile 293.863,65 m2 ilave yatırım alanına kavuşmuştur. 2018 yılından itibaren yüksek teknolojili üretim yapmak isteyen yatırımcılara yeniden arazi tahsis etmeye başlayan ve bugüne kadar gerek yabancı sermaye yatırımı ve teknoloji transferi, gerekse de istihdam açısından büyük bir başarı yakalayan Ege Serbest

Bölgesi'nin 2020'li yılların ortalarında 10 milyar \$'lık ticaret hacmi hedefine ulaşması çok uzak değildir.

3.3.2. Ege Serbest Bölgesinin Ticaret Hacmi: Yönlere/Ülkelere Göre

Bölgenin yönlere göre ticaret hacmini incelediğimizde, Tablo 19'daki verilere göre 2017 yılında toplam 4.327.519.474.900 \$ olarak gerçekleşen ticaret hacminin en büyük kısmını, 2.067.218.367.95 \$ ve %47.77'lik payla bölgeden yurtdışına olan ticaret oluşturmaktadır. Bunu %28.98 ile yurtdışından bölgeye olan ticaret, %12.66 ile bölgeden yurtiçine ticaret ve %10.59 ile de yurtiçinden bölgeye ticaret oluşturmaktadır.

Tablo 19: Ege Serbest Bölgesinin Yönlere Göre Ticaret Hacmi 31.12.2017 (ABD \$)

Ege Ser. Böl.	Yurtiçinden Bölgeye T.H.	Bölgeden Yurtiçine T.H.	Yurtdışından Bölgeye T.H.	Bölgeden Yurtdışına T.H.	Toplam
TOP	458.292.836.	547.792.839.	1.254.215.430.	2.067.218.367.	4.327.519.474.

Kaynak: Ege Serbest Bölge Müdürlüğü 2018

Tablo 4'de verilen ve 2012-2017 yılları Ege Serbest Bölgesi yönlere göre ticaret hacmi dağılımını içeren verileri incelediğimizde de 2017 yılına çok yakın değer ve trendler ortaya çıkmaktadır.

Ege Serbest Bölgesi, bölgeden yurtdışına gerçekleştirdiği ticaret hacmi değerleri ile Türkiye ihracatına ciddi katkı sağlayarak üretim-ihracat-döviz girdisi sağlama fonksiyonunu yerine getirmek suretiyle kuruluş amaçlarına uygun bir yapıya kavuşmuştur şeklinde bir tespiti rahatlıkla yapabiliriz. Ayrıca yurtdışından bölge yönüne olan ticarete %29'a yakın bir oranla ticaret hacminin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bunun da ithalat yoluyla gerek bölgenin ve gerekse daha sonra gerçekleştirilen bölgeden yurtiçine doğru gerçekleştirilen çıkışlar yoluyla üretim için ucuz girdi sağlama, ara malı ve yatırım malı girişinin sağlanması açısından önemli bir sonuç olduğunu belirtebiliriz.

Şüphesiz ki yurtdışından bölgeye yapılan ve ticaret hacminin yaklaşık %10'unu oluşturan kısımda yurt içi sanayi ve bölge ile bağlantılı alt sektörlerin gelişimi ve kümelenme çalışmalarındaki filizlenme açısından oldukça önemlidir.

Ege Serbest Bölgesi ticaret hacmini ülkelere göre değerlendirdiğimizde, bölgenin 2017 yılında toplam 154 ülke ile ticaret gerçekleştirdiğini görmekteyiz. Tablo 20'deki verilere baktığımızda, 2017 yılında gerçekleşen ülkeler yönüyle ticaret hacminin % 60.43'ünü bölgeden çıkışlar ve %39.57'lik kısmını da bölgeye girişler oluşturmaktadır.

Bölge, 154 ülke ile yaptığı ticaretinin %94.46'sını 30 ülke ile gerçekleştirmekte, 124 ülkeyle ise ancak geri kalan %5.54'lük kısmını gerçekleştirmektedir. Bölge ticaretinin %23.25'lik kısmı Türkiye ile geri kalan %76.75'lik kısmı ise, 153 ülke ile gerçekleştirilmektedir. Türkiye ile yapılan ticaretin %54.45'lik kısmı bölgeden Türkiye'ye çıkış, %45.55'lik kısmı ise Türkiye'den bölgeye giriş şeklinde gerçekleşmiştir.

Ege Serbest Bölgesinin ticaret geliştirdiği en büyük paya sahip ülkelerin başında sırasıyla, Almanya, Fransa, İtalya, A.B.D., Birleşik Krallık, Hollanda, İspanya, Belçika, Çek Cumhuriyeti ve Çin yer almaktadır. Almanya ile yapılan ticaret, bölge ticaret hacminin %20.64'ünü oluşturmakta, bununda %70.43'lük kısmı bölgeden Almanya'ya çıkışlar, %29.57'lik kısmını da Almanya'dan bölgeye girişler oluşturmaktadır.

Bölgeden yurtdışına çıkışlarda sırasıyla başı Almanya çekmekte, bu ülkeyi Türkiye, Fransa, A.B.D., Birleşik Krallık, İspanya, Belçika, İtalya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Hollanda, Polonya, Romanya ve İsveç izlemektedir. Yurtdışından bölgeye girişlerde ise, başı çeken Türkiye'yi Almanya, İtalya, Japonya, B.A.E., Birleşik Krallık, Çin, A.B.D., Fransa, Hollanda, Çek Cumhuriyeti, Güney Kore, Malezya Avusturya ve Katar izlemektedir.

Ege Serbest Bölgesi ticaret hacminin ülkelere göre dağılımında ilk sıralarda Avrupa ve Avrupa Birliği ülkeleri ağırlıklı olsa da son yıllarda her bir kıtadan ülkelerle, özellikle iki yönlü ticaretin gelişmeye başlamış olması sevindiricidir. Rusya, Güney Kore, Hindistan, Malezya, Brezilya, Meksika, Arjantin ve Güney Afrika başta olmak üzere dünyanın birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkesi ile ticaretin gelişmesi,

ülkemiz dış ticaretinin gelişmesi ve çeşitlendirilmesine de katkısının mutlaka yansıtacağı bir gerçektir.

Bölgeden gerçekleştirilen ticari giriş ve çıkışlarda ülke sayısı ve coğrafyasının çeşitliliğinin oldukça fazla olması son derece önemlidir. Bölgeden yurtdışına çıkışlarda 150’yi aşkın ülkenin bulunması, yurtdışından bölgeye girişlerde de 100’e yakın ülke ile ticaret geliştirilmesi ciddi bir düzeyi göstermektedir. EK 3’e göz attığımızda, özellikle Ege Serbest Bölgesi ile değişik ülkeler arasında ikili ticaretin 100’e yakın ülke ile iki yönlü olarak gerçekleştiğini görüyoruz. Bu iki yönlü ticaretin de bölge lehine çıkışların daha fazla olacak şekilde gerçekleşiyor olması, ülkemiz dış ticaretinin geliştirilmesi, ihracatının arttırılmak suretiyle döviz girişi ve gelir sağlanması, serbest bölgenin dış ticarete olan olumlu etkisini ve gerçekten de başarılı bir serbest bölgenin varlığına işaret etmektedir.

Tablo 20: Ege Serbest Bölgesi Ticaret Hacmi Ülkelere Göre 31.12.2017 (ABD \$)

EGE SERBEST BÖLGESİ TİCARET HAC.'NİN ÜLKELERE GÖRE DAĞ. 01.01.2017 - 31.12.2017 ABD \$			
Ülkeler	Bölgelere Giriş	Bölgelerden Çıkış	Toplam
Türkiye	458.292.836,36	547.792.839,94	1.006.085.676,30
Almanya	264.163.655,29	629.189.647,72	893.353.303,01
Fransa	63.414.022,33	196.602.302,74	260.016.325,07
İtalya	166.262.489,66	84.406.133,46	250.668.623,12
A.B.D.	68.159.034,76	167.692.555,74	235.851.590,50
Birleşik Krallık	75.344.546,96	96.406.551,69	171.751.098,65
Hollanda	51.479.474,16	68.671.794,50	120.151.268,66
İspanya	18.472.617,59	95.610.484,54	114.083.102,13
Belçika	14.772.781,63	94.707.373,41	109.480.155,04
Çek Cumhuriyeti	29.888.881,76	71.221.369,64	101.110.251,40
Çin	73.134.524,81	25.399.043,88	98.533.568,69
B.A.E.	75.837.526,84	13.470.734,64	89.308.261,48
Macaristan	7.252.221,80	81.387.091,19	88.639.312,99
Japonya	81.795.398,34	2.372.230,63	84.167.628,97
Polonya	18.894.023,23	51.742.361,94	70.636.385,17
Romanya	8.378.024,50	38.023.731,13	46.401.755,63
Güney Kore	29.611.098,28	15.726.852,75	45.337.951,03
İsveç	8.130.870,07	33.857.823,91	41.988.693,98
Avusturya	22.446.869,81	9.896.115,63	32.342.985,44
Kanada	10.739.902,08	17.256.345,98	27.996.248,06
Malezya	24.123.182,81	1.945.032,25	26.068.215,06
Rusya Federasyonu	12.502.561,06	13.022.189,71	25.524.750,77
Hindistan	13.342.512,24	9.621.006,20	22.963.518,44
Katar	20.403.506,19	1.597.197,24	22.000.703,43
Portekiz	3.142.677,65	16.493.982,44	19.636.660,09
İran	278.649,18	18.731.613,27	19.010.262,45
Cezayir	53.010,09	17.443.075,51	17.496.085,60
Meksika	168.103,27	16.778.498,20	16.946.601,47

Danimarka	5.923.941,89	9.889.074,49	15.813.016,38
Brezilya	5.700.294,34	8.686.275,67	14.386.570,01
İlk 30 Ülke Toplamı	1.632.109.238,98	2.455.641.330,04	4.087.750.569,02
Diğer 124 Ülke	80.399.028,03	159.369.877,85	239.768.905,88
GENEL TOPLAM	1.712.508.267,01	2.615.011.207,89	4.327.519.474,90

Kaynak: Ege Serbest Bölge Müdürlüğü 2018

3.3.3. Ege Serbest Bölgesinin Ticaret Hacmi: Sektörlere Göre

Ege Serbest Bölgesi ticaret hacminin sektörlere göre dağılımına ilişkin 2016 ve 2017 yıllarına ilişkin ISIC 1 KIRILIM ve SNA verileri Tablo 21 ve Tablo 22’de gösterilmiştir. ISIC 1 KIRILIM Sektör sınıflandırmaları; Tarım ve Ormancılık, Balıkçılık, Madencilik ve Taş Ocakçılığı, İmalat ve Toptan ve Perakende Ticaret olarak başlıklarında kategorize edilmiştir.

Tablo 21 ve 22’deki verileri incelediğimizde, 2016 yılında bölgenin gerçekleştirdiği ticaret hacminin %95.94’ünün, 2017 yılında ise %96.44’ünün imalat sektöründe gerçekleştiği, geri kalan sektörlerin ancak 4’lük bir orana sahip olduklarını görmekteyiz. 2016 yılında, sanayi sektörü olarak da ifade edebileceğimiz imalat sektörü ticaret hacminin %45.61’inin bölgeden yurtdışına, %30’42’sinin yurtdışından bölgeye, %14.48’inin bölgeden yurtiçine ve %9.50’sinin de yurtiçinden bölgeye gerçekleştirildiğini görmekteyiz. 2017 yılında ise imalat sektörü ticaret hacminin %48.18’i bölgeden yurtdışına, 29.70’i yurtdışından bölgeye, %12.38’i bölgeden yurtiçine ve %9.75’i de yurtiçinden bölgeye gerçekleştirildiği görülmektedir.

Tablo 21: Ege Serbest Bölgesi Sektörlere Göre Tic. Hacmi 31.12.2016 (ABD \$)

SEKTÖRLERE GÖRE EGE SERBEST BÖLGESİNİN TİCARET HACMI ISIC 1 SINIFLANDIRMA 31.12.2016					ABD \$
ISIC 1.KIRILIM	Yurtiçinden Bölgeye	Bölgeden Yurtiçine	Yurtdışından Bölgeye	Bölgeden Yurtdışına	Toplam
1 TARIM VE ORMANCILIK	49.618.294,85	4.351.260,77	12.278.260,83	65.922.644,03	132.170.460,48
2 BALIKÇILIK	0	144,9	479,76	637,2	1.261,86
3 MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI	489.698,15	0	404.007,45	1.189.968,91	2.083.674,51
4 İMALAT	371.376.467,65	566.138.438,1	1.189.289.441,05	1.783.212.667,99	3.910.017.014,79
8 TOPTAN VE PERAKENDE TİCARET	10.456.669,45	20.817.813,45	24,98	33.687,78	31.308.195,66
Toplam	431.941.130,1	591.307.657,22	1.201.972.214,07	1.850.359.605,91	4.075.580.607,3
SEKTÖRLERE GÖRE EGE SERBEST BÖLGESİNİN TİCARET HACMI SNA SINIFLANDIRMA 31.12.2016					ABD \$
SNA	Yurtiçinden Bölgeye	Bölgeden Yurtiçine	Yurtdışından Bölgeye	Bölgeden Yurtdışına	Toplam
1 YATIRIM MALLARI	18.996.550,61	302.988.602,96	221.274.783,36	261.069.759,52	804.329.696,45
2 ARA MALLAR	330.868.612,30	251.127.488,80	895.334.478,01	1.167.427.315,81	2.644.757.894,92
3 TÜKETİM MALLARI	82.007.210,87	37.191.565,46	85.148.670,97	418.898.716,74	623.246.164,04
4 BASKA YERDE KAPSANMAYAN MALLAR	68.756,32	0	214.281,73	2.963.813,84	3.246.851,89
Toplam	431.941.130,10	591.307.657,22	1.201.972.214,07	1.850.359.605,91	4.075.580.607,30

Kaynak: Ege Serbest bölge Müdürlüğü 2018

Yukarıdaki veriler altında, Ege Serbest Bölgesinin sanayi ağırlıklı bir sektörde yoğunlaştığı ve üretimini geliştirdiğini, ticaret hacmi içerisindeki sektörel pozisyonun ise sanayi sektörü ağırlıklı olarak bölgeden yurtdışı yönü olacak şekilde gelişmiş olduğunu açıklıkla ifade edebiliriz.

Tablo 21 ve 22’de verilen SNA sektörel sınıflandırma yapısında ise sektörler, yatırım malları, ara mallar, tüketim malları ve başka yerde kapsanmayan mallar olarak sınıflandırılmıştır. 2016 yılında bölgenin sektörel ticaret hacminin %64.90’ının ara malları, %19.74’ünün yatırım malları, %15.29’unun tüketim malları ile çok önemsiz değerlerde kapsanmayan mallar sektöründe gerçekleştiğini görmekteyiz. Yine 2017 yılında ise %66.20’sinin ara malları sektöründe, %19.45’inin yatırım malları ve %14.20’sininde tüketim malları sektöründe gerçekleştiği anlaşılmıştır. 2016 ve 2017 yıllarında SNA sınıflandırmasındaki sektörel ticaret hacmi yönlerinin de diğer sınıflandırmada olduğu gibi bölgeden yurtdışına, %45.20 ve %47.77 olarak birbirine çok yakın oranlarda gerçekleştiği, incelenmiştir.

Tablo 22: Ege Serbest Bölgesi Sektörlere Göre Tic. Hacmi 31.12.2017 (ABD \$)

SEKTÖRLERE GÖRE EGE SERBEST BÖLGESİNİN TİCARET HACMI İSIC 1 SINIFLANDIRMA 31.12.2017					ABD \$
ISIC 1.KIRILIM	Yurtiçinden Bölgeye	Bölgeden Yurtiçine	Yurtdışından Bölgeye	Bölgeden Yurtdışına	Toplam
1 TARIM VE ORMANCILIK	37.335.669,37	2.236.099,13	14.539.695,25	55.176.375,74	109.287.839,49
3 MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI	513.129,23	132.335,29	369.935,68	1.057.678,18	2.073.078,38
4 İMALAT	406.871.721,83	516.617.906,84	1.239.247.896,49	2.010.828.724,78	4.173.566.249,94
7 SOSYAL, TOPLUMSAL VE KİŞİSEL HİZMETLER	20.951,17	15.665,60	57.869,09	63.049,79	157.535,65
8 TOPTAN VE PARAKENDE TİCARET	13.551.364,76	28.790.833,08	34,14	92.539,46	42.434.771,44
Toplam	458.292.836,36	547.792.839,94	1.254.215.430,65	2.067.218.367,95	4.327.519.474,90
SEKTÖRLERE GÖRE EGE SERBEST BÖLGESİNİN TİCARET HACMI SNA SINIFLANDIRMA 31.12.2017					ABD \$
SNA	Yurtiçinden Bölgeye	Bölgeden Yurtiçine	Yurtdışından Bölgeye	Bölgeden Yurtdışına	Toplam
1 YATIRIM MALLARI	19.179.787,34	275.532.335,87	215.901.388,27	331.158.654,72	841.772.166,2
2 ARA MALLAR	361.553.530,94	239.794.999,4	950.521.882,06	1.312.733.671,06	2.864.604.083,46
3 TÜKETİM MALLARI	77.551.202,62	32.415.518,41	87.567.221,58	417.154.894,07	614.688.836,68
4 BASKA YERDE KAPSANMAYAN MALLAR	8.315,46	49.986,26	224.938,74	6.171.148,1	6.454.388,56
Toplam	458.292.836,36	547.792.839,94	1.254.215.430,65	2.067.218.367,95	4.327.519.474,90

Kaynak: Ege Serbest bölge Müdürlüğü 2018

Tablo 21 ve 22’deki verileri birlikte analiz ettiğimizde, Ege Serbest Bölgesinin SNA sektör sınıflandırmasında ara malları ve yatırım malları sektöründe olacak şekilde sektörel ticaret hacminin gerçekleştiği, sektörel pozisyonun ise, ara ve yatırım malları sektörü ağırlıklı olmak üzere bölgeden yurtdışı yönü olacak şekilde olduğunu açıklıkla ifade etmemiz mümkündür.

Ege Serbest Bölgesi ticaret hacminin EK 1 ve 2’de verilen SITC 1.KIRILIM sektör dağılımına göz attığımızda, 2017 yılında alt sektör ticaret hacminin %62.88’inin makinalar ve ulaşım araçları, %15.53’ünün yapısındaki maddelere göre sınıflandırılmamış mamuller, %9.07’sinin çeşitli mamul eşya, %5.53’ünün kimyasal ürünler, %5.24’ünün gıda maddeleri olarak gerçekleştiği, % 2’lik kısmın ise çeşitli alt sektör ticaret hacmini oluşturduğunu görmekteyiz. Makine ve ulaşım araçları alt sektörü bileşenleri olarak da Bölgeden aldığımız bilgiye göre makine sanayi mamulleri, elektrik ve elektronik makine cihaz ve eşyaları, taşıt araçları-malzeme ve parçaları ile diğer makine aksamlarından oluşmaktadır.

3.3.4. Ege Serbest Bölgesinin Ticaretteki Uluslararası Rekabet Gücünün (Bölgeden Yurtdışına ve Yurtdışından Bölgeye) Ölçülmesi: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (Balassa AKÜ) Endeksi Bulguları

Balassa (1965), uluslararası rekabet gücünün ölçülmesinde kullanılabilecek bir açıklanmış karşılaştırmalı (rekabetçi) üstünlük endeksi önermektedir. Literatürde “Balassa AKÜ Endeksi” olarak bilinen yöntem açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü ölçmekte, ancak karşılaştırmalı üstünlüğün temelindeki kaynaklara yönelik bir hesaplama getirmemektedir. Balassa’nın orijinal AKÜ endeksi şu şekli ile formüle edilmektedir (Balassa, 1965):

$$AKÜ1 = (X_{ij} / X_{it}) / (X_{nj} / X_{nt}) = (X_{ij} / X_{nj}) / (X_{it} / X_{nt})$$

Burada X ihracatı, i bir ülkeyi, j bir malı (ya da sektörü), t mallar (ya da sektörler) grubunu ve n ülkeler grubunu göstermektedir. Balassa’nın orijinal açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi, AKÜ, bir ülkenin bir mal veya sektördeki ihracatının toplam ihracata oranının diğer ülke veya ülke grubu ile karşılaştırılmasını ifade eder. Eğer $AKÜ1 > 1$ ise bu durum karşılaştırmalı üstünlüğün varlığını gösterir. $AKÜ1$, 1’in ne kadar üzerinde ise karşılaştırmalı avantaj o derece yüksektir. $AKÜ < 1$ ise bu durumda ülke ilgili mal veya sektörde karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir.

İlgili yazında Balassa'nın orijinal AKÜ1 endeksinden türetilen farklı versiyonlar önerilmiştir (Greenaway ve Milner, 1993; Vollrath (1991); ayrıca bkz. Utkulu (2005); Şimşek, Seymen ve Utkulu (2010)). Bu AKÜ endekslerinden birisi, ev sahibi ülkenin (ya da bu tezde kabul edildiği üzere, Bölgenin) ticaretteki performansını belli endüstri/endüstriler bazında endüstrinin sadece ihracat değil ithalatını da dikkate alarak ölçen aşağıdaki AKÜ2 endeksidir (Greenaway ve Milner, 1993):

$$AKÜ2 = (X_{ij} - M_{ij}) / (X_{ij} + M_{ij})$$

Bu endeks -1 ($X_{ij} = 0$, açıklanmış karşılaştırmalı dezavantaj) ile +1 ($M_{ij} = 0$, açıklanmış karşılaştırmalı avantaj) arasında değer alır. +1'e yaklaşırsa açıklanmış karşılaştırmalı avantajı, -1'e yaklaşırsa dezavantajı gösterir.

Brülhart (1994) belli bir endüstrideki ticaret akımlarındaki değişimi ve değişim performansını ölçen aşağıdaki endeksi önermiştir:

$$Brülhart-B = (\Delta X - \Delta M) / |\Delta X| + |\Delta M|$$

Bu endeks, -1 ve +1 arasında değişen değerler almaktadır. Endeksin değeri -1 ise ticaret akımlarındaki değişmelerin net ithalatla, +1 ise net ihracatla ilgili olduğu anlamına gelmektedir. İhracatın belirli bir endüstrideki yüksek performansı, ithalatın ise belirli bir endüstrideki zayıf performansı yansıtmasından hareketle endeks, endüstriyel performans hakkında da bilgi vermektedir. Kısaca, $Brülhart-B > 0$ olduğunda, $\Delta X > \Delta M$ (ihracat yönlü marjinal ticaret değişimi); $Brülhart-B < 0$ olduğunda, $\Delta X < \Delta M$ (ithalat yönlü marjinal ticaret değişimi) söz konusudur. Öte yandan, eğer $Brülhart-B$ sıfır veya sıfıra yakın ise bu durum endüstri-içi ticareti, 1- veya +1'e yakınsa bu durum ise endüstriler-arası ticareti yansıtır (Brülhart, 1994:606-607).

Bu çalışmada, Ege Serbest Bölgesinde faaliyet gösteren farklı üretim dallarında gerek firma ve gerekse sektör düzeyinde 2016 ve/veya 2017 yılı kısıtlı verileri kullanılarak açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (rekabet gücü) yukarıda tanıtılan AKÜ2 ve Brülhart-B endeksleri kullanılarak ölçülmektedir. İlk olarak Tablo 9'da belirtilen ilk 10'da bulunan firmaların rekabet güçleri AKÜ2 endeksi kullanılarak hesap edilmektedir. 2017 yılında bu 10 firmanın Bölgenin toplam ticareti içindeki

payının %55 olmasından hareketle bu hesaplamanın Bölgedeki hem firma hem de sektör rekabetçiliklerini yansıtacağını düşünebiliriz.

Tablo 23: Ege Serbest Bölgesinin Ticaretindeki ilk 10 firmanın Uluslararası Rekabet Gücünün (Bölgeden Yurtdışına ve Yurtdışından Bölgeye) Ölçülmesi: 2017 yılı için AKÜ2 Endeksi Bulguları

Firma 1	Firma 2	Firma 3	Firma 4	Firma 5	Firma 6	Firma 7	Firma 8	Firma 9	Firma 10
0.34	0.20	0.53	0.31	0.08	0.32	0.18	0.17	0.47	-0.93

Kaynak: Yazarın kendi hesaplamaları.

Yukarıdaki hesaplamalar ışığında, Ege Serbest Bölgesinde faaliyette bulunan ve toplam ticaretin %55'ini gerçekleştiren on firmadan ilk sırada yer alan dokuzunun AKÜ2 endeksi bulgularının 0 ile +1 arasında çıkmasını açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları yani uluslararası piyasalarda rekabetçi oldukları biçiminde açıklamak mümkündür. Bu on firmanın en az yarısı doğrudan veya dolaylı olarak otomotiv sektörü ve yan sanayi üretim ve ticareti yapmaktadır. Diğer firmalar ise havacılık, elektronik, hidrolik makine ve iş araçları ile tekstil alanında üretim ve ticaret yapmaktadır. Dikkati çeken nokta on firmanın dokuzunun faaliyet konusu üretim ve alım satım olup sadece bir firma montaj ve demontaj alanında faaliyet göstermektedir (detaylar için bkz. Tablo 9). 10. Sıradaki firma montaj ve demontaj alanında faaliyet göstermekte ve bu firmanın yurtdışından bölgeye ithalatının yüksek olduğu ancak bölgeden yurtdışına ihracatının ise oldukça düşük olduğu dikkati çekmektedir. Bunun nedeni bu firmanın montaj faaliyeti yoluyla bölgeden Türkiye'ye ticaretinin, yurtdışından bölgeye olan ticaretten çok daha yüksek olması ile açıklanabilir. Otomotiv sektörü ve yan sanayinin bu denli yoğun biçimde faaliyette olması bölgede otomotiv sektörün ve yan sanayiinde olası bir kümelenme için olumlu işaretler olarak görülebilir. İlk on firmanın katma değeri oldukça yüksek ürünlerde üretim ve ticaret yapması ayrıca ülke ekonomisi dikkate değerdir.

Bu bölümde yukarıdaki firma bazlı hesaplamalara ek olarak, Ege Serbest Bölgesi Sektörlere Göre Ticaret Hacmi 2016 ve 2017 verileri kullanılarak (bkz. Ek1

ve Ek2) SITC 1 ve ISIC 1 Kırılımları dikkate alınarak AKÜ2 Endeksi ve Brülhart-B Endeksi hesaplamaları yapılmaktadır.

Tablo 24: Ege Serbest Bölgesinin Sektörel Ticaretinde Uluslararası Rekabet Gücünün (Bölgeden Yurtdışına ve Yurtdışından Bölgeye) Ölçülmesi: 2016 ve 2017 yılı için AKÜ2 Endeksi ve Brülhart-B Endeksi Bulguları

Makinalar ve Ulaşım Araçları (SITC 1 Kırılım)

Yıllar	AKÜ2	Brülhart-B (2016-2017)
2016	0.32	0.96
2017	0.37	İhracat yönlü marjinal değişim.

Çeşitli Mamul Eşya (SITC 1 Kırılım)

Yıllar	AKÜ2	Brülhart-B (2016-2017)
2016	0.51	0.43
2017	0.50	İhracat yönlü marjinal değişim.

İmalat (ISIC 1 Kırılım)

Yıllar	AKÜ2	Brülhart-B (2016-2017)
2016	0.20	0.64
2017	0.23	İhracat yönlü marjinal değişim.

Kaynak: Yazarın kendi hesaplamaları.

Ek1 ve Ek2’de yer alan veriler dikkate alınarak yapılan yukarıdaki AKÜ2 Endeksi ve Brülhart-B Endeksi hesaplamalarına göre gerek SITC 1 kapsamındaki Makine ve Ulaşım Araçları ve Çeşitli Mamul Eşya gerekse ISIC 1 kapsamındaki İmalat Sanayi için AKÜ2 bulguları 0 ile +1 arasında çıkmış olup bu durum tüm bu sektörlerde açıklanmış karşılaştırmalı rekabetçi avantajı göstermektedir. Brülhart-B endeksi bulguları bu durumu desteklemekte ve Bölgede, bu sektörlerde ihracat yönlü bir marjinal değişime yani sektörlerin uluslararası rekabetçiliğinin arttığına işaret etmektedir. Bu durum Bölgedeki söz konusu endüstrilerin uluslararası rekabetçilik performanslarındaki artışı açıkça göstermektedir.

Makine ve ulaşım araçlarına ait Brülhart-B endeksinin 0.96 gibi 1'e çok yakın bir düzeyde gerçekleşmesi bu sektörde yoğun bir *endüstri içi ticarete* işaret ederken, Çeşitli Mamul Eşya sektöründe ise Brülhart-B endeksinin 0.43 olması bu sektörün ticaretinde hem endüstri içi hem de *endüstriler arası ticaret* unsurlarının birlikte bulunduğuna işaret etmektedir. İmalat sanayiinde ise 0.64 rakamı 1'e doğru bir yakınsamayı yani endüstri içi ticarete doğru evrilen bir süreci ifade etmektedir (*Endüstri içi ticaret ve endüstriler arası ticaret* kavramları için bkz. Utkulu, 2005).

Bu bölümde yukarıdaki endeks bulguları birlikte değerlendirildiğinde şu tespitleri yapmak mümkündür:

- i) Bölgenin ticaretinde ilk on içerisinde yer alan firmalar bir firma (onuncu sıradaki) hariç diğer firmalar doğrudan üretim ve alım-satım faaliyetinde yer alan firmalardır. Bu firmalar Bölgenin toplam ticaretinin % 55'ini gerçekleştirdiklerinden önemli bir ölçüde, bulundukları endüstriyi de temsil ettikleri söylenebilir. Buna karşın firma bazlı etkileri de göz ardı etmemek gerekir. İlk dokuz firma için AKÜ2 endeksinin pozitif çıkması açıklanmış karşılaştırmalı rekabet avantajının bulunduğunu göstermektedir. Bu on firmanın en az yarısı doğrudan veya dolaylı olarak otomotiv sektörü ve yan sanayi üretim ve ticareti yapmaktadır. Otomotiv sektörü dışındaki diğer firmalar ise havacılık, elektronik, hidrolik makine ve iş araçları ile tekstil alanında üretim ve ticaret yapmaktadır. Otomotiv sektörü ve yan sanayinin bu denli yoğun olması Ege Serbest Bölgesinde otomotiv sektörü ve yan sanayiinde olası bir kümelenme için olumlu işaretler olarak görülebilir. İlk on firmanın katma değeri oldukça yüksek ürünlerde üretim ve ticaret yapması ülke ekonomisi için son derece önemlidir.
- ii) Ek1 ve Ek2'de yer alan sektörel ticaret dikkate alındığında da yukarıdaki tespitler doğrulanmaktadır. Özellikle, Makine ve Ulaşım araçları (STIC 1) ve İmalat Sanayi (ISIC 1) endeksleri bulguları bu sektörlerin hem açıklanmış karşılaştırmalı rekabetçi üstünlüğe sahip olduklarını (AKÜ2 endeksi bulguları) ve hem de bu sektörlerin performanslarında yani rekabet güçlerinde artış olduğuna (ihracat yönlü marjinal değişim) ve yoğun biçimde *endüstri içi ticaret* yapısında bir rekabet süreci yaşandığına işaret

etmektedir. Endüstri içi ticaret, özellikle katma değeri yüksek ürün üreten ve ticareti yapılan endüstrilerde ortaya çıkan ve benzer ürünlerin hem ihracat hem de ithalatının yapıldığı bir süreci ifade eder. Endüstri içi ticarete rekabet artık büyük ölçüde ürünün fiyatında değil fiyat dışı unsurlardadır. Buradaki rekabet artık kalite ve hizmet rekabetidir. Çünkü, malın fiyatı yerine, tüketici tercihleri, malın veya hizmetin niteliği ve kalitesi, marka, satış öncesi veya sonrası hizmet, ürün farklılaştırması vb. öne çıkmaktadır. Günümüzde, ölçek ekonomileri, yüksek teknolojiye dayanan AR&GE ve inovasyon, yaparak öğrenme, insan sermayesi, alan ekonomileri, yayılma etkileri, kalite ve hizmet rekabeti, ürün ve hizmet farklılaştırması ancak eksik rekabet piyasalarında ortaya çıkabilmektedir. Bu açıdan, Ege Serbest Bölgesi firmaları uluslararası piyasalarda büyük ölçüde endüstri içi ticaret yapmakta ve eksik rekabet piyasalarında kalite ve hizmet rekabeti ile karşılaşmaktadır. Bölgenin, Makine ve ulaşım araçları ile İmalat sanayii ticaretinde Brühlhart-B endeksinin 1'e yakınsaması bu sektörlerde net biçimde *endüstri içi ticarete* işaret etmektedir.

3.3.5. Araştırmanın Ampirik Literatüre Muhtemel Katkısı Üzerine Bir Değerlendirme

Serbest bölgeler ile ilgili olarak gerek ulusal ve gerekse uluslararası düzeyde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Yapmış olduğumuz literatür araştırmasında, Türkiye'de yapılan çalışmalarda serbest bölgelerin daha ziyade teorik bakımdan değerlendirildiği veya mevcut istatistiki verilerin kullanıldığı, dolayısıyla yapılan çalışmaların tamamına yakınının nicel ve ampirik değil, nitel ve kavramsal araştırma yöntemine başvurmak suretiyle gerçekleştirildiği incelenmiştir. Araştırmada ayrıca, serbest bölgelerin dış ticarete etkilerini inceleyen çalışmaların çoğunluğunda ampirik uygulama kısımlarının bulunmadığı görülmüştür. Bu çeşit çalışmalarda genellikle veriler tablolar halinde sunulmuş ve ampirik bir çalışma yapılmadan sadece verilerin direkt olarak ya da yüzdelik artış ve azalışları dikkate alınmak suretiyle yorumlanması şeklinde bir yöntem belirlenmiştir. Ampirik adı altında yapılan çalışmaların ise

çoğunlukla anket yöntemi kullanılmak suretiyle gerçekleştirildiği, ampirik deneysel analizin kullanıldığı çalışma sayısının ise yok denecek kadar az olduğu görülmüştür. Literatür araştırması kapsamında yapmış olduğumuz incelemede ulusal bağlamda, serbest bölgelerin dış ticaret etkilerini inceleyen ve çok az sayıda olan ampirik analiz çalışmalarını aşağıdaki şekilde değerlendirmemiz mümkündür.

Uzandaç (2008), çalışmasında 1996:01 2007:12 dönemine ilişkin Türkiye'ye ait aylık veriler kullanılarak, serbest bölgelerin ihracat ve ithalat (dış ticaret) üzerine etkisi ADF birim kök testi, Var analizi ve eşbütünleşme testi yapılarak incelenmiştir. VAR analiz sonuçları modelde tanımlanan ihracat fonksiyonlarındaki değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu, iktisadi olarak eşbütünleşim vektörleri incelendiğinde serbest bölge değişkenlerinin istatistiki olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu, serbest bölge ihracatının, Türkiye ihracatını pozitif etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada, serbest bölge ihracatının ihracat miktarı üzerine pozitif etkisinin olduğu ve serbest bölge ihracatının %1 arttığında ihracatın %0.30 arttığının gözlemlendiği, serbest bölgelerin ihracat üzerinde önemli etkilerinin olduğu, fakat ithalat fonksiyonundaki değişkenler arasında uzun dönem denge ilişkisinin olmadığı ifade edilerek bu sonucun serbest bölgelerin amacına uygun olduğu belirtilmiştir.

Kabaköz (2012), Türkiye'deki serbest bölgelerin performans değerlendirmesine yönelik araştırma çalışmasında, serbest bölgelerin yıllık istatistik bilgilerinden elde edilen verileri, parametrik ve parametrik olmayan yöntemlerle analiz etmeye çalışmıştır. İlk olarak; parametrik yöntemlerden regresyon yöntemi, Eviews programı aracılığı ile Türkiye'deki serbest bölgelerin toplam ticaret hacmi, uluslararası sermaye yatırımı, istihdam, ihracat ve ithalat değerlerine uygulanmıştır. Aralıklı Ölçek Yöntemine göre 5 kategoride gerçekleştirilen çalışmada, serbest bölgelerin performans kriterlerinin ölçülebilir olanlarla kısıtlanmış olması ve gözlem yılının 10 yıllık göreceli kısa bir süreyi kapsamaması, sonuçların anlamsız ve aralarındaki korelasyonunun düşük çıkması sonucunu doğurmuştur.

Demirci ve Tarhan (2016), serbest bölgelerin etkinliklerinin ölçüldüğü ve referans kümeleri ile etkinliklerinin artırılması yönünde önerilerde bulunulan çalışmalarında, çoklu girdi-çıktı durumlarında literatürde sıklıkla kullanılan nonparametrik bir yöntem olan Veri Zarflama Analizi kullanmışlardır. Karar Verme Birimi (KVB) olarak Türkiye'de mevcut 18 bölge seçilmiş ve etkinlik skorları

belirlenerek, olumlu katkılar için önerilerde bulunulmuştur. Ancak veri elde etme konusunda karşılaşılan güçlük nedeniyle sadece 2 girdi (Yüzölçümü ve İstihdam Durumu) ve 1 çıktı (Ticaret Hacmi) verisi kullanılabilmiştir. Girdi-çıkıtı verilerine dayanması ve bazı veri eksikliği nedenleriyle sonuçların gerçek durumla mukayesesinde önemli bazı uyumsuzluklar içerdiği tarafımızca değerlendirilmiştir.

Öncel ve Demirtaş (2017), serbest bölgelerin Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki etkisini inceledikleri ampirik çalışmada öncelikle serilerin durağanlık dereceleri Augmented Dickey-Fuller-1979 (ADF) ve Philips-Perron-1988 (PP) birim kök testleri ile belirlenmiş, sonrasında ise Hacker ve Hatemi-J(2006) nedensellik testi kullanılarak bu seriler arasında nedensellik ilişkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmada pozitif ve negatif şokları ayırt edebilen Hatemi-J(2012) asimetrik nedensellik testi sayesinde bu bulgular geliştirilmiş ve hem negatif ve hem de pozitif şokların olduğu durumda serbest bölgelerin dış ticaretinin Türkiye'nin dış ticaretini etkilediği tespit edilmiştir. Aylık verilerle yapılan 12 test sonucuna göre serbest bölgelerin dış ticaretinden Türkiye'nin dış ticaretine doğru nedensellik ilişkisi bulunmuş ve serbest bölgeler Türkiye'nin dış ticaretini etkilediği gibi ülkenin dış ticaretinden de etkilendikleri belirtilmiştir. Çalışmada serbest bölgelerin Türkiye'nin ekonomik yapısı içerisindeki yeri ve öneminin arttığı belirlenmesi vurgulanmıştır.

Tezimizin temel hedeflemelerinden olan bölgesel gelişme dinamikleri ekseninde serbest bölgelerin dış ticaret etkileri konusunu iyi bir şekilde ortaya koyabilmek ve literatüre bugüne kadar yapılmamış örnek bir ampirik çalışma ile farklı bir katkı sağlamak maksadıyla, tez çalışmamızda, diğer çalışmaların özelliklerini de yansıtan niteliksel ve kavramsal analiz ve aktarımlar yanında örnek çalışma olarak ele aldığımız Ege Serbest Bölgesi'nin ticaretteki rekabet gücünün bölgeden yurtdışına ve yurtdışından bölgeye etki gücünün ölçülmesi hedeflenmiştir. Böylece küresel rekabette günümüzde önem arz eden fiyat ve özellikle fiyat dışı oluşumlar açısından da bölgenin ve etki ettiği ülke dış ticaretinin uluslararası piyasalarda rekabet edebilme şansının var olup olmadığı ile bunun sürdürülebilir kılınmasında gerekli dayanıklılığı ve üstünlüğü sağlayacak zemine sahip olup olmadığı, bu konuda öne çıkan ölçüm teknikleri ile ölçülerek bulguların ampirik literatüre kazandırılması suretiyle yazında var olan olası boşluğun araştırmamızla doldurulması amaçlanmıştır.

Araştırmamızda, Balassa (1965)'nin önerdiği uluslararası rekabet gücünün ölçülmesinde kullanılabilecek ve bir ülkenin mal veya sektördeki ihracatının toplam ihracata oranının diğer ülke veya ülke gurubu ile karşılaştırılmasını ifade eden AKÜ-açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük (rekabet gücü) endeksinden hareketle Balassa'nın orijinal AKÜ1 endeksinden türetilen farklı versiyonlar üzerinde değerlendirme yapılmıştır. Bu bakıştan yola çıkılarak AKÜ endekslerinden birisi olan ve Ege Serbest Bölgesi'nin ticaretteki performansını belli endüstri/endüstriler bazında endüstrinin sadece ihracat değil ithalatını da dikkate alan AKÜ2 endeksi kullanılmıştır. Ölçüm çalışması ile “açıklanmış karşılaştırmalı avantaj” ile “açıklanmış karşılaştırmalı dezavantaj” ortaya konulmuştur.

Bu çalışmaya ilave olarak Brühlhart (1994)'ın önerdiği ve belli bir endüstrideki ticaret akımlarındaki değişimi ve değişim performansını ölçen endeks değerlemesi de gerçekleştirilmiştir. Bu endekse göre ticari akımlardaki net ihracat ve net ithalat ile ilgili durum ortaya konularak “ihracatın belirli bir endüstrideki yüksek performansı” ve “ithalatın ise belirli bir endüstrideki zayıf performansı” yansıtmasından hareketle, “ihracat yönlü marjinal ticaret değişimi” ve “ithalat yönlü marjinal ticaret değişimi” ortaya konulmuştur. Ayrıca bu ölçümle “endüstri-içi ticaret” ile “endüstriler-arası ticaret” te yansıtılmıştır.

Çalışmamızda, Ege Serbest Bölgesi'nde faaliyet gösteren farklı üretim dallarında gerek firma ve gerekse sektör düzeyinde 2016 ve/veya 2017 yılı kısıtlı verileri kullanılarak açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (rekabet gücü) yukarıda tanıtilen AKÜ2 ve Brühlhart-B endeksleri kullanılarak ölçülmüştür. Öncelikle 2017 yılında bu 10 firmanın Bölgenin toplam ticareti içindeki payının %55 olmasından hareketle bu hesaplamanın Bölgedeki hem firma hem de sektör rekabetçiliklerini yansıtacağı değerlendirilmiştir. Hesaplamalar çerçevesinde, Ege Serbest Bölgesi'nde faaliyette bulunan ve toplam ticaretin %55'ini gerçekleştiren on firmadan ilk sırada yer alan dokuzunun AKÜ2 endeksi bulgularının 0 ile +1 arasında çıkmasını açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları yani uluslararası piyasalarda rekabetçi oldukları biçiminde açıklamak mümkündür. Bu on firmanın en az yarısı doğrudan veya dolaylı olarak otomotiv sektörü ve yan sanayi üretim ve ticareti yapmaktadır. Otomotiv sektörü ve yan sanayinin bu denli yoğun biçimde faaliyette olması bölgede otomotiv sektörünün ve yan sanayiinde olası bir kümelenme için olumlu işaretler olarak

görülmüştür. İlk on firmanın katma değeri oldukça yüksek ürünlerde üretim ve ticaret yapması ayrıca ülke ekonomisi için dikkate değer bulunmuştur.

Yine, Ege Serbest Bölgesi Sektörlere Göre Ticaret Hacmi 2016 ve 2017 verileri kullanılarak SITC 1 ve ISIC 1 Kırılımları dikkate alınmak suretiyle, AKÜ2 Endeksi ve Brülhart-B Endeksi hesaplamaları yapılmıştır. Bölgedeki sektörel ticaret dikkate alındığında da yukarıdaki tespitler doğrulanmaktadır. Özellikle, Makine ve Ulaşım araçları (STIC 1) ve İmalat Sanayi (ISIC 1) endeksleri bulguları bu sektörlerin hem açıklanmış karşılaştırmalı rekabetçi üstünlüğe sahip olduklarını (AKÜ2 endeksi bulguları) ve hem de bu sektörlerin performanslarında yani rekabet güçlerinde artış olduğuna (ihracat yönlü marjinal değişim) ve yoğun biçimde *endüstri içi ticaret* yapısında bir rekabet süreci yaşandığına işaret etmektedir. Bu açıdan, Ege Serbest Bölgesi firmaları uluslararası piyasalarda büyük ölçüde endüstri içi ticaret yapmakta ve eksik rekabet piyasalarında kalite ve hizmet rekabeti ile karşılaşmaktadır. Bölgenin, Makine ve ulaşım araçları ile İmalat sanayii ticaretinde Brülhart-B endeksinin 1'e yakınsaması bu sektörlerde net biçimde *endüstri içi ticarete* işaret etmektedir.

Sonuç itibariyle yaptığımız ampirik çalışmanın literatüre muhtemel katkılarını, önceki çalışmalardan farkını da ortaya koymak suretiyle aşağıdaki şekilde ifade etmemiz uygun olacaktır.

Literatürde serbest bölgelerin dış ticaret alanındaki etkileri, yapılan değişik çalışmalarda farklı yönleri ile incelenmiştir. Ancak yapılan bu çalışmalar daha ziyade teorik, kavramsal ya da nitel açıklama ve değerlendirmelerden oluşmakta, çok azında ise ampirik çalışma yöntemi adına katkı konulduğu ifade edilmesine rağmen bunlarında sadece istatistiki verilerin değişim yüzdeleri hesaplaması veya anket yöntemine başvurmak suretiyle yapılan açıklama ve değerlendirmelerden oluştuğu değerlendirilmektedir. Bugüne kadar bir-iki ve kısıtlı veri ile yapılan çalışma hariç, nicel-ampirik ölçüm endeksleri kullanılarak ve dış ticaret etkilerinin temeline inilerek kapsamlı bir çalışmanın yapılmadığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Bu nedenle ifade edilen kısıtlar altında yapılan çalışma sonuçlarının karşılaştırılması da anlamsız kalabilmektedir. Tarafımızca yapılan ve serbest bölgelerin dış ticaret etkilerini Ege Serbest Bölgesi örneğinden hareketle ortaya koyan çalışmamızın nicel ampirik literatüre muhtemel katkısı, bugüne kadar hiçbir şekilde bilimsel veri analiz ve

ölçümleri ile ortaya konulmayan çerçevede ve içerikte olduğundan literatürde bu alanda var olan boşluğu da dolduracağı kanaatini taşımaktayız.

Yaptığımız çalışma ile, gerek AKÜ2 ve Brülhart-B ölçüm endekslerinin kullanılması ve gerekse de ölçümler sonrasında yeni bulgular ve sonuçlara ulaşılması, ayrıca literatür katkısı olarak açıkladığımız, nedensellikler bazında serbest bölgelerin dış ticaret etkilerini ampirik olarak inceleyen ilk çalışma olması çalışmamızı özgün kılmaktadır. Serbest bölgelerin dış ticaret etkilerinin ortaya konulmasında kullanılan açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük (rekabet gücü) endeksi bulguları ilk defa literatüre kazandırılmış ve diğer çalışmalardan farklı olarak sadece belli endüstriler bazında ihracat değil, ithalat ta dikkate alınmak suretiyle karşılaştırmalı rekabet avantajı ve karşılaştırmalı rekabet dezavantajı da ortaya konulmuştur. Yine araştırmamızla birlikte belli bir endüstrideki ticaret akımlarındaki değişim ve değişim performansları da ilk defa ölçümlenmiştir. Böylece literatüre ihracat yönlü marjinal ticaret değişimi ve ithalat yönlü marjinal ticaret değişimi ölçüm sonuçları kazandırılmıştır. Hesaplama ile firma ve sektör rekabetçilikleri konusunda da ilk defa değerler yansıtılmış ve kümelenme işaretleri ile katma değeri yüksek ürünlerle üretim ve ticaret yapılmasının ülke ekonomisine katkısı ölçümlerle ortaya çıkarılmıştır. Bölgedeki sektörlerin uluslararası rekabetçiliğinin ortaya konulması suretiyle endüstrilerin uluslararası rekabetçilik performanslarındaki artışta ilk defa bu çalışma ile literatüre kazandırılmıştır. Çalışma ile literatüre kazandırılan bir başka katkı ise bölgenin endüstri-içi ve endüstriler-arası ticaret yapısının ortaya çıkarılmasıdır. Bölgenin endüstri-içi ticaret yapısına ilişkin ölçüm bulguları, endüstri-içi ticaretin özellikle katma değeri yüksek ürün üreten ve ticareti yapılan endüstrilerde ortaya çıkan ve benzer ürünlerin hem ihracat hem de ithalatının yapıldığı bir süreci ifade etmesi gerçeğinden hareketle, endüstri içi ticarete rekabetin artık büyük ölçüde ürünün fiyatın da değil de fiyat dışı unsurların rol oynadığı gerçeğidir. Bu da rekabetin artık kalite ve hizmet rekabeti olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü malın fiyatı yerine, tüketici tercihleri, malın veya hizmetin niteliği ve kalitesi, marka, satış öncesi veya sonrası hizmet, ürün farklılaştırması vb. öne çıkmaktadır. Tüm bu açıklamalardaki olası literatür katkıları çerçevesinde, serbest bölgelerin Türkiye'nin dış ticaret yapısı içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu ifade edebiliriz.

3.3.6. Diğer Serbest Bölgeler ile Bir Mukayese

Serbest bölgeler ticaret hacmi bölgeler bazında incelendiğinde; 2017 yılında, faaliyette bulunan 18 serbest bölge itibariyle toplam 20.378.584 milyar dolarlık ticaret hacmi gerçekleştirildiği görülmektedir. Bahse konu yılda gerçekleşen toplam ticaret hacmi açısından Ege SEB'nin ilk sırada yer aldığı, bu bölgeyi İstanbul Endüstri ve Ticaret, Mersin, Avrupa, Bursa, Trakya ve AHL Serbest Bölgelerinin takip ettiği görülmektedir. Tablo 1'de yer alan ve 2017 yılında bölgeler itibariyle ticaret hacimlerine rakamsal olarak baktığımızda yaklaşık değerlerle, Ege SEB'nin 4.3 milyar \$, Endüstri ve Ticaret SEB'nin 3.1 milyar \$, Mersin SEB'nin 2.9 milyar \$, Avrupa SEB'nin 2 milyar \$, Bursa SEB'nin 1.8 milyar \$, İstanbul Trakya SEB'nin 1.3 milyar \$ ve İstanbul AHL SEB'nin 1.1 milyar \$'lık ticaret hacmine sahip oldukları görülmektedir.

Yine aynı yılda yaklaşık değerlerle; Kayseri SEB 853 milyon \$, Adana-Yumurtalık SEB 814 milyon \$, Antalya SEB 723 milyon \$, Kocaeli SEB 586 milyon \$, İzmir SEB 352 milyon \$, Trabzon SEB 286 milyon \$, Samsun SEB 82 milyon \$, Tübitak-MAM SEB 66 milyon \$, Gaziantep SEB 33 milyon \$, Denizli SEB 27 milyon \$ ve Rize SEB 918 bin \$ seviyelerinde ticaret hacmi gerçekleştirmişlerdir.

2017 yılında gerçekleşen serbest bölgeler ticaret hacmi içerisinde bölgelerin paylarını incelediğimizde ise, Ege SEB %21,23 ile ilk sırada yer almakta, bu bölgeyi İstanbul Endüstri ve Ticaret SEB %15,21, Mersin SEB %14,22, Avrupa SEB %9,81, Bursa SEB %8,83, İstanbul Trakya %6,23, İstanbul AHL %5,27, Kayseri SEB %4,08, Adana-Yumurtalık SEB %3,90, Antalya SEB %3,47, Kocaeli SEB %2,84, İzmir SEB %1,69 ve Trabzon SEB %1,37 payla izlemektedirler. Geri kalan bölgelerin ticaret hacmi içerisindeki payları %1'in altında çok küçük değerlerden oluşmaktadır. Bu rakamlara göre Ege, İstanbul Endüstri ve Ticaret ile Mersin SEB'lerinin üçü serbest bölgeler ticaret hacminin %50,53'ünü yani yarısını tek başlarına gerçekleştirmekte ve bu bölgelere Avrupa ve Bursa SEB'lerini de ilave ettiğimizde ilk beş bölge toplam bölgeler ticaret hacminin %70'ini gerçekleştirmektedirler.

Faaliyette bulunan 18 serbest bölge içerisinde Ege Serbest Bölgesinin payını değerlendirdiğimizde, 2017 yılı itibariyle TÜİK ve T.B. verilerine göre 18 bölge ticaret hacminin 20.378.584.000 \$, İzmir ili dış ticaret hacminin 19.910.459.100 \$ ve Türkiye

dış ticaret hacminin ise 390.793.000.000 \$ olduğunu görmekteyiz. Bu verilere göre Ege Serbest Bölgesinin, diğer serbest bölgeler ticaret hacminin 21.23'ünü, İzmir dış ticaret hacminin %21.73'ünü ve Türkiye dış ticaret hacminin ise %1.11'ini tek başına gerçekleştirdiğini görüyoruz. Bu rakamlar da göstermektedir ki Ege Serbest Bölgesi, gerek tüm serbest bölgeler ve İzmir İli ve gerekse de Türkiye dış ticaretine ciddi manada katkı sağlamaktadır.

Tablo 4'de verilen 2012-2017 dönemi serbest bölgeler yönlerine göre ticaret hacmi değerlerini incelediğimizde; ilgili 6 yıllık dönemde bölgeler ticaret hacminin %36,67'sinin bölgelerden yurtdışına, %31,93'ünün yurtdışından bölgelere yönelik olduğu görülmektedir. Yine, aynı dönemde bölgelerden Türkiye'ye yönelik ticaret hacmi, bölgeler ticaret hacminin %20,12'sini ve Türkiye'den bölgelere yönelik ticaret ise %11,27'sini oluşturmaktadır. Buna göre, serbest bölgeler ticaret hacmi içinde en büyük payın bölgelerden yurtdışına yapılan ticarete ait olduğu, yurtdışından bölgelere yönelik ticaretin payının da toplam ticaretin yaklaşık üçte birine karşılık geldiği ve yurtdışı ile her iki yönde yapılan ticaretin toplam ticaretin %68,60'nı oluşturduğu, buna karşın Türkiye ile her iki yönde ticaretin oranının ise %31,40 ile bu oranın yarısından daha az olduğu anlaşılmaktadır.

Ülkemizde mevcut bölgeler içinde ticaret hacmi bakımından en yüksek ticaret hacimli bölgeyi oluşturan Ege Serbest Bölgesi'ni ticaretin yönü itibarıyla incelediğimizde, 6 yıllık dönemde gerçekleşen ticaretinin %45,85'inin bölgeden yurtdışına yönelik olduğu tespit edilmiştir. Bu rakamla, Ege Serbest Bölgesi aynı zamanda en yüksek ihracat seviyesine sahip bölgedir. İhracat açısından ikinci sırada yer alan Mersin Serbest Bölgesinin ticaret hacmi içindeki payı %37,67, üçüncü sırada en fazla ihracat gerçekleştiren bölge olan Bursa SEB'nin oranı ise %50,52'dir. Bu bölgeleri Avrupa ve İstanbul AHL SEB'leri takip etmektedir. Buna göre, tüm bölgeler içinde ihracatın ticaret hacmine oranı en yüksek olan bölge Bursa SEB'dir.

Yurtdışından bölgelere yönelik ticaret açısından bakıldığında; 6 yıllık dönemde yurtdışından en fazla ürün alımı yapan bölgenin ihracatta da ilk sırayı alan Ege Serbest Bölgesi olduğu, bu bölgeyi İstanbul Endüstri ve Ticaret, Mersin, Avrupa ve İstanbul AHL SEB'leri takip etmektedir.

Bölgeden yurtdışına ve yurtdışından bölgeye yönelik ticareti karşılaştırdığımızda; Ege Serbest Bölgesi'nde ihracatın ithalatı karşılama oranı %157

gibi yüksek bir oran olduğu, Mersin ve Bursa Serbest Bölgelerinde bu oranın sırasıyla %86.50 ve %187 olarak gerçekleştiği, Avrupa SEB'nde %98,05 ve İstanbul AHL SEB'nde ise %103.30 olduğu görölmektedir. Böylece, Bursa ve Ege Serbest Bölgeleri'nde ihracat oryantasyonunun yüksek olduğu bu rakamlarla da ortaya konulmaktadır.

Bölgelerin Türkiye ile iki yönlü ticareti ele alındığında bölgeden Türkiye'ye yönelik ticaret hacmi bakımından İstanbul Endüstri ve Ticaret, Ege, Mersin ve Avrupa SEB'leri, Türkiye'den bölgelere yönelik ticarete ise sırasıyla Ege, İstanbul Endüstri ve Ticaret, Mersin ve Bursa SEB'leri öne çıkmaktadır.

Serbest bölgeler bazında yönlere göre ticaretin sektör ve ülke dağılım mukayeselerini, en fazla ticaret hacmine sahip Ege, Mersin ve İstanbul Endüstri Serbest Bölgeleri açısından 2013 yılı verilerini baz alarak değerlendirmemiz mümkündür. Serbest bölgeler arasında ticaret hacmi sıralamasında ilk sırada yer alan Ege SEB'nin yönlere göre ticaretinde bölgeden yurtdışına ticaretin ağırlık kazandığını belirtmiştik. Buna göre Ege SEB'nin ticaret hacminde en fazla payı alan bölgeden yurtdışına ticarete; elektrik kabloları %13'lük payla ilk sırada yer almaktadır. Bölgenin ihracatında öne çıkan diğer ürünler ise; taşıt aksam ve parçaları, patlamalı motorlar, hazır giyim, motor ateşleme tertibat ve cihazları, sıvılar tulumbalardır. Bu çerçevede, bölgenin ihracatında kablolar ve otomotiv yan sanayi ürünlerinin ağırlıklı olduğu dikkat çekmektedir. Yurtdışından bölgeye yönelik ticarete; sun'i plastik maddeler, makine aksam ve parçaları, ilk sırada yer almakta, bu ürünleri elektrikli ve elektronik cihazlar ve aksamı, ham alüminyum, örme dokuma makinaları, elektrik devre bölücü ve irtibat cihazları, transmisyon mili-kovan dişlileri ve dokumacılık mamulleri dikkat çekmektedir.

Bölgeden Türkiye'ye yönelik ticarete ise makine sektörünün ağırlıklı olduğu, toprak kazma makinaları, örme dokuma makinaları, makina aksam ve parçaları, optik cihazlar, elektrik ve elektronik cihazlar ve dikiş makinaları yer almaktadır. Türkiye'den bölgeye yönelik ticarete ise; makine aksam ve parçaları, elektrik kabloları, taşıt aksam ve parçaları, diğer sanayi bitkileri, sun'i plastik maddeler, diğer demir çelik mamulleri ve patlamalı motorlar dikkat çekmektedir.

Ege Serbest Bölgesinden yurtdışına yönelik ticarete AB ülkelerinin ağırlıklı olduğu, bu ülkeler arasında Almanya, Fransa, Belçika ve İngiltere'nin bulunduğu

yurtdışından bölgeye ticarete yine AB ülkeleri ve bunun yanı sıra Japonya'nın ağırlıklı olduğu gözlenmektedir.

2013 yılında en fazla ticaret hacmine sahip ikinci bölge konumunda olan Mersin Serbest Bölgesi'nin yurtdışı ile iki yönlü ticareti %70, Türkiye ile iki yönlü ticareti ise %30 civarında gerçekleşmektedir. 2013 yılı istatistiklerine göre, bölgeden yurtdışına ticarete ilk on sırada yer alan ürünler; kuşyemi, diğer yenilebilir hayvansal ürünler, diğer hububat, pamuk linterleri, diğer tohumlar, diğer yağlı tohumlar, bakla, fasulye, pirinç ve diğer baklagillerdir. Görüldüğü üzere, Mersin SEB'den yurtdışına yapılan ticarete tarım ürünleri ağırlık kazanmaktadır. Yurtdışından bölgeye yönelik ticarete ise ilk sıralarda; kuşyemi, pirinç, diğer hububat, nohut, fasulye, mercimek, diğer baklagiller, yer fıstığı, yağlı tohumlar, tütün, pamuk kahve, sanayi bitkileri, kuru incir ve kuru üzüm, turuncgiller, taze meyve sebze gibi ürünler gibi gıda ve tarım ürünlerinin yine ağırlıklı olduğu gözlenmektedir.

2013 yılı istatistiklerine göre, bölgeden Türkiye'ye yönelik ticarete, diğer hububat, nohut, kuşyemi, pirinç ve yer fıstığı takip etmektedir. Öte yandan Türkiye'den bölgeye olan ticarete; tohumlar, pamuk linterleri, diğer yenilebilir su ürünleri, hububat, elektrik devre bölücü ve irtibat cihazları, defne yaprağı, şeker, patlamalı motorlar, fındık ve fasulyedir. Diğer yönlelere olan ticarete, ilk sıralarda bulunan ürünlerin gıda ve tarım ürünleri ağırlıklı olmakla birlikte, Türkiye'den bölgeye ticarete elektrik devre bölücü ve irtibat cihazları, patlamalı motor gibi sanayi ürünlerinin ilk on kalem içinde olması dikkat çekicidir.

Yurtdışından Mersin SEB'ne yönelik ticarete önde olan ülkeler; Ekvator, ABD, Ukrayna, Hindistan, İtalya, Çin, Mısır, Malezya, Hollanda ve Almanya'dır. Yine, 2013 yılında, bölgeden yurtdışına ticarete; Irak, İran ve İspanya ilk üç sırada yer almakta, bu ülkeleri Hollanda, Bangladeş, ABD, Suriye, Ukrayna, Almanya ve İtalya takip etmektedir.

İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi'nin bölgeden yurtdışına ticaretinde ilk sıralarda; diğer kimyasal mamuller, makineler aksam ve parçaları, maden işleme makineleri, diğer elektrikli ve elektronik cihazlar ve aksamı ve elektrik devre bölücü ve irtibat cihazları, demir çelik mamulleri, jeneratörler, hazır giyim ve uçak aksam ve parçaları bulunmaktadır. Yurtdışından bölgeye ticaretinde ise; sanayi bitkileri, ekilmeye mahsus tohumlar, koyun-keçi derileri, orman ürünleri, barit,

manyezit, metalik olmayan ocakçılık ürünleri, süt, çay, hayvansal ve bitkisel yağlar bulunmaktadır.

Bölgeden Türkiye'ye ticarete; diğer makinalar ve aksam parçaları, toprak kazma makinaları, diğer taşıt araçları malzeme ve parçaları, jeneratörler, maden işleme makinaları, kimyasal mamuller, sun'i plastik maddeler, diğer elektrik- elektronik cihazlar ve aksamı bulunmaktadır. Türkiye'den bölgeye yönelik ticarete ise; toprak kazma makinaları, diğer demir çelik mamulleri, elektrik jeneratörleri, elektrik devre bölücü ve cihazları, sun'i plastik maddeler ve taşıt araçları aksam ve parçaları öne çıkmaktadır.

Yurtdışından İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi'ne yönelik ticaret ülke dağılımında, Almanya, Çin, Japonya, İtalya, ABD ilk sıralarda yer almakta, bölgeden yurtdışına yönelik ticarete öne çıkan ülkeler ise Almanya, ABD, Azerbaycan, Hollanda, İran ve Irak bulunmaktadır (Sönmez, 2015: 12-34, SBBUP).

3.4. DEĞERLENDİRME

1987 yılında, yeri ve sınırları tespit edilerek karar altına alınan ve devlet arazisi üzerine “yap-işlet-devret” modeli çerçevesinde bölgeyi kurup işletmek üzere, sermaye payının %98'i EAC Amerikan International Inc. firmasına ait Ege Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş (ESBAŞ) ile sözleşme yapılan Ege Serbest Bölgesi'nin çok hızlı bir şekilde kuruluşunu ve altyapısını tamamlayarak 1991 yılında üretime geçtiğini görmekteyiz. Kısa süre içerisinde almış olduğu olumlu mesafede şüphesiz ki kuruluş yeri seçimi ve bulunduğu coğrafi konumunun da ciddi katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Ege Serbest Bölgesi, ülkemizdeki en başarılı serbest bölge uygulaması olarak gösterilmektedir. Bu başarıda şüphesiz ki, Ege Serbest Bölge Müdürlüğü, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü ve İlgili Bakanlık mekanizmasının ciddi destek, katkı ve yardımları yanında profesyonel işletmecilik yapan ESBAŞ faktörünün de öne çıktığını göstermektedir.

ESBAŞ'ın başarılı bir kurucu ve işletici şirket modeline dönüşmesinde, yukarıda dile getirdiğimiz avantajlar yanında, bölgenin kuruluşunda ve ilerleyen süreçlerde yabancı ve yerli yatırımcılar için uygun bir yatırım ve hizmet alanı haline getirilmesi, İzmir ili yönetim otoriteleri ve sosyal çevre ile yakın ilişkiler kurulması,

kurumsal bir yönetim anlayış ve yapısına sahip olunmasının da etkili olduğunu ifade etmemiz mümkündür.

ESB'nin özellikle yabancı yatırımcı ve sermayeyi serbest bölgeye çekmede oldukça başarılı olduğunu söylememiz doğru olacaktır. Bölgede 47'si yabancı ve 27'side yerli-yabancı olmak üzere toplam 74 yabancı sermayeli firmanın faaliyet gösterdiği incelenmiştir. 1990-2017 yılları arasında bölgeye yapılan toplam yatırım tutarı 1,7 milyar ABD dolarını aşmıştır. Bu toplam yatırım tutarının %66'sı, yabancı yatırımcı firmalar tarafından gerçekleştirilen yabancı sermaye yatırımı ve teknoloji transferlerinden oluşmaktadır. Yabancı firmaların sermaye yatırımları sayesinde bölge, tüm serbest bölgeler arasında en fazla yabancı sermaye yatırımı ve teknoloji transferini gerçekleştiren konuma gelmiştir.

Esasen bu konuda çok daha da önemlisi, bir yandan bölgeye yatırım yapmış yabancı firmaların marka olmuş uluslararası şirket ağırlıklı olması ve bu şirketlerin her geçen gün ilave yeni yatırımlarla sermaye ve teknoloji transferi yaratmaya devam etmeleri, diğer yandan ise marka olmuş farklı birçok uluslararası şirketinde, daha önce yatırım yapmış bu firmalardan etkilenecek bölgeye yatırım yapmaya gelmeleridir.

Bölgeye karşı olan bu çok olumlu ilginin varlığı yanında, son yıllarda ticaret hacminde uluslararası ve ulusal ekonomik daralma ve krizler dışında bir duraksama olduğu istatistiklere yansımaktadır. İzmir Valiliğimiz sırasında bunun neden kaynaklandığını incelediğimizde, bölgenin yatırım yapmak için arsa tahsisi isteyen yatırımcılara tahsis edecek parselinin kalmamış olmasının bir sonucu olduğu tespit edilmiştir. Yapılan katkı ve çalışmalarla, ilgili Bakanlığın karar ve onayları ile 30 hektarlık bir arazi daha ESB'ne kazandırılmış ve sınırları içerisine alınmıştır.

Bu yeni durumdan sonra, bölge yeniden özellikle yüksek katma değerli üretim faaliyetinde bulunacak şirketlere 2018 yılından itibaren yeniden parsel tahsisi yapar hale gelmiştir. Bu sayede, birkaç yıl içerisinde bölgenin, yabancı sermaye yatırımı, istihdam ve ticaret hacmi değerlerinde önemli artışlar beklemek yanlış olmayacaktır.

Bir başka değerlendirmeyi de en fazla ticaret hacmi ve istihdamı gerçekleştiren şirketler üzerinden yapmamız mümkündür. Bölgede en fazla ticaret hacmini gerçekleştiren 10 şirketin, bölge ticaret hacminin %55'ini, en fazla istihdamı sağlayan 10 firmanın da bölge toplam istihdamının %64'ünü oluşturmaları ve bu firmaların büyük çoğunluğunun da üretim yapan ve bölgeden yurtdışına ihracat yapan yabancı

sermayeli şirketler olmalarıdır. Şüphesiz ki bu durum bölgenin kuruluş amaçlarıyla örtüşen ve bölgeyi diğer bölgelerden olumlu manada farklı kılan özelliklerin başında geldiği gerçeğidir.

Ege Serbest Bölgesini diğer bölgelerden ayırt edici en temel özelliklerden birisi şüphesiz ki firmaların faaliyet konusundaki dağılımlarıdır. Bölgede faaliyette bulunan firmaların faaliyet konularına göz attığımızda, firmaların %55'ine denk gelen 132 firma üretim faaliyetinde bulunmakta, bunlardan da 69'u yabancı ya da yabancı-yerli ortaklı firmalardır. Daha fazla yatırım, özellikle yabancı sermaye yatırımı ve teknoloji transferini çekmeyi planlayan bölgenin üretim ağırlıklı olması beklenir. ESB'de, gerek yabancı sermaye yatırımı ve teknoloji transferi ve gerekse de üretim ağırlıklı olmasıyla, ticaret hacmini ve yönünü bölgeden yurtdışına doğru gerçekleştirmek suretiyle diğer bölgelere göre daha fazla gelir ve döviz girdisi sağlamak suretiyle kuruluş felsefesini en iyi gerçekleştiren bölge unvanını sayısal verilere göre elinde bulundurmaktadır.

Bölgenin bir başka öne çıkan özelliğinin de faaliyette bulunan firmaların sektörel üretim yapısı olduğunu belirtebiliriz. Bölgede bulunan firmaların makine, otomotiv ve otomotiv yan sanayi, elektrik ve elektronik ile havacılık ve savunma sektörlerinde yoğunlaştığı, ayrıca gıda, tekstil, medikal ve yazılım sektörlerinde de faaliyette bulunan firmaların olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, firmaların sektörel dağılımı önemli olmakla birlikte, bu sektörlerden üretime yönelik olanların üretim konusu daha fazla önem arz etmektedir. Bölgede üretim yapan firmaların sektörel dağılıma uygun olarak, makine ve ekipmanları, otomotiv ve yan sanayi, elektrik-elektronik, medikal ve havacılık ve uzay sanayi gibi sanayi sektörü ağırlıklı üretim gerçekleştirmesi, diğer bölgelerden ayırt edici ve üstün bir başka yönü olduğunu belirtebiliriz.

ESB yarattığı istihdam ile de diğer bölgelere göre daha fazla katkı sağlamaktadır. Bölgenin yarattığı istihdam, serbest bölgeler istihdam toplamının yaklaşık %30'unu oluşturmaktadır ki, bu gerçekten önemli bir katkı ve bölgenin öne çıkan özelliklerinden bir diğeridir.

ESB, serbest bölgeler ticaret hacmi içerisinde 2017 yılında, %21.23'lük payla birinci sırada bulunmakta, aynı zamanda gerçekleştirdiği ticaret hacmi, İzmir ili dış ticaret hacminin %21.73'ünü oluşturmaktadır. Bölgesel kalkınma ve gelişmeye katkısı

bakımından da bölgenin üretim, gelir, istihdam ve dış ve iç ticarete etkisinin olumlu ve çok belirgin olduğunu, İzmir ili ve hinterlandına önemli katkılar sağladığını değerlendirebiliriz.

Bölgenin üretim ağırlıklı ve ihracata yönelik yönü nedeniyle, döviz kazandırıcı ve gelir artışı sağlayıcı özelliğini de belirtmekte yarar görmekteyiz. Bölge, 2012-2017 yılları arasında gerçekleştirdiği ticaret hacminin % 36.67'sini bölgeden yurtdışı yönüne gerçekleştirmiş, ayrıca bölgeden yurtdışına ve yurtdışından bölgeye olan ticaretin, ihracat ve ithalatın karşılama oranının da %157 olduğunu, ülke ekonomisine net dış fazla doğurduğunu ifade edebiliriz ki, bu esasında diğer serbest bölgelere göre üstün vasıflarından bir diğerini oluşturmaktadır.

Ege Serbest Bölgesi, ticaret hacmi yapısı itibarıyla makine ve ekipmanları ile otomotiv ve otomotiv yan sanayi ürünlerinden oluşan sanayi malları ağırlıklı üretim yapan, ürettiğinin çoğunu yurtdışına ihraç eden, ticaret yaptığı ülkelerin de ağırlıklı olarak Avrupa Birliğini oluşturan özellikle Almanya, Fransa, Belçika ve İngiltere olduğu, yurtdışından bölgeye olan ticaretinde de yine Avrupa Birliği ülkelerine ilaveten Japonya'nın ön plana çıktığı görülmektedir. Son değerlendirmemiz de ESB'nin gelişmekte olan aşamada olan havacılık ve uzay kümelenmesini başarı ile yürüttüğü, ayrıca yakın gelecekte otomotiv ve yan sanayi kümelenmesinden de bahsedilebileceği yönündeki değerlendirmemiz olacaktır.

SONUÇ

Dünya tarihinde ortaya çıktığı zamanlardan bugüne kadar çeşitli nedenlerle sürekli değişim ve gelişim süreci geçirmiş olan serbest bölgeler, ülke hükümlerlik alanı içerisinde bulunmakla birlikte, uluslararası dış ticaret, gümrük ve vergi rejimi ve uygulamaları açısından gümrük kapsam ve sınırları dışında kabul edilen alanlardır. Serbest bölgelerin kuruluş Kanunu ve ilgili mevzuatın uygulaması bakımından ise, bir ülkenin egemenlik otoritesi içerisinde olup, gümrük mevzuatının uygulanmadığı ya da kısmen uygulandığı, yapılan faaliyetlerin bazı özel teşviklerle desteklenmek suretiyle avantajlı kılındığı özel alanlardır. Ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal yapılarına bağlı olarak serbest bölge uygulamaları ülkeden ülkeye, bazen de aynı ülke içerisindeki bölgeden bölgeye farklı uygulama alanlarına rastlanılmaktadır.

Ülkelerin rejimleri ya da ekonomi politikaları ile serbest bölge kurulması arasında bir ilişki olduğuna yönelik bir gözlemimiz yoktur. Dünya genelinde, zaman içerisinde kurulmuş olan serbest bölgelere baktığımızda, serbest bölgelerin Almanya, Fransa ve ABD gibi liberal ekonomi politikalarını açıkça benimsemiş ülkelerde ve hem de çok farklı rejimlerle yönetilen ve kapalı ekonomi politikalarını benimsemiş Rusya Federasyonu, Çin, Hindistan, Kore vb. çok değişik rejim ve ekonomi politikalarına sahip ülkelerde kurulabilmektedir.

Küreselleşme, mallar ve sermaye bakımından uluslararası sınırların kaldırılması ve ülkelerin liberal ekonomi politikaları benimsemesini teşvik ederken, diğer taraftan uluslararası ticaretten ve paylaşımdan daha fazla hissedar olmayı hedefleyen gelişmekte olan ulusal ekonomiler, bölgesel kalkınma yarışında korumacılık uygulamaları içeren politikalara rağbet etmektedirler. Şüphesiz ki bu korumacılık anlayışı karşısında serbest bölgeler en önemli farklılaştırılmış ve müdahalecilik taşımayan bir uygulama aracı olarak yer almaktadır.

Günümüzde bölgeler, gelişmiş ulusal ekonomilerde dış ticaretin kolaylaştırılması amacına hizmet eden ve önemli lojistik görevler üstlenen, gelişmekte olan ulusal ekonomiler bakımından ise, dış ticaret ve yatırım imkanlarından daha fazla istifade etmek, yabancı sermaye yatırımı, teknoloji transferi çekmek, döviz gelirlerini artırmak ve bu sayede ek istihdam alanları oluşturmak suretiyle ulusal gelirin

artırılması için yeni fırsatların oluşturulduğu önemli birer kalkınma projesi olarak öne çıkmaktadırlar.

Son zamanlarda serbest bölgelere tanınan gümrük, vergi vb. kolaylık ve avantajların uygulamada yeterli ekonomik gelişmeyi sağlayamadığı, teknolojik değişim ve yayılımı ile sermaye girişi ve yatırım miktarlarının sınırlı ve dar kapsamda kaldığı eleştirileri yoğunlukla yaşanmaktadır. Bu nedenlerle, serbest bölgelerin yukarıda saydığımız hedeflerine ek olarak, bazı yeni fonksiyonlarının da önem arz eder hale geldiğini gözlemlemekteyiz. Serbest bölge anlayışındaki yeni yaklaşımlar çerçevesinde, Tayvan, Singapur, Güney Kore, İrlanda, Meksika, Çin gibi başarılı serbest bölge uygulamaları olan ülkelerden başlamak üzere, klasik anlayışın dışına çıkılarak, daha çok sektörel uzmanlaşma ve kümelenme ile yüksek teknolojinin genişlemesine yönelik uygulamaların olduğu bölge anlayışlarına yer verildiğine tanık olmaktadır.

Serbest bölge anlayışındaki değişim sonucunda serbest bölgelerden daha entegre bir şekilde yapılandırılan “Özel Ekonomik Bölgelere” doğru bir kayış söz konusudur. Bu yeni bölge anlayış ve yaklaşımı çerçevesinde, özel ekonomik bölgelerin; teknik altyapının kuvvetlendirilerek değer oluşturan yüksek üretim politikasına destek verilmesi, yüksek teknoloji ve gelişiminin ülkenin tamamına yayılım göstermesi, doğrudan dış yatırımlar kanalıyla modern yönetme bakışının ülkeye getirilmesi, global piyasada dış ticaret değişimlerinin ve hareketlerinin takipçisi olunarak ülkenin rekabet edilebilirlik gücü ve avantajının bulunduğu sektörlerde yığılmanın gerçekleştirilmesi, ihracatın zenginleştirilerek çeşitlendirilmesi, teknoloji ve endüstri parklarına ev sahipliği yapılarak büyüme kapasitesine ve beklentisine sahip işletme, firma ve sektörler için kuluçka oluşum rolünü ifa etmesi ve geriye ve ileriye dönük bağlantıların oluşturularak, değer bağlantısının ileri düzeye götürülerek geliştirilmesi ve gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.

Bu yeni bölge yaklaşımında, bölgelerin yalnızca mali-finansal katkı ve avantajların oluşturulduğu yerler olması yerine değer artışı yüksek hizmetlerin yukarı-dikek bütünleşmede bir araya gelmesi suretiyle yeni bölge oluşumlarını yatırımcılar ve katılımcılar açısından kutup noktası haline getirecektir.

Serbest bölge konusunda yeni anlayışlar çerçevesinde, ülkenin serbest bölge alanı dışındaki yerlerine de teknolojik değişim ve yayılımın yaygınlaştırılmasına ve

yerele açılma politikalarına ağırlık verilmek suretiyle ekonomik gelişmenin tüm ülkeye yayılmasının, serbest bölgelerin başarısı ve geleceği açısından zorunlu ve gerekli olduğunu ifade etmekte yarar görüyoruz.

Bugün dünyada irili ufaklı serbest bölge sayısının çeşitli isim ve şekiller altında 3000'leri geçtiği WEPZA tarafından ifade edilmektedir. Dünyada serbest bölgelerin bir hayli yaygınlaşması ile beraber, başarıları ve gelecekleri de daha fazla tartışılır hale gelmiştir.

Bir bölgenin başarı göstermesinin ön şartı, bu bölgenin yatırımcı ve girişimcilerle iyi ilişkiler oluşturması ve daha sonrada burada kalıcı olmalarına bağlı olmakla birlikte, şüphesiz ki böyle bir yapıyı oluşturan başlıca unsurlardan olan; bölge sahibi ülkedeki politik ve ekonomik istikrar, güvenli dış sermaye yönetimi, bölgeye sahiplik yapan ülkenin kredibilitesi ve uluslararası ekonomi politikte duyulan güven, ülkenin önemli dış pazarlara yatkınlığı, diğer serbest bölgelerle rekabet edebilirliği ve üstünlüğü, ülkedeki üretim faktörlerinin, ana ve ara girdilerin fiyat avantajları, bankacılık, lojistik, müşavirlik gibi hizmetlerin kalitesi ve sunumu, alt ve üst yapıların mevcut varlığı ve kapasitesi, sosyal düzey ve çevre şartlarının müsait olması ve uygun iklimde bir girişimci alanı yaratması, girişimcilerin iş ve işlemlerini kolaylaştırıcı ve duyarlı bir yönetim, ana ve ara girdilerinin mümkün olduğu oranda yurt içinden temin edilmesinin teşviki, bölge faaliyetleri ile ev sahipliği yapan ülke arasında olumsuz bir rekabete yer verilmemesi gibi gerekliliklere uygun ortam ve imkan oluşturulması önem arz etmektedir.

Bazı serbest bölgelerin başarısızlığında birçok faktör rol oynamasına rağmen, bu faktörlerden önemli bir kısmı da kuruluş yeriyle ilgili olmaktadır. Başarısız olan birçok serbest bölgenin iyi iletişim olanakları bulunmadığı ya da yeterince gelişmemiş bir bölge de kurulduğu görülmektedir. Bu nedenle serbest bölgelerin, uluslararası yol ve güzergahlar üzerinde her türlü imkanı barındıran noktalarda kurulması başarı şanslarını yükseltecektir.

Ayrıca, günümüz küresel ekonomisinde mevcudiyetleri önemli bir etki role sahip kuruluşlar ve bunların nezdinde yapılan bağlayıcı anlaşmalar nedeniyle ülkelerin uluslararası mekanizmalardan bağımsız hareket etmesi bir hayli zor olması nedeniyle, serbest bölgelerin mevcut durumlarını iyileştirmeye yönelik gerekli düzenlemelerin en kısa sürede yapılması, ülkeler açısından son derece önemlidir.

Geldiğimiz noktada geniş ve çok fonksiyonlu, diğer serbest bölgelerle rekabet edebilirlik katsayısı ve gücü yüksek bir serbest bölge anlayışına sahip olunması gerekmektedir. İlaveten, bölgenin fiziki yapısı, teşviklerin, yönetim yapısının, finansmanının tespit edilmesi ve bunların da kanuni temellere dayandırılması, serbest bölgelerin istenen amaçlara ulaşmasını kolaylaştıracaktır.

Ülkemizde, özellikle 1990’larda yaygınlaşmaya başlayan serbest bölgelerin “yap-işlet-devret” ya da “kur-işlet-sahip ol” modellerinde yapılandırıldığı, faaliyet konuları ve fonksiyonları bakımından da karma yapıya sahip olduklarını görüyoruz. 2018 yılı Ekim ayı itibariyle yaptığımız tespitlerde, ilkleri Antalya ve Mersin’de açılan, sonrasında hızla sayıları artarak faaliyete geçen serbest bölge sayısının toplam 21’e ulaşmıştır. Zaman içerisinde verim alınamayan 3 serbest bölgenin kapatılması ile birlikte, hali hazırda faaliyette bulunan serbest bölge sayısının 18 olduğu, 4 bölgenin de kuruluş yerleri ve sınırlarının tespit edilerek faaliyete geçirme çalışmalarının devam halen ettiğini ifade edebiliriz.

Serbest bölgelerin kuruluşlarında ortaya konulan hedefler ve dış ticarete olan etkileri açısından bir analize tabi tuttuğumuzda, İlk serbest bölgenin faaliyete geçtiği 1987 yılından 2017 yılı sonuna kadar serbest bölgeler ticaret hacminde yıllık bazda, küresel ve ülke kriz yılları istisna olmak üzere genel olarak bir gelişme ve rakamsal olarak da artış trendi içinde olduğu incelenmiştir. Başlangıçta yaklaşık 150 milyon ABD \$’ı olan serbest bölgeler ticaret hacmi, 18 bölge itibariyle 2017 yılında yıllık olarak 20.378.584.000 milyar ABD \$’ı olarak gerçekleşmiştir. 2000-2017 yılları arasında toplam ticaret hacmi ise 18 bölge dikkate alındığında 385.433.415.000 milyar ABD \$’na ulaşmıştır.

2017 yılı verilerine göre 18 serbest bölgenin ticaret hacimleri incelendiğinde ise, ilk sırada %21,23 ile ESBAŞ yer almakta, bu bölgeyi %15,19 ile DESBAŞ ve %14,40 ile MESBAŞ izlemektedir. Bu üç serbest bölgenin tüm serbest bölgeler ticaret hacminin yarısını, Avrupa ve Bursa Serbest Ticaret Bölgelerinin ilavesi ile ilk beş serbest bölgenin de serbest bölgeler toplam ticaret hacminin % 70’ini gerçekleştirdikleri göz önüne alındığında, çok başarılı serbest bölge uygulamaları yanında, kurulan serbest bölgelerin yarısından fazlasında istenilen hedeflere ulaşamadığı ve yeterli başarı sağlanamadığını da belirtmemiz yerinde olacaktır

Serbest bölgeler ticaret hacminin Türkiye dış ticaret hacmine oranlamasına baktığımızda ise, serbest bölgeler ticaret hacminin dış ticaret hacmi içerisindeki oranı, 2005 yılında %12,28, 2015 yılında %5,77 ve 2017 yılında ise %5,21 olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda serbest bölgelerin kuruluş amaçları doğrultusunda yeniden gözden geçirilmesi ve dünya serbest bölgeler değişim trendine uygun bazı düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Türkiye’de faaliyet gösteren serbest bölgelerin çok azı dışındakilerin ticaret hacminin yarıya yakınının Türkiye ile gerçekleşmekte olduğu görülmektedir. Serbest bölgelerin Türkiye’de kuruluş amaçları arasında, yabancı sermayeyi ülkeye çekmesi, yüksek teknolojiye dayalı sektörlerin istihdamını artırması gibi ilkeleri öncelikli olarak sağlaması beklenmektedir. Ancak, bugün serbest bölgelerin pek azında üretim ağırlıklı ve ihracata yönelik imalat yapılmakta, daha çok ticaret ağırlıklı faaliyet gösterilmektedir. Türkiye’de serbest bölgelerin bazısı, bölgeden yurt içine kolay bir şekilde dış satım yapabilmeleri gayesiyle, depo, ardiye, antrepo şeklinde yerler inşa edilip bölge faaliyeti gerçekleştirilmektedir. Bu haliyle devam eden serbest bölgelerin Türkiye ekonomisine katkısı oldukça düşük düzeyde kalmaktadır.

Serbest bölgeler, kuruluşları açısından ihracatı geliştirme ve döviz girdisi sağlama gibi amaçlar yanında, önemli bir kısmının da aynı zamanda bölgesel kalkınmaya destek için de kuruldukları bilinmektedir. Ancak, çok düşük kalan ticaret hacimleriyle bırakın bölgesel kalkınmaya katkı, ihracat yapma ve döviz kazandırmaları, yatırım ve işletme maliyetlerini dahi karşılayamama ile karşı karşıyadırlar.

Serbest bölgelerin kuruluşlarından bugüne kadar gerçekleştirmiş oldukları ticaret hacimlerinin, faaliyette bulundukları bölgeye sağladıkları katkı ve oluşturdıkları etki ile birlikte değerlendirilerek performans ölçümüne tabi tutulmaları, bu değerlendirme sonucunda beklenen performansı gösteremeyen bölgelerde verimliliği artırıcı tedbirlerin alınması ve alınan önlemlerden de olumlu netice alınamaması halinde, mali yük getirdiği tespit edilenlerin faaliyetlerinin durdurulması uygun olacaktır.

Ayrıca, bazı serbest bölgelerin kapatıldığı, bazı serbest bölgelerde de önemli miktarda atıl kapasite olduğu düşünüldüğünde, serbest bölge kurulmadan önce mutlaka fayda-maliyet analizi yapıldıktan sonra karar verilmesi, yeni serbest

bölgelerin açılması yerine, mevcutlarının sektörel ihtisaslaşmaya veya kümelenmeye ağırlık verilerek çalışmaların yoğunlaşması uygun olacaktır.

Serbest bölgelerin daha önce ifade ettiğimiz ve incelediğimiz üzere, anlayışlarda meydana gelen değişimler çerçevesinde oluşan yeni yaklaşımlara göre ele alınmasında, yerel ekonomiler ile bütünleşmesi, kümelenme, kaldırılan veya süresi sona eren bazı teşvik ve uygulamaların yeniden gözden geçirilmek suretiyle her bir serbest bölge için ayrı hikaye yazılmasında fayda vardır.

Bütün bu tespitlere rağmen, Türkiye’de serbest bölgelerin daha uzunca bir dönem ekonomiye katkı sağlayacağını ve yabancı sermaye yatırımı ve teknoloji transferi çekme politikaları arasında önemli bir araç olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte ekonomik büyüme ve kalkınma evresini yeterince tamamlayamamış Ülkemizin ekonomik yapısını güçlü tutmak, dış satımını yükseltmek ve döviz akışını artırmak için mevzuat düzenlemeleri dahil yeni ve etkili yapılandırma kararlarının alınması gerekmektedir. Alınacak tedbirlerle birlikte global sermaye ve uluslararası fonlar sayesinde yeni dış yatırımların bölgeler kanalıyla ülkemize gelmesi mümkün olabilecektir.

Dünya’da Serbest bölge uygulamalarındaki yeni anlayışlar çerçevesinde birinci bölümde aktardığımız “Özel Ekonomik Bölgeler” ya da “Yeni Nesil Bölgeler” adı altında başarılı örnek uygulamalarını gördüğümüz yeni bölgeler kurulmaya başlanmıştır. Ülkemizde de Ticaret Bakanlığı bu amaçla 2010 yılından itibaren bölgelerin kapsamını genişletecek bir uygulama rejimi üzerinde yoğunlaşmıştır. Endüstri veya nitelikli sanayi bölgeleri özellikleri yanında sektörel kümelenme, yüksek teknoloji, ileri düzeyde AR-GE vasıflarına haiz ve mevcut serbest bölgelerin özellik ve kazanımlarını da içerecek şekilde kurulacak ve “Özel Nitelikli Serbest Bölgeler” olarak da tanımlayacağımız bu çalışmalarla, serbest bölgelerin etki alanının bir takım muafiyet ve yeni uygulamalarla geliştirilmesi ve uluslararası şirketlerin operasyonlarını sürdürebilecekleri şekilde yapılandırılmaları, şüphesiz ki ülkemizdeki serbest bölgelerin geleceği açısından da olumlu olacaktır.

Yapılan çalışmalarla birlikte, sektörel kümelenmeler ile ileri teknoloji ve AR-GE alanında faaliyet gösteren firmaların serbest bölgelerde yer alması yönünde alınacak tedbirler ve zaten var olan yetişmiş işgücünün de katkısı ile Türkiye, yabancı yatırımcı çekme konusunda rekabet halinde olduğumuz gelişmekte olan ülkeler

kategorisinde önemli bir avantaj yakalayabilecektir. Tüm bu çalışmalar serbest bölge uygulamasının hem uluslararası arenada ve hem de ulusal ekonomimizde dış ticaretin geliştirilmesi için etkili bir araç, kalkınma ve bölgesel gelişme bakımından ise, Türkiye'nin sahip olduğu önemli enstrümanlardan biri olduğunu bir kez daha teyit etmektedir.

Ülkemizin en önemli sorunsallarının başında yer alan ekonomik bakımdan kayıt dışılığın kontrol altına alınması konusunda serbest bölgeler üzerlerine düşen sorumluluğu layıkıyla yerine getirmektedirler. Serbest bölgelerde uygulamaya alınan, "Serbest Bölgeler Bilgisayar Uygulama Programı" (SBBUP), mal hareketlerinin kayıt ve takibinin tek bir merkezden kontrolünü sağlaması ile bu konuda oluşabilecek kaçakçılık vb. yasadışı faaliyetleri önlemektedir. Serbest bölgeler ayrıca, çalışanların beyan edilmesi zorunluluğu gibi mekanizmalar sayesinde Türkiye'de kayıt dışı ekonominin en aza indirgendiği ekonomik oluşumlar olarak faaliyetlerine devam etmektedirler.

Yüksek lisans tez çalışmamızın örnek çalışma alanını oluşturan Ege Serbest Bölgesi, Türkiye'de bulunan diğer serbest bölge uygulamalarından birçok açıdan ayrılmakta, olumlu olarak ortaya çıkan bu farklılık, bölgenin genel çalışma yapısı ve performansına yönelik veriler analiz edildiğinde açık bir şekilde gözükmemektedir.

Çalışmamızda özel örnek olarak analiz ve incelemeye tabi kıldığımız Ege Serbest Bölgesi, ülkemizdeki en başarılı serbest bölge uygulaması olarak gösterilmektedir. Bu başarıda şüphesiz ki, kuruluş yeri seçiminin doğru yapılması yanında, Ege Serbest Bölge Müdürlüğü, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü ve İlgili Bakanlık mekanizmasının katkı ve yardımları ile birlikte profesyonel işletmecilik yapan ESBAŞ faktörünün de öne çıktığını göstermektedir.

ESBAŞ'ın başarılı bir kurucu ve işletici şirket modeline dönüşmesinde yukarıda dile getirdiğimiz avantajlar yanında, bölgenin kuruluşunda ve ilerleyen süreçlerde yabancı ve yerli yatırımcılar için uygun bir yatırım ve hizmet alanı haline getirilmesi, İzmir ili yönetim otoriteleri ve sosyal çevre ile yakın ilişkiler kurulması, kurumsal bir yönetim anlayış ve yapısına sahip olunmasının da etkili olduğunu belirtmemiz uygun olacaktır.

ESB'nin özellikle yabancı yatırımcı ve sermayeyi serbest bölgeye çekmede oldukça başarılı olduğunu söylememiz doğru olacaktır. Bölgede 47'si yabancı ve

27'side yerli-yabancı olmak üzere toplam 74 yabancı sermayeli firmanın faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. 1990-2017 yılları arasında bölgeye yapılan toplam yatırım tutarı 1,7 milyar ABD dolarını aşmıştır. Bu toplam yatırım tutarının %66'sı, yabancı yatırımcı firmalar tarafından gerçekleştirilen yabancı sermaye yatırımı ve teknoloji transferlerinden oluşmaktadır. Yabancı firmaların sermaye yatırımları sayesinde bölge, tüm serbest bölgeler arasında en fazla yabancı sermaye yatırımı ve teknoloji transferini gerçekleştiren konuma gelmiştir.

Bölgede en fazla ticaret hacmini gerçekleştiren 10 şirketin, bölge ticaret hacminin %55'ini, en fazla istihdamı sağlayan 10 firmanın da bölge toplam istihdamının %64'ünü oluşturmaları ve bu firmaların büyük çoğunluğunun da üretim gerçekleştiren ve bölgeden yurtdışına ihracat yapan yabancı sermayeli şirketler olmaları, şüphesiz ki bölgenin kuruluş amaçlarıyla örtüşen, bölgeyi diğer bölgelerden olumlu manada farklı kılan özelliklerin başında gelmesidir.

Bölge ile ilgili bir başka önemli tespit, bir yandan bölgeye yatırım yapmış yabancı firmaların marka olmuş uluslararası şirket ağırlıklı olması ve bu şirketlerin her geçen gün ilave veya yeni yatırımlarla sermaye ve teknoloji transferi yaratmaya devam etmeleri, diğer yandan ise marka olmuş farklı birçok uluslararası şirketin de daha önce yatırım yapmış bu firmalardan etkilenecek bölgeye yatırım yapmaya gelmeleridir.

Bölgeye yönelik oluşan çok olumlu ilginin varlığı yanında, son yıllarda ticaret hacminde uluslararası ve ulusal ekonomik daralma ve krizler dışında bir duraksama olduğu istatistiklere yansımaktadır. Bunun, bölgenin yatırım yapmak için yer isteyen yatırımcılara tahsis edecek sanayi parselinin kalmamış olmasının bir sonucu olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalarla, 30 hektarlık bir arazi daha ESB'ne kazandırılmış ve sınırları içerisine alınmıştır. Bu yeni durumdan sonra, bölge yeniden özellikle yüksek katma değerli üretim faaliyetinde bulunacak şirketlere 2018 yılından itibaren yeniden parsel tahsisi yapar hale gelmiştir. Bu sayede, birkaç yıl içerisinde bölgenin, yabancı sermaye yatırımı, istihdam ve ticaret hacmi değerlerinde önemli artışlar beklemek yanlış olmayacaktır.

Ege Serbest Bölgesini diğer bölgelerden ayırt edici en temel özelliklerden birisi şüphesiz ki firmaların faaliyet konusundaki dağılımları gelmektedir. Bölgede faaliyette bulunan firmaların %55'ine denk gelen 132 firma üretim faaliyetinde bulunmakta, bunlardan da 69'u yabancı ya da yabancı-yerli ortaklı firmalardır. Daha

fazla yatırım, özellikle yabancı sermaye yatırımı ve teknoloji transferini çekmeyi planlayan bölgenin üretim ağırlıklı olması beklenir. ESB’de, gerek yabancı sermaye yatırımı ve teknoloji transferi ve gerekse de üretim ağırlıklı olmasıyla, ticaret hacmini ve yönünü bölgeden yurtdışına doğru gerçekleştirmek suretiyle diğer bölgelere göre daha fazla gelir ve döviz girdisi sağlamak suretiyle kuruluş felsefesini en iyi gerçekleştiren bölge unvanını sayısal verilere göre elinde bulundurmaktadır.

Ege Serbest Bölge’sinin diğer bölgelere kıyasla, öne çıkan önemli bir özelliğinin de faaliyette bulunan firmaların sektörel üretim yapısı olduğunu belirtebiliriz. Bölgede bulunan firmaların makine, otomotiv ve otomotiv yan sanayi, elektrik ve elektronik ile havacılık ve savunma sektörlerinde yoğunlaştığı, ayrıca gıda, tekstil, medikal ve yazılım sektörlerinde de faaliyette bulunan firmaların olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, firmaların sektörel dağılımı önemli olmakla birlikte, bu sektörlerden üretime yönelik olanların üretim konusu daha fazla önem arz etmektedir. Bölgede üretim yapan firmaların sektörel dağılıma uygun olarak, makine ve ekipmanları, otomotiv ve yan sanayi, elektrik-elektronik, medikal ve havacılık ve uzay sanayi gibi sanayi sektörü ağırlıklı üretim gerçekleştirmesi, diğer bölgelerden ayırt edici ve üstün bir başka yönü olduğunu belirtebiliriz.

Bu anlamda, Bölgede faaliyet gösteren firmaların %62’sini oluşturan kısmı, yüksek ve orta yüksek teknolojinin kullanım alanı bulduğu havacılık ve savunma sanayi, otomotiv endüstrisi, makine, medikal, elektrik-elektronik, yazılım, enerji, takım tezgahları sektörlerinde faaliyet göstermektedirler. Firmaların sektörel dağılımında yüksek teknolojili firmaların ağırlığının ciddi şekilde hissediliyor olması, bölgenin kuruluş hedef amacına uygun olarak adeta bir endüstri ve teknoloji adasına dönüştüğünün göstergesidir.

ESB yarattığı istihdam ile de diğer bölgelere göre daha fazla katkı sağlamaktadır. Bölgenin yarattığı istihdam, serbest bölgeler istihdam toplamının yaklaşık %30’unu oluşturmaktadır ki, bu gerçekten önemli bir katkı ve bölgenin öne çıkan özelliklerinden bir diğeridir.

ESB, serbest bölgeler ticaret hacmi içerisinde 2017 yılında, %21.23’lük payla birinci sırada bulunmakta, aynı zamanda gerçekleştirdiği ticaret hacmi, İzmir ili dış ticaret hacminin %21.73’ünü oluşturmaktadır. Bölgesel kalkınma ve gelişmeye katkısı bakımından da bölgenin üretim, gelir, istihdam ile dış ve iç ticarete etkisinin olumlu

ve çok belirgin olduğunu, İzmir ili ve hinterlandına önemli katkılar sağladığını ifade edebiliriz. Bölgede çalışan firmaların bölge dışından aldıkları hammadde, ara malı ve destek hizmetleri yan sanayileri kanalıyla, Ege Bölgesi ve çevresinin yan sanayi gelişimi ile ticaret ve istihdamına da büyük katkı sağlamaktadır

Bölgenin üretim ağırlıklı ve ihracata yönelik yönü nedeniyle, döviz kazandırıcı ve gelir artışı sağlayıcı özelliğini de belirtmekte yarar görmekteyiz. Bölge, 2012-2017 yılları arasında gerçekleştirdiği ticaret hacminin % 36.67'sini bölgeden yurtdışı yönüne gerçekleştirmiş, ayrıca bölgeden yurtdışına ve yurtdışından bölgeye olan ticaret dikkate alındığında ihracatın ithalatı karşılama oranının %157 olduğunu, ülke ekonomisine net dış fazla doğurduğunu ifade edebiliriz ki, bu esasında diğer serbest bölgelere göre üstün vasıflarından bir diğerini oluşturmaktadır.

Ege Serbest Bölgesi, ticaret hacmi yapısı itibariyle makine ve ekipmanları ile otomotiv ve otomotiv yan sanayi ürünlerinden oluşan sanayi malları ağırlıklı üretim yapan, ürettiğinin çoğunu yurtdışına ihraç eden, ticaret yaptığı ülkelerin de ağırlıklı olarak Avrupa Birliğini oluşturan özellikle Almanya, Fransa, Belçika ve İngiltere olduğu, yurtdışından bölgeye olan ticaretinde de yine Avrupa Birliği ülkelerine ilaveten Japonya'nın ön plana çıktığı görülmektedir. Bölge mevcut üretim yapısıyla yüksek teknoloji sektör ve üretim yapılanmasına öncülük etmekte ve kuruluş yapılanmasındaki hedeflere uygun bir yaklaşım gerçekleştirmektedir.

Serbest bölgelerde yeni yaklaşım modelleri çerçevesinde, bölgede 2000'li yılların başlarında titiz ve kapsamlı bir çalışma ile başlatılan havacılık ve uzay kümelenme çalışmalarının her geçen gün mesafe alınarak devam ettirildiğini memnuniyetle görmekteyiz. Ege Serbest Bölgesi'nin "başlangıç aşaması"nı geçerek "gelişmekte olan aşama"da bulunduğu havacılık ve uzay kümelenmesini başarı ile yürütmesi yanında, ayrıca yakın gelecekte "otomotiv ve otomotiv yan sanayi kümelenmesi"nden de bahsedilebileceği yönünde ciddi kapasite ve belirtiler bulunmaktadır.

Yüksek lisans tez çalışmamızın can alıcı noktasını oluşturan bölgesel gelişme dinamikleri ekseninde serbest bölgelerin mukayeseli dış ticaret etkileri ve özellikle Ege Serbest Bölgesinin diğer bölgelere nazaran açık ara dış ticarete katkı rolünün dayandığı gerek ülke ihracatına katkı ve döviz kazandırma ve gerekse doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve yüksek teknoloji girişi ile sektörel kümelenme ve etkin

uluslararası rekabetçi düzeyi konusunda betimsel ve rakamsal karşılaştırmalara dayalı olarak ortaya konulan başarısı; bilimsel yaklaşımlar çerçevesinde rasyo analizi yapılarak da ölçümlenmiş ve olumlu rekabetçi etkiler tespit edilmiştir. Bu amaçla, Ege Serbest Bölgesinin Ticaretteki Uluslararası Rekabet Gücü Bölgeden Yurtdışına ve Yurtdışından bölgeye “Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Balassa AKÜ Endeksi” ile ölçümlenmiştir. Yapılan çalışmada ortaya çıkan Balassa AKÜ Endeksi bulgularını şu şekilde ifade edebiliriz.

Bölgenin ticaretinde ilk on içerisinde yer alan firmalar bir firma (onuncu sıradaki) hariç doğrudan üretim ve alım-satım faaliyetinde yer alan firmalardır. Bu firmalar Bölgenin toplam ticaretinin % 55’ini gerçekleştirdiklerinden önemli ölçüde, bulundukları endüstriyi de temsil ettikleri söylenebilir. Buna karşın firma bazlı etkileri de göz ardı etmemek gerekir. İlk dokuz firma için AKÜ2 endeksinin pozitif çıkması açıklanmış karşılaştırmalı rekabet avantajının bulunduğunu göstermektedir. Bu on firmanın en az yarısı doğrudan veya dolaylı olarak otomotiv sektörü ve yan sanayi üretim ve ticareti yapmaktadır. Otomotiv sektörü dışındaki diğer firmalar ise havacılık, elektronik, hidrolik makine ve iş araçları ile tekstil alanında üretim ve ticaret yapmaktadır. Otomotiv sektörü ve yan sanayinin bu denli yoğun olması Ege Serbest Bölgesinde “otomotiv sektörü ve yan sanayii”nde olası bir kümelenme için olumlu işaretler olarak görülebilir. İlk on firmanın katma değeri oldukça yüksek ürünlerde üretim ve ticaret yapması ülke ekonomisi için son derece önemlidir.

Ek1 ve Ek2’de yer alan sektörel ticaret dikkate alındığında da yukarıdaki tespitler doğrulanmaktadır. Özellikle, Makine ve Ulaşım araçları (STIC 1) ve İmalat Sanayi (ISIC 1) endeksleri bulguları bu sektörlerin hem açıklanmış karşılaştırmalı rekabetçi üstünlüğe sahip olduklarını (AKÜ2 endeksi bulguları) ve hem de bu sektörlerin performanslarında yani rekabet güçlerinde artış olduğuna (ihracat yönlü marjinal değişim) ve yoğun biçimde *endüstri içi ticaret* yapısında bir rekabet süreci yaşandığına işaret etmektedir. Endüstri içi ticaret, özellikle katma değeri yüksek ürün üreten ve ticareti yapılan endüstrilerde ortaya çıkan ve benzer ürünlerin hem ihracat hem de ithalatının yapıldığı bir süreci ifade eder. Endüstri içi ticarete rekabet artık büyük ölçüde ürünün fiyatında değil fiyat dışı unsurlardadır. Buradaki rekabet artık kalite ve hizmet rekabetidir. Çünkü, malın fiyatı yerine, tüketici tercihleri, malın veya

hizmetin niteliği ve kalitesi, marka, satış öncesi veya sonrası hizmet, ürün farklılaştırması vb. öne çıkmaktadır.

Günümüzde, ölçek ekonomileri, yüksek teknolojiye dayanan AR&GE ve inovasyon, yaparak öğrenme, insan sermayesi, alan ekonomileri, yayılma etkileri, kalite ve hizmet rekabeti, ürün ve hizmet farklılaştırması ancak eksik rekabet piyasalarında ortaya çıkabilmektedir. Bu açıdan, Ege Serbest Bölgesi firmaları uluslararası piyasalarda büyük ölçüde endüstri içi ticaret yapmakta ve eksik rekabet piyasalarında kalite ve hizmet rekabeti ile karşılaşmaktadır. Bölgenin, Makine ve ulaşım araçları ile İmalat sanayii ticaretinde Brülhart-B endeksinin 1'e yakınsaması bu sektörlerde net biçimde *endüstri içi ticarete* işaret etmektedir.

Literatürde serbest bölgelerin dış ticaret alanındaki etkileri, yapılan değişik çalışmalarda farklı yönleri ile incelenmiştir. Ancak yapılan bu çalışmalar daha ziyade teorik, kavramsal ya da nitel açıklama ve değerlendirmelerden oluşmakta, çok azında ise ampirik çalışma yöntemi adına katkı konulduğu ifade edilmesine rağmen bunlarında sadece istatistiki verilerin değişim yüzdeleri hesaplaması veya anket yöntemine başvurmak suretiyle yapılan açıklama ve değerlendirmelerden oluştuğu incelenmiştir. Bugüne kadar bir-iki ve kısıtlı veri ile yapılan çalışma hariç, nicel-ampirik ölçüm endeksleri kullanılarak ve dış ticaret etkilerinin temeline inilerek kapsamlı bir çalışmanın yapılmadığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Bu nedenle ifade edilen kısıtlar altında yapılan çalışma sonuçlarının karşılaştırılması da anlamsız kalabilmektedir. Tarafımızdan yapılan ve serbest bölgelerin dış ticaret etkilerini Ege Serbest Bölgesi örneğinden hareketle ortaya koyan çalışmamızın nicel ampirik literatüre muhtemel katkısı, bugüne kadar hiçbir şekilde bilimsel veri analiz ve ölçümleri ile ortaya konulmayan çerçevede ve içerikte oluştuğundan literatürde bu alanda var olan boşluğu da dolduracağı kanaatini taşımaktayız.

Yaptığımız çalışma ile, gerek AKÜ2 ve Brülhart-B ölçüm endekslerinin kullanılması ve gerekse de ölçümler sonrasında yeni bulgular ve sonuçlara ulaşılması, ayrıca literatür katkısı olarak açıkladığımız, nedensellikler bazında serbest bölgelerin dış ticaret etkilerini ampirik olarak inceleyen ilk çalışma olması çalışmamızı özgün kılmaktadır.

Serbest bölgelerin dış ticaret etkilerinin ortaya konulmasında kullanılan açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük (rekabet) endeksi bulguları ilk defa literatüre

kazandırılmış ve diğer çalışmalardan farklı olarak sadece belli endüstriler bazında ihracat değil, ithalatta dikkate alınmak suretiyle karşılaştırmalı rekabet avantaj ve karşılaştırmalı rekabet dezavantajı da ortaya konulmuştur. Yine araştırmamızla birlikte belli bir endüstrideki ticaret akımlarındaki değişim ve değişim performansları da ilk defa ölçümlenmiştir. Böylece literatüre ihracat yönlü marjinal ticaret değişimi ve ithalat yönlü marjinal ticaret değişimi ölçüm sonuçları kazandırılmıştır. Hesaplama ile firma ve sektör rekabetçilikleri konusunda da ilk defa değerler yansıtılmış ve kümelenme işaretleri ile katma değeri yüksek ürünlerle üretim ve ticaret yapılmasının ülke ekonomisine katkısı ölçümlerle ortaya çıkarılmıştır. Bölgedeki sektörlerin uluslararası rekabetçiliğinin ortaya konulması suretiyle endüstrilerin uluslararası rekabetçilik performanslarındaki artışta ilk defa bu çalışma ile literatüre kazandırılmıştır. Çalışma ile literatüre kazandırılan bir başka katkı ise bölgenin endüstri-içi ve endüstriler-arası ticaret yapısının ortaya çıkarılmasıdır. Tüm bu açıklamalardaki olası literatür katkıları çerçevesinde, serbest bölgelerin Türkiye'nin dış ticaret yapısı içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu ifade edebiliriz.

“Bölgesel Gelişme Dinamikleri Ekseninde Serbest Bölgelerin Dış Ticaret Etkileri ve Ege Serbest Bölgesi (ESBAŞ) Örneği” tez çalışmamızın sonuç bölümünde yukarıda ifade ettiğimiz bulgular, tespitler, mukayeseli analizlere dayalı politika önerileri ve tavsiyeler ile gelineen noktada ülkemizde ki serbest bölgelerin küresel değişim ve dönüşümler çerçevesinde yeni yaklaşımlarla yeni istikametlere evrilmesi artık zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, S. ve Karakaş, D.G. (2017). Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölgeler. İstanbul: *Marmara İktisat Dergisi*. 1(1): 21-35.

Akyürek, E. (1983). *Serbest Bölge*. İstanbul: İTO Yayını.

Alacaklıoğlu, A.S. (1998). *Türkiye’de Serbest Bölgelerin Performansı ve Güncel Yaklaşımlar*. İstanbul: İTO Yayını. No:70.

Alpar, C. (1985). *Dünya’da ve Türkiye’de Serbest Bölgeler*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Aslan, A. (1998). *Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları ve Gümrük Birliğine Uyumu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bağrıaçık, A. (1999). *Türkiye’de Belgelerle Uygulamalı Serbest Bölgeler ve Avantajları*. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.

Bakan, S. ve Gökmen, S. (2014). Serbest Bölgeler ve Dış Ticaret İlişkisi: Gaziantep Serbest Bölgesi Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(51): 34-51.

Balassa, B. (1965). “Trade Liberalisation and ‘Revealed’ Comparative Advantage”, *The Manchester School*, 33: 99-123.

Bilgin, N. ve Halis, M. (2014) Endüstriyel Rekabet Gücü ve Kümelenme Potansiyeli İlişkisi: Bişkek Kırmızı Et Sektöründe Bir Araştırma. Kastamonu: *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(3): 66-84.

Brühlhart, M. (1994). Marginal Intra-Industry Trade: Measurement and Relevance for The Pattern of Industrial Adjustment. Berlin: *Review of World Economics*, 130(3): 606-607.

Cumhur, T. (1998). *Serbest Bölgeler, Türkiye’deki Uygulamaları ve Ülke Ekonomisine Katkısı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çelik, B. (1993). Serbest Bölgeler, Ülkemizde Uygulanması Gerekliliği ve Tipi Üzerine Düşünceler. Ankara: *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 9(1): 189-198.

Çetiner, O. (2006). *Serbest Bölgelerin Niteliği ve Ekonomik Etkileri (Türkiye Deneyimi)*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çiçek, S. (2005). *Serbest Bölgelerde Vergilendirme: 5084 sayılı Kanun Öncesi ve Sonrası Durum Analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İsparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demirci, A. ve Tarhan, D.B. (2016). Serbest Bölgelerin Dış Ticaretteki Önemi ve Türkiye’deki Serbest Bölgelerin Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi ile İncelenmesi. Mersin: *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(6): 31-53.

Eraydın, A. ve Diğerleri. (2006). Bölgesel Kalkınmada İktisadi Perspektif. *ODTÜ Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Kitabı* (ss.273-316). Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı. Tepav.org.tr.

Erdoğan, E. ve Ener, M. (2005). *Küresel Pazarların Ekonomik Üsleri: Serbest Bölgeler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Erdoğan, E. (1985). *Serbest Bölgeler ve Türkiye’de Bir Model Denemesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Faysal, Ö. (1987). *Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölge Uygulaması*. Ankara: Maliye Bakanlığı. APKKB Yayın No: 293.

FIAS, (2008). *Special Economic Zones: Performance, Lessons, Learned, And Implications For Zone Development*. Washington : The World Bank Group.

Günaydın, D. (2013). Bölgesel Kalkınma Sürecinde Kümelenmeler : TR31 İzmir Bölgesi Örneği. İstanbul: IAAOJ *Journal of Social Science*. 1(2): 11-47.

Greenaway, D. ve C. Milner (1993). *Trade and Industrial Policy in Developing Countries: A Manual of Policy Analysis*, esp. Part IV Evaluating Comparative Advantage (181-208). The Macmillan Press,

Gündüz, A.Y. (2006). *Bölgesel Kalkınma Politikası*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Güner, S. (1995). *Serbest Bölgeler*. İzmir: Anadolu Matbaacılık.

Güvercinci, S. (1997). *Serbest Bölge ve Türkiye’de Serbest Bölgeler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hamada, K. (1974). An Economic Analysis of the Duty-Free Zone. *Journal of International Economics*. 4(3): 225-241.

Işıksoy, E. (2009). Serbest Bölgelerin Ekonomik Kalkınma Modeli Olarak Bölgesel Gelişimdeki Yeri. *İzmir Merkezli Bölgesel Kalkınma Dinamikleri Çalıştay Kitabı* (ss.125-131). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü.

İncekara, A. (1986). *Dünya’da ve Türkiye’de Serbest Bölgeler*. İstanbul: Temel Yayınları.

İstanbul İhracatçılar Birliği. (2011). TÜİK: *Türkiye’deki Serbest Bölgeler Analiz Raporu*.

İZKA. (2012). *İzmir’de AR-GE ve Yenilik Ekosisteminin Mevcut Durumu*. İzmir.

İZKA. (2012). *İzmir Bölgesel AR-GE ve Yenilik Kapasitesi Analizi* (ss.77-78). İzmir.

İZKA. (2012). *İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi*. İzmir.

Kabaköz, S. (2012). *Türkiye’deki Serbest Bölgelerin Performans Açısından Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kani, C. (2007). *Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları Sorunları ve Avrupa Birliği Uygulamalarıyla Karşılaştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karaduman, N. ve Yıldız, Z. (2002). Serbest Bölge Uygulamalarının Dış Ticarete ve Yabancı Sermayeye Katkıları. *İsparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. 7:133-152.

Kaya, H. (1998). *Türkiye’de Serbest Bölgeler ve Antalya Serbest Bölge Uygulaması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İsparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kocaman, Ç.B. (2007). Serbest Bölgelerin Makroekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. Ankara: *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 56(3): 99-135.

Korkmaz, R.M. (2001). Serbest Bölgelerde Gümrük Denetimi. *Yaklaşım Dergisi*. Şubat. 9:98.

Köroğlu, Ö. (1999). Serbest Bölgelerin Ülke Ekonomilerine Etkileri. İstanbul: *Yaklaşım Dergisi*. Sayı: 74.

Köroğlu, Ö. (1999). Serbest Bölge. İstanbul: *Yaklaşım Dergisi*. Ocak.

Liang, Z. (1999). Foreign Investment, Economic Growth, and Temporary Migration: The Case of Shenzhen Special Economic Zones. Newyork: Department of Sociology. City University of Newyork Queens College. *Development and Society*. 28(1): 37-115.

Mutlu, S. (2005). *Bölgesel Farklılaşmanın Nedenleri ve Türkiye Bağlamında Bölgesel Gelişme Stratejileri*. Ankara: Bölgesel Gelişme Stratejileri ve Akdeniz Ekonomisi (ss.111-133). Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları.

Muzhdabayeva, F. (2006). *Dünya’da ve Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları: Ege Serbest Bölgesinin İzmir Ekonomisine Etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Okutkan, M.V. (2006). *Türkiye’de Serbest Bölgeler, Dış Ticarete Etkileri ve Firmaların Karşılaştığı Sorunlar: Esbaş Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öncel, A. ve Demirtaş, Ş.C. (2017). Serbest Bölgelerin Dış Ticarete Etkileri: Türkiye Üzerine ARDL Modeli ile Ampirik Bir Uygulama. Eskişehir: *Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. 12(1): 65-82.

Özdoğan, F. B. (2006). *Serbest Bölgeler*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Öztürk, L. (2003). Avrupa Birliği Sürecinde Serbest Bölgeler. İstanbul: *Dış Ticaret Dergisi*. Nisan. 8: 28.

Öztürk L. (2002). Serbest Bölgelerin Performansını Etkileyen Faktörler. İstanbul: *Verimlilik Dergisi*. Nisan. Sayı: 4

Öztürk, L. (2004). Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış. Antalya: *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*. Mayıs.7: 4

Öztürk, L. (2013). Serbest Bölgelerin Geleceği: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. Trabzon: *Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi*. 9(19): 75-86.

Pakdemirli, E. (1983). Türkiye’de Serbest Bölgeler. İzmir: *İzmir Ticaret Odası Dergisi*. Mart. Sayı: 3.

Pekçetin, A.S. (2011). *Serbest Bölge ve Nitelikli Sanayi Bölgelerinin İhracata Olan Katkılarının İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Porter, Michael.E. (1998) *Clusters and the New Economics of Competition*. Boston: Harvard Business School Press

Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş. (2015). *Kümelenme Analizi, Sektör Değerlendirme Raporu*, Mayıs 2015.

Sönmez, E. (2015). *Serbest Bölgelerde Üretim ve Ticaret: Sektör ve Ürünler Açısından Bir Değerlendirme*. (Yayınlanmamış Rapor). T.C. Ekonomi Bakanlığı, Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü, Yurtdışı Yatırım Daire Başkanlığı. Ankara.

Şahin, S. ve Varlık, L. (1986). *Serbest Bölgeler*. Ankara: Türkiye İş Bankası İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü.

Şakar, Y.A. (2008). *Vergi Hukukunda Serbest Bölgeler*. Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.

Sunguroğlu, A. (2003). *Dünya’da ve Türkiye’de Serbest Bölgeler: Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölge ve Kıyı Bankacılığı*. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları.

T.C. Ekonomi Bakanlığı. (2012). *Kümeler için Ortak Rekabet Alanları Stratejisi Raporu: KOBİ İşbirliği ve Kümelenme Projesi*, Ankara.

Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1987). *Dünya’da ve Türkiye’de Serbest Üretim Bölgelerinin Doğuş ve Dönüşümü*. Ankara: Yurt Yayınları.

The World Bank, (2010). *Building Engines for Growth and Competitiveness in China: Experience with Special Economic Zones and Industrial Clusters*. ed. Douglas Zhuhua Zwng. Washington, D.C. : The World Bank.

Toroslul, M.V. ve Durmuş, C.N. (2010). *Serbest Bölgeler*. Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.

Tunca, M.Z. ve Sarıtaş. A. (2017). Porter Modeline Dayalı Sektörel Kümelenme Analizi: Batı Akdeniz Bölgesinde Bir Uygulama. Burdur: *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18): 82-97.

Tuncer, S. (1982). *Dünya’da ve Türkiye’de Serbest Bölgeler*. İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.

Tutar, F., Kocabay, M ve Arıç, H. (2007). Firmaların Yenilik Yaratma Sürecinde Serbest Bölgelerin Rolü: Kayseri Serbest Bölgesi Örneği. Konya: *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi, Yerel Yönetimler Özel Sayısı*, 2007(3): 195-203.

Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM). (2012). *Serbest Bölgeler Değerlendirme Raporu*. İstanbul.

UNCTAD, (1975). *The Use of Free Zones as a Means of Expanding and Diversifying of Manufactures from the developing Countries*, Ek C, Bölüm 2. New York,

Utkulu, U. (2005). *Türkiye'nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları No: 09.1600.0000.000/DK.05.055.389

Utkulu, U ve Diğerleri. (2007). *Yerel Ekonomik Kalkınmanın Dinamikleri ve Yönetişimi. Turgutlu İlçesinin Stratejik Karar Perspektifi*. İzmir: BETA Basın Yayım Dağıtım.

Utkulu, U., Seymen, D. ve Şimşek, N, (2010). Turkey's Competitiveness in The EU Market: A Comparison of Different Trade Measures. *İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2): 107-139

Uzandaç, H.G. (2008). *Serbest Bölgelerin Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri: Türkiye Uygulaması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Vollrath, T.L. (1991). "A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage", *Weltwirtschaftliches Archiv*, 130: 265-79.

World Bank. (2008). *Special Economic Zones: Performance, Lessons Learned and Implications for Zone Development*. Washington, DC. April.

Yalçinkaya, A. ve Adiloğlu, L. (2014). Havacılıkta Kümelenme Anlayışı ve Eskişehir Havacılık Kümelenmesi Örneği. *Eskişehir: İşletme Bilimi Dergisi*. 2(1): 91-110.

YASED, (2007). *Dünya ve Türkiye'de Serbest Bölgelere Stratejik Bakış Raporu*. İstanbul.

Yeung,Y., J. Lee and G. Kee, (2009). *China's Special Economic Zones at 30, Euroasian Geography and Economics*, 50(2): 220-240.

Zeytinoğlu, E. (1976). *İktisat Tarihi*. İstanbul: Meter Matbaası.

YARARLANILAN İNTERNET ADRESLERİ

Antalya Serbest Bölge İşleticisi A.Ş. ASBAŞ.

<http://www.asbas.com.tr/>, (18.10.2018)

Avrupa Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. ASB.

<http://www.asb.com.tr/>, (19.10.2018)

Bursa Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. BUSEB.

<http://buseb.com/>, (22.10.2018)

Denizli Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. DENSER.

<http://www.denser.com.tr/>, (22.10.2018)

Ege Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. ESBAŞ.

<http://www.esbas.com.tr/tr/>, (18.10.2018)

Gaziantep Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. GASBAŞ.

<http://www.gasbas.com.tr/>, (18.10.2018)

Kayseri Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. KAYSER.

<http://www.kayser.com.tr/>, (20.10.2018)

İstanbul AHL Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. İSBİ.

<http://www.isbi.com.tr/tr/>, (18.10.2018)

İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. DESBAŞ.
<http://www.desbas.com.tr/>, (18.10.2018)

İstanbul Trakya Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. İSBAŞ.
<http://isbas.com.tr/>, (18.10.2018)

İzmir Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. İZBAŞ.
<https://www.izbas.net/>, (20.10.2018)

Mersin Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. MESBAŞ.
<https://www.mesbas.com.tr/>, (18.10.2018)

Resmi İstatistik Portalı TÜİK
<http://www.resmiistatistik.gov.tr/>,

Rize Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. RİSBAŞ.
<https://risbas.com.tr/>, (20.10.2018)

Samsun Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. SASBAŞ
<http://www.sasbas.com/>, (18.10.2018)

T.C. Cumhurbaşkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü Mevzuat Bilgi Sistemi.
<http://www.mevzuat.gov.tr/Kanunlar.aspx>, (10.10.2018)

T.C. Cumhurbaşkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü Mevzuat Bilgi Sistemi.
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3218.pdf>, (14.10.2018)

T.C. Ticaret Bakanlığı.
https://eb.ticaret.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/Yat%c4%b1r%c4%b1m/Serbest%20B%c3%b6lgeler/ekler/6772_SEB_Kanun_Degi_sik.pdf?lve, (14.10.2018)

T.C. Ticaret Bakanlığı.

https://eb.ticaret.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/Yat%c4%b1r%c4%b1m/Serbest%20B%c3%b6lgeler/02.Mevzuat/seb_yonetmelik.pdf?lve, (14.10.2018)

T.C. Ticaret Bakanlığı.

https://eb.ticaret.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/Yat%c4%b1r%c4%b1m/Serbest%20B%c3%b6lgeler/02.Mevzuat/SEB_Kurulus.pdf?lve, (14.10.2018)

T.C. Ticaret Bakanlığı Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü.

<https://www.ticaret.gov.tr/serbest-bolgeler/serbest-bolgeler-istatistikleri>, (18.10.2018)

Toros Adana Yumurtalık Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. TAYSEB.

<http://www.tayseb.com.tr/>, (18.10.2018)

Trabzon Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. TRANSBAŞ.

<http://transbas.com.tr/>, (18.10.2018)

TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgesi A.Ş.

<http://marmarateknokent.tubitak.gov.tr/>, (22.10.2018)

Türkiye İstatistik Kurumu TÜİK.

<https://www.turkiye.gov.tr/tuik-gostergeler>,

World Export Processing Zones Association (Dünya Ekonomi İşleme Bölgeleri Birliği).

<http://www.wepza.org/sez-knowledge-bank/>, (10.10.2018)

EK 1: Ege Serbest Bölgesi Sektörlere Göre Ticaret Hacmi 2016 (ABD \$)

ISIC 1.KIRILIM 01.01.2016-31.12.2016 ABD \$		Yurtiçinden Bölgeye	Bölgeden Yurtiçine	Yurtdışından Bölgeye	Bölgeden Yurtdışına	Toplam
1	TARIM VE ORMANCILIK	49.618.294,85	4.351.260,77	12.278.260,83	65.922.644,03	132.170.460,48
2	BALIKÇILIK	0	144,9	479,76	637,2	1.261,86
3	MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI	489.698,15	0	404.007,45	1.189.968,91	2.083.674,51
4	İMALAT	371.376.467,65	566.138.438,1	1.189.289.441,05	1.783.212.667,99	3.910.017.014,79
8	TOPTAN VE PARAKENDE TİCARET	10.456.669,45	20.817.813,45	24,98	33.687,78	31.308.195,66
Toplam		431.941.130,1	591.307.657,22	1.201.972.214,07	1.850.359.605,91	4.075.580.607,3
BEC 1.KIRILIM		Yurtiçinden Bölgeye	Bölgeden Yurtiçine	Yurtdışından Bölgeye	Bölgeden Yurtdışına	Toplam
1	YİYECEK VE İÇECEKLER	64.200.551,65	6.501.181,59	40.683.580,98	141.512.203,0	252.897.517,22
2	BAŞKA YERDE BELİRTİLMEMİŞ SANAYİ HAMMADDELER	152.940.572,74	94.739.308,6	495.016.500,64	204.005.671,3	946.702.053,28
3	YAKIT VE YAĞLAR	1.021.470,72	0	140.772,9	1.250,06	1.163.493,68
4	SERMAYE MALLARI, (TAŞIMACILIK ARAÇLARI HARİC), PARÇALARI VE	118.739.616,86	379.316.754,88	490.279.204,79	409.483.704,59	1.397.819.281,12
5	TAŞIMACILIK ARAÇLARI , PARÇALARI VE AKSESUVARLARI	76.774.922,82	79.863.412,43	130.682.224,35	814.238.676,01	1.101.559.235,61
6	BAŞKA YERDE SINIFLANDIRILMAMIŞ TÜKETİM MALLARI	18.195.238,99	30.886.999,72	44.955.648,68	278.154.287,11	372.192.174,5
7	BAŞKA YERDE SINIFLANDIRILMAMIŞ DİĞER MALLAR	68.756,32	0	214.281,73	2.963.813,84	3.246.851,89
Toplam		431.941.130,1	591.307.657,22	1.201.972.214,07	1.850.359.605,91	4.075.580.607,3
SITC 1.KIRILIM		Yurtiçinden Bölgeye	Bölgeden Yurtiçine	Yurtdışından Bölgeye	Bölgeden Yurtdışına	Toplam
0	CANLI HAYVANLAR VE GIDA MADDELERİ	62.095.185,91	6.400.336,65	40.473.203,65	140.007.036,37	248.975.762,58
1	SULAR,ALKOLLÜ İÇKİLER,TÜTÜN VE MAMULLERİ	1.942.263,91	83.730,46	237.526,3	2.284.200,26	4.547.720,93
2	YENİLMİYEN HAM MADDELER (YAKACAKLAR HARİC)	18.997.879,19	21.377.499,43	1.987.972,54	10.703.098,58	53.066.449,74
3	MİNERAL YAKITLAR,MİNERAL YAKIT MADDELERİ ESASLI ÜRÜNLER	1.009.659,8	16.900,0	124.394,57	0	1.150.954,37
4	HAYVANSAL VE BİTKİSEL YAĞLAR,MUMLAR	40.566,97	16.937,33	132.775,29	229.280,75	419.560,34
5	KİMYASAL ÜRÜNLER	21.540.808,38	56.419.958,7	92.564.551,73	51.396.597,83	221.921.916,64
6	YAPISINDAKİ MADDELERE GÖRE SINIFLANDIRILMIŞ MAMULLER	85.557.897,82	25.878.345,1	331.168.165,12	147.036.401,77	589.640.809,81
7	MAKİNALAR VE ULAŞIM ARAÇLARI	212.472.812,68	436.678.326,49	657.057.473,89	1.258.220.333,03	2.564.428.946,09
8	ÇEŞİTLİ MAMUL EŞYA	28.215.299,12	44.435.623,06	78.011.869,25	237.518.843,48	388.181.634,91
9	SITC NİN (0-8) FASILLARINDA YER ALMAYAN MADDELER	68.756,32	0	214.281,73	2.963.813,84	3.246.851,89
Toplam		431.941.130,1	591.307.657,22	1.201.972.214,07	1.850.359.605,91	4.075.580.607,3
SNA		Yurtiçinden Bölgeye	Bölgeden Yurtiçine	Yurtdışından Bölgeye	Bölgeden Yurtdışına	Toplam
1	YATIRIM MALLARI	18.996.550,61	302.988.602,96	221.274.783,36	261.069.759,52	804.329.696,45
2	ARA MALLAR	330.868.612,30	251.127.488,80	895.334.478,01	1.167.427.315,81	2.644.757.894,92
3	TÜKETİM MALLARI	82.007.210,87	37.191.565,46	85.148.670,97	418.898.716,74	623.246.164,04
4	BASKA YERDE KAPSANMAYAN MALLAR	68.756,32	0	214.281,73	2.963.813,84	3.246.851,89
Toplam		431.941.130,10	591.307.657,22	1.201.972.214,07	1.850.359.605,91	4.075.580.607,30

EK 2: Ege Serbest Bölgesi Sektörlere Göre Ticaret Hacmi 2017 (ABD \$)

ISIC 1.KIRILIM 01.01.2017-31.12.2017 ABD \$		Yurtiçinden Bölge	Bölgeden Yurtiçine	Yurtdışından Bölge	Bölgeden Yurtdışına	Toplam
1	TARIM VE ORMANCILIK	37.335.669,37	2.236.099,13	14.539.695,25	55.176.375,74	109.287.839,49
3	MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI	513.129,23	132.335,29	369.935,68	1.057.678,18	2.073.078,38
4	İMALAT	406.871.721,83	516.617.906,84	1.239.247.896,49	2.010.828.724,78	4.173.566.249,94
7	SOSYAL, TOPLUMSAL VE KİŞİSEL HİZMETLER	20.951,17	15.665,6	57.869,09	63.049,79	157.535,65
8	TOPTAN VE PARAKENDE TİCARET	13.551.364,76	28.790.833,08	34,14	92.539,46	42.434.771,44
Toplam		458.292.836,36	547.792.839,94	1.254.215.430,65	2.067.218.367,95	4.327.519.474,9
BEC 1.KIRILIM		Yurtiçinden Bölge	Bölgeden Yurtiçine	Yurtdışından Bölge	Bölgeden Yurtdışına	Toplam
1	YİYECEK VE İÇECEKLER	58.525.722,23	6.018.500,85	39.792.613,32	129.055.994,64	233.392.831,04
2	BAŞKA YERDE BELİRTİLMEMİŞ SANAYİ HAMMADDELER	177.886.371,99	103.024.738,28	535.507.371,03	240.120.509,91	1.056.538.991,21
3	YAKIT VE YAĞLAR	748.877,86	0	252.286,46	3.414,88	1.004.579,2
4	SERMAYE MALLARI, (TAŞIMACILIK ARAÇLARI HARİCİ)	120.568.471,2	323.956.752,93	490.606.774,66	512.729.905,35	1.447.861.904,14
5	TAŞIMACILIK ARAÇLARI, PARÇALARI VE AKSESUARLARI	81.230.604,25	88.261.975,81	139.401.198,92	890.348.902,0	1.199.242.680,98
6	BAŞKA YERDE SINIFLANDIRILMAMIŞ TÜKETİM	19.324.473,37	26.480.885,81	48.430.247,52	288.788.493,07	383.024.099,77
7	BAŞKA YERDE SINIFLANDIRILMAMIŞ DİĞER	8.315,46	49.986,26	224.938,74	6.171.148,1	6.454.388,56
Toplam		458.292.836,36	547.792.839,94	1.254.215.430,65	2.067.218.367,95	4.327.519.474,9
SITC 1.KIRILIM		Yurtiçinden Bölge	Bölgeden Yurtiçine	Yurtdışından Bölge	Bölgeden Yurtdışına	Toplam
0	CANLI HAYVANLAR VE GIDA MADDELERİ	55.525.207,69	5.590.435,77	39.468.951,05	126.323.358,39	226.907.952,9
1	SULAR,ALKOLLÜ İÇKİLER,TÜTÜN VE MAMULLERİ	2.870.893,66	420.168,4	621.828,9	3.462.174,58	7.375.065,54
2	YENİLEMEYEN HAM MADDELER (YAKACAKLAR HARİCİ)	20.174.333,88	28.645.048,63	1.969.131,93	9.064.614,81	59.853.129,25
3	MİNERAL YAKITLAR,MİNERAL YAKIT MADDELERİ ESASLI	735.536,82	0	146.356,92	3.414,88	885.308,62
4	HAYVANSAL VE BİTKİSEL YAĞLAR,MUMLAR	56.106,41	26.141,01	310.537,41	531.436,96	924.221,79
5	KİMYASAL ÜRÜNLER	21.807.605,52	60.267.177,88	103.870.505,04	53.368.400,44	239.313.688,88
6	YAPISINDAKİ MADDELERE GÖRE SINIFLANDIRILMIŞ MAMULLER	105.017.213,83	21.553.780,98	364.465.734,65	181.106.057,05	672.142.786,51
7	MAKİNALAR VE ULAŞIM ARAÇLARI	220.369.623,55	400.710.828,23	660.651.111,37	1.439.568.210,32	2.721.299.773,47
8	ÇEŞİTLİ MAMUL EŞYA	31.727.999,54	30.529.272,78	82.486.334,64	247.619.552,42	392.363.159,38
9	SITC NİN (0-8) FASILLARINDA YER ALMAYAN MADDELER	8.315,46	49.986,26	224.938,74	6.171.148,1	6.454.388,56
Toplam		458.292.836,36	547.792.839,94	1.254.215.430,65	2.067.218.367,95	4.327.519.474,9
SNA		Yurtiçinden Bölge	Bölgeden Yurtiçine	Yurtdışından Bölge	Bölgeden Yurtdışına	Toplam
1	YATIRIM MALLARI	19.179.787,34	275.532.335,87	215.901.388,27	331.158.654,72	841.772.166,2
2	ARA MALLAR	361.553.530,94	239.794.999,4	950.521.882,06	1.312.733.671,06	2.864.604.083,46
3	TÜKETİM MALLARI	77.551.202,62	32.415.518,41	87.567.221,58	417.154.894,07	614.688.836,68
4	BASKA YERDE KAPSANMAYAN MALLAR	8.315,46	49.986,26	224.938,74	6.171.148,1	6.454.388,56
Toplam		458.292.836,36	547.792.839,94	1.254.215.430,65	2.067.218.367,95	4.327.519.474,9

EK 3: Ege Serbest Bölgesi Ülkelere Göre Ticaret Hacmi-157 Ülke 2017 (ABD \$)

EGE SERBEST BÖLGESİ TİCARET HACMİNİN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI 01.01.2017 - 31.12.2017			
Ülkeler / Countries	Bölgelere Giriş Inflow to Zones	Bölgelerden Çıkış Outflow from	T o p l a m T o t a l
Türkiye	458.292.836,36	547.792.839,94	1.006.085.676,30
Almanya	264.163.655,29	629.189.647,72	893.353.303,01
Fransa	63.414.022,33	196.602.302,74	260.016.325,07
İtalya	166.262.489,66	84.406.133,46	250.668.623,12
A.B.D.	68.159.034,76	167.692.555,74	235.851.590,50
Birleşik Krallık	75.344.546,96	96.406.551,69	171.751.098,65
Hollanda	51.479.474,16	68.671.794,50	120.151.268,66
İspanya	18.472.617,59	95.610.484,54	114.083.102,13
Belçika	14.772.781,63	94.707.373,41	109.480.155,04
Çek Cumhuriyeti	29.888.881,76	71.221.369,64	101.110.251,40
Çin	73.134.524,81	25.399.043,88	98.533.568,69
B.A.E.	75.837.526,84	13.470.734,64	89.308.261,48
Macaristan	7.252.221,80	81.387.091,19	88.639.312,99
Japonya	81.795.398,34	2.372.230,63	84.167.628,97
Polonya	18.894.023,23	51.742.361,94	70.636.385,17
Romanya	8.378.024,50	38.023.731,13	46.401.755,63
Güney Kore	29.611.098,28	15.726.852,75	45.337.951,03
İsveç	8.130.870,07	33.857.823,91	41.988.693,98
Avusturya	22.446.869,81	9.896.115,63	32.342.985,44
Kanada	10.739.902,08	17.256.345,98	27.996.248,06
Malezya	24.123.182,81	1.945.032,25	26.068.215,06
Rusya Federasyonu	12.502.561,06	13.022.189,71	25.524.750,77
Hindistan	13.342.512,24	9.621.006,20	22.963.518,44
Katar	20.403.506,19	1.597.197,24	22.000.703,43
Portekiz	3.142.677,65	16.493.982,44	19.636.660,09
İran	278.649,18	18.731.613,27	19.010.262,45
Cezayir	53.010,09	17.443.075,51	17.496.085,60
Meksika	168.103,27	16.778.498,20	16.946.601,47
Danimarka	5.923.941,89	9.889.074,49	15.813.016,38
Brezilya	5.700.294,34	8.686.275,67	14.386.570,01
Tunus	2.677.489,55	7.881.577,53	10.559.067,08
Irak	280.545,91	10.158.426,01	10.438.971,92
İstanbul AHL S.B.	9.996.794,53	113.023,29	10.109.817,82
Slovenya	347.586,05	9.544.725,98	9.892.312,03
Slovakya	3.959.636,89	4.222.311,84	8.181.948,73
Litvanya	4.094,13	7.502.745,82	7.506.839,95
Hong Kong	6.229.577,11	1.243.934,47	7.473.511,58
Suudi Arabistan	3.372.839,12	3.911.944,64	7.284.783,76
Bulgaristan	588.878,00	6.598.712,64	7.187.590,64
Ukrayna	1.222.288,97	5.647.194,93	6.869.483,90
İsviçre	5.230.870,85	1.620.929,12	6.851.799,97
Tayland	3.734.961,75	3.107.505,40	6.842.467,15
Gümrüksüz Mağazalar (FreeShops)	27.885,67	6.697.966,41	6.725.852,08
İsrail	1.535.274,12	5.150.965,69	6.686.239,81
Yunanistan	333.744,83	5.420.436,71	5.754.181,54
Türkmenistan	14.379,50	5.665.197,78	5.679.577,28

Özbekistan	4.231.088,59	1.359.057,49	5.590.146,08
Vietnam	3.347.641,82	2.168.458,47	5.516.100,29
İstanbul End ve Tic. S.B.	5.159.011,27	285.539,62	5.444.550,89
Tayvan	5.074.964,85	73.861,43	5.148.826,28
Lüksemburg	83.619,61	4.782.238,07	4.865.857,68
Avustralya	419.529,33	4.434.822,12	4.854.351,45
Endonezya	1.744.308,79	2.515.472,29	4.259.781,08
Suriye	4.087.579,72	152.087,93	4.239.667,65
Fas	2.003.338,13	2.216.385,47	4.219.723,60
Arjantin	29.829,77	3.982.125,80	4.011.955,57
İzmir Serbest Bölgesi	345.225,69	3.410.367,59	3.755.593,28
Şili	517.589,05	2.870.200,10	3.387.789,15
Mısır	1.344.217,17	1.739.664,60	3.083.881,77
İrlanda	2.478.764,40	388.065,69	2.866.830,09
İstanbul Trakya S.B.	0,00	2.861.356,46	2.861.356,46
Gürcistan	30.095,00	2.540.805,19	2.570.900,19
Norveç	2.162.490,73	385.627,44	2.548.118,17
Güney Afrika	432.924,53	1.978.973,46	2.411.897,99
Kazakistan	142.889,00	2.104.222,09	2.247.111,09
Moldova	1.808.731,06	288.577,94	2.097.309,00
Sri Lanka	376.364,41	1.711.516,05	2.087.880,46
Sırbistan	0,00	2.037.317,84	2.037.317,84
Yemen	16.659,98	1.917.996,30	1.934.656,28
Finlandiya	679.104,81	1.242.923,50	1.922.028,31
Afganistan	1.772.410,71	0,00	1.772.410,71
Somali	0,00	1.761.389,91	1.761.389,91
Umman	0,00	1.665.479,09	1.665.479,09
Pakistan	214.056,65	1.238.942,83	1.452.999,48
Kolombiya	0,00	1.390.964,62	1.390.964,62
Bosna-Hersek	240.037,07	1.052.651,00	1.292.688,07
Filipinler	32.941,78	1.231.934,06	1.264.875,84
Sudan	0,00	1.108.628,89	1.108.628,89
Botsvana	0,00	1.067.174,63	1.067.174,63
Kuveyt	8.234,66	1.029.881,36	1.038.116,02
Ürdün	18.505,21	1.003.791,56	1.022.296,77
Küba	0,00	1.006.929,23	1.006.929,23
Bangladeş	0,00	943.312,58	943.312,58
Singapur	638.050,85	277.351,66	915.402,51
Azerbeycan	21.300,00	869.696,38	890.996,38
Kostarika	0,00	835.752,87	835.752,87
Sırbistan-Karadağ	7.882,29	818.476,59	826.358,88
Makedonya	3,33	812.250,64	812.253,97
Lübnan	10.886,61	761.966,62	772.853,23
Etiyopya	0,00	752.071,44	752.071,44
Yeni Zelanda	2.698,44	607.492,23	610.190,67
Peru	0,00	599.540,40	599.540,40
Libya	0,00	573.046,65	573.046,65
Kenya	39.432,01	468.376,62	507.808,63
Bahreyn	391,74	485.581,96	485.973,70
Bursa Serbest Bölgesi	418.095,31	0,00	418.095,31
Guyana	0,00	405.396,10	405.396,10
Tacikistan	381.205,50	20.979,82	402.185,32
K.K.Türk.Cum.	17.213,74	345.996,15	363.209,89
Arnavutluk	68.860,56	263.551,54	332.412,10
Adana-Yumurtalık S.B.	0,00	256.917,99	256.917,99

Kırgızistan	12.746,08	239.442,48	252.188,56
Hırvatistan	0,00	250.454,49	250.454,49
Venezuela	0,00	243.038,00	243.038,00
Panama	0,00	230.150,46	230.150,46
Mersin Serbest Bölgesi	129.334,03	99.609,26	228.943,29
Cibuti	0,00	225.337,52	225.337,52
Beyaz Rusya	0,00	210.958,78	210.958,78
Sierra Leone	0,00	201.471,84	201.471,84
Estonya	36.680,73	157.812,50	194.493,23
Moritanya	0,00	180.587,75	180.587,75
Filistin	0,00	166.015,00	166.015,00
Avrupa Serbest Bölgesi	164.590,94	0,00	164.590,94
İzlanda	0,00	150.423,60	150.423,60
Letonya	68.034,46	69.234,13	137.268,59
Jamaika	10.276,41	126.273,90	136.550,31
Fransız Polinezyası	0,00	108.952,04	108.952,04
Nijerya	0,00	108.898,40	108.898,40
Ekvator	0,00	108.625,18	108.625,18
Uruguay	0,00	103.710,14	103.710,14
Surinam	0,00	97.045,55	97.045,55
Makao	0,00	94.128,85	94.128,85
Kosova	0,00	89.150,25	89.150,25
Gana	0,00	58.766,00	58.766,00
Barbados	0,00	57.012,30	57.012,30
Gine	0,00	39.991,60	39.991,60
Çad	0,00	38.911,45	38.911,45
Angola	0,00	37.600,00	37.600,00
Hollanda Antilleri	0,00	34.061,45	34.061,45
Senegal	0,00	29.395,08	29.395,08
Tanzanya	0,00	25.750,14	25.750,14
Madagaskar	593,30	22.736,71	23.330,01
Maritus	0,00	21.583,30	21.583,30
Kongo	0,00	20.833,17	20.833,17
Dominik	0,00	18.014,85	18.014,85
Fildişi Kıyısı	0,00	16.773,09	16.773,09
Grenada	0,00	16.737,00	16.737,00
Malta	0,00	13.375,13	13.375,13
Kamerun	0,00	12.084,48	12.084,48
Togo	0,00	8.402,29	8.402,29
Uganda	0,00	8.138,35	8.138,35
İngiliz.Ok.Ad.	8.089,73	0,00	8.089,73
Liechtenstein	0,00	7.929,89	7.929,89
Kamboçya	0,00	7.924,07	7.924,07
Gabon	0,00	7.857,85	7.857,85
Burkina Faso	0,00	7.825,00	7.825,00
Malavi	3.661,20	0,00	3.661,20
Marshall Adaları	0,00	2.491,79	2.491,79
St.Kitts ve Nevis	0,00	1.357,94	1.357,94
Cebelitarık	0,00	930,50	930,50
Komorolar	0,00	728,76	728,76
Belize	0,00	353,97	353,97
Mozambik	0,00	187,00	187,00
Amerikan Okyan.	0,00	17,95	17,95
GENEL TOPLAM	1.712.508.267,01	2.615.011.207,89	4.327.519.474,90

EK 4: Serbest Bölgeler Ticaret Hacmi 2000-2015 (1.000 ABD \$)

	YILLAR							
SERBEST BÖLGE ADI	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
EGE	1.662.598	1.291.910	1.828.870	2.642.599	3.241.026	3.766.021	4.001.498	4.092.781
İZMİR (MENEMEN)	240.262	251.479	277.385	301.562	309.161	314.865	383.072	423.836
AVRUPA	105.655	212.865	343.062	570.498	907.080	1.084.377	1.333.360	1.498.721
ADANA-YUMURTALIK	60.864	59.267	46.845	74.852	70.214	84.885	77.110	160.757
ANTALYA	215.132	185.019	245.992	359.183	457.498	505.262	550.719	545.511
BURSA	0	82.294	448.185	1.108.768	2.223.382	2.262.270	1.933.293	1.619.125
DENİZLİ	0	0	3.543	41.030	138.545	169.278	65.900	74.784
GAZİANTEP	35.671	54.355	109.627	207.261	156.898	132.432	93.910	72.786
İSTANBUL AHL	2.893.199	2.193.739	2.475.194	3.022.789	3.723.087	3.454.024	3.220.486	3.618.897
İSTANBUL ENDÜSTRİ (İSTANBUL DERİ)	4.059.383	2.324.919	2.827.979	4.076.782	5.891.331	6.591.374	6.952.940	6.312.273
İSTANBUL TRAKYA	181.535	237.939	659.152	1.145.646	1.689.566	2.209.771	2.444.484	2.290.343
KAYSERİ	22.554	27.071	83.646	157.184	297.566	362.405	520.142	646.906
KOCAELİ	0	0	9.249	29.180	122.725	182.730	254.808	467.128
MARDİN	5.522	5.284	23.626	19.597	10.211	5.134	1.751	112
MERSİN	1.767.854	1.337.790	1.643.140	2.766.312	2.720.016	2.128.181	1.884.005	2.556.331
RİZE	15.816	16.447	11.347	10.986	38.736	20.824	7.955	11.561
SAMSUN	16.845	12.329	11.907	17.244	85.621	58.638	54.593	95.775
TRABZON	15.914	36.661	48.511	46.956	15.316	15.514	13.587	38.762
TÜBİTAK-MARMARA	0	0	5.158	9.555	12.341	14.842	30.414	47.056
DOĞU ANADOLU	1.789	1.881	177	83	82	0	0	0
	YILLAR							
SERBEST BÖLGE ADI	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
EGE	3.763.964	2.658.772	2.502.919	5.747.500	5.221.937	4.680.242	4.293.268	3.878.767
İZMİR (MENEMEN)	412.922	280.040	307.913	356.553	326.535	368.283	319.987	242.664
AVRUPA	1.575.653	1.180.940	1.288.563	2.059.462	2.364.905	2.439.927	2.447.756	2.338.770
ADANA-YUMURTALIK	263.148	172.937	219.516	265.654	295.816	397.467	515.598	570.031
ANTALYA	729.233	605.927	716.721	731.252	749.707	902.379	833.450	682.537
BURSA	1.604.603	1.279.473	1.352.280	1.571.579	1.532.317	1.907.397	1.934.424	1.746.851
DENİZLİ	43.584	33.079	62.048	67.694	72.293	56.783	121.408	61.012
GAZİANTEP	143.306	110.740	128.338	112.053	102.659	199.045	134.455	86.296
İSTANBUL AHL	3.539.000	2.954.765	2.718.109	2.241.525	2.103.566	1.797.352	1.518.438	1.271.220
İSTANBUL ENDÜSTRİ (İSTANBUL DERİ)	6.001.678	3.867.187	4.270.831	3.603.223	3.220.084	3.367.671	3.327.829	2.939.540
İSTANBUL TRAKYA	1.862.771	1.190.035	1.480.979	1.533.749	1.443.596	1.723.958	1.633.496	1.320.836
KAYSERİ	702.948	442.397	525.028	700.713	696.971	798.250	806.459	737.633
KOCAELİ	705.309	810.654	387.919	549.607	738.265	662.729	700.819	419.707
MARDİN	0	0	6.872	2.628	0	0	0	0
MERSİN	2.637.921	1.918.637	2.227.309	2.693.049	3.832.246	3.552.257	3.509.193	3.419.263
RİZE	6.784	6.507	3.701	4.565	4.012	3.657	3.522	3.185
SAMSUN	406.402	37.290	93.021	118.377	70.139	91.521	111.085	120.920
TRABZON	67.114	42.675	48.495	90.204	70.079	57.828	46.569	375.695
TÜBİTAK-MARMARA	111.715	164.828	231.643	196.787	208.007	233.652	174.486	76.052
DOĞU ANADOLU	0	0	0	0	0	0	0	0

EK 5: Bölgeler İtibariyle İstihdam 1999-2015

BÖLGELER	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
MERSİN	4,700	5,798	6,580	5,927	7,125	7,024	6,703	6,451	7,302	6,855	6,219	6,191	6,537	7,829	8,208	9,334	8,779
ANTALYA	1,266	2,100	2,464	2,840	3,157	3,534	4,180	3,365	3,390	3,803	3,147	2,756	3,328	3,627	3,710	4,478	4,729
EGE	5,473	6,100	7,740	9,310	10,438	12,450	12,076	13,729	14,562	14,141	13,846	18,312	19,057	19,970	17,265	17,042	17,487
İST. AHL	996	1,039	1,576	1,668	1,910	1,910	1,827	1,947	1,720	1,579	993	974	892	1,271	1,185	1,246	1,186
TRABZON	799	840	70	84	60	51	21	41	44	57	65	71	88	83	52	47	48
İST. ENDÜSTRİ	897	1,301	1,697	2,217	2,582	2,941	2,125	2,289	3,228	3,821	2,513	2,355	2,929	2,820	4,344	4,367	5,151
D. ANADOLU	134	134	4	4	4	2	2	0	0	0				*			
MARDİN	23	26	19	18	18	14	23	17	12	6	15	17	19	5	4	4	4
İZMİR (MENEMEN)	2,197	2,414	2,491	2,332	3,222	3,222	1,802	2,220	2,382	2,267	1,537	1,398	1,493	1,505	1,471	1,543	1,283
SAMSUN	19	50	28	34	106	95	98	61	92	116	207	229	281	367	408	401	440
RİZE	6	5	6	6	6	15	18	11	9	13	13	0	0	0	4	2	3
İST. TRAKYA	128	409	718	939	1,062	1,108	1,254	1,037	1,367	1,475	1,328	1,429	1,385	1,304	1,576	2,047	1,897
AVRUPA	159	1,266	1,748	1,654	2,083	1,984	1,839	1,667	2,031	2,384	1,911	1,952	2,153	2,153	3,012	3,322	3,746
GAZİANTEP	28	154	62	132	194	212	196	179	207	161	164	174	225	183	141	155	153
KAYSERİ		126	80	158	515	560	760	1,057	1,525	1,559	1,251	1,425	1,582	1,792	2,797	3,562	3,879
ADANA-YUM.	112	101	96	95	215	254	293	169	294	485	227	237	286	211	758	1,877	726
BURSA			264	1,125	1,428	3,711	5,033	4,871	7,437	7,255	6,341	6,070	8,123	8,041	7,940	9,271	10,116
THİTAK-MAM				156	215	204	512	762	1,350	2,056	1,990	2,255	2,684	3,103	2,699	1,416	1,392
DENİZLİ		13		24	38	46	99	85	85	58	42	54	40	38	38	33	25
KOCAELİ				27	24	96	186	2,090	3,630	2,550	2,274	2,785	2,920	1,636	1,398	1,358	1,190
TOPLAM	16,937	21,876	25,643	28,750	34,402	39,433	39,046	42,048	50,667	50,641	44,083	48,684	54,022	55,938	57,010	61,505	62,234

EK 6: Bölgeler İtibariyle İstihdam 2016-2017

BÖLGELER	İşçi	Ocak-Aralık 2016			İşçi	Ocak-Aralık 2017			%
		BÜRO	DİĞER	TOPLAM		BÜRO	DİĞER	TOPLAM	
		PERSONELİ				PERSONELİ			
Ege	15,799	3,320	487	19,606	15,732	3,385	517	19,634	0,14
Bursa	9,993	1,030	20	11,043	8,696	1,066	311	10,073	-8,78
Mersin	6,025	997	676	7,698	6,371	1,012	692	8,075	4,90
Antalya	3,413	692	0	4,105	2,613	411	998	4,022	-2,02
İstanbul Endüstri ve Ticaret	3,728	1,620	0	5,348	4,698	1,636	0	6,334	18,44
Kocaeli	1,510	105	65	1,680	1,450	95	35	1,580	-5,95
TÜBİTAK-MAM Tek.	1,026	380	22	1,428	994	373	14	1,381	-3,29
Avrupa	3,115	631	0	3,746	3,400	828	0	4,228	12,87
Kayseri	3,534	360	79	3,973	3,554	374	118	4,046	1,84
İzmir	1,979	342	21	2,342	1,338	404	297	2,039	-12,94
İstanbul Trakya	1,598	623	37	2,258	1,761	560	28	2,349	4,03
İstanbul Atatürk Havalimanı	615	561	82	1,258	610	590	82	1,282	1,91
Adana-Yumurtalık	859	100	3	962	918	109	240	1,267	31,70
Samsun	350	54	0	404	385	54	0	439	8,66
Gaziantep	111	45	1	157	91	40	5	136	-13,38
Trabzon	34	0	11	45	0	0	49	49	8,89
Denizli	25	12	1	38	28	16	1	45	18,42
Mardin	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00
Rize	1	3	0	4	1	4	0	5	25,00
TOPLAM	53,715	10,875	1,505	66,095	52,640	10,957	3,387	66,984	1,35

EK 7: Serbest Bölgelerde Yatırımlar 1986-2013 Kümülatif Toplam

BÖLGELER	KAMUSEKTÖRÜ	ÖZEL SEKTÖR							S.B'LERDE YATIRIM
		İşletici Şirket	Kurucu	Yatırımcı ve Kullanıcı Firmalar			Özel Sektör	Yab. Ser.	TOPLAM YATIRIM
			İşletici						Toplamı
			Şirket	Yerli Yatırımcı	Yabancı yatırımcı	Yerli-Yabancı Yatırımcı Toplamı			K ü m ü l a t i f
Ege	1.218.672	0	40.203.051	302.832.894	690.006.169	902.839.063	943.042.144	66	944.260.826
Avrupa	0	0	45.536.241	139.136.095	358.401.743	497.537.838	543.074.079	72	543.074.079
Bursa	0	0	48.508.784	161.143.766	122.678.828	283.822.594	332.331.377	43	332.331.377
Antalya	13.119.560	277.109	0	71.823.937	80.580.453	132.404.390	152.681.498	53	165.801.057
Kocaeli	0	0	35.269.402	157.450.725	68.113.330	225.564.055	260.833.457	30	260.833.457
İstanbul End. ve Tic.	0	0	35.598.327	192.269.940	48.254.747	240.524.687	276.123.014	20	276.123.014
Mersin	14.030.071	17.581.433	0	130.222.992	42.624.973	172.847.965	190.429.398	25	204.459.469
İstanbul Trakya	0	0	40.664.008	69.252.286	28.724.765	97.977.051	138.641.059	29	138.641.059
Adana Yumurtalık	1.250.000	0	11.382.308	165.683.703	16.464.624	182.148.327	123.530.635	9	194.780.635
İstanbul AHL	2.611.189	0	60.165.958	73.763.784	14.646.378	88.410.162	148.576.120	17	151.187.309
İzmir	0	0	3.444.807	37.685.301	11.621.846	49.307.147	52.751.954	24	52.751.954
Gaziantep	0	0	8.375.122	7.941.070	7.273.855	15.214.925	23.590.047	48	23.590.047
Kayseri	0	0	8.128.002	195.060.658	7.222.788	202.283.446	210.411.448	4	210.411.448
Tübitak MAM Teknoloji	0	0	86.063.834	22.851.653	4.182.881	27.034.534	113.098.368	15	113.098.368
Denizli	0	0	1.883.687	0	2.004.751	2.004.751	3.888.428	100	3.888.438
Samsun	89.301	0	8.007.037	6.739.705	0	6.739.705	14.746.742	-	14.836.043
Mardin	238.485	0	1.431.499	6.164.238	0	6.164.238	7.595.737	-	7.834.222
Trabzon	0	0	6.286.000	0	0	0	6.286.000		6.286.000
Serbest Böl. Gen. Müd.	886.244	0	0	0	0	0	0		886.244
Rize	0	0	0	711.000	0	711.000	711.000		711.000
İMKB	0	0	420.000	0	0	0	420.000	-	420.000
Doğu Anadolu	0	0	0	205.000	0	205.000	205.000		205.000
TOPLAM	33.443.522	17.858.541	441.363.096	1.740.938.747	1.412.802.130	3.153.740.877	3.612.967.514	45	3.646.411.036

EK 8: Serbest Bölgelerde Gerçekleşen Üretime Bağlı Satışlar 2013 (1.000 ABD \$)

SERBEST BÖLGELERDE GERÇEKLEŞEN ÜRETİME BAĞLI SATIŞLAR (1.000 ABD\$)						
01.01.2013-31.12.2013						
Serbest Bölge Adı	Bölgeden	Yurtdışı	Bölgeden TR'ye Ür. Bağ. Satışlar	TR'ye Satışların Payı %	TOPLAM Ür. Bağ Satışlar.	Bölge Payı(%)
	Yurtdışına Ür. Bağ. Satışlar	Satışların Payı %				
EGE S.B.,	1.619.646	83	329.416	17	1.961.023	32,7
BURSA S.B.	874.706	91	74.542	8	963.928	16,1
AVRUPA S.B.	699.963	83	133.069	16	838.900	14,0
İSTANBUL END-TİC S.B.	349.832	47	348.808	47	736.733	12,3
KAYSERİ S.B.	181.620	50	104.349	29	361.870	6,0
MERSİN S.B.	221.185	71	67241	21	313.006	5,2
ANTALYA S.B.	212.618	60	38.273	14	285.201	4,4
ADANA S.B.	37.806	28	94.966	72	132.773	2,2
KOCAELİ S.B.	85.460	73	21.978	19	117.356	2,0
İSTANBUL TRAKYA S.B.	49.555	47	53.935	51	105.040	1,8
İZMİR S.B.	32.546	31	51.916	50	103.451	1,7
İSTANBUL AHL S.B.	32.863	49	25.071	38	66.847	1,1
TRABZON S.B.	14.409	98	276	2	14.685	0,2
SAMSUN S.B.	1.015	13	6.721	87	7.769	0,1
TÜBİTAK MAM: S.B.	5	0	4.561	100	4.566	0,1
TOPLAM	4.413.209	74	1.355.122	23	5.993.148	100,00

EK 9: Bölgeler İtibariyle Yıllık Ticaret Hacimleri 2000-2013 Toplamlı (1.000 ABD \$)

BÖLGELER İTİBARIYLA YILLIK TİCARET HACMLERİ 2000-2013 (1000 ABD \$)															
BÖLGELER	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	TOPLAM
EGE	1.662.598	1.291.910	1.828.870	2.642.599	3.241.026	3.766.021	4.001.498	4.092.781	3.783.964	2.658.772	2.502.919	5.747.500	5.221.937	4.680.242	53.549.238
MERSİN	1.767.854	1.337.790	1.643.140	2.766.312	2.720.016	2.128.181	1.884.005	2.566.331	2.637.921	1.918.637	2.227.309	2.693.049	3.832.246	3.552.257	44.557.974
İST.END-TİC.	4.059.383	2.324.919	2.827.979	4.076.782	5.891.331	6.591.374	6.952.940	6.312.273	6.001.678	3.867.187	4.270.831	3.603.223	3.220.084	3.367.671	69.125.013
AVRUPA	105.655	212.865	383.062	570.498	907.08	1.084.377	1.333.360	1.498.721	1.575.653	1.180.940	1.288.563	2.059.462	2.364.905	2.439.927	16.977.903
BURSA		82294	448.185	1.108.768	2.223.382	2.262.270	1.933.293	1.619.125	1.604.603	1.279.473	1.352.280	1.571.579	1.532.317	1.907.397	18.924.966
İSTANBUL AHL	2.893.199	2.193.739	2.475.194	1022789	3.723.087	3.454.024	3.220.486	3.618.897	1.539.000	2.954.765	2.718.109	2241525	2.103.566	1.797.352	46.315.165
İST.TRAKYA	181.535	237.939	659152	1.145.646	1.689.566	2.209.771	2.444.434	2.290.343	1.862.771	1.190.035	1.480.979	1.533.749	1.443.595	1.723.958	20.186.077
ANTALYA	215.132	185.019	245.992	359.183	457.498	505262	550719	545.511	729233	605.927	716721	731.252	749.707	902379	8.582.327
KAYSERİ	22.554	27.071	83.646	157.184	297.556	362.405	520.142	546.906	702948	442.397	525.028	700.713	696.971	798260	5.964.437
KOCAELİ			9.249	29.180	122.725	182730	254.808	467.128	705.309	810.654	387.919	549.607	738.265	662729	4.920.303
ADANA.YUM	60.864	59.267	46.845	74.852	70.214	84.885	77110	160.757	263148	172.937	219.516	265.654	295.816	397.467	2.251.533
İZMİR	240.262	251.479	277.385	301.562	309.161	314.865	383.072	423.836	412.922	280.040	307.913	356.553	326535	368.283	4.913.124
TÜBİTAK-MAM			5.158	9.555	12341	14.342	30414	47.056	111.715	164.828	231.643	196.787	208.007	233.652	1.265.997
GAZİANTEP	35.671	54.355	109.627	207261	156.898	132432	93.910	72785	143.305	110.740	128.338	112.053	102.659	199.045	1.674.232
SAMSUN	16.845	12.329	11.907	17.244	85.621	58.638	54.593	95.775	406402	37.290	93.021	118.377	70.139	91.521	1.176.545
TRABZON	15.914	35.661	48.511	45.956	15.315	15.514	13.587	38.762	67114	42.676	48495	90204	70.079	67.828	1.118.64
DENİZLİ			3.543	41.030	138.545	169.278	65.900	74.734	43.534	33.079	62.048	67.694	72.293	56.783	828.561
RİZE	15816	16.447	11.347	10.986	38.736	20.824	7.955	11.561	6.784	6.507	3.701	4.565	4.012	3.557	176.812
MARDİN	5.522	5.284	23.626	19.597	10211	5.134	1.751	112	0	0	6.872	2.828	0	0	114.246
D.ANADOLU	1.789	1.881	177 83i		82	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9,186
TOPLAM	11.300.593	8.331.246	11.102.596	16.608.066	22.110.402	23.362.826	23.824.029	24.573.445	24.578,06	17.156.882	18.572.206	22.646.175	23.053.135	23.240.397	303.452.281

EK 10: Yönlere Göre Bölgeler Ticaret Hacimleri 2013 (1.000 ABD \$)

YÖNLERE GÖRE BÖLGE TİCARET HACİMLERİ RAPORU (1.000 ABD \$)									
01.01.2013 131.12.2013									
Serbest Bölge Adı	Türkiye'den Bölgeye	%	Bölgeden Türk'ye'ye	%	Yurtdışından Bölgeye	%	Bölgeden Yurtdışına	%	TOPLAM
EGE	538.305	11,50	746.055	15,94	1.386.839	29,63	2.009.043	42,9	4.680.242
MERSİN	593.684	16,71	833.813	23,47	1.117.926	31,47	1.006.835	28,3	3.552.257
İSTANBUL.END.TİC.	305.677	9,08	1.153.742	34,26	1.261.767	37,47	646.484	19,2	3.367.671
İSTANBUL AVRUPA	166.284	6,82	504.306	20,67	934.895	38,32	834.442	34,2	2.439.927
BURSA	282.866	14,83	148.594	7,79	537.092	28,16	938.844	49,2	1.907.397
İSTANBUL AHL.	187.968	10,46	273.714	15,23	647.804	36,04	687.866	38,3	1.797.352
İSTANBUL TRAKYA	158.847	9,21	454.834	26,38	606.646	35,19	503.632	29,2	1.723.056
ANTALYA	105.815	11,73	117.802	13,05	282.752	31,33	396.009	43,9	902.379
KAYSERİ	180.382	22,60	148,42	18,59	190.028	23,81	279.419	35	798.250
KOCAELİ	188.488	28,44	222.875	33,63	155.305	23,43	96.060	14,5	601.729
ADANA YUM.	35.566	8,95	171,159	43,06	154,956	38,99	35.786	9,00	397.467
İZMİR	35.637	9,68	133.569	36,27	128.695	34,94	70.383	19,1	368.283
TÜBİTAK MAM.	1.019	0,44	167.791	71,81	1.306	0,58	63.475	27,2	233.652
GAZİANTEP	89.376	44,90	7.878	3,96	7.956	4	93.836	47,14	199.045
SAMSUN	10.878	11,89	41.476	45,32	31.148	34,03	8.019	8,76	91.521
TRABZON	9	0,02	9.488	16,41	20.950	36,23	27.381	47,4	57.828
DENİZLİ	4.195	7,39	26.459	46,60	23.974	42,22	2.155	3,8	56.783
RİZE	1.933	52,85	0	0	0	0	1.724	47,2	3.657
TOPLAM	2.886.929	12,42	5.161.974	22,21	7.490.100	32,23	7.701.354	33,1	23.240.397,00

EK 11: ESBAŞ Havacılık Sektörü Kümelenme Çalışmaları Kronolojisi

- ▶ 2000: **Türkiye’de bir ilk:** Uzay Kampı Türkiye kuruldu.
- ▶ 2002: 1. Offset İş Geliştirme Günü
- ▶ 2003: 2. Offset İş Geliştirme Günü
- ▶ 2005: Offset’te Yeni Ufuklar Konferansı
- ▶ 2006: ESBAŞ’ta Kümelenme konularında araştırma çalışmalara başlanması. Öngörülen Sektörler: Havacılık ve Uzay, Makine, Otomotiv, Elektronik
- ▶ 2007, Temmuz: EGEV ve ESBAŞ İşbirliğinde havacılık sektöründe bir kümelenmenin oluşturulabilmesi amacıyla çalışmalara başlanması, İzmir üniversitelerinden kümelenme uzmanı profesörlerin ve İzmir’in önde gelenlerinin katılımıyla Proje Ekibi’nin oluşturulması
- ▶ 2007-2009: Proje Ekibinin İzmir’de havacılık kümelenmesi kurulmasına yönelik bir proje dokümanı hazırlığı
- ▶ 2007-2009: Kümelenme projesi ile ilgili Savunma Sanayi Müsteşarlığı ile görüşmeleri, projeye desteklerinin alınması
- ▶ Temmuz 2009: Projenin hız kazanması ile, kümelenmenin bir tüzel kişilik olarak kurulma kararı ve gerekli çalışmalara başlanması
- ▶ Kasım 2008: 1. İzmir Küresel Havacılık ve Uzay Konferansı
- ▶ Temmuz 2009: **Türkiye’de bir ilk,** Havacılık sektöründe önde gelen eğitim ve sertifikasyon grubu PRI-Nadcap ile işbirliği anlaşması
- ▶ Haziran 2009: “Havacılık Sektörü” temasıyla, 1. İzmir Türk-Alman İş Geliştirme Günü
- ▶ Haziran 2009: **Türkiye’de bir ilk,** Almanya’nın Hamburg merkezli en güçlü havacılık kümelenmesi Hanse Aerospace ile işbirliği anlaşması
- ▶ Haziran 2009: **Türkiye’de bir ilk,** Münih’te konuşlanmış Almanya’da ikinci büyük havacılık kümelenmesi Bavaria Aerospace ile işbirliği anlaşması
- ▶ Temmuz 2009: Kümelenme projesine paralel Ege Üniversitesi Ege Melsek Yüksekokulu bünyesinde bir havacılık programının açılması ile ilgili çalışmalara başlanması
- ▶ Ocak 2010: **Türkiye’de bir ilk,** “Havacılık ve Uzay Kümelenmesi Derneği-HUKD” nin kurulması

- Ekim 2010: 2. İzmir Küresel Havacılık, Uzay ve Offset Konferansı
- Ekim 2010: **Türkiye’de bir ilk**, Ege Üniversitesi Ege Meslek Yüksekokulu “Uçak Teknolojisi Programı”nın açılışı
- Ege Serbest Bölgesinde faaliyet gösteren ve Boeing, Airbus gibi dünya devi havacılık firmalarına üretim yapan bazı firmalar: Lisi Aerospace (1997), PfW Havacılık (2003), Fokker Elmo (2007), Kale Aerospace (2010)
- Mayıs 2012: Küresel Endüstriyel İşbirliği Konferansı-İzmir
- Eylül 2013: DIOA/GOCA Sonbahar Konferansı-Scottsdale, Arizona
- Nisan 2014, Küresel Endüstriyel İşbirliği Konferansı-Barselona

